

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА

ФАКУЛЬТЕТ ІСТОРІЇ, ПОЛІТОЛОГІЇ ТА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

КАФЕДРА МІЖНАРОДНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

МЕДІАФОРУМ

Том VI

Збірник наукових праць

***Аналітика, прогнози,
інформаційний менеджмент***

***Чернівці
2018***

УДК [327:316.776](08)
ББК 66.07+66.011.1я43
М 442

*Друкується за ухвалою Вченої ради Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича*

*Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
КВ 21904-11804 Р від 02 листопада 2015 р.*

Рецензенти

Ожеван М.А. – доктор філософських наук, професор
Маркова В.А. – доктор наук із соціальних комунікацій, професор

Редколегія випуску

Фісанов В.П. – доктор історичних наук, професор (головний редактор)
Катеринчук П.М. – кандидат політичних наук, доцент (заступник головного редактора)
Осадица І.С. – кандидат політичних наук, доцент (відповідальний секретар)

Бойко А.А. – доктор наук із соціальних комунікацій, професор
Бурдяк В.І. – доктор політичних наук, професор
Василик Л.Є. – доктор наук із соціальних комунікацій, професор
Давидова І.О. – доктор наук із соціальних комунікацій, професор
Дербеньова Л.В. – доктор філологічних наук, професор
Кравченко С.І. – доктор наук із соціальних комунікацій, професор
Круглашов А.М. – доктор політичних наук, професор
Лучак М.М. – кандидат філологічних наук, доцент
Марусик Т.В. – доктор історичних наук, професор
Поліщук І.О. – доктор політичних наук, професор
Рижков М.М. – доктор політичних наук, професор
Ротар Н.Ю. – доктор політичних наук, професор
Тихомирова Є.Б. – доктор політичних наук, професор
Федуняк С.Г. – доктор політичних наук, професор

М 442 **Медіафорум** : аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент : зб. наук.
праць. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2018. – Том 6. – 278 с.
ISSN 2522-4050

Шостий том збірки містить статті науковців та молодих дослідників, які висвітлюють актуальні питання розвитку ЗМК в Україні в умовах глобальних викликів. У центрі уваги авторів безпекова політика та стратегічні комунікації у контексті суспільно-політичного розвитку.

Збірка розрахована на спеціалістів у сфері медіа, держслужбовців, аспірантів, студентів, а також усіх, хто цікавиться сучасними міжнародними інформаційними відносинами та медіакомунікаціями.

УДК [327:316.776](08)
ББК 66.07+66.011.1я43

Адреса редколегії: Кафедра міжнародної інформації, факультет історії, політології та міжнародних відносин, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, вул. Коцюбинського, 2, м. Чернівці, 58012, тел.: (0372) 525555, E-mail: ivosadtsa@yahoo.com

© Чернівецький національний університет, 2018

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
YURIY FEDKOVYCH CHERNIVTSI NATIONAL UNIVERSITY

COLLEGE OF HISTORY, POLITICAL SCIENCE
AND INTERNATIONAL STUDIES

THE DEPARTMENT OF INTERNATIONAL INFORMATION

MEDIAFORUM

Volume VI

Collection of Research Articles

***Analytics, Forecasts,
Information Management***

***Chernivtsi
2018***

УДК [327:316.776](08)
ББК 66.07+66.011.1я43
М 442

*Published by Academic Council of Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University
Printed Media Registration Certificate KB 21904-118.04 P4470PIP of November 2, 2015*

Reviewers:

Mykola Ozhevan – Doctor of Science in Philosophy, Professor
Viktoriia Markova – Doctor of Science in Social Communications, Professor

Editorial board

Volodymyr Fisanov – Doctor of Historical Science, Professor (Editor-in-Chief)
Pavlo Katerynychuk – PhD in Political Science, Associate Professor (Deputy Editor-in-Chief)
Ivan Osadtsa – PhD in Political Science, Associate Professor (Executive Secretary)

Alla Boiko – Doctor of Science in Social Communications, Professor
Vira Burdiak – Doctor of Political Science, Professor
Liubov Vasylyk – Doctor of Science in Social Communications, Professor
Iryna Davydova – Doctor of Science in Social Communications, Professor
Lidiya Derbenyova – Doctor of Science in Philology, Professor
Svitlana Kravchenko – Doctor of Science in Social Communications, Professor
Anatoliy Kruglashov – Doctor of Political Science, Professor
Mykola Luchak – PhD in Linguistics, Associate Professor
Tamara Marusyk – Doctor of Historical Science, Professor
Ihor Polishchuk – Doctor of Political Science, Professor
Mykola Ryzhkov – Doctor of Political Science, Professor
Nataliia Rotar – Doctor of Political Science, Professor
Yevheniia Tykhomyrova – Doctor of Political Science, Professor
Serhiy Feduniak – Doctor of Political Science, Professor

М 442 **MEDIAFORUM: Analytics, Forecasts, Information Management: Collection of Research Articles.** – Chernivtsi: Chernivtsi National University, 2018. – Vol. 6. – 278 p.
ISSN 2522-4050

The sixth volume of the collection contains articles from scholars and young researchers revealing topical issues of media development in Ukraine in the context of global challenges. The focus of the original articles is security policy and strategic communications in the context of socio-political development.

The publication is intended to attract interest of media professionals, civil servants, post-graduate students, students, as well as all those who are interested in international relations and media communications.

УДК [327:316.776](08)
ББК 66.07+66.011.1я43

Editorial board address: 2 Kotsiubynskoho St., Chernivtsi, Ukraine, 58012, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, College of History, Political Science and International Studies, Department of International Information, phone: (03722) 52-55-55, E-mail: ivosadtsa@yahoo.com

© Chernivtsi National University, 2018

ЗМІСТ

Передмова	9

РАКУРСИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ТА БЕЗПЕКОВОЇ ПОЛІТИКИ: ОЦІНКИ ЕКСПЕРТІВ

Євгенія Тихомирова

Інформаційно-комунікаційний супровід кліматичної дипломатії	11

Іванна Макух-Федоркова

Канадська модель системи охорони здоров'я: основні підходи та механізми реалізації	25

Зінаїда Зайцева

Комунікативні інструменти інтеграції українського питання в британський політичний дискурс	39

Павло Катеринчук

Захист кіберпростору як складова інформаційної безпеки України	57

Оксана Звоздецька

Нові підходи Північноатлантичного Альянсу (НАТО) у сфері кібербезпеки в умовах загострення інформаційного протистояння	71

Яна Кибіч

Особливості формування кібернетичної безпеки в умовах гібридної війни	94

Антоніна Митко, Ірина Кольцова

Інформаційна безпека в контексті введення інституту інформаційного комісара (омбудсмена) в Україні	112

Микола Єрьомін

Прогностична функція аудіовізуального медіа в аналізі міжнародної політичної комунікації	123

Олег Поліщук

Міжнародні відносини в контексті сучасної гібридної війни	136

СУСПІЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ НА ТЛІ ПОЛІТИЧНИХ СТРАТЕГІЙ

Олег Шилюк

Наукометричний аналіз досліджень з політичних наук: автори, журнали, теми, цитованість (за базою WoS)	147

Віра Бурдяк

Політична комунікація влади та опозиції в Болгарії: сучасна проекція	159

Наталія Ротар

Перспективи консолідації інформаційного простору України в стратегії парламентської діяльності політичної партії «НАРОДНИЙ ФРОНТ»	172

Ірина Бутирська

Сучасні політико-комунікаційні процеси в політичному управлінні196

Ірина Верещакіна

Роль нових ЗМК у ФРН. „Партійна демократія“
versus „Медіа-демократія“?208

Галина Манчуленко

Комунікативний супровід процесу децентралізації влади
на національно-державному рівні: аналіз інформаційної політики
Кабінету Міністрів України (2014-2018 рр.)221

РОЗВІДКИ МОЛОДИХ НАУКОВЦІВ

Вікторія Акульшина

Російська пропаганда в Польщі: методи та форми впливу247

Юлія Бондарчук

Європейська енергетична безпека: проблеми та сучасні виклики256

РЕЦЕНЗІЇ

6 Володимир Фісанов

Чехо-Словаччина як геополітичний експеримент: погляд із ХХІ століття

Рец. на: Бобраков-Тимошкин А. Проект «Чехословакия».

Конфликт идеологий в Первой Чехословацкой республике (1918-38). –

М.: Новое литературное обозрение, 2008. – 224с.266

CONTENTS

Foreword	10

INFORMATION AND SECURITY POLICY RESOURCES: EXPERT EVALUATIONS

Evgeniya Tykhomyrova

Information and communication support of climate diplomacy	11

Ivanna Makukh-Fedorkova

Canadian model of the system of health protection: basic approaches and mechanisms of realization	25

Zinaida Zaytseva

Communicative instruments of integration of the Ukrainian question into British political discourse	39

Pavlo Katerynychuk

Protection of Cyberspace as a Component of Ukraine's Information Security	57

Oksana Zvozdetska

NATO's new strategic concept in cybersecurity issues in the context of up-to-the date vulnerability and threat information	71

Yana Kybich

Peculiarities of the cybersecurity of Ukraine formation in the conditions of hybrid war	94

Antonina Mytko, Iryna Kol'tsova

Information security in the context of establishing of information commissioner (ombudsman) institute in Ukraine	112

Mykola Yeriomyn

Prognostic function of audiovisual media in the analyses of international political communication	123

Oleg Polishchuk

International relations in the context of modern hybrid war	136

SOCIAL COMMUNICATIONS AND POLITICAL STRATEGIES

Oleh Shyliuk

Scientometric analysis of research on political sciences: authors, magazines, topics, citation (based on WoS)	147

Vira Burdjak

Political Communication of Power and Opposition in Bulgaria: A Modern Projection	159

Nataliya Rotar

Prospects of Consolidation of Ukraine's Information Space
in the Strategy of the Parliamentary Activity
of the Political Party «PEOPLE'S FRONT»172

Iryna Butyrs'ka

Contemporary political and communication processes
in political governance196

Iryna Vereschahina

Role of New Mass Media in Federal Republic of Germany.
„Party Democracy“ versus „Media Democracy“208

Galyna Manchulenko

Communicative Support of the Process of Power Decentralization
on National-State Level: Analysis of Information Policy of the Cabinet
of Ministers of Ukraine (2014-2018)221

WORKS OF YOUNG RESEARCHERS

§ **Viktoriya Akulshyna**

RussianpropagandainPoland:methodsandformsofinfluence.....247

Yulyia Bondarchuk

European energy security: current issues and chalenges256

REVIEWS

Volodymyr Fisanov

Czecho-Slovakia as geopolitical experiment: view from XXI century
Bobrov-Tymoshkin A. Project Ппоекм «Czecho-Slovakia».
The Conflict of Ideologies in the First Czechoslovak Republic (1918-38). –
M.: Novoje Literaturnoje Obozrenie, 2008. – 224 p.266

ПЕРЕДМОВА

Шостий випуск періодичного наукового видання кафедри міжнародної інформації присвячено актуальним питанням інформаційної безпеки та розвитку політичних та стратегічних комунікацій.

Проблематика інформаційно-безпекової стратегії України знаходиться у центрі уваги авторів першого тематичного блоку. Павло Катеринчук, розглядаючи важливі аспекти захисту кіберпростору наголошує на необхідності вироблення асиметричних, інноваційних підходів в умовах гібридної війни. Зі свого боку Оксана Звоздецька аналізує новітні практики держав НАТО в умовах загострення інформаційного протистояння на сучасному етапі.

Комунікативні практики у життєво важливих сферах людського існування досліджуються у наукових розвідках Євгенії Тихомирової, Іванни Макух-Федоркової та Олега Поліщука.

У другому розділі науковцями проаналізовані особливості суспільних комунікацій у контексті сучасних політичних стратегій. Політичні коди комунікаційних стратегій по лінії «влада-опозиція» на прикладі Болгарії досліджені у статті Віри Бурдяк. Сучасні комунікативні практики у контексті політичних реалій в Україні проаналізовані у наукових розвідках Наталії Ротар та Ірини Бутирської. Особливості розвитку нових ЗМК у Німеччині у центрі уваги фрілансера Ірини Верещагіної.

Особливостям наукометричного аналізу досліджень з політичних наук за базою WoS присвятив свою розвідку Олег Шилюк, намагаючись зорієнтувати вітчизняних науковців у глобальній й неоднозначній мережі e-Libraries.

У цьому числі «Медіафоруму» опубліковані також цікаві розвідки магістрів кафедри міжнародної інформації Вікторії Акульшиної та Юлії Бондарчук, присвячені пошукам відповіді на пропагандистські й енергетичні виклики поч. ХХІ століття.

Еміль Золя писав колись, що наука є великою поезією століття, котра окриляє людину та спроможна подесятерити його зусилля. Отже, Читачу побажаю Вам, евентуально щоби заняття наукою не стало випадковістю – а *casu ad casum*, а було б чи не щоденною практикою того, хто не зволікає, а конструктивно діє.

Відповідальний редактор
проф. В.П. Фісанов

FOREWARD

The sixth issue of the Department of International Information scientific journal is dedicated to topical issues of information security and the development of political and strategic communications.

The problem of information and security strategy of Ukraine is at the focus of authors' attention of the first topical unit. Pavlo Katerynychuk, considering important aspects of cyberspace protection, emphasizes the need to develop asymmetric, innovative approaches in hybrid warfare. Oksana Zvozdetska analyzes the latest practices of NATO states in the context of worsening information confrontation at the present stage.

Communicative practices in the vital areas of human existence are explored in the research works of Evheniya Tykhomyrova, Ivanna Makukh-Fedorkova and Oleh Polishchuk.

10
— In the second part of the journal, the researchers analyze the features of public communications in the context of modern political strategies. The political codes of communication strategies on the power-opposition line, using the example of Bulgaria, have been studied in article by Vira Burdiak. Modern communicative practices in the context of political realities in Ukraine are analyzed in the work by Nataliya Rotar and Iryna Butyrska. Freelancer Iryna Vereshchagina features the development of new mass-media in Germany.

Oleg Shyliuk dedicated his work to the features of scientometric analysis of political science research using the WoS database, and tries to guide domestic researchers in the global and ambiguous e-Libraries network.

This issue of Media Forum also presents interesting articles by Viktoriya Akulishina and Yuliia Bondarchuk, graduate students of the Department of International Information, dedicated to the search for answers to propaganda and energy challenges in the early 21st century.

Émile Zola once wrote that science was the great poetry of the century and it inspired the man and was capable of doubling his efforts.

Dear reader, I would like to wish you that your research does not become an incident – a *casu ad casum*, but it would be almost a daily practice for someone who is not dragging but is acting constructively.

Volodymyr Fisanov
Professor, Editor-in-chief

**РАКУРСИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ТА БЕЗПЕКОВОЇ ПОЛІТИКИ:
ОЦІНКИ ЕКСПЕРТІВ**

Медіафорум : аналітика, прогнози,
інформаційний менеджмент :
зб. наук. праць. – Чернівці :
Чернівецький нац. ун-т, 2018. –
Том 6. – С. 11-24

Mediarorum: Analytics, Forecasts,
Information Management:
Collection of Research Articles. – Chernivtsi:
Chernivtsi National University, 2018. –
Vol. 6. – pp. 11-24

УДК: 327:504.7]:316.658.4

©Євгенія Тихомирова¹

**ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИЙ СУПРОВІД
КЛІМАТИЧНОЇ ДИПЛОМАТІЇ**

У статті ставиться проблема популяризації кліматичних змін як чинника кліматичної дипломатії. Предметом дослідження стали засоби та заходи реалізації кліматичної комунікації у системі кліматичної дипломатії. Зосереджено увагу на подієвих комунікаціях, які забезпечують кращий потік заходів різного формату. Для посилення кліматичної дипломатії потрібно забезпечити кращий потік інформації та підвищення ефективності розповсюдження інформації про зміни клімату через формалізовані місцеві зустрічі, координаційні центри з питань зміни клімату посольств окремих країн; вивчення потреб у навчанні та задоволення їх через різноманітні заходи різного інформаційного формату; інтеграція кліматичної політики у більш широкі діалоги та наради, наприклад, щорічне проведення зустрічей або регіональних конференцій делегацій; підготовка доступних для різних цільових аудиторій матеріалів про зміни клімату.

Ключові слова: зміна клімату, День кліматичної дипломатії, інформаційна кампанія, ЄС, кліматична дипломатія, кліматична комунікація, події комунікації.

Information and communication support of climate diplomacy

The article poses the problem of popularizing climate change as a factor of climate diplomacy. The subject of the study was the means and measures for implementing climate communication in the system of climate diplomacy. It is focused on event communications, which provide the best flow of events of

¹ Доктор політичних наук, професор кафедри міжнародних комунікацій та політичного аналізу факультету міжнародних відносин Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, Україна, E-mail: Yevgenia.Tyhomirova@eenu.edu.ua

various formats. To strengthen climate diplomacy, it is necessary to ensure a better flow of information and increase the effectiveness of disseminating information about climate change through formalized local meetings, focal points for climate change in the embassies of individual countries; studying needs for training and meeting them because of the diversity of activities of various information formats; integration of climate policy into broader dialogues and meetings, for example, annual meetings or regional conferences of delegations; preparation of materials on climate change available for different target audiences.

Keywords: *climate change, Day of Climate Diplomacy, information campaign, EU, climate diplomacy, climate communication, event communications.*

Постановка проблеми Зміна клімату – це одна із складних проблем, з якою людству доведеться зіткнутися в наступні десятиліття. Інформаційно-комунікаційний чинник сьогодні відіграє важливу роль у цьому процесі загалом і зокрема у реалізації кліматичної дипломатії, оскільки він сприяє обізнаності щодо зміни клімату, тобто забезпечує інформаційні потреби цільових аудиторій за допомогою повідомлень про дослідження змін клімату та адаптації до них суспільства. Кліматичні зміни включають глобальне потепління (один з головних індикаторів зміни клімату), зміни погодних умов, мусони, несподівані опади, втрати врожаю внаслідок посухи, танення льодовиків в результаті чого піднімається рівень води в річках тощо. Кліматичні зміни впливають на навколишнє середовище, а також на діяльність людини. Вони мають негативні наслідки на навколишнє середовище та життя людей. І навпаки, зміни клімату обумовлені природними причинами та діяльністю людей. Здатність людей адаптуватися до змін клімату може зміцнитися завдяки поширенню інформації про зміни клімату, оскільки обізнаність щодо змін відіграє важливу роль у прийнятті рішень і є основою для мобілізації дій цільових громад. «Серйозні наслідки зміни клімату є відчутними у всьому світі, тому вони повинні мати стратегічний пріоритет у міжнародних дипломатичних відносинах» (Climate Diplomacy, 2017).

Науковці стверджують, що існує величезна кількість наукових даних про зміну клімату, але набагато менше уваги приділяється тому, як повідомляти громадськості про дослідження проблем зміни клімату. Тому комунікатори часто не впевнені в тому, як краще спілкува-

тися з неакадемічними аудиторіями, тобто з представниками широкої громадськості. З'ясуванню цього сприяє поєднання знань науки про комунікацію та кліматичних наук, які досліджують кліматичні зміни. Комунікація щодо кліматичних змін, на думку сучасних дослідників, є досить новою галуззю. З початку і до середини 90-х р. ця проблематика стала з'являтися у наукових журналах, які переважно орієнтувалися на громадське розуміння змін клімату та сприйняття ризику, пов'язаного з ними. Мета цих досліджень полягала в тому, щоб, з одного боку, вивчати громадську думку щодо змін клімату, а, з іншого, інформувати громадськість за допомогою ефективних повідомлень щодо ризику та політичних рішень (Chadwick, 2017).

З того часу комунікація щодо кліматичних змін поширилася, охоплюючи широкий спектр філософських та дослідницьких традицій, включаючи гуманістично-риторичний аналіз, інтерпретативні якісні дослідження та соціально-наукові кількісні опитування та експерименти. Значна частка досліджень у галузі комунікації щодо кліматичних змін, зосереджена на розумінні громадськістю кліматичних змін та факторів, які впливають на їх сприйняття населенням різних країн, висвітленні відповідної тематики у медіа, вивченні впливу масової інформації на сприйняття ризиків. Менш поширені, але зростаючі галузі досліджень включають участь громадськості, організаційні комунікації та переконливі стратегії впливу на ставлення, переконання та поведінку, пов'язану з кліматичними змінами. Вважається, що більшість досліджень з проблем кліматичних комунікацій проводились у Сполучених Штатах, Великобританії, Австралії, Канаді та країнах Західної Європи. Проте, на думку вчених, існує потреба у розширенні досліджень комунікацій щодо кліматичних змін в інших регіонах (Chadwick, 2017).

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Інформаційно-комунікаційний чинник кліматичної дипломатії дедалі більше розглядається в зарубіжних виданнях, зокрема огляду теорії, методології та передового досвіду комунікацій щодо кліматичних змін присвячений трьохтомний довідник «Практика комунікації щодо змін клімату» (European climate, 2016; Leal Filho, 2017; Leal Filho, 2018, а також електронна Оксфордська дослідницька енциклопедія¹ з кліматичної

¹ Оксфордська дослідницька енциклопедія з кліматичної науки поєднує швидкість та гнучкість цифрових технологій з суворими стандартами академічного видання. Всі її статті написані та рецензовані сертифікованими фахівцями з даної проблеми.

науки (Oxford Research, 2018). Проблематика кліматичної комунікацій щодо змін клімату актуалізувалася і в українському науковому дискурсі (Довкілля і клімат, 2017; Кліматична дипломатія, 2017). Інформаційно-комунікаційний вимір загалом дипломатії початку ХХІ століття вивчав Д. Воловик (Воловик, 2013). Безпосередньо інформаційно-комунікаційній складовій діяльності міжнародних організацій щодо подолання глобальних кліматичних ризиків присвячена праця О. Шевченко (Шевченко, 2018). Дослідження рівня пріоритетності завдань протидії зміні клімату в суспільній свідомості та ступеню обізнаності щодо кліматичних змін здійснювалося Соціологічною службою Центру Разумкова (Україна і політика, 2016) та в рамках реалізації проекту Програми розвитку ООН та Глобального екологічного фонду «Інтеграція положень Конвенцій Ріо у національну політику України» (Принципи, 2014).

14

Проте особливої уваги в умовах посилення значення кліматичних змін потребує аналіз теорії та конкретної практики реалізації стратегії комунікації щодо змін клімату, оскільки покращення розуміння поінформованості про зміну клімату є одним з найважливіших пріоритетів у дослідженні проблем зміни клімату. Відтак **основною метою** даної статті є інформаційно-комунікаційний вимір кліматичної дипломатії: дослідження заходів реалізації кліматичної комунікації у системі кліматичної дипломатії (зокрема, подієвих комунікацій, які забезпечують кращий потік інформації про зміни клімату та підвищують її ефективність розповсюдження) через формалізовані зустрічі, координаційні центри з питань зміни клімату посольств окремих країн, які здійснюють різноманітні заходи різного інформаційного формату; інтеграція кліматичної політики у більш широкі діалоги та наради, наприклад, щорічне проведення зустрічей або регіональних конференцій делегацій.

Виклад основного матеріалу. На сьогоднішній день не існує загальноприйнятого визначення кліматичної дипломатії (climate diplomacy), оскільки даний вид міжнародної активності тільки позначений як один із напрямів дипломатичної діяльності. Ми пропонуємо визначати кліматичну дипломатію як основну складову в

Довідкові статті контролюються експертами, які забезпечують своєчасні оновлення, що відображає нові підходи та розуміння. Засновники енциклопедії запрошують зацікавлені спільноти авторів, вчених та студентів до її вдосконалення, щоб створити кращу довідкову платформу, що дасть змогу підтримати академічні цінності.

структурі міжнародної співпраці в сфері екології, як теорію і практику створення міжнародного кліматичного режиму, клімату шляхом багаторівневої, колективної і публічної дипломатії, яка спирається на інструменти м'якої сили, якими володіють і які активно застосовують офіційні особи держав, міжнародних організацій, неофіційних установ, транснаціональних структур та громадянського суспільства, серед яких особлива роль належить переговорному процесу і результатом якого є чітке правове та організаційне оформлення архітектури кліматичних змін (Тихомирова, 2018, 134).

Кліматичну дипломатію можна охарактеризувати як «м'який» спосіб міжнародної взаємодії, який все частіше використовують як держави, так і міжнародні організації. Вона полягає в підписанні двосторонніх та багатосторонніх кліматичних угод, організації та проведенні заходів кліматичної комунікації міжнародного рівня, участі у міжнародних кліматичних проектах і програмах. Кліматична дипломатія включає багатогранну інформаційно-комунікаційну діяльність із взаємодії з зарубіжними країнами і міжнародними організаціями в галузі екології змін. Можна погодитися з науковцями, що при правильному здійсненні вона може стати ефективним інструментом для розширення міжнародних зв'язків держави та побудови її привабливого зовнішнього іміджу, а в деяких випадках стати брендом цієї держави, її сильною конкурентною перевагою (Боголюбова, 2014, 190). Як зазначають дослідники, «довкілля та сталий розвиток стали найважливішими дипломатичними цілями, що включають такі аспекти, як зміни клімату, парниковий ефект, біологічне різноманіття, опустелювання земель, експлуатація морів і океанів, визначивши тим самим перспективи міжнародного співробітництва на найближче десятиліття» (Боголюбова, 2014, 191-192).

Специфічним методом комунікації з громадськістю є подієва комунікація – заходи, які спеціально організують і проводять фірми та установи для привернення уваги громадськості до себе, власної діяльності, продукції, а у випадку кліматичної комунікації, проблем зміни клімату та діям, які вони супроводжують. Оскільки люди вірять фактам більше ніж словам, спеціальні події покликані порушити звичне життя у компанії чи країні, стати явищем для цільових груп громадськості. Сьогодні виробництво новин на основі спеціальних подій навіть перетворилося на самостійну сферу інформаційного бізнесу. Якщо раніше комунікаційні підрозділи обмежувалися

повідомленнями про спонтанні події, то зараз цього вже недостатньо. Збільшений попит на відомості вимагає цілеспрямованого створення подій, які допомагають інформувати громадськість краще за окремі вербальні чи невербальні засоби. Подієва комунікація потребує значної підготовчої й організаційної роботи, ресурсів, участі висококваліфікованих комунікаторів.

Сьогодні у рамках кліматичної дипломатії різні інформаційно-комунікаційні методи використовують багато держав і міжнародних організацій, зокрема це спільні інформаційні кампанії на рівні представництв ЄС та посольств держав-членів, спрямовані на ключових осіб, що приймають рішення, та агентів змін, включаючи не лише уряди, але також і парламентаріїв, неурядові організації, «зелені» галузі промисловості та громадянське суспільство в широкому розумінні; посилення колективної публічної дипломатії; участь делегацій ЄС та посольств держав-членів у спільній організації Днів кліматичної дипломатії; спільна робота ЄС та держав-членів з партнерами для формування уявлення про зміст кліматичної політики; підтримка партнерів у розробці планів впровадження та встановлення зв'язків з відповідними структурами фінансової та технічної підтримки; участь дипломатичні служби ЄС у заохоченні своєчасної ратифікації прийнятих кліматичних угод (Кліматична дипломатія, 2017).

16
—

З ініціативи, наприклад, Міністерства закордонних справ Франції для мобілізації дипломатичних зусиль у вирішенні кліматичних проблем при посольствах була створена так звана мережа «кореспондентів з питань навколишнього середовища». В їх обов'язки входить участь в обговоренні будь-яких «екологічних» питань в країні свого перебування та міжнародних організаціях, інформування, відстоювання і просування французьких позицій в питаннях, що стосуються екології та сталого розвитку, участь в двосторонніх і багатосторонніх природоохоронних заходах. «Кліматична дипломатія повинна бути спрямована на те, щоб домагатися від держав створення умов для скорочення згубних наслідків від викидів газу в атмосферу, парникового ефекту і підвищення температури і спиратися на конкретні дії, здебільшого міжнародні, або, принаймні, загальноєвропейські» (Боголюбова, 2014, 192).

Різні акції реалізують комітети Французького альянсу, одного з найважливіших зовнішніх представництв Франції, діяльність яких спрямована на формування сприятливого образу країни в світі. Но-

вим цікавим проектом Французького альянсу став проект «Зелені альянси» (*Alliances vertes*), що стартував в 2011-2012 рр. в Дубаях. Цей проект спрямований на формування екологічного мислення у школярів через шкільну освіту. Інша екологічна програма Французького альянсу носить назву «Indalo», що на одній з мов Південної Африки означає «природа». Ця програма реалізується, починаючи з 2008 р. в Порт-Елізабет за підтримки асоціації Центру відновлюваної енергії R.E.C (*Renewable Energy Center*). Проект спрямований на скорочення викиду вуглецю в повітря в процесі діяльності енергетичних кампаній. У 2009 р. до цієї програми приєдналися Французькі альянси інших південноафриканських країн: Лесото, Ботсвани і Свазіленду (Боголюбова, 2014, 192).

В рамках проекту «Зелене Посольство» та з нагоди Європейського тижня сталого розвитку Посольство Франції в Україні у лицею Анни Київської провело моделювання проведення міжнародних переговорів за результатами Конференції ООН з питань клімату – COP21¹. Учасники долучились до цього заходу задля обговорення цілей, які б дозволили утримати підвищення температур нижче 2°C до 2100 (*Simulation de négociations*, 2018).

На основі партнерства між Єгиптом та Німеччиною у сферах навколишнього середовища та енергетики, німецьке посольство ініціювало діалогову платформу в 2011 р. для обміну досвідом, підвищення обізнаності та сприяння співпраці між політиками, підприємствами, науковими співтовариствами та громадянським суспільством. Каїрські переговори з питань клімату організовуються спільно і далі посольством Німеччини та міністерством закордонних справ та охорони навколишнього середовища Єгипту. Переговори проводилися з різних тем, в тому числі щодо ролі молоді в обговоренні проблем, спричинених кліматичними змінами, знайомства міських громад з екологічно безпечними рішеннями для Єгипту. У 2016 р. діалог, до якого залучили сотні учасників із громадянського суспільства, кола політиків, практиків та експертів з наукових кіл, був зорієнтований на тему фінансування змін клімату та Паризьку угоду (*Climate Diplomacy*, 2017).

¹ Конференція ООН з питань клімату 2015 р. проходила в Парижі у листопаді-грудні 2015 р. Це 21-ша конференція, присвячена кліматичним змінам, яка проводилась в межах Рамкової конвенції ООН про зміну клімату (COP 21) і 11-та – в рамках наради сторін за Кіотським протоколом (CRP-11).

9 вересня 2014 р. відбувся перший німецько-британсько-французький День кліматичної дипломатії. Тиждень кліматичної дипломатії – це час, коли делегації ЄС у всьому світі звертаються до громад та партнерських організацій, висвітлюючи позитивні глобальні дії та співпрацю у сфері зміни клімату. Події, які відбулися в той день в німецьких, британських та французьких місіях в більш ніж 30 країнах, підкреслили важливість партнерства з кліматичної дипломатії, показали успішні кліматичні проекти та підкреслили необхідність поточних кліматичних дій. З тих пір День кліматичної дипломатії проводиться щороку (Climate Diplomacy Week, 2018).

18 — У 2015 р. Міністр охорони природи Республіки Вірменія в рамках дня європейської кліматичної дипломатії прийняв делегацію дипломатичного корпусу країн ЄС, заклопотаних небезпеками кліматичних змін і глобального потепління. Він, відзначаючи важливість консолідації зусиль у боротьбі зі зміною клімату, вітав ініціативу ЄС щодо організації зустрічі і, зокрема відзначив: «Зміна клімату і її небезпечні наслідки не визнають кордонів, тому всі країни, незалежно від величини впливу цих змін зобов'язані вжити рішучі заходи для того, щоб уникнути необоротних наслідків у майбутньому. Ось чому, хоча обсяги викидів парникових газів у Вірменії не істотні, проте в цьому напрямку ми активно співпрацюємо з різними європейськими та міжнародним установами і готові взяти на себе добровільні зобов'язання щодо скорочення рівня викидів. Ми поділяємо стурбованість міжнародної спільноти з приводу запобігання наслідків підвищення температур (Міністр охорони, 2018).

Прикладом заходів, організованих у 2016 р., є обмін, організований Федеральним міністерством закордонних справ Німеччини, діяльність посольства Німеччини в Сеулі та делегації ЄС у Москві (Climate Diplomacy Week, 2018).

Представництво Європейського Союзу та посольства країн-членів ЄС у червні-липні 2017 р. проводили різні заходи в рамках Тижнів кліматичної дипломатії. Ця міжнародна ініціатива ЄС була спрямована на залучення нових партнерів в глобальне співтовариство, яке бореться з кліматичними викликами та підтримує політичний імпульс боротьби зі зміною клімату після укладення Паризького угоди. Зокрема, у них взяли участь посольства Бельгії, Великобританії, Іспанії, Німеччини, Нідерландів, Фінляндії, Франції та Швеції (Недели, 2017).

У 2018 р. відбудеться два тижня кліматичної дипломатії: перший вже відбувся 18-24 червня, другий має проводитися 24-30 вересня. В ЄС центральною темою тижня кліматичної дипломатії 2018 р. вважають діалог Talanoa¹ (Talanoa Dialogue). Це – тихоокеанська традиція відвертого та інклюзивного обміну думками через розповідь історій, це фасилітаційний процес, який допомагає переглянути прогрес у досягненні глобальних цілей Паризької угоди до початку КС24 (24-а Конференція сторін) (Climate Diplomacy Week, 2018).

У цьому ж році у грудні місяці у Катовіці в Польщі планується ще один дипломатичний захід, який має сприяти популяризації проблеми кліматичних змін у світі. Це буде 24-а Конференція Сторін Рамкової конвенції ООН про зміну клімату та 14-а сесія Наради Сторін Кіотського протоколу. У заході візьмуть участь близько 40 000 гостей з усього світу. М. Крупа (Marcin Krupa), президент Катовіце, зазначав, що організація саміту буде, з одного боку, глобальною промоцією міста, з іншого, сприятиме підвищенню рівня обізнаності мешканців щодо захисту клімату та екологічно відповідального розвитку навколишнього середовища. «Кліматичний саміт ООН – це чудова нагода показати, наскільки наше місто змінилося останніми роками» (Międzynarodowa konferencja, 2018).

Висновки. Отже, одною з кліматичних проблем сьогодні є необхідність залучення зусиль світового співтовариства до їх вирішення, що вимагає широкомасштабної популяризації кліматичних заходів, і відповідного вирішення низки комунікативних завдань, зокрема: забезпечення доступу громадян до інформації про різні аспекти розв'язання проблем зміни клімату та проведення освітньої та просвітницької роботи у цій сфері. Для посилення кліматичної дипломатії потрібно забезпечити кращий потік інформації та підвищення ефективності розповсюдження інформації про зміни клімату через формалізовані місцеві зустрічі, координаційні центри з питань зміни клімату посольств окремих країн; вивчення потреб у навчанні та задоволення їх через різноманітні заходи різного інформаційного формату; інтеграція кліматичної політики у більш широкі діалоги та наради, наприклад, щорічне проведення зустрічей або регіональних конференцій делегацій; підготовка доступних для різних цільових аудиторій матеріалів про зміни клімату (прес-комплектів, інфографі-

¹ У перекладі з мови фіджі – дружній обмін думками.

ки, прикладів подій, списків експертів тощо) (European climate, 2016). **Перспективи подальших досліджень** у даному напрямку можуть охоплювати проблеми суспільного розуміння та знань про зміну клімату, фактори, які впливають на них, зміна громадської думки щодо зміни клімату, роль політичної ідеології у громадському розумінні кліматичних змін, домінуючі дискурси щодо зміни клімату у засобах масової інформації та інтернет-джерелах, найбільш ефективні та переконливі стратегії повідомлень щодо змін клімату, спрямовані на окремі цільові аудиторії, а також аналіз стратегій та практики кліматичних комунікацій в окремих країнах, зокрема Україні, та соціальне навчання у структурі кліматичної комунікації.

Джерела та література:

1. Боголюбова Н.М., Николаева Ю.В. 2014 Феномен «Зеленой дипломатии»: Международный опыт // Ученые записки Российского государственного гидрометеорологического университета. – №.36. – С. 189-198.

20

2. Воловик Д.В. 2013 Інформаційно-комунікаційний вимір дипломатії початку XXI століття // Науковий вісник Дипломатичної академії України. – №. 20(1). – С. 62-65.

3. Довкілля і клімат: інформаційно-аналітичний огляд екологічної та кліматичної політики і права ЄС за липень-серпень 2017 року [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.rac.org.ua/uploads/content/368/files/eupdatesaugust2017.pdf>.

4. Кліматична дипломатія в ЄС: висновки та рекомендації для України. Аналітичний документ. – Експертно-дорадчий центр «Правова аналітика». 2017 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.rac.org.ua/uploads/content/371/files/climate-diplomacy.pdf>.

5. Министр охраны природы РА в рамках дня европейской климатической дипломатии принял делегацию дипломатического корпуса стран ЕС 2015. – 2018 [Електронний ресурс] – Режим доступа: <http://www.mnp.am/ru/post/1558>.

6. Недели климатической дипломатии 19 июня – 2 июля 2017 [Електронний ресурс] – Режим доступа: https://eeas.europa.eu/delegations/russia_ru/28505202017.

7. Принципи сталого розвитку: що про них знає населення та державні службовці? (за результатами соціологічного дослідження).2014 – Дослідницька компанія «ГФК Юкрейн», – 90с.

8. Тихомирова Є.Б. 2018 До питання про кліматичну дипломатію // Вісник НУ «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». серія: філософія, філософія права, політологія, соціологія. – том 2, 2018. – № 37. – С. 127-139.

9. Україна і політика протидії зміні клімату: економічний аспект / Аналітична доповідь; за загальною редакцією В.Р. Сіденка та О.О. Веклич. 2016 – Київ: Заповіт,. – 208 с.

10. Шевченко О. 2018 Діяльність міжнародних організацій щодо подолання глобальних кліматичних ризиків: інформаційна складова // Міжнародні відносини Серія «Політичні науки».– № 17. [Електронний ресурс]. / О. Шевченко – Режим доступу: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/3329.

11. Chadwick Amy E. 2017 Climate Change Communication / Oxford Research Encyclopedia of Climatic Science [Electronic resource]. – Access mode: <http://communication.oxfordre.com/view/10.1093/acrefore/9780190228613.001.0001/acrefore-9780190228613-e-22?rkey=Hia4UZ&result=6>

12. Climate Diplomacy Week 2018 [Electronic resource]. – Access mode: <https://library.ecc-platform.org/events/climate-diplomacy-week-2018>

13. Climate diplomacy. Foreign Policy Responses to Climate Change. Adelphi, 2017. [Electronic resource]. – Access mode: <https://www.climate-diplomacy.org/file/3144/download?token=Re6bOQWS>

14. Draft report on Climate diplomacy. 2017/2272(INI). [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=COMPARL&reference=PE-616.683&format=PDF&language=EN&secondRef=01>.

15. European climate diplomacy after COP21 (Council conclusions (15 February 2016) [Electronic resource]. – Mode of access : <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-6061-2016-INIT/en/pdf>.

16. Leal Filho W. et al. (ed.). 2017 Handbook of Climate Change Communication: Vol. 1. Theory of Climate Change Communication. – 419 p.

17. Leal Filho W. et al. (ed.). 2017 Handbook of Climate Change Communication: Vol. 2. Practice of Climate Change Communication. – 397 p.

18. Leal Filho W. et al. (ed.). 2018 Handbook of Climate Change Communication: Vol. 3: Case Studies in Climate Change Communication. – 398 p.

19. Międzynarodowa konferencja klimatyczna w Katowicach, 2018 [Electronic resource]. – Access mode: <http://slaskie.naszemiasto.22pl/artykul/miedzynarodowa-konferencja-klimatyczna-w-katowicach,4657891,art,t,id,tm.html>.

20. Oxford Research Encyclopedia of Climatic Science [Electronic resource]. – Access mode: <http://climatescience.oxfordre.com>.

21. Simulation de négociations internationales inspirées de la COP 21 – Lycée Anne de Kiev. – 2018 [Electronic resource]. – Access mode: <https://ua.ambafrance.org/Simulation-de-negociations-internationales-inspirees-de-la-COP-21-Lyce-Anne-de>.

References:

1. Bogolyubova N.M., Nikolayeva YU.V. 2014 Fenomen «Zelenoy diplomatii»: Mezhdunarodnyy opyt // Uchenyye zapiski Rossiyskogo gosudarstvennogo gidrometeorologicheskogo universiteta.– №. 36. – S. 189-198.

22

—

2. Volovyk D.V. 2013 Informatsiyno-komunikatsiynyy vymir dyplomatiyi pochatku KHKHI stolittya // Naukovyy visnyk Dyplomatychnoyi akademiyi Ukrainy. – №. 20(1). – S. 62-65.

3. Dovkillya i klimat: informatsiyno-analitychnyy ohlyad ekolohichnoyi ta klimatychnoyi polityky i prava YES za lypen'-serpen' 2017 roku [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu : <http://www.rac.org.ua/uploads/content/368/files/eupdatesaugust2017.pdf>.

4. Klimatychna dyplomatiya v YES: vysnovky ta rekomendatsiyi dlya Ukrainy. Analitychnyy dokument. – Ekspertno-doradchyy tsentr «Pravova analityka». 2017 [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: <http://www.rac.org.ua/uploads/content/371/files/climate-diplomacy.pdf>

5. Ministr okhrany prirody RA v ramkakh dnya yevropeyskoy klimaticheskoy diplomatii prynal delegatsiyu diplomaticheskogo korpusa stran YES (2015) [Yelektronnyy resurs] – Rezhim dostupa: <http://www.mnp.am/ru/post/1558>.

6. Nedeli klimaticheskoy diplomatii 19 iyunya – 2 iyulya 2017 [Yelektronnyy resurs] – Rezhim dostupa: https://eeas.europa.eu/delegations/russia_ru/28505202017.

7. Pryntsypy staloho rozvytku: shcho pro nykh znaye naselennya ta derzhavni sluzhbovtsi? (za rezul'tatamy sotsiolohichnoho doslidzhennya).(2014) – Doslidnyts'ka kompaniya «HFK Yukreyn»,– 90s

8. Tykhomyrova YE.B. (2018) Do pytannya pro klimatychnu dyplomatiyu // Visnyk NU «Yurydychna akademiya Ukrainy imeni

Yaroslava Mudroho». seria: filozofiya, filozofiya prava, politolohiya, sotsiolohiya. – tom 2, № 37. – S. 127-139.

9. Ukrayina i polityka protydyi zmini klimatu: ekonomichnyy aspekt / Analychna dopovid'; za zahal'noyu redaktsiyeyu V.R. Sidenka ta O.O. Veklych. (2016) – Kyiv: Zapovit. – 208 s.

10. Shevchenko O. (2018) Diyal'nist' mizhnarodnykh orhanizatsiy shchodo podolannya hlobal'nykh klimatychnykh ryzykiv: informatsiyna skladova // Mizhnarodni vidnosyny Seriya «Politychni nauky».– № 17. [Elektronnyy resurs]. / O. Shevchenko – Rezhym dostupu: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/3329.

11. Chadwick Amy E. (2017) Climate Change Communication / Oxford Research Encyclopedia of Climatic Science [Electronic resource]. – Access mode: <http://communication.oxfordre.com/view/10.1093/acrefore/9780190228613.001.0001/acrefore-9780190228613-e-22?rskey=Hia4UZ&result=6>

12. Climate Diplomacy Week 2018 [Electronic resource]. – Access mode: <https://library.ecc-platform.org/events/climate-diplomacy-week-2018>

13. Climate diplomacy. Foreign Policy Responses to Climate Change. Adelphi, 2017. [Electronic resource]. – Access mode: <https://www.climate-diplomacy.org/file/3144/download?token=Re6bOQWS>

14. Draft report on Climate diplomacy. 2017/2272(INI). [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=COMPARL&reference=PE-616.683&format=PDF&language=EN&secondRef=01>.

15. European climate diplomacy after COP21 (Council conclusions (15 February 2016) [Electronic resource]. – Mode of access : <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-6061-2016-INIT/en/pdf>.

16. Leal Filho W. et al. (ed.). 2017 Handbook of Climate Change Communication: Vol. 1. Theory of Climate Change Communication. – 419 p.

17. Leal Filho W. et al. (ed.). 2017 Handbook of Climate Change Communication: Vol. 2. Practice of Climate Change Communication. – 397 p.

18. Leal Filho W. et al. (ed.). 2018 Handbook of Climate Change Communication: Vol. 3: Case Studies in Climate Change Communication. – 398 p.

19. Międzynarodowa konferencja klimatyczna w Katowicach 2018 [Electronic resource]. – Access mode: <http://slaskie.naszemiasto.pl/artykul/>

miedzynarodowa-konferencja-klimatyczna-w-katowicach,4657891,art,t,id,tm.html.

20. Oxford Research Encyclopedia of Climatic Science [Electronic resource]. – Access mode: <http://climatescience.oxfordre.com>.

21. Simulation de négociations internationales inspirées de la COP 21 – Lycée Anne de Kiev 2018 [Electronic resource]. – Access mode: <https://ua.ambafrance.org/Simulation-de-negociations-internationales-inspirees-de-la-COP-21-Lycees-Anne-de>.

УДК: 3(6334.3:614.2)(71)

© Іванна Макух-Федоркова¹

КАНАДСЬКА МОДЕЛЬ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я: ОСНОВНІ ПІДХОДИ ТА МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ

В даній статті розкриваються особливості формування та розвитку системи охорони здоров'я Канади, зосереджується увага на характерних рисах і загальних принципах побудови сфери медичного обслуговування. Автор зазначає, що канадська система охорони здоров'я згідно міжнародних стандартів забезпечує досить високий рівень медичного обслуговування і свідченням цьому є висока тривалість життя і низький рівень дитячої смертності. Принципи соціальної організації суспільства та система охорони здоров'я в Канаді сформувались у другій половині ХХ століття. Система охорони здоров'я Канади має обґрунтовану законодавчу базу, її формування відбувалося в кілька етапів: на першому етапі (початок 40-х років ХХ ст.) законодавчо закріплено надання цільових субсидій для спеціальних програм охорони здоров'я та для будівництва лікарняних закладів. Така нормативно-правова база сприяла розвитку мережі лікарняних закладів у країні; на другому етапі (1957 р.) було прийнято Закон про медичне страхування, який закріпив федерально-провінційний розподіл фінансових ресурсів на медичну допомогу. При цьому якісні показники надання медичної допомоги визначалися національними вимогами; на третьому етапі (1968-1979 рр.) було прийнято законодавчі документи, які формували канадську систему медичного страхування Medicare та встановлювали розподіл коштів на лікарняну та позалікарняну медичну допомогу. В 1984 р. в Канаді було прийнято Закон про охорону здоров'я, який закріпив основні принципи Medicare. Ця система забезпечує безкоштовне або практично безкоштовне медичне обслуговування і медичні послуги всім громадянам Канади. Така структура була розроблена тому, що медичне обслуговування знаходиться у відомстві місцевих, провінційних властей, а не федерального

25

¹ Кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародної інформації Чернівецького національного університету ім Юрія Федьковича, Україна, E-mail: ivanna.makuch@mail.ru

уряду. Доведено, що канадська система охорони здоров'я має також і певні недоліки, адже на сучасному етапі канадська медицина відчуває гостру потребу в досвідчених лікарях, а також однією з основних проблем є великі черги в медичних установах і тривале очікування можливості отримати медичну допомогу. У той же час, незважаючи на окреслені проблеми, канадська система медицини під назвою Medicare є гордістю країни, оскільки фінансується державою і забезпечує практично безкоштовне медичне обслуговування усім громадянам Канади.

Ключові слова: канадська система охорони здоров'я, медичні установи і організації, безкоштовні медичні послуги, медичне страхування, канадська державна програма Medicare, національна програма лікарняного обслуговування, медична допомога.

Canadian model of the system of health protection: basic approaches and mechanisms of realization

26 — *The features of forming and development the system of health protection Canada open up in this article; attention is concentrated on the personal touches and general principles of construction of sphere of medical service. An author marks that the Canadian system of health protection in obedience to international standards provides the high enough level of medical service and by a certificate there are high life-span and low level of child's death rate it. Principles of social organization of society and system of health protection in Canada were formed in the second half of XX century.*

The system of health protection Canada has a reasonable legislative base; her forming took place in a few stages: on the first stage (beginning of 40th of XX of century) the grant of having special purpose subsidies is legislatively envisaged for the special programs of health protection and for building of hospital establishments. Such normatively-legal base assisted to development of network of hospital establishments in a country; on the second stage (in 1957) was passed an act that fastened federally-provincial allocation of financial resources on Medicare about medical insurance. Thus the quality indexes of grant of Medicare were determined by national requirements; on the third stage (1968-1979) legislative documents that formed the Canadian system of medical insurance of Medicare and set distribution of money on hospital. In 1984 in Canada was passed an act about a health protection that fastened basic principles of Medicare. This system provides free or practically free medical service and medical services to all citizens of Canada. Such structure was worked out because medical service is in the department of lo-

cal, provincial authorities, but not federal government. It is well-proven that the Canadian system of health protection has certain defects also, in fact on the modern stage Canadian medicine tests a sharp requirement in experience doctors, and also one of basic problems there are large turns in medical establishments and protracted expectation of possibility to get medicare. In the same time, without regard to the outlined problems, the Canadian system of medicine under the name of Medicare is pride of country, as financed by the state and provides free medical service to all citizens practically.

Keywords: *Canada's Healthcare System, medical institutions and organizations, free medical treatment and medicine, health insurance system, Medicare, national healthcare system, medical care.*

Постановка проблеми та її значення. Сьогодні в українському суспільстві досить поширеною є дискусія стосовно того, в який спосіб має здійснюватися реформування системи охорони здоров'я. Перед українським суспільством стоїть дилема: як поєднати, з одного боку, невідкладність радикальних реформ та реорганізацію всієї медичної системи, з іншого – необхідність забезпечення представників різних соціальних верств хоча б мінімальними медичними послугами, посилити профілактичні роботи та лікувально-діагностичний процес. У даній ситуації надзвичайно важливо звернутись до досвіду Канади в царині формування системи медичного обслуговування, держави, яка протягом своєї історії теж переживала значні економічні і політичні негаразди, проте знайшла власний шлях до формування досить ефективної медичної системи. Загальний рівень розвитку медицини та механізми фінансування системи охорони здоров'я суттєво відрізняють Канаду від США (Kunitz, 1992, 104-115). Принципи соціальної організації суспільства, що склались у другій половині ХХ ст. в Канаді більш наближені до західноєвропейської моделі, аніж до американської. Програми у сфері охорони здоров'я, різноманітні форми допомоги громадянам, які потребують соціальної підтримки, здійснюється в Канаді переважно за державний рахунок, і головним чином, силами державних служб на базі державних, а не приватних учбових і медичних закладів. В США більшість медичних закладів продають свої послуги як товар з метою одержання прибутку, і ціни на послуги диктуються умовами ринкової кон'юнктури. У той же час майже всі канадські лікарні та амбулаторно-поліклінічні заклади діють на некомерційній основі. В цілому держава відіграє в канадсько-

му суспільстві провідну роль в організації та фінансуванні системи охорони здоров'я, адже бере на себе більше 75 % суцільних витрат на послуги медицини (Старостенкова та Немова 1988, 35). Канадська система охорони здоров'я є однією із найбільш ефективних у світі, адже за міжнародними стандартами вона забезпечує досить високий рівень медичного обслуговування. Ця країна входить в групу семи найбільших за економічним потенціалом держав світу і знаходиться серед лідерів за показниками рівня та якості життя, тривалість життя канадців досить висока – в середньому складає 78,6 роки (81,4 роки для жінок і 75,8 – для чоловіків), а за показниками якості життя в 2017 р. Канада зайняла 17 місце серед 200 країн світу (The World's Healthiest Countries 2017).

Аналіз останніх досліджень з цієї проблеми. Проблеми охорони здоров'я Канади досить ґрунтовно проаналізовані канадськими дослідниками. Зокрема, треба відзначити низку серйозних і з фактологічної, і з концептуальної сторони робіт М. Тейлора (Taylor, 1990, 254), П. Окоїна (Aucoin and Doern 1974, 346), Д. Нейлора (Naylor, 1986, 305), Ю. Вейди і Р. Дебера (Vayda and Deber, 1992, 120), Г. Веллера і П. Манга (Weller and Manga, 1983, 222), Д. Шварца (Swartz, 1977, 311- 89 343). Провінція Саскачеван протягом 1944-1962 рр. провела значну роботу у справі введення ще у 1947 р. безплатної медичної допомоги. Ініціативність Саскачевану певним чином спонукала до дій як уряд Оттави, так і на інші провінції Канади. Такій цікавій проблемі приділяє увагу провідний канадський дослідник А. Острі (Ostry, 1995, 87115). Не менш активною у справі розширення соціального забезпечення виявилась провінція Онтаріо. Авторитетні канадські науковці Д. Стразер (Struthers, 1994, 125-127) і Г. Веллер (Weller, 1974, 346) присвячують свої праці вивченню соціальної сфери в даній провінції. При цьому особливі уваги заслуговує праця, видана у 1990 р. професором суспільних наук Йоркського університету М. Тейлором (Taylor, 1990, 254). У даній книзі, автор, описуючи історію національного страхування охорони здоров'я в Канаді, спирається на широку джерельну базу, використовуючи при цьому як власні розробки, так і результати досліджень попередників. Варто зазначити, що дана проблема була також об'єктом дослідження російських дослідників Немової Л.А., О.Е. Старостенкової (Немова та Старостенкова, 1988, 35-44) та Н.А. Шведової (Шведова, 1991, 20-27), в яких приділено увагу аспектам системи охорони здоров'я в Канаді.

Метою даного дослідження є розкриття особливостей формування та розвитку системи охорони здоров'я в Канаді, висвітлити характерні риси і загальні принципи побудови сфери медичного обслуговування. Для досягнення поставленої мети у роботі аргументовано взаємну зумовленість соціально-економічних, демографічних, суспільно-політичних чинників на процес формування канадської системи медичного обслуговування, визначено причини та основні етапи формування безкоштовної медицини в Канаді, а також наголошено на перевагах та недоліках сучасної канадської системи охорони здоров'я.

Виклад основного матеріалу. Державна система охорони здоров'я в Канаді формувалася в досить сприятливих умовах. Друга світова війна не принесла руйнувань ані економіці країни, ані здоров'ю її жителів. Сприятливою була також і демографічна структура населення Канади. Протягом всього післявоєнного періоду вона відрізнялась значно вищим показником рівня молоді, аніж у західноєвропейських країнах, а також нормальним співвідношенням чисельності чоловіків та жінок. Сприятливим фактом було й те, що у формуванні населення Канади важливу роль відіграли іммігранти, серед яких було багато молодих людей з високими показниками здоров'я. Крім того, в 1966-1977 рр. приплив в країну іммігрантів – випускників медичних факультетів та інститутів перевищив чисельність лікарів Канади. «Еміграція робочої сили означає значні втрати для країни-експортера. В той же час імміграція кваліфікованих кадрів дала Канаді економію власних ресурсів на їхню підготовку і зробила дешевою систему охорони здоров'я в цілому», – вважає канадський вчений Б.С. Боларія (Bolaria and Dickinson, 1988, 82). Однією з особливостей канадської медицини стало формування кадрів в основному за рахунок імміграції.

У зазначений проміжок часу канадська економіка розвивалась швидкими темпами і не зазнавала глибоких криз, що позитивно позначалось на розвитку нових соціальних програм та нарощуванні витрат на дані заходи без ризику утворення хронічних бюджетних дефіцитів. Історія промислових країн у всьому світі доказала, що чим вищий рівень урбанізації та індустріалізації, тим більша потреба у масштабності соціального забезпечення. Воєнні роки посилили ці процеси в Канаді. Модернізація виробництва у зв'язку з початком НТР привела до появи нових спеціальностей і навіть нових форм

організації праці. Високі темпи виробництва та інтенсифікація праці призводили до передчасного виснаження людського організму, зростання нервових і серцево-судинних хвороб, нещасних випадків і професійних захворювань. Звідси випливала об'єктивна необхідність у розширенні мережі медичного обслуговування, соціального страхування, профілактики здоров'я і відпочинку. Поряд із сприятливими економічними умовами важливу роль в період прискореного розвитку соціальної сфери Канади відіграли і фактори політичного порядку. У зазначений проміжок часу при владі перебувала як Ліберальна партія (з 1948 р. по 1957 р.– уряд Луї Сент-Лорана, 1963-1968 рр. – Лестер Воулс Пірсон), так і партія Прогресивних консерваторів на чолі з Д. Діфенбейкером (1957-1963). Обидві партії боролись за лідерство та бажання продемонструвати перед громадянами свою зацікавленість проблемами соціального життя. Не менш важлива особливість соціальної сфери Канади полягає в тому, що в період з 1945 р. по 1960 р. сформувалась „ера кооперативного федералізму”, яка характеризувалась «однаковим розподілом повноважень у прийнятті рішень та фінансової відповідальності за окремі проекти чи програми між провінційним та федеральним урядами» (Guest, 1997, 166).

30

Саме після Другої світової війни почала формуватись і з тих пір постійно трансформується складна система відносин між федеральним урядом і провінціями з приводу розподілу повноважень у сфері фінансування та здійснення різноманітних соціально-економічних програм. Завдяки існуванню такої системи в Канаді активно впроваджувались соціальні перетворення, адже провінційні уряди постійно підштовхували Оттаву до радикальних змін. Крім того, важливо зазначити, що в даний період провінційні та муніципальні уряди були відповідальними за швидко зростаючу пропорцію публічних витрат і активно впливали на процес децентралізації. В 1950-х роках та на початку 1960-х років, декілька провінцій набули такої самостійності, що давало їм змогу планувати свою економіку та удосконалювати соціальний рівень розвитку впродовж тривалого часу.

Зокрема, найактивнішою щодо впровадження медичної допомоги стала провінція Саскачеван, яка першою ще у 1947 р. прийняла Закон про безплатну медичну допомогу (Ostry, 1995, 89). Активно відстоював інтереси провінції Онтаріо щодо медичного обслуговування її прем'єр-міністр Фрост. Він вимагав від федерального уряду

Сент-Лорана гарантійної фінансової підтримки у реформуванні вказаної соціальної сфери (Weller, 1974, 85). Важливо зазначити, що саме в 1947 р. у провінції Саскачеван за підтримки профспілок до влади прийшла Соціал-демократична федерація кооперативної співдружності (нині – Нова демократична партія Канади) і завдяки її підтримці було законодавчо закріплені гарантії стаціонарного лікування усіх жителів переважно за державний рахунок. Потрібно було ще десять років, щоб аналогічні рішення були прийняті іншими провінціями країни. Адже в 1957 р. було прийнято Закон про страхування в сфері діагностики та лікарняного обслуговування, і федеральний уряд взяв на себе зобов'язання покрити 50% витрат провінційних лікарень. Страхування за основними видами медичних послуг в амбулаторно-поліклінічних закладах (програма «medicaid») вперше було введено в Саскачевані в 1962 р., а Загальнонаціональний статус дана програма отримала в 1968 р. після тривалого конфлікту з приватними лікарями.

Основні пункти Закону передбачали: медичне обслуговування є цілковитою компетенцією федерального і провінційного урядів, а не комерційних організацій; належна медична допомога і широкий спектр медичних послуг повинен надаватись всьому населенню Канади; кожна провінція мала подбати про загальнодержавне поширення допомоги (на провінційному рівні у перші роки програма охопила 90 % застрахованих, а через три роки – 95 %); вибір лікаря та медичного закладу є особистою справою кожного, оплата їх послуг гарантується страхуванням; за пацієнтом зберігається право на медичне обслуговування при переїзді в іншу провінцію (Grey, 1981, 82). Даний Закон прийняли всі провінції до 1 квітня 1972 р. Цікаво зауважити, що у 1979 році юридичний центр Еммет-Холл провів контроль медичних послуг в Канаді, і в результаті проведеної роботи було повідомлено наступне: канадська система охорони здоров'я має високий рівень якості, проте, додаткові витрати на лікарів і встановлені абонентські плати лікарням створюють дворівневу систему, яка ставить під загрозу можливість отримання повноцінної медичної допомоги. Канадський парламент миттєво відреагував, і в 1984 р. було прийнято загальнодержавний Закон про охорону здоров'я (Canada Health Act, 2018). Даний нормативний документ передбачав величезні штрафи, якщо будь-яка провінція дозволить собі знімати плату за застраховані медичні послуги.

Згідно цього Закону, сучасна система охорони здоров'я Канади, в більшості випадків, фінансується державою. Тобто, для громадян Канади вона безкоштовна, за виключенням таких сфер як стоматологія, офтальмологія, косметологія та ін. Канадці повністю оплачують свою медицину сплачуючи щорічні податки в бюджет країни, що правда податки в Канаді значно вищі, ніж в США, де не існує безкоштовної медицини.

Канадську систему охорони здоров'я неофіційно називають Medicare, вона передбачає наявність у кожного канадця, з дітьми включно, спеціальної картки Health Card, яка одночасно є офіційним документом громадянина країни. Цей документ можна пред'явити у будь-якому медичному закладі Канади або медичному спеціалісту. Варто зазначити, що Канада має висококваліфікованих спеціалістів медичного профілю, адже медична освіта знаходиться на дуже високому рівні. Особи, які отримали один з медичних ступенів, зобов'язані пройти спеціальний кваліфікований іспит (Qualifying Examination) професійної організації Канадської Медичної Ради (Medical Council of Canada).

32

—

В сфері управління системою медицини функції федерального і провінційного урядів чітко розмежовані. Федеральне міністерство національної системи охорони здоров'я та соціального забезпечення займається в основному такими стратегічними питаннями як координація наукових досліджень і підготовка кадрів, вироблення загальнонаціональних стандартів медичного обслуговування та ін. Одним із важливих підрозділів Федерального міністерства є Управління довготермінового планування. Цей орган розробляє пропозиції щодо національних програм охорони здоров'я, досліджує фактори, що визначають стан здоров'я населення, контролює використання витрат на сферу медичного обслуговування. Поряд з медиками і фармацевтами в Управлінні довготермінового планування працюють економісти, соціологи, демографи, спеціалісти статистики. Федеральне міністерство національної системи охорони здоров'я і соціального забезпечення не здійснює контроль над діяльністю медичних закладів (виключення становлять федеральні лікарні північно-західних територій). Ці функції виконують провінційні відомства, адже вони мають право самостійно вибирати конкретні методи і форми організації медичного обслуговування, визначати набір послуг, гарантувати загальнонаціональні обов'язкові стандарти. Так, в

шести із десяти канадських провінцій витрати на медицину фінансуються із загальних податкових надходжень і федеральних дотацій, а в інших чотирьох провінціях ці джерела доповнені обов'язковими внесками (з населення знімають додатковий податок, при цьому від нього звільняються особи старше 65 років і сім'ї з низькими прибутками) (Немова та Старостенкова, 1988, 37). Але у вказаних чотирьох провінціях спектр додаткових послуг значно ширший. В Онтаріо, наприклад, діє програма, згідно якої виписаному із лікарні додому безнадійному хворому безкоштовно забезпечуються медичні послуги та догляд, а також чергування медичного персоналу протягом 80 год. в перший місяць і 40 год. – в кожні наступні (Немова та Старостенкова, 1988, 37).

Таким чином, канадська система охорони здоров'я досить гнучко поєднує в собі елементи централізації і децентралізації. З одного боку, свобода прийняття рішень з питань поточної діяльності залишається в руках місцевих властей, а з іншого – федеральні органи влади утримують провідні позиції, які дозволяють їм відігравати головну роль у вирішенні питань стратегічного та загальнонаціонального значення.

Характерною особливістю системи охорони здоров'я Канади є те, що страхові компанії не беруть участі в управлінні державними медичними програмами на відміну від США, де приватним страховим фірмам належить суттєва роль (навіть американська державна програма Medicare управляється приватними страховими компаніями на рівні штатів і місцевому рівні) (Шведова, 1991, 25). В Канаді страхування забезпечує населенню доступність більшості медичних послуг першої необхідності. Однак заможні канадські громадяни не повністю звільнені від затрат на лікування. Так, більшість платоспроможних канадців платять за лікування та протезування зубів, транспортні послуг швидкої допомоги, консультації лікарів-дієтологів та виписку окулярів. В лікарнях деяких провінцій така категорія заможних громадян частково оплачує послуги лікарів та хірургічні операції. З врахуванням матеріального становища з пацієнтів знімається деяка плата за послуги по догляду в психіатричних лікарнях, стаціонарах для хворих туберкульозом, будинках для перестарілих (як правило, за додаткові зручності). Разом з тим, три категорії населення: діти до 14 років, особи старше 65 років і малозабезпечені сім'ї (5-7% пільгової категорії населення) (Немова та Старостенкова,

ва, 1988, 38) отримують необхідні медичні послуги та більшість ліків безкоштовно.

34 — В системі надання медичної допомоги провідне значення мають терапевти (сімейні лікарі), які складають майже половину усіх практикуючих лікарів країни. Саме вони контролюють стан здоров'я пацієнтів, доступ до спеціалістів вузького профілю, діагностичні процедури, виписку рецептів. Вибір сімейного лікаря здійснюється кожною людиною самостійно і за потреби його можна змінити. У той же час, зауважимо, що сучасна медична система Канади в силу різних причин (висока вартість, тривалість і складність навчання, небажання молодого покоління довго вчитися, а швидко заробляти, старіння нації та ін.) потерпає від нестачі медичного персоналу. Тому канадські лікарі в силу значного перевантаження чітко регулюють обслуговування кількості сімей і можуть відмовити новим пацієнтам. Більшість лікарів мають приватну практику і користуються високим ступенем автономії, деякі спеціалісти працюють в лікарнях або місцевих оздоровчих центрах на контрактній основі. Досить часто практикуючим медикам держава оплачує послуги в залежності від наданої допомоги, при цьому плату такі лікарі отримують безпосередньо із бюджету провінції чи території. Терапевти, які не мають приватної практики, отримують або встановлений оклад, або ж плату у відповідності з кількістю наданих медичних послуг. В Канаді добре організована як багатопрофільна, так і спеціалізована система лікарень, створена широка мережа медичних центрів з лікувальною і профілактичною роботою, а також розроблена система навчання основам здорового способу життя (Канцидайло, 2015). Ці заклади мають бюджетне фінансування в рамках різних програм. Більше 95 % усіх канадських лікарень працюють за принципом некомерційних приватних організацій, що управляються місцевими радами директорів, організаціями добровольців або муніципалітетами. Стоматологічна служба працює окремо від всієї системи охорони здоров'я, окрім тих випадків, коли необхідна невідкладна допомога хірурга-стоматолога. Аптеки також є незалежними від держави організаціями.

Канадська система охорони здоров'я має і певні недоліки та проблеми. Як уже зазначалося вище, на сучасному етапі канадська медицина відчуває гостру потребу в кваліфікованому медичному персоналі, також однією з основних проблем є великі черги і тривале очікування можливості отримати медичну допомогу. Доволі часто

пацієнти змушені чекати, незважаючи на гостру біль (наприклад, у випадку проведення необхідної операції на стегні чи коліні та ін.) або в особливо важких ситуаціях (в очікуванні онкологічної операції, хіміотерапії та ін.). В даній ситуації все зрозуміло, послуги надаються безкоштовно, тому і попит на їх отримання в багатонаселеній країні великий. Цікаво, що трапляються випадки, коли деякі пацієнти їдуть до США і там платять великі кошти за лікування, а після повернення намагаються компенсувати свої витрати через суд, проте, як правило, ця процедура закінчується відмовою. Крім державних лікарень, що фінансуються владою, в країні сьогодні діють і численні приватні клініки, які надають спеціалізовані послуги. Хоча їм юридично заборонено надавати громадянам види медичної допомоги, що охоплюються Законом про охорону здоров'я в Канаді, багато хто займається цим у рамках «чорного ринку». Головна перевага приватних клінік полягає в тому, що там допомогу можна отримати швидше, ніж у державних медичних установах.

Висновки. Канадська система охорони здоров'я існує уже більше двох десятиліть. За цей період в її розвитку було немало проблем, але головним є те, що зберігся сам принцип безкоштовного медичного обслуговування, хоча з виникненням нових потреб і можливостей постійно потрібно вирішувати питання співвідношення необхідних додаткових, платних і безкоштовних послуг. Незважаючи на окреслені проблеми канадська система медицини під назвою Medicare є гордістю країни, адже вона фінансується державою і забезпечує практично безкоштовне медичне обслуговування усім громадянам Канади.

Джерела та література:

1. Канцидайло, Татьяна 2015. «Здравоохранение Канады: современная система страховых и медицинских аспектов» <https://http://health-ua.com/article/15769-zdravoohranenie-kanady-sovremennayasistema-strahovyh-i-meditsinskih-aspekt> (режим доступа Квітень 04, 2018)
2. Немова, Л., та Старостенкова, Е. 1988. «Здравоохранение в Канаде» США: экономика, политика, идеология 6: 35-44.
3. Шведова, Н. 1991. «Подходит ли канадская модель американскому здравоохранению?» США: экономика, политика, идеология 11: 20-27.

4. Aucoin, P., and Doern, G. 1974. Federal Health Care Policy, Issues in Canadian Public Policy. Toronto: University of Toronto Press.

5. Bolaria, B., and Dickinson, H. 1988. Sociology of health care in Canada. Toronto: Macmillan of Canada.

6. Guest, D. 1997. The emergence of social security in Canada. Vancouver: University of British Columbia Press.

7. Grey, G. 1981. Federalism and Health policy: the development of health systems in Canada and Australia. Montreal: McGill-Queen's University Press.

8. Kunitz, S. 1992. «Socialism and Social Insurance in the United States and Canada». Canadian Health Care and the State: A Century of Evolution. Kingston and Montreal.

9. Naylor, C. 1986. Private Practice, public payment Canadian medicine and the politics of Health Insurance 1911-1966. Montreal: McGill-Queen's University Press.

36 — 10. Ostry, A. 1995. «Prelude to Medicare: Institutional change and continuity in Saskatchewan, 1944-1962» Prairies Forum 1: 87-105.

11. Struthers, J. 1994. The limits of affluence: welfare in Ontario, 1920- 1970. Toronto: University of Toronto Press.

12. Swartz, D. 1977. The politics of reform: conflict and accommodation in Canada health policy. Toronto: University of Toronto Press.

13. Taylor, M. 1990. Insuring National Health Care. The Canadian Experience. Chapel Hill: The University of North Carolina Press.

14. The World's Healthiest Countries 2017. Healthcare Sustainability and Patient Centricity, Perspectives 2 August 2017 VRL:<https://igeahub.com/2017/08/02/the-worlds-healthiest-countries-2017> (accessed April 06, 2018).

15. The 1984 Canada Health Act VRL: https://www.med.uottawa.ca/sim/data/Canada_Health_Act.htm (accessed April 26, 2018).

16. Vayda E., and Deber R. 1992. The Canadian Health Care system: a developmental. Montreal: McGill-Queen's University Press.

17. Weller G. 1974. Health care and Medicare policy in Ontario // Issues in Canadian public policy / Ed. by Doern G.B., Wilson V.S. Toronto: University of Toronto Press.

18. Weller G., and Manga P. 1983. The development of health policy in Canada // The political of Canadian public policy / Ed. by Atkinson M.M., Chandler M.A. Toronto: University of Toronto Press.

References:

1. Kantsidaylo, Tatyana «Zdravooohranenie Kanadyi: sovremennaya sistema strahovyih i meditsinskih aspektov» [Health Canada: a modern system of insurance and medical aspects] VRL:[https:// http://health-ua.com/article/15769-zdravooohranenie-kanady-sovremennaya-sistema-strahovyih-i-meditsinskih-aspekt](https://health-ua.com/article/15769-zdravooohranenie-kanady-sovremennaya-sistema-strahovyih-i-meditsinskih-aspekt)(режим доступу Квітень 04, 2018).
2. Nemova, L. ta Starostenkova E. «Zdravokhrayeniye v Kanade» [A health protection is in Canada], SShA-Kanada: ekonomika. politika, ideology [USA-Canada: economy, politics, ideology], Moskva, 1988, N. 6, P.35.
3. Shvedova N.A. «Podhodit li kanadskaya model amerikanskomu zdravooohraneniyu?» [Does the Canadian model fit the American health care system?] SShA-Kanada: ekonomika. politika, ideology [USA-Canada: economy, politics, ideology], Moskva, 1991, N. 11, P.20-27.
4. Aucoin, P., and Doern, G. 1974. Federal Health Care Policy, Issues in Canadian Public Policy. Toronto: University of Toronto Press.
5. Bolaria, B., and Dickinson, H. 1988. Sociology of health care in Canada. Toronto: Macmillan of Canada.
6. Guest, D. 1997. The emergence of social security in Canada. Vancouver: University of British Columbia Press.
7. Grey, G. 1981. Federalism and Health policy: the development of health systems in Canada and Australia. Montreal: McGill-Queen's University Press.
8. Kunitz, S. 1992. «Socialism and Social Insurance in the United States and Canada». Canadian Health Care and the State: A Century of Evolution. Kingston and Montreal.
9. Naylor, C. 1986. Private Practice, public payment Canadian medicine and the politics of Health Insurance 1911-1966. Montreal: McGill-Queen's University Press.
10. Ostry, A. 1995. «Prelude to Medicare: Institutional change and continuity in Saskatchewan, 1944-1962» Praivie Forum 1: 87-105.
11. Struthers, J. 1994. The limits of affluence: welfare in Ontario, 1920-1970. Toronto: University of Toronto Press.
12. Swartz, D. 1977. The politics of reform: conflict and accommodation in Canada health policy. Toronto: University of Toronto Press.
13. Taylor, M. 1990. Insuring National Health Care. The Canadian Experience. Chapel Hill: The University of North Carolina Press.
14. The World's Healthiest Countries 2017. Healthcare Sustainability

and Patient Centricity, Perspectives 2 August 2017 VRL:<https://igeahub.com/2017/08/02/the-worlds-healthiest-countries-2017> (accessed April 06, 2018).

15. The 1984 Canada Health Act VRL: https://www.med.uottawa.ca/sim/data/Canada_Health_Act.htm (accessed April 26, 2018).

16. Vayda E., and Deber R. 1992. *The Canadian Health Care system: a developmental*. Montreal: McGill-Queen's University Press.

17. Weller G. 1974. *Health care and Medicare policy in Ontario // Issues in Canadian public policy / Ed. by Doern G.B., Wilson V.S.* Toronto: University of Toronto Press.

18. Weller G., and Manga P. 1983. *The development of health policy in Canada // The political of Canadian public policy / Ed. by Atkinson M.M., Chandler M.A.* Toronto: University of Toronto Press.

УДК: 316.7:316.658](410):32(477)

© Зінаїда Зайцева¹

КОМУНІКАТИВНІ ІНСТРУМЕНТИ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО ПИТАННЯ В БРИТАНСЬКИЙ ПОЛІТИЧНИЙ ДИСКУРС

Встановлено, що британський напрямок інформування про український національний рух був частиною програми діяльності Українського інформаційного комітету по ознайомленню Європи зі становищем українців у двох імперіях. Розкрито причини, які ускладнювали поширення адекватної інформації про Україну у британському інформаційному просторі. Встановлено, що коло комунікативних інструментів, доступних українським політикам початку ХХ ст. включало міжособистісні контакти, пресові органи, публічні лекції, громадські інституції. Завдяки виступам у пресі знання британців про Україну з науково-академічного формату (славіст В.Р. Морфіл) було частково трансформовано у науково-популярний і політичний (журналіст Дж. Раффалович). Культурний і політико-інформаційний вакуум щодо змісту українського питання почав заповнюватися, однак не у тій мірі, щоби британці могли сформувати адекватне уявлення про Україну.

Ключові слова: українське питання, інформаційний простір, преса, українознавчі публікації англійською мовою, Український комітет у Лондоні, Дж. Раффалович.

Communicative instruments of integration of the Ukrainian question into British political discourse

It was established that the British direction of informing about the Ukrainian national movement was an integral part of the program of the activities of the Ukrainian Information Committee (Lviv, 1912) to familiarize Europe with the situation of Ukrainians in two empires.

¹ Доктор історичних наук, професор кафедри політичної історії ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», E-mail: zzi07@ukr.net

The reasons that complicated the distribution of adequate information about Ukraine in the British information space were revealed. They lay in both the plane of British society and the socio-political situation in Ukraine.

The importance of the research of the English Slavist W.R. Morfill is singled out. The establishment of contacts between Ukrainian politicians and the representatives of the English press has been followed, and the purpose of the creation and operation of the Ukrainian Committee in London has been outlined. It is established that the range of communicative tools available to Ukrainian politicians at the beginning of the twentieth century. included interpersonal contacts, press organs, public lectures, public institutions. Due to the press performances, the British knowledge of Ukraine on the scientific and academic format (Slavist W.R Morfill) was partially transformed into a popular science and political (journalist J. Raffalovich).

New aspects in the topic of the article were the information about the First Universal Races Congress in London and the creation of the organization of the Peoples' Union in Paris; Discussion aspects of the terminology of the Ukrainian studies works of the W.R Morfill; materials about the circulation of information about the Ukrainian national in the opposite direction - from the British press to the Ukrainian language.

Keywords: *Ukrainian question, press, English-language Ukrainian studies publications, Ukrainian Committee in London, J. Raffalovich.*

Проблеми відносин між країнами і народами кінця XIX – початку XX ст. сьогодні набувають нового звучання, зумовленого інтеграцією у науковий простір питання співвідношення глобального та локального у розвитку національних держав. У даному контексті особливо значення набуває проблема комунікативного супроводу локальних політичних, етнонаціональних, культурних, наукових аспектів розвитку бездержавних націй у європейському інформаційному просторі межі XIX–XX ст. Українські політики того часу намагалися знайти підходи до взаєморозуміння і співробітництва з представниками ЗМІ більшості країн Європи, насамперед з метою ознайомлення громадськості та офіційних кіл країн з суттю політичного змісту українського питання. Важливим напрямом діяльності став британський. Проблемі формування українсько-британських контактів зазначеного періоду присвячена ґрунтовна публікація англійського історика Д. Сандерса (D. Saunders, 1988). Український історик О. Середа (Середа, 1999), базуючи своє дослідження на матеріалах Цен-

трального державного архіву у Львові та публікаціях місцевої преси збагатив контекст проблеми. Автору вдалося реконструювати деталі співробітництва членів Українського інформаційного комітету з англійським публіцистом Дж. Раффаловичем. У працях дослідника англо-українських контактів у міжвоєнний період історика Р. Сироти (Сирота, 2001; 2002; 2003) сконструйована розширена інформація про діячів, які сприяли налагодженню циркуляції інформації у британському суспільстві.

Цінність праць Р. Зорівчак (1984; 2016 та ін.) полягає в тому, що вона ретельно дослідила творчість першого філолога-славіста у Британії В.Р. Норфіла і, не ставлячи собі таку мету, фактично спростувала упереджені оцінки трактування ним ідентичності українців.

Метою даної статті є здійснення комплексного дослідження діяльності української інтелігенції в частині актуалізації у європейському комунікативному просторі українського питання. Дослідники цілком правомірно пов'язують активізацію цього напрямку зі створенням у листопаді 1912 р. Українського інформаційного комітету у Львові. Комітет мав в умовах очікуваних – через загострення суперництва між Росією і Австро-Угорщиною на тлі Балканської війни 1912 р.– геополітичних змін пропагувати ідеї національно-політичного визволення України та зацікавлювати ними офіційні кола європейських держав.

Наше завдання полягає у тому, щоби “розсунути” не лише хронологічні межі висвітлення перебігу справи ознайомлення західного світу, зокрема Британії, з українським питанням за рахунок її аспектування в історично-культурному зрізі. Йдеться також про доцільність розглядати українську тему у руслі світових суспільно-політичних тенденцій.

Найперше зазначимо, що інтеграція української проблематики в інформаційний простір країн Європи відбувалася на тлі актуалізації національного питання як такого у політичному дискурсі інтелектуальних еліт більшості країн світу. Наймасштабнішою інтелектуальною подією, яка підводила підсумки глобальних процесів кінця XIX – початку XX ст. став Світовий конгрес націй (First Universal Races Congress), що відбувся 26–29 липня 1911 р. у Лондоні. Інформація про його підготовку містилася у більшості друкованих ЗМІ світу. Зокрема “Московские ведомости” за 20 січня 1911 р. повідомляли, що 26 липня 1911 р. у Лондоні відбудеться міжнародний конгрес народів.

Невдовзі цей форум випав з політичного та історіографічного дискурсів, оскільки був цілком затінений вибухом світової війни. Проте для свого часу він був значимою подією, одним з найбільш представницьких форумів світової громадськості, в якому брало участь 2100 учасників. Вражає географія представництва і статуси учасників конгресу. Практично у Лондоні було зібрано цвіт тодішньої світової науки. На форумі була представлена професура провідних університетів Західного і Східного світів. За фахово-дисциплінарною приналежністю це були переважно правники, соціологи, антропологи, філософи. Від Росії у Конгресі брали участь 11 учасників, у тому числі від українських територіальних університетів троє професорів: професор міжнародного права Новоросійського університету (Одеса) П. Є. Казанський, професор філософії того ж університету М. М. Ланге і професор міжнародного права Університету Святого Володимира О. О. Ейхельман (Spiller, 1911, VII; XLI). Завдяки значному внеску у розвиток науки в Україні та громадській активності вони користувалися авторитетом у своїх містах. Їх суспільно-політичні погляди і громадська діяльність вкладалися у шкалу від монархічного централізму до лібералізму й співчуття потребам української культури. Так, О. О. Ейхельман невдовзі став членом урядів Української народної республіки, розробив проект української конституції, а у 1924 р. був обраний членом Наукового товариства ім. Т. Шевченка.

У тематиці доповідей учасників Конгресу переважали проблеми цивілізаційного розвитку світу, оцінка ролі імперій і колоніалізму. Попри те, що Конгрес скликався з метою “обговорити в світлі науки і сучасних уявлень загальні відносини, що існують між народами Заходу і Сходу, між так званими білими і так званими кольоровими народами...” (Spiller, 1911, VII), він підняв на новий рівень внутрішньоевропейську національну проблематику.

Наступного року за ініціативою литовця Ю. Габриса у Парижі утворено міжнародну громадську організацію Союз народів (Union des Nationalités), яка сприяла національному самовизначенню народів Центральної та Східної Європи. Хоча Союз мав зв'язки з антиколоніальними рухами Індії та Єгипту, його діяльність концентрувалася навколо проблем народів Центральної та Східної Європи, які входили до складу Австро-Угорської та Російської імперій, перш за все литовців і українців. Утворення цієї міжнародної інституції відповідало прагненням української інтелігенції винести обговорення

українського питання й зокрема проблему обмеження прав українців у Росії на міжнародний рівень. Одеський бібліограф, громадський діяч М. Комаров, обговорюючи з М. Грушевським шляхи і методи вирішення цієї проблеми, зазначав, що до європейської преси у Росії прислухаються і треба попідкуватися про встановлення тісніших контактів з зарубіжними редакціями та видавництвами. Пропонував залучити до цієї роботи Ф. Вовка, І. Франка, О. Маковея.

Настрої західноукраїнської громадськості яскраво ілюструє наступна думка з публікації львівського “Діла”: “Руська народність, до котрої належить майже десята часть мешканців Європи, є культурному світові менше знана, чим багато диких народів на океанських островах.[...] Тому мусимо конечно старатися, щоби наша національна справа перестала вже бути домашньою справою Поляків і Росиян. Наша справа мусить статися спільною справою вселюдського поступу. В сій ціли мусимо постійно інформувати світ про наше народне жите” (Денисюк, 1910). Відображенням цих інтенцій стало активне співробітництво з редакцією друкованого органу Союзу “Les Annales des Nationalités”. Весняний 1913 р. випуск видання (№ 3-4) був цілком присвячений Україні (“Numéros consacrés à l'étude de l'Ukraine”) і містив 11 статей українських учених і громадських діячів. Були задіяні також інші канали і контакти для інформування французького суспільства про українську історію, мову і культуру. Для німецькомовного читача видавався журнал “Ruthenische Revue”, діапазон розповсюдження якого включав понад 150 редакцій європейських періодичних видань (Зайцева, 2016, 113).

Інформаційний супровід позиціонування українського питання на теренах Британії залишався несформованим. Тут інтерес до східноєвропейських народів проявлявся епізодично і міг зумовлюватися неординарними подіями. Тільки напередодні Світової війни, після тривалої перерви, що наступила по добі Б. Хмельницького (виключенням був час Кримської війни, коли британська преса давала короткі, репортерського характеру замітки), у пресі знову з'являються публікації політично-інформаційного характеру про українців.

Поширення адекватної інформації про Україну офіційними каналами ускладнювало кілька чинників. Українці не мали власної державності і відповідних інституцій, які б офіційно поширювали інформацію про їх культуру, історію, науку. Приміром, Болгарія, Сербія, Румунія через міжнародні системи книгообміну з кінця XIX ст.

надсилали свої видання в різні країни. Був налагоджений обмін урядовими виданнями, статистичними матеріалами. Українські видання, які виходили в Галичині з назвами “українсько-руські”, на Заході і в США розцінювалися як російські, австро-угорські або румунські. У європейських бібліотеках та університетах бракувало спеціалістів, здатних пояснити, що в Австро-Угорщині термін “руський” використовувався замість “український”, тож мешканці Західної Європи ототожнювали русинів/українців з росіянами або поляками.

У двох імперіях Україна не була окремою провінцією чи адміністративною одиницею, тому не дивно, що енциклопедія Britannica за 1910 р. назву Україна трактувала як кордон, а саме: “Україна” (“кордон”) назва, яка раніше стосувалася європейської частини Росії, що зараз відноситься до губерній Харківської, Чернігівської, Київської, Подільської і Полтавської. Частина на схід від Дніпра стала російською у 1686 р., а західніше цієї річки – у 1793 р.” (Галушко, 2014, 70). Перші відомості про українців в англомовних виданнях містилися у подорожніх та щоденникових записках Дж. Маршала й Е.-Д. Кларка (Брицький, Бочан, 2011, 232–274).

Науковий інтерес до східноєвропейських народів, у тому числі українського, формувалася у форматі славистики. У західноєвропейських університетах наприкінці ХІХ ст. академічні дослідження Східної Європи велися одиницями, перевага віддавалася російській історії і літературі. Зацікавлення західноєвропейських дослідників етнографією, фольклором, літературою слов’янських народів стимулював пануючий романтичний дискурс. Український фольклор із збірок, виданих М. Максимовичем, В. Антоновичем і М. Драгомановим, деякі оповіді про історичних персонажів козацької доби в англомовних виданнях включалися до збірок польського або російського змісту з відповідними назвами.

Перші англомовні наукові статті про українську літературу в Британії почали з’являтися з 1840 р. (Тарновська, 2001, 145). Найбільше для ознайомлення британської аудиторії з українською мовою і культурою зробив В. Р. Морфіл, який тривалий час займав посаду лектора слов’янських мов в Оксфорді. За його ж оцінкою предмет, якому він навчав, вважався студентами нецікавим, і зібрати хоча б невелику групу учнів йому було не легко. За ціле десятиліття, за його ж свідченнями, у нього навчалася усього десять осіб. Троє вивчали російську мову, двоє – церковно-слов’янську, троє – польську,

двоє – болгарську і один сербську (Грот, 1910, 35-36, 47). Згодом кілька зацікавлених зростала й учений у 1900 р. отримав нововідкриту кафедру слов'янських мов і відповідно посаду професора. Зрозуміло, що заснування кафедри було результатом наукової праці Морфіла, наукові інтереси якого включали також українознавчу тематику. Учений багато подорожував. Він двічі – у 1891 і 1895 р.– відвідав Київ, у 1895 – Львів. З 1871 р. листувався з М. Драгомановим і зустрічався з ним у Парижі 1892 р. Серед його кореспондентів також були М. Павлик, О. Коваленко, літератор і видавець В. Дурдуківський. Українські видання з дарчими написами В. Морфілу надсилали М. Вороний, І. Стешенко, І. Рудченко, В. Антонович. У своїх працях про Польщу та Росію В. Морфіл чимало уваги присвятив Україні. Уперше про українську мову і літературу, зокрема Т. Шевченка, він писав у статті “Російська мова та її діалекти” (1876), у якій розглядав українську мову як самостійну лінгвальну систему.

У 1903 р. в літературному журналі “Athenaeum” Морфіл опублікував рецензію на тритомну антологію української літератури “Вік”, що вийшла двома виданнями. Обидва були, як підтвердив оксфордський славіст Дж.-С. Сімонс у листі до дослідниці Р. Зорівчак, були у бібліотеці В. Р. Морфіла (Зорівчак, 1984,165). Цінність його рецензії полягає в тому, що в англійській періодиці огляди обмежувались народною творчістю та творами “селянського/народного поета” Тараса Шевченка, а тут вперше був поданий ширший огляд української літератури, в якому згадуються Іван Котляревський, Пантелеймон Куліш, Олекса Стороженко, Степан Руданський, Марко Вовчок, Агата Кримський, Іван Франко та інші.

Оцінюючи в 1911 р. праці В.Р. Морфіла українські науковці-члени НТШ зауважували, що за прикладом більшості російських вчених, російське і українське начало у його працях «не знаходить потрібного розмежування». (Грушевський, 1911:241). Сьогодні, з глибшим вивченням праць англійського славіста не можна не констатувати, що він надзвичайно багато зробив для популяризації відомостей про Україну, українське художнє слово у англомовному світі. Науковець першим упровадив українознавчі матеріали до енциклопедичних видань Великобританії. На думку автора численних високовартісних досліджень Р. Зорівчак Морфіл був першим українцем і шевченковцем в англомовному ученому світі (Зорівчак, 2016, 36–45).

Для публічного в політичному сенсі обговорення українського питання необхідно було задіяти інші інструменти, з тим, щоб інтерес до України вийшов за межі зацікавлень бібліофілів і колекціонерів етнографічних знань. Зв'язків в академічній сфері для цього було недостатньо. Принаймні, необхідно було переформатувати наукові здобутки у популярну, доступну подачу на зразок тієї, яку радив Т. Масарик (Масарик, 1930, 81): “У психології пропаганди важливим є одне правило: не треба думати, що людей використовують для політичної пропаганди лише й головним чином тільки її енергійним і натхненним проголошуванням та визначенням її окремих цілей – йдеться про те, щоб людей зацікавити справою у будь-який спосіб і навіть не прямо. Говоріть про мистецтво, літературу, про що-небудь таке, що іншого цікавить, і таким чином загітуєте його; політичною ж агітацією часто відштовхнете від себе мислячих людей”.

46

У Британії не було освіченої української еміграції, здатної створити культурні об'єднання і стати посередниками в діалозі національних культур. Лише після Другої світової війни тут утворилася, хоча й не велика, діаспора. На початку ХХ ст. певну роль відігравали емігранти до Північної Америки, які переміщалися в один й інший бік через Британські острови. Напередодні Першої світової війни журналіст, реемігрант з Канади Орест Жеребко (1887–1943) увійшов до складу Українського інформаційного комітету, в якому він відповідав за англійський напрямок і сприяв налагодженню контактів з англійськими журналістами. У вересні 1913 р. у Львові він відкрив при Українському педагогічному товаристві перші чотиримісячні курси англійської мови для українців (Середа, 1999, 433).

Українське питання на шпальтах британської преси було актуалізоване у квітні 1912 р. публікацією листа російського графа В. Бобринського у “The Times”. Основний його зміст визначали панславістські ідеї, які він напередодні, у лютому 1912 р., виклав у доповіді про міжнаціональні стосунки в Галичині та Угорській Русі на з'їзді “Все-російського національного союзу”. Свою роль В. Бобринський вбачав у захисті інтересів “русских” в Австро-Угорщині, протидії польському і українському впливам у Галичині і Буковині. На практиці В. Бобринський опікувався австрійськими москвофілами і цілком заперечував самотність українців.

Друкуючи свій лист в Лондоні, він намагався здобути від Британії політичну підтримку претензій Росії на західноукраїнські землі. У

дискусії на стороні Бобринського виступив англійський славіст, фахівець у церковних справах В. Дж. Біркбек. Тези і факти В. Бобринського спростовували князь Павел Сапега, австрійський журналіст, лондонський кореспондент “Neues Wiener Tagblatt” Макс Гольдшайдер та інші. Отже українське питання обговорювалося у координатах інтересів Росії, Австро-Угорщини і польських політиків. Для матеріалів дискусії редакція “The Times” відвела спеціальну колонку. Історик Д. Сандерс констатував: “До запровадження у 1912 р. у “The Times” колонки про становище у Східній Галичині ані британська читачка публіка, ані британський уряд не приділяли належної уваги українцям”(Saunders, 1988,40). Це був лише початок дискусії. До неї підключилися інші учасники, розширився діапазон видань, які зверталися до української тематики. Зокрема, ліверпульське наукове видання “Russian Review” опублікувало у листопаді 1912 р. ґрунтовну статтю видатного антрополога Ф. Вовка «Українське питання».

В. Степанківський, політичний емігрант і публіцист, який періодично жив у Лондоні і виконував кореспондентські функції для українських газет “Діло”, “Рада”, “Боротьба” та ін., почав шукати англійських журналістів, які б підхопили публіцистичну хвилю навколо українського питання і акцентували його політичні аспекти. У травні 1912 р. він познайомився з британським журналістом-міжнародником і публіцистом Джорджем Раффаловичем (George Raffalovich), який зацікавився українськими справами. Результатом їх співпраці стало, по-перше, ознайомлення британської публіки з історією і культурою українського народу шляхом публікацій у пресі, видання брошур, організації публічних лекцій, по-друге, створення у Лондоні Українського комітету (The Ukraine Committee).

Дж. Раффалович вперше виступив у пресі з матеріалами про Україну 17 серпня 1912 р. Під псевдонімом Бедвін Сандс він опублікував низку оригінальних матеріалів у таких авторитетних столичних виданнях, як “The Times”, “Daily Citizen”, “Commentator”, “Saturday Review” та ін. Тут він розкривав зміст “українського питання” у Росії, становище українців в Австро-Угорщині, перебіг боротьби за відкриття українського університету у Львові.

Для поширення інформації про Україну Дж. Раффалович використовував лекції. У середині вересня 1912 р. у лондонському клубі “Nobodies” на його лекцію закритого типу зібралося 150 слухачів, більшість яких були представниками лондонських газет. З огляду

С. Петлюри (Петлюра, 1912, 7) відомо, що перша частина лекції при свячувалася історико-етнографічним питанням. Лектор, зокрема зазначав, що українське національне відродження ставить перед Європою проблему, яка за своїми розмірами може призвести до зміни кордонів у Центрально-Східній Європі. У заключній частині лектор пропонував присутнім представникам преси формувати англійську громадську думку стосовно українського питання у Росії, радив акцентувати демократичні процедури і способи трактування недержавних націй, яких дотримується Англія. Остання теза кореспондується з фактом перебування у цей час в Англії російського міністра закордонних справ С. Д. Сазонова.

48

Дж. Раффалович практикував також таку популярну на той час форму як публічні лекції. Він виступав у різних клубах і товариствах. Його чотири лекції у Ліверпулі у листопаді 1913 р. зібрали разом майже дві тисячі осіб (Середа, 1999, 441). Лекції були оснащені грамофонними записами українських пісень. В якості ілюстративного матеріалу використовувалися поштові листівки з українськими краєвидами, карти України. Запитання і відгуки слухачів відображають неоднозначне ставлення англійської публіки до українського національного руху і прагнення українців до державної самостійності. Атмосфера на одній з лекцій, свідчить, що більшість аудиторії була неприхильною до головної тези Дж. Раффаловича, що Британія має у перспективі підтримати українську незалежність. Лунали репліки на кшталт того, що “якби Росія надала повне самоуправління Україні і Польщі та завоювала решту частин України і Польщі, які зараз є в руках Австрії, більше не було б складнощів з цим важким питанням” (Середа, 1999, 438). Через брак інформації британська громадська думка ставила під сумнів ідентичність українців. На початку ХХ ст. офіційні кола Британії трактували українську ідею меншою мірою як протиросійську, і радше як протинімецьку. Давалося взнаки, що Росія була членом Антанти.

Тексти лекцій Дж. Раффаловича було видано окремою книжкою. У передмові автор зазначив, що виправданням його праці є брак інформації англійською мовою про історію 35 мільйонної нації (Bedwin, 1914, 3). У вдало скомпонованій книзі автор визначив місце українського народу серед слов'ян, подав історичний і етнографічний опис України, окреслив політичне, економічне й культурне становище українців у Росії та Австро-Угорщині. Два розділи присвячені си

туації в Галичині. Створення української держави автор трактував як бар'єр проти російської експансії. Можливий кінець Російської імперії трактовано не як кінець великої держави, а як загрози європейській цивілізації. У розділі, присвяченому українській літературі вміщено англійський переклад "Заповіту" Т. Шевченка та портрет поета. Видання ілюстроване також портретами Б. Хмельницького та І. Мазепи, ілюстраціями етнографічного характеру. Вміщено кілька географічних карт, зокрема використані дві карти Європи, на одній з яких територія України окреслена, на іншій – ні. Представлена також копія оригінальної карти України, взятої автором з Британського музею. Цінність виданню надавало й те, що воно містить докладну бібліографію тогочасної західноєвропейської україніки. Частина тиражу призначеного для Британії швидко розійшлася і автор мав намір перевидати книгу. Приблизно одна тисяча екземплярів призначалася для Українського інформаційного комітету, 400 з яких мали бути відіслані до країн Північної Америки.

Організаційним центром, який відкривав британській громадськості українське питання, був заснований 16 березня 1913 р. у Лондоні Український комітет. Емблема Комітету "The friends of the Ukraine" прикрашала усю документацію і листи Комітету. Ініціатива його заснування йшла від В. Степанківського і Дж. Раффаловича, який був почесним секретарем. Членами – М. Меленевський, англійський журналіст, музичний критик Френсіс Бартлетт. В Комітет вступило ще декілька нових членів, в тому числі видатний історик і публіцист Роберт Вільям Сітон-Вотсон, який зацікавився українсько-польськими стосунками у Галичині. У червні 1914 р. він відвідав Львів, мав зустріч з М. Грушевським та І. Франком, яким пропонував дописувати в англійські періодичні видання (Сирота, 2001, 523). Він також мав бесіду з К. Левицьким, А. Шептицьким, С. Бараном та іншими, зокрема й польськими діячами.

Після вимушеного виходу В. Степанківського зі складу Комітету влітку 1913 р. керівництво очолив Дж. Раффалович. Він намагався встановити безпосередні ділові контакти з українськими політиками у Львові, однак цьому заважав мовний бар'єр. Посередником між Дж. Раффаловичем і редактором "Діла" В. Панейком та членами Українського інформаційного комітету у Львові виступив О. Жеребко. Деталі їх співпраці на основі архівних документів висвітлив О. Серeda (Серeda, 1999, 438–439).

Українська тематика стала головною у публікаційній і лекторській діяльності Дж. Раффаловича. Зауважимо, що він не володів жодною слов'янською мовою й інформацію про Україну черпав з англійських і французьких джерел. У зборі інформації йому допомагали В. Степанківський і О. Жеребко. З ним співробітничав також Я. Федорчук, який навчався у Парижі і володів французькою мовою. Разом вони опублікували "Memorandum on the Ukrainian Question in its National Aspect". У додатковій частині до тексту історико-політичного змісту авторства Я. Федорчука Дж. Раффалович вмістив звернення до громадськості. В ньому він запевняв в об'єктивності і безпристрасності висвітленням Комітетом українського питання, критикував Англію і Францію за офіційне використання етноніма "малороси", замість "українці", закликав усіх, хто бажав би приєднатися до роботи Комітету, особливо з української діаспори в Канаді, звертатися до нього як секретаря. Діячі зі Східної України, зазначав Дж. Раффалович, можуть вступити до Комітету як почесні члени (Fedortchouk, 1914, 45).

50

Отже, напередодні війни Український інформаційний комітет намагався здобути підтримку в англослов'янському світі для українського національного руху, досягти мету, заявлену при його створенні: "... популяризувати в Англії всі питання, політичні, економічні, соціальні, літературні, музичні та наукові, які стосуються України" і "розвивати в Україні інтелектуальні та економічні впливи англо-саксонської цивілізації і стандарти індивідуальної емансипації." (Кравець, 2008). Однак Комітет втратив вплив після того, як Британія вступила у війну як союзник Росії. В цих умовах діяльність Дж. Раффаловича по захисту прав українців потенційно могла оцінюватися в Британії як зрадницька, тому він покинув Лондон. З його еміграцією в листопаді 1915 р. до США Комітет перестав існувати. Не лише в Англії, а й в Канаді українська політична діяльність в роки війни трактувалася як потенційно пронимецька, тому в листопаді 1916 р. влада заборонила поширення на території Великої Британії літератури про Україну. Заборону було знято лише в липні 1917 р. (Saunders, 1988, 59, 62).

По закінченню Першої світової війни деякі галицькі діячі шукали способів відновити наукові і культурні зв'язки у британському середовищі. Іван Петрушевич на початку 1921 р. зазначав: „Суть справи полягає в тому, щоб знайти когось з галицьких українців, хто здобув освіту в Оксфорді, та з його допомогою створити новий важливий культурний орган для звільнення України від згубного впливу тев-

тонського ідеалу” (Сирота, 2002). Однак до початку 1930-х рр. в українсько-британському інформаційному просторі запанувала пауза.

Певний час в українській діаспорній публіцистиці циркулювала іронічно зафарбована думка, що Український комітет у Лондоні – це один Дж. Раффалович. Не заперечуючи таких його рис як енергійність, послідовність, журналістську талановитість, які він проявив оперуючи українською тематикою, без контактів з членами Інформаційного комітету у Львові, його проукраїнська діяльність взагалі могла не відбутися. Познайомившись з представниками української політики, він радив їм тісніше комунікувати з європейськими дослідниками міжнародних проблем, подавати більше інформації про події в Україні світовій пресі (Bedwin, 1914,53). Взявшись за українську тематику Дж. Раффалович продемонстрував журналістську вправність високого ґатунку. Осмислюючи і інтегруючи накопичені (готові) знання про Україну, він успішно транслиував їх на широку публічну аудиторію. Завдяки його виступам у пресі знання британців про Україну з науково-академічного формату було частково трансформовано у науково-популярний і політичний.

І насамкінець відзначимо, що всі англомовні публікації, навіть починаючи від XVII ст., отримували відгук в українській пресі у вигляді бібліографічних описів, рецензій або розширених оглядів. Результати вивчення британської преси середини XVII ст. В. Степанківський під псевдонімом «Подоланин» виклав у брошурі “Українець за кордоном і мандрівка у минуле”, опублікованій 1912 р. київським видавництвом “Дзвін”. Про діяльність В.Р. Морфіла інформували В. Дорошенко і В. Дурдуківський. Д. Донцов (Донцов, 1913, 34–39) на основі надісланих Раффаловичем вирізок з газет і журналів здійснив огляд публікацій про Україну у британській пресі за 1913 р.

На книжку Дж. Раффаловича рецензіями в українській пресі і інших виданнях відгукнулися С. Русова, С. Петлюра, Д. Донцов, М. Троцький. Д. Донцов слушно зауважив, що в оцінці українського питання автор далекий від сентиментального ставлення до України, яке іноді можна помітити у європейців через недостатнє знайомство або нерозуміння суті питання. Дж. Раффалович, на думку Донцова, (Донцов, 1913, 103–104) “... вніс у свою оцінку української проблеми добросовісну старанність англійця і тверезий політичний розум громадянина світової імперії”.

Інформативні матеріали про діяльність Дж. Раффаловича друкувалися у Львові на сторінках газети “Діло”. Така циркуляція відповідної інформації так би мовити у зворотному напрямку посилювала її політичний потенціал як у власне українському національному середовищі, так й австрійській і російській імперських сферах, від яких очікували відповіді на національно-культурні потреби українців.

Отже, британський напрямок інформування про український національний рух був частиною програми діяльності Інформаційного комітету, створеного у 1912 р. у Львові політичними діячами, які представляли інтелігенцію двох частин України. Коло комунікативних інструментів, доступних українським політикам початку ХХ ст. обмежувалося реальними можливостями того часу. Воно включало міжособистісні контакти, пресові органи, публічні лекції, громадські інституції. Завдяки Українському інформаційному комітету у Львові та Українському комітету у Лондоні, які діяли на громадських засадах, за короткий час вдалося розширити і політизувати інформацію про Україну у британському інформаційному полі. Культурний і політико-інформаційний вакуум щодо змісту українського питання почав заповнюватися, однак не у тій мірі, щоб британці могли сформувати адекватне уявлення про Україну.

Джерела та література:

1. Bedwin, Sands. 1914. The Ukraine. A reprint of a lecture delivered on Ukrainian history and present-day political problems. London: Francis Griffiths. <https://ia800200.us.archive.org/23/items/ukrainereprintof00bedwrich/ukrainereprintof00bedwrich.pdf> (accessed may 5, 2018).

2. Fedortchouk, Yaroslav. 1914. Memorandum on the Ukrainian question in its national aspect. Compiled on behalf of the «Cercle des Ukrainiens» Paris, and the «Ukraine.Committee,». London: Francis Griffiths. https://archive.org/stream/memorandumukra00fedouoft/memorandumukra00fedouoft_djvu.txt (accessed may 5, 2018).

3. Spiller, Gustav. 1911. Papers on Inter-Racial Problems Communicated to the First Universal Races Congress, Held at the University of London, July 26-29, 1911. Edited for the Congress Executive by G. Spiller, Hon. Organiser of the Congress. London: P. S. King & Sons.

4. Барвінська, Поліна. 2012. Між наукою і політикою. Інтерпретації Східної Європи в академічному середовищі німецькомовного простору у кінці ХІХ – початку ХХІ століття. Одеса: ОНУ.

5. Брицький, Петро та Петро Бочан. 2011. Німці, французи і англіїці про Україну та український народ у XVII–XIX століттях. Чернівці: Технодрук.
6. Галушко Кирило. 2014. Україна на карті Європи: науково-популярне видання. Київ: Вид. Київський ун-т.
7. Грот, Константин. 1910. “Профессор В. В. Морфиль, английский славист.” Журнал министерства народного образования. 5: 35–50.
8. Грушевський, Михайло. (ред.). 1911. “Бібліографія (оцінки, реферати, замітки)”. Записки Наукового товариства імені Шевченка. 105: 240–241.
9. Денисюк, Лесь. 2010. “Про міжнародну мову Есперанто.” Діло. Лютий 10
10. Донцов, Дмитро. 1913. “The friends of the Ukraine.” Англійська преса об Україні и українском вопросе”. Українська жизнь 10: 34 – 39.
11. Донцов, Дмитро. 1913. “Новая книга об Украине.” Українська жизнь 12: 102–104.
12. Зайцева, Зінаїда. 2016. “Україна початку ХХ ст. у німецькомовному інформаційному просторі”. Медіафорум: аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент: збірник наук. праць. Чернівці. 3-4:100–120.
13. Зорівчак, Роксолана. 2016. “Вільям Ричард Морфіл – перший україніст Великобританії.” Слово і час : Науково-теоретичний журнал. 1: 36–45.
14. Зорівчак, Роксоляна. 1984. “Українознавчі інтереси В.Р. Морфілла. До 150-річчя від дня народження ученого.” Всесвіт 1984: 11: 161–165.
15. Кравець, Роман. (2008). “Українці в Сполученому Королівстві”: Інтернет-енциклопедія. <http://www.ukrainiansintheuk.info/ukr/03/ukrkomitet-u.htm> (accessed may 5, 2018).
16. Масарик, Томаш. 1930. Світова революція: з війни й у війні 1914–1918. Спомини. Львів: Видавництво кооператива.
17. Петлюра, Симон. 1912. “Лекция об Украине в Лондоне”. Украинская жизнь 10:78.
18. Середа, Остап. 1999. “Англійські зв’язки львівських українців напередодні Першої світової війни”. Львів: місто - суспільство – культура. Львів:3: 431– 452.

19. Сирота Роман. 2002. “Дві спроби запровадження україністики в міжвоєнній Великій Британії.” Україна модерна. Київ/Львів. 7. С. 185–211. <http://prima.lnu.edu.ua/Subdivisions/um/um7/> Dokumenty/1-Syrota%20Roman.htm (accessed may 5, 2018).

20. Сирота, Роман. 2001. “Роберт Вільям Сітон-Вотсон і зародження українофільського руху у Великобританії на початку ХХ століття”. Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. 9:506–528.

21. Сирота, Роман. 2003. “Британські ліберали, Роберт Вільям Сітон-Вотсон і «Нещаслива нація». (Дослідження з історії проукраїнського руху у Великій Британії в 1919-1939 роках)”. Вісник Львівського університету: Серія історична. Львів 38: 293–367.

22. Тарновська, Марта. 2001. “Англомовна літературна україніка на межі тисячоліть”. Сучасність. 11:144–154.

References:

54 — 1. Bedwin, Sands. 1914. The Ukraine. A reprint of a lecture delivered on Ukrainian history and present-day political problems. London: Francis Griffiths. <https://ia800200.us.archive.org/23/items/ukrainereprintof00bedwrich/ukrainereprintof00bedwrich.pdf> (accessed may 5, 2018).

2. Fedortchouk, Yaroslav. 1914. Memorandum on the Ukrainian question in its national aspect. Compiled on behalf of the «Cercle des Ukrainiens» Paris, and the «Ukraine.Committee». London: Francis Griffiths. https://archive.org/stream/memorandumonukra00fedouoft/memorandumonukra00fedouoft_djvu.txt (accessed may 5, 2018).

3. Spiller, Gustav. Editer.1911.Papers on Inter-Racial Problems Communicated to the First Universal Races Congress, Held at the University of London, July 26-29, 1911. Edited for the Congress Executive by G. Spiller, Hon. Organiser of the Congress. London: P. S. King & Sons.

4. Barvins`ka, Polina. 2012. Mizh naukoyu i polity`koyu. Interpretaciyi Sxidnoyi Yevropy` v akademichnomu seredovy`shhi nimecz`komovnoho prostoru u kinci XIX – pochatku XXI stolittya. Odesa: ONU.

5. Bry`cz`ky`j, Petro ta Petro Bochan. 2011. Nimci, franczuzy` i angljici pro Ukrayinu ta ukrayins`ky`j narod u XVII–XIX stolittiyax. Chernivci: Texnodruk.

6. Galushko Ky`ry`lo. 2014.Ukrayina na karti Yevropy`: naukovopopulyarne vy`dannya. Ky`yiv: Vy`d. Ky`yivs`ky`j un-t.

7. Grot, Konstanty`n.1910. "Professor V. V. Morfy`l`, angly`jsky`j slavy`st." Zhurnal my`ny`sterstva narodnogo obrazovany`ya. 5: 35–50.

8. Grushevs`ky`j, My`xajlo. (red.). 1911. "Bibliografiya (ocinky`, referaty`, zamitky`)." Zapy`sky` Naukovogo tovary`stva imeni Shevchenka. 105: 240–241.

9. Deny`syuk, Les`. 2010. "Pro mizhnarodnu movu Esperanto." Dilo. Lyuty`j 10

10. Donczov, Dmy`tro. 1913. "The friends of the Ukraine." Anglijskaya pressa ob Ukray`ne y`ukray`nskom voprose". Ukray`nskaya zhy`zn` 10: 34 – 39.

11. Donczov, Dmy`tro. 1913. "Novaya kny`ga ob Ukray`ne." Ukray`nskaya zhy`zn` 12:102–104.

12. Zajceva, Zinayida. 2016. "Ukrayina pochatku XX st. u nimecz`komovnomu informacijnomu prostori". Mediaforum: anality`ka, prognozy`, informacijny`j menezhment: zirny`k. nauk. pracz`. Chernivci. 3-4:100–120.

13. Zorivchak, Roksolana. 2016. "Vil`yam Ry`chard Morfil – pershy`j ukrayinist Vely`kobry`taniyi." Slovo i chas : Naukovo-teorety`chny`j zhurnal. 1: 36–45.

14. Zorivchak, Roksolyana. 1984. "Ukrayinoznavchi interesy` V.R. Morfilla. Do 150-richchya vid dnya narodzhennya uchenogo." Vsesvit 1984: 11: 161–165.

15. Kravec`, Roman. (2008). "Ukrayinci v Spoluchenomu Korolivstvi":Internet-ency`klopediya. <http://www.ukrainiansintheuk.info/ukr/03/ukrkomitet-u.htm> (accessed may 5, 2018).

16. Masary`k, Tomash. 1930. Svitova revolyuciya: z vijny`j u vijni 1914–1918. Spomy`ny`. L`viv: Vy`davny`cztvo kooperaty`va.

17. Petlyura, Sy`mon. 1912. "Lekcy`ya ob Ukray`ne v Londone". Ukray`nskaya zhy`zn` 10: 78.

18. Sereda, Ostap. 1999. "Anglijs`ki zv`yazky` l`vivs`ky`x ukrayinciv naperedodni Pershoyi svitovoyi vijny`". L`viv: misto - suspil`stvo – kul`tura. L`viv: 3: 431– 452.

19. Sy`rota Roman. 2002. "Dvi sproby` zaprovadzhennya ukrayinisty`ky` v mizhvoyennij Vely`kij Bry`taniyi." Ukrayina moderna. Ky`yiv-L`viv. 7. S. 185–211. <http://prima.lnu.edu.ua/Subdivisions/um/um7/Dokumenty/1-Syrota%20Roman.htm> (accessed may 5, 2018).

20. Sy`rota, Roman. 2001."Robert Vil`yam Siton-Votson i zarodzhennya ukrayinofil`s`kogo ruxu u Vely`kobry`taniyi na pochatku

XX stolittya”. Ukrayina: kul`turna spadshhy`na, nacional`na svidomist`, derzhavnist`. 9:506–528.

21. Sy`rota, Roman. 2003. “Bry`tans`ki liberaly`, Robert Vil`yam Siton-Votson i «Neshhasly`va naciya». (Doslidzhennya z istoriyi proukrayins`kogo ruxu u Vely`kij Bry`taniyi v 1919-1939 rokax)”. Visny`k L`vivs`kogo universy`tetu: Seriya istory`chna. L`viv 38: 293–367.

22. Tarnovs`ka, Marta. 2001. “Anglomovna literaturna ukrayinika na mezhi ty`syacholit`”. Suchasnist`. 11:144–154.

УДК: 351.746.1:004.7](477)

©Павло Катеринчук¹

ЗАХИСТ КІБЕРПРОСТОРУ ЯК СКЛАДОВА ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Кібербезпека та кіберпростір України тривалий час залишалися поза увагою вітчизняних дослідників, а відтак і державних службовців. Молода Українська держава понад 20 років не витратила зусиль на формування не лише дієвого та надійного війська, але й інформаційної безпеки. Керівництво держави не докладало зусиль для зміцнення обороноздатності країни, і швидше лише послаблювали її відсутністю прогресу у боротьбі з корупцією та засиллям російських ЗМІ та спецслужб. Як результат, навесні 2014 року, після тривалого протистояння громадян України та режиму В. Януковича, Росія вдалася до проведення спецоперації з метою анексувати Крим і сприяти війні на Донбасі. Не останню роль у цій спецоперації відігравали саме інформаційні чинники та кібератаки російських хакерів з метою паралізувати урядові структури та вплинути на формування громадської думки в Україні через підконтрольні Росії медіа.

Внаслідок тривалих і масованих кібератак українські державні структури, банківська система, промислові об'єкти та приватний бізнес зазнали значних матеріальних та репутаційних втрат. Водночас в Україні почали розуміти усю серйозність безпеки кіберпростору як складової національної безпеки держави і це сприяло створенню кіберполіції, державної стратегії кібербезпеки, прийняття низки нормативних актів щодо кібербезпеки, посилення державного захисту у сфері захисту вітчизняного кіберпростору.

Ключові слова: кіберпростір, кібербезпека, хакерські атаки, інформаційна безпека.

¹ Кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародної інформації Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Україна, E-mail: pavlo.katerynchuk@gmail.com

Protection of Cyberspace as a Component of Ukraine's Information Security

Cyber security and cyber space of Ukraine remained for a long time out of the attention of domestic researchers and, therefore, civil servants. For more than 20 years, the young Ukrainian state did not waste its efforts on the formation of not only effective and reliable troops, but also information security. The government did not endeavor to strengthen the country's defense, and only weakened its lack of progress in fighting corruption and the dominance of Russian media and intelligence. As a result, in the spring of 2014, after a long confrontation between the regime of Viktor Yanukovich and the citizens of Ukraine, Russia failed to conduct special operations with the aim of annexing the Crimea and facilitate the war in Donbas. Not the least role in this played a raid for information and factors cyber Russian hackers for the purpose of paralyzing government agencies and influence on public opinion in Ukraine through Russian-controlled media.

58

As a result of prolonged and massive cyber attacks, Ukrainian state structures, the banking system, industrial facilities and private business suffered significant material and reputational losses. At the same time in Ukraine began to realize the seriousness of cyber security as a component of national security and contribute to creating cyber police, national cyber security strategy, acceptance of a number of regulations on cyber security, strengthening public defense for the protection of domestic cyber space. At the moment, Ukraine is on the way to rethinking the role of cyber security and the formation of a national system of protection against cyber threats.

Keywords: *cyber space, cyber security, hacker attacks, information security.*

Introduction. The hybrid war in the East of Ukraine and the information confrontation with Russia as a state that systematically uses the media space and the Internet to achieve its political goals, necessitates the study of the issue of protecting the cyberspace of Ukraine as an integral part of the state's information security. For the first time, Russian cyber threats and possible cyber attacks began to speak during the 2016 US election campaign, when, according to many researchers, the intervention of Russian hackers and the hacking of the electronic mailbox of the Democratic Party, Hillary Clinton, influenced the electoral campaign and electoral sympathies of Americans. However, these were only echoes of a long and purposeful campaign of Russian intelligence services, which increasingly

involve cyberspace and electronic media of mass communication for espionage and undermining the interests of the Kremlin. At the same time, hacker attacks on government structures and industrial facilities occurred earlier, and not only within the same continent.

Analysis of recent research and publications. The study of the security of cyberspace as a component of information security has become the subject of scientific research by foreign and Ukrainian scientists, in particular D. Dubov, A. Gor, M. Ozhevan, V. Butuzova, C. Borys, E. Nakashima, P. Polityuk etc. Therefore, the aim of this article is to study the protection of the cyberspace as a component of Ukraine's information security.

Presentation of the main research material. The United States reacted to Russia's hacking attacks by introducing new sanctions against companies and individuals that prohibited any operations within the US financial system. In addition, sanctions prohibit American companies and citizens from having business related to companies and sanctioned individuals. Persons included in the sanction list - Alexander Tribun, Oleg Chirikov and Volodymyr Kagansky - are believed to have a relationship with «Divetechnoservis», a company specializing in hacking attacks on underwater communications systems (Через кібератаки США запровадили щодо Росії нові санкції, 2018). Among the examples of «malicious and destabilizing activity» of the US Department of the Treasury calls the NotPetya virus and an attack on power distribution networks. In February 2018, the White House said that the damage caused by the NotPetya virus in Europe, Asia, and America was calculated in billions of dollars. The NotPetya attack in the White House was named part of the Kremlin's efforts to destabilize the situation in Ukraine, which is increasingly demonstrating Russia's participation in the ongoing conflict (США також звинуватили у вірусі NotPetya Росію, 2017).

Russia denies involvement in the attack and indicates that Russian companies have also suffered from it. However, the British ministers also said that Russian cyber attacks are NotPetya (Уряд Британії звинуватив Росію у кібератаці на Україну, 2017). The British Foreign Ministry says: «The cyber attack looked like extortion, but the true purpose of the virus was not to get a ransom, but to break the work of the Ukrainian state institutions, the financial and energy sectors of the economy». On the first day of the spread of the virus, June 27, it struck 2,000 organizations, 75% of the victims fell to Ukraine. Ukrainian ministries, police, banks, Boryspil airport, Kyiv metro, media, mobile operators, medical companies have suf-

ferred. The virus blocked computers and demanded money in exchange for restoring access to locked programs. British prime minister Theresa May has blamed President Putin in November last year for trying to «sow discord» in the west - through interference in elections, dissemination of misinformation and cyber war.

Theresa May has accused Russia of meddling in elections and planting fake stories in the media in an extraordinary attack on its attempts to «weaponise information» in order to sow discord in the west. Listing Russia's attempts to undermine western institutions in recent years, she said: «I have a very simple message for Russia. We know what you are doing. And you will not succeed» (Theresa May accuses Russia of interfering in elections and fake news, 2017). Since Russia's annexation of Crimea from Ukraine, May said Russia had «fomented conflict in the Donbass [eastern Ukraine], repeatedly violated the national airspace of several European countries, and mounted a sustained campaign of cyber-espionage and disruption» (Finkle and Chiacu, 2018).

60

American and British officials said that the attacks disclosed on Monday affected a wide range of organizations including internet service providers, private businesses and critical infrastructure providers. They did not identify victims or provide details on the impact of the attacks. «When we see malicious cyber activity, whether it be from the Kremlin or other malicious nation-state actors, we are going to push back», said Rob Joyce, the White House cyber security coordinator.

Earlier, in February 2018, German officials also accused Russia of hacking attacks on government sites. In particular, according to media reports, hackers from the grouping of APT28, also known as Fancy Bears, at the end of February successfully attacked the German Foreign and Defense Ministries, entered the so-called Berlin-Bonn Information Network (IVBB), which is used by the Federal Chancellery of Germany, the federal ministries and services security, as well as the Bundestag and the Bundesrat (Німеччина звинуватила Росію в кібератаці на урядові мережі, 2018).

Along with the statements of the official agencies of the United States, Great Britain and Germany, NATO has adopted a consolidated decision on Russia's destabilizing role in the modern world, which is expressed in «a long illegal and illegitimate annexation of the Crimea, violations of sovereign borders with the use of force; intentional destabilization of the situation in eastern Ukraine; the sudden launch of large-scale military exercises contrary to the spirit of the Vienna Document and provocative military

action at NATO's borders, including in the regions of the Baltic and Black Seas and the Eastern Mediterranean; irresponsible and aggressive nuclear rhetoric, as well as repeated violations of Russia's airspace by Allies» (Warsaw Summit Communiqué, 2018). In communique after the Warsaw summit NATO has clearly noted that cyber attacks present a clear challenge to the security of the Alliance and could be as harmful to modern societies as a conventional attack. «We agreed in Wales that cyber defense is part of NATO's core task of collective defense. Now, in Warsaw, we reaffirm NATO's defensive mandate, and recognize cyberspace as a domain of operations in which NATO must defend itself as effectively as it does in the air, on land, and at sea. It will support NATO's broader deterrence and defense: cyber defense will continue to be integrated into operational planning and Alliance operations and missions, and we will work together to contribute to their success. Furthermore, it will ensure more effective organization of NATO's cyber defense and better management of resources, skills, and capabilities» (Warsaw Summit Communiqué, 2018).

However, these examples of violations of the national cyberspace of the Western powers are just the tip of the iceberg, which hides years of agency activity and attempts to control the media from Russia. Undoubtedly, Ukraine is the main base for cyber crime and cyber attacks on Russia. This is the meaning of the hybrid nature of the war, which, besides the military component itself, also includes powerful information campaigns, misinformation, fake news and hacking activities. Purposeful cyber attacks against Ukraine began simultaneously with the events of March 2014, when Russia virtually annexed the Crimea by bringing its troops into the peninsula (Iancu and Fortuna, 2015). At the same time with the annexation of the Crimea in Ukraine began massive DDoS attacks by the so-called CyberBerkut. CyberBerkut is a modern organized group of pro-Russian hackers. The group became locally known for a series of publicity stunts and distributed denial-of-service (DDoS) attacks on Ukrainian government, and western or Ukrainian corporate websites (Soshnikov, 2017).

During the period of 2014-2017, about 6,000 hacker attacks were committed against Ukraine (Президент України, 2016). Undoubtedly, the most powerful of the famous cyber attacks took place on June 27, 2017 (Borys, 2017). A series of powerful cyberattacks using the Petya malware began on 27 June 2017 that swamped websites of Ukrainian organizations, including banks, ministries, newspapers and electricity firms. Similar infections were reported in France, Germany, Italy, Poland, Russia, United

Kingdom, the United States and Australia. ESET estimated on 28 June 2017 that 80% of all infections were in Ukraine, with Germany second hardest hit with about 9% (Cyber-attack was about data and not money, say experts, 2017). On 28 June 2017, the Ukrainian government stated that the attack was halted. On 30 June 2017, the Associated Press reported experts agreed that Petya was masquerading as ransomware, while it was actually designed to cause maximum damage, with Ukraine being the main target (Frank and Satter, 2017).

The cyber attack was based on a modified version of the Petya ransomware. Like the WannaCry ransomware attack in May 2017, Petya uses the EternalBlue exploit previously discovered in older versions of the Microsoft Windows operating system. When Petya is executed, it encrypts the Master File Table of the hard drive and forces the computer to restart. It then displays a message to the user, telling them their files are now encrypted and to send US\$300 in bitcoin to one of three wallets to receive instructions to decrypt their computer. At the same time, the software exploits the Server Message Block protocol in Windows to infect local computers on the same network, and any remote computers it can find.

62

Security experts found that the version of Petya used in the Ukraine cyber attacks had been modified, and subsequently has been named NotPetya or Nyetna to distinguish it from the original malware. NotPetya encrypted all of the files on the infected computers, not just the Master File Table, and in some cases the computer's files were completely wiped or rewritten in a manner that could not be undone through decryption. Some security experts saw that the software could intercept passwords and perform administrator-level actions that could further ruin computer files. They also noted that the software could identify specific computer systems and bypass infection of those systems, suggesting the attack was more surgical in its goal. There also has yet to be discovery of a «kill switch» as there was with the WannaCry software, which would immediately stop its spread. According to Nicholas Weaver of the University of California the hackers had previously compromised MeDoc «made it into a remote-control Trojan, and then they were willing to burn this asset to launch this attack» (Borys, 2017).

During the attack the radiation monitoring system at Ukraine's Chernobyl Nuclear Power Plant went offline. Several Ukrainian ministries, banks, metro systems and state-owned enterprises (Boryspil International Airport, Ukrtelecom, Ukrposhta, State Savings Bank of Ukraine, Ukrain-

ian Railways) were affected. In the infected computers, important computer files were overwritten and thus permanently damaged, despite the malware's displayed message to the user indicating that all files could be recovered «safely and easily» by meeting the attackers' demands and making the requested payment in Bitcoin currency.

The attack came on the eve of the Ukrainian public holiday, Constitution Day (celebrating the anniversary of the approval by the Verkhovna Rada (Ukraine's parliament) of the Constitution of Ukraine on 28 June 1996). Most government offices would be empty, allowing the cyber attack to spread without interference. In addition, some security experts saw the ransomware engage in wiping the affected hard drives rather than encrypting them, which would be a further disaster for companies affected by this. A short time before the cyber attack began, it was reported that an intelligence officer and head of a special forces unit, Maksym Shapoval, was assassinated in Kiev by a car bomb. Former government adviser in Georgia and Moldova Molly K. McKew believed this assassination was related to the cyber attack (McKew, 2017).

On 30 June, the Security Service of Ukraine (SBU) reported it had seized the equipment that had been used to launch the cyber attack, claiming it to have belonged to Russian agents responsible for launching the attack. On 1 July 2017 the SBU claimed that available data showed that the same perpetrators who in Ukraine in December 2016 attacked the financial system, transport and energy facilities of Ukraine (using TeleBots and BlackEnergy) were the same hacking groups who attacked Ukraine on 27 June 2017. «This testifies to the involvement of the special services of Russian Federation in this attack» it concluded (Ukraine Security Service Blames Russia For Recent Cyber attack, 2017). Ukraine claims that hacking Ukrainian state institutions is part of what they describe as a «hybrid war» by Russia on Ukraine (Polityuk, 2017).

According to reports cited in January 2018 the United States Central Intelligence Agency claimed Russia was behind the cyber attack, with Russia's Main Intelligence Directorate (GRU) having designed NotPetya (Nakashima, 2018). Similarly, the United Kingdom Ministry of Defense accused Russia in February 2018 of launching the cyber attack, that by attacking systems in the Ukraine, the cyber attack would spread and affect major systems in the United Kingdom and elsewhere. Russia had denied its involvement, pointing out that Russian systems were also impacted by the attack (Marsh, 2018).

The reaction of the Ukrainian state to such actions by the northern neighbor was predictable. First of all, the role of the Department of Cyber policie of the National Police of Ukraine was strengthened) - the interregional territorial body of the National Police of Ukraine, which is part of the structure of the criminal police of the National Police and in accordance with the legislation of Ukraine, ensures the implementation of state policy in the field of combating cybercrime. This division specializes in the prevention, detection, termination and disclosure of criminal offenses, the mechanisms of preparation, execution or concealment of which, involves the use of electronic computers (computers), telecommunication and computer Internet networks and systems (Постанова Кабінету Міністрів України від 13.10.2015, № 831). On July 19, 2017, within the framework of the project «Capacity building for cyber police», representatives of the OSCE Project Coordination in Ukraine transferred 194 units of specialized equipment to the units of the cyber police of the National Police of Ukraine (Кіберполіція отримала 194 одиниці спеціального обладнання для протидії кіберзагрозам, 2017).

64

— In addition, repeated cyber attacks have prompted accelerated adoption of the law of Ukraine on protection of cyberspace, which was adopted on October 5, 2017, but came into force only on May 9, 2018 (Верховна Рада України; Закон від 05.10.2017 № 2163-VIII).

This Law defines the legal and organizational foundations for ensuring the protection of vital interests of a person and a citizen, society and the state, the national interests of Ukraine in cyberspace, the main goals, directions and principles of state policy in the field of cyber security, the powers of state bodies, enterprises, institutions, organizations, persons and citizens in this area, the main principles of coordination of their work on the provision of cyber security.

The law explicitly interprets the meaning of the notion of cyber space - the environment (virtual space), which provides opportunities for communication and / or implementation of social relations, formed as a result of the operation of compatible (connected) communication systems and the provision of electronic communications using the Internet and / or other networks global data networks (Верховна Рада України; Закон від 05.10.2017 № 2163-VIII); and cyber defense - a set of organizational, legal, engineering and technical measures, as well as measures of cryptographic and technical protection of information aimed at preventing cyber incidents, detecting and protecting against cyber attacks, eliminating their

consequences, restoring the sustainability and reliability of the functioning of communication and technological systems.

The law also stipulates that the main subjects of the national system of cyber security are the State Service for Special Communications and Information Protection of Ukraine, the National Police of Ukraine, the Security Service of Ukraine, the Ministry of Defense of Ukraine and the General Staff of the Armed Forces of Ukraine, intelligence agencies, the National Bank of Ukraine (Верховна Рада України; Закон від 05.10.2017 № 2163VIII).

The objects of critical infrastructure are enterprises and organizations that provide services in the economic sphere, in the energy and chemical industry, transport and information and communication industries, utility companies, healthcare, or objects of potentially dangerous technologies and industries. Coordination of activities is carried out by the President of Ukraine with the help of the National Security and Defense Council of Ukraine, which he heads. The Cabinet of Ministers of Ukraine ensures the formation and implementation of state policy in the field of cyber security (Верховна Рада України; Закон від 05.10.2017 № 2163-VIII).

Thus, the Ukrainian authorities have taken a number of steps to protect the national cyber space, both normative and practical. However, this does not reduce the level of threats that cyber attacks carry. After all, after the adoption and the enactment of the law on the protection of domestic cyberspace, the creation of the Department of Cyber police and a number of other actions by Ukraine, attempts at cyber attacks for our country have not been stopped.

Authorities in the United States said they broke up a potential digital attack called VPNFilter that affected half a million internet routers and could have caused widespread havoc in Ukraine. The US Justice Department said this was the most recent attack programmed by the Sofacy Group, the Russian hackers — also known as Fancy Bear — are suspected of being behind cyber attacks on several governments, international agencies and infrastructure providers. The largest number of infections was in Ukraine but affected routers in 54 countries, according to technology company Cisco Systems and antivirus company Symantec, which cooperated with the FBI during the operation (FBI thwarts potential cyber attack on Ukraine).

Conclusion. The study of cyberspace as a component of Ukraine's information security gives a number of important conclusions. Cyber security and cyber space of Ukraine remained for a long time out of the attention

of domestic researchers and, therefore, civil servants. For more than 20 years, the young Ukrainian state did not waste its efforts on the formation of not only effective and reliable troops, but also information security. The government did not endeavor to strengthen the country's defense, and probably only weakened its lack of progress in fighting corruption and the dominance of Russian media and intelligence. As a result, in the spring of 2014, after a long confrontation between the regime and the citizens of Ukraine Viktor Yanukovych, Russia failed to conduct special operations with the aim of annexing the Crimea and facilitate the war in Donbas. Not the least role in this played a raid for information and factors cyber Russian hackers for the purpose of paralyzing government agencies and influence on public opinion in Ukraine through Russian-controlled media.

As a result of prolonged and massive cyber attacks, Ukrainian state structures, the banking system, industrial facilities and private business suffered significant material and reputational losses. At the same time in Ukraine began to realize the seriousness of cyber security as a component of national security and contributed to creating cyber police, national cyber security strategy, acceptance of a number of regulations on cyber security, strengthening public defense for the protection of domestic cyber space. At the moment, Ukraine is on the way to rethinking the role of cyber security and the formation of a national system of protection against cyber threats.

66

—

Джерела та література:

1. Bajak, Frank and Satter, Raphael. June 30, 2017. "Companies still hobbled from fearsome cyberattack". <https://www.usnews.com/news/business/articles/2017-06-30/companies-still-hobbled-from-fearsome-cyberattack> (accessed June 21, 2018).
2. Borys, Christian. 26 July 2017. "Ukraine braces for further cyberattacks". <https://www.bbc.com/news/technology-40706093> (accessed June 20, 2018).
3. Borys, Christian. 4 July 2017. "The day a mysterious cyber attack crippled Ukraine". <http://www.bbc.com/future/story/20170704-the-day-a-mysterious-cyber-attack-crippled-ukraine> (accessed June 21, 2018).
4. "Cyber-attack was about data and not money, say experts". 29 June 2017. <https://www.bbc.com/news/technology-40442578> (accessed June 21, 2018).
5. "FBI thwarts potential cyberattack on Ukraine". 24.05.2018. <http://www.dw.com/en/fbi-thwarts-potential-cyberattack-onukraine/a->

43905916 (accessed June 19, 2018).

6. Finkle, Jim and Chiacu, Doina. April 16, 2018. "U.S., Britain blame Russia for global cyber attack". <https://www.reuters.com/article/us-usa-britain-cyber/u-s-britain-blame-russia-for-global-cyber-attackidUSKBN1HN2CK> (accessed June 21, 2018).

7. Iancu, N. and Fortuna, A. 2015. *Countering Hybrid Threats: Lessons Learned from Ukraine* https://books.google.ee/books?id=Uwy3DAAAQBAJ&pg=PA148&lpg=PA148&dq=european+union+cyber+ukraine&source=bl&ots=5c4x_fklMK&sig=rXeJyh3fqU9ppqZn_2G_eMhAasUac&hl=uk&sa=X&ved=0ahUKEwi5rpixtqjQAhWF1RQKHUviBpQQ6AEIMjAD#v=onepage&q=european%20union%20cyber%20ukraine&f=false (accessed June 21, 2018).

8. Marsh, Sarah. 15 Feb 2018. "US joins UK in blaming Russia for NotPetya cyber-attack". <https://www.theguardian.com/technology/2018/feb/15/uk-blames-russia-notpetya-cyber-attack-ukraine> (accessed June 23, 2018).

9. McKew, Molly. June 27, 2017. "A killing in Kiev shows how the West continues to fail Ukraine". https://www.washingtonpost.com/news/democracy-post/wp/2017/06/27/a-killing-in-kiev-shows-how-the-west-continues-to-fail-ukraine/?noredirect=on&utm_term=.9d530a2446a4 (accessed June 18, 2018).

10. Nakashima, Ellen. January 12 2018. "Russian military was behind 'NotPetya' cyberattack in Ukraine, CIA concludes". https://www.washingtonpost.com/world/national-security/russian-military-was-behind-notpetya-cyberattack-in-ukraine-ciaconcludes/2018/01/12/048d8506-f7ca-11e7-b34a-b85626af34ef_story.html?utm_term=.4be7c7c50230 (accessed June 18, 2018).

11. Polityuk, Pavel. July 1, 2017. "Ukraine points finger at Russian security services in recent cyber attack". <https://www.reuters.com/article/us-cyber-attack-ukraine/ukraine-points-finger-at-russian-securityservices-in-recent-cyber-attack-idUSKBN19M39P> (accessed June 23, 2018).

12. Soshnikov, Andrei. 13 November 2017. "Inside a pro-Russia propaganda machine in Ukraine". <https://www.bbc.com/news/blogstrending-41915295> (accessed June 21, 2018).

13. "Theresa May accuses Russia of interfering in elections and fake news". November 13, 2017. <https://www.theguardian.com/politics/2017/nov/13/theresa-may-accuses-russia-of-interfering-in-elections-and-fake-news> (accessed June 24, 2018).

14. “Ukraine Security Service Blames Russia For Recent Cyberattack”. July 01, 2017. <https://www.rferl.org/a/cyberattack-ukraine-blames-russia/28589606.html> (accessed June 25, 2018).

15. Warsaw Summit Communiqué. NATO. March 29, 2017. https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133169.htm?selectedLocale=en (accessed June 23, 2018).

16. Верховна Рада України. 2017. Закон № 2163-VIII від 05.10.2017. “Про основні засади забезпечення кібербезпеки України”.

17. Постанова Кабінету Міністрів України від 13.10.2015 № 831 “Про утворення територіального органу Національної поліції”. Урядовий кур’єр від 21.10.2015 № 195.

18. “Кіберполіція отримала 194 одиниці спеціального обладнання для протидії кіберзагрозам”. 19.07.2017. http://mvs.gov.ua/ua/news/9208_Kiberpoliciya_otrimala_194_odinic_specialnogo_obladnannya_dlya_protidii_kiberzagrozam_FOTO_VIDEO.htm (accessed June 23, 2018).

68

19. “Німеччина звинуватила Росію в кібератаці на урядові мережі”. 11 квітня 2018. <https://tsn.ua/svit/nimechchina-zvinuvatila-rosiyu-vkiberataci-na-uryadovi-merezhi-1138362.html> (accessed June 24, 2018).

20. Президент України. Президент затвердив Стратегію кібербезпеки України. 16 березня 2016. <http://www.president.gov.ua/news/prezident-zatverdiv-strategiyu-kiberbezpeki-ukrayini-36856> (accessed June 23, 2018).

21. “США також звинуватили у вірусі NotPetya Росію” <https://www.bbc.com/ukrainian/news-43082212> (accessed June 19, 2018).

22. “Уряд Британії звинуватив Росію у кібератаці на Україну” <https://www.bbc.com/ukrainian/news-43069110> (accessed June 23, 2018).

23. “Через кібератаки США запровадили щодо Росії нові санкції”. 2018. <https://www.bbc.com/ukrainian/news-44450668> (accessed June 23, 2018).

References:

1. Bajak, Frank and Satter, Raphael. June 30, 2017. “Companies still hobbled from fearsome cyberattack”. <https://www.usnews.com/news/business/articles/2017-06-30/companies-still-hobbled-from-fearsome-cyberattack> (accessed June 21, 2018).

2. Borys, Christian. 26 July 2017. “Ukraine braces for further cyberattacks”. <https://www.bbc.com/news/technology-40706093> (accessed June 20, 2018).

3. Borys, Christian. 4 July 2017. "The day a mysterious cyber attack crippled Ukraine". <http://www.bbc.com/future/story/20170704-the-day-a-mysterious-cyber-attack-crippled-ukraine> (accessed June 21, 2018).

4. "Cyber-attack was about data and not money, say experts". 29 June 2017. <https://www.bbc.com/news/technology-40442578> (accessed June 21, 2018).

5. "FBI thwarts potential cyberattack on Ukraine". 24.05.2018. <http://www.dw.com/en/fbi-thwarts-potential-cyberattack-onukraine/a-43905916> (accessed June 19, 2018).

6. Finkle, Jim and Chiacu, Doina. April 16, 2018. "U.S., Britain blame Russia for global cyber attack". <https://www.reuters.com/article/us-usa-britain-cyber/u-s-britain-blame-russia-for-global-cyber-attackidUSKBN1HN2CK> (accessed June 21, 2018).

7. Iancu, N. and Fortuna, A. 2015. Countering Hybrid Threats: Lessons Learned from Ukraine https://books.google.ee/books?id=Uwy3DAAAQBAJ&pg=PA148&lpg=PA148&dq=european+union+cyber+ukraine&source=bl&ots=5c4x_fkIMK&sig=rXeJyh3fqU9pqZn_2G_eMhAasUac&hl=uk&sa=X&ved=0ahUKewi5rpixtqjQAhWF1RQKHUviBpQQ6AEIMjAD#v=onepage&q=european%20union%20cyber%20ukraine&f=false (accessed June 21, 2018).

8. Marsh, Sarah. 15 Feb 2018. "US joins UK in blaming Russia for NotPetya cyber-attack". <https://www.theguardian.com/technology/2018/feb/15/uk-blames-russia-notpetya-cyber-attack-ukraine> (accessed June 23, 2018).

9. McKew, Molly. June 27, 2017. "A killing in Kiev shows how the West continues to fail Ukraine". https://www.washingtonpost.com/news/democracy-post/wp/2017/06/27/a-killing-in-kiev-shows-how-the-west-continues-to-fail-ukraine/?noredirect=on&utm_term=.9d530a2446a4 (accessed June 18, 2018).

10. Nakashima, Ellen. January 12 2018. "Russian military was behind 'NotPetya' cyberattack in Ukraine, CIA concludes". https://www.washingtonpost.com/world/national-security/russian-military-was-behind-notpetya-cyberattack-in-ukraine-ciaconcludes/2018/01/12/048d8506-f7ca-11e7-b34a-b85626af34ef_story.html?utm_term=.4be7c7c50230 (accessed June 18, 2018).

11. Polityuk, Pavel. July 1, 2017. "Ukraine points finger at Russian security services in recent cyber attack". <https://www.reuters.com/article/us-cyber-attack-ukraine/ukraine-points-finger-at-russian-securityservices->

in-recent-cyber-attack-idUSKBN19M39P (accessed June 23, 2018).

12. Soshnikov, Andrei. 13 November 2017. "Inside a pro-Russia propaganda machine in Ukraine". <https://www.bbc.com/news/blogstrending-41915295> (accessed June 21, 2018).

13. "Theresa May accuses Russia of interfering in elections and fake news". November 13, 2017. <https://www.theguardian.com/politics/2017/nov/13/theresa-may-accuses-russia-of-interfering-in-elections-and-fake-news> (accessed June 24, 2018).

14. "Ukraine Security Service Blames Russia For Recent Cyberattack". July 01, 2017. <https://www.rferl.org/a/cyberattack-ukraine-blames-russia/28589606.html> (accessed June 25, 2018).

15. Warsaw Summit Communiqué. NATO. March 29, 2017. https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133169.htm?selectedLocale=en (accessed June 23, 2018).

16. Verkhovna Rada Ukrainy. 2017. Zakon № 2163-VIII vid 05.10.2017. "Pro osnovni zasady zabezpechennia kiberbezpeky Ukrainy".

70

17. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 13.10.2015 № 831 "Pro utvorennia terytorialnoho orhanu Natsionalnoi politsii". Uriadovi kurier vid 21.10.2015 № 195.

18. "Kiberpolitsiia otrymala 194 odyntytsi spetsialnoho obladnannia dlia protydii kiberzahrozam". 19.07.2017. http://mvs.gov.ua/ua/news/9208_Kiberpoliciya_otrymala_194_odinic_specialnogo_obladnannya_dlya_protidii_kiberzagrozam_FOTO_VIDEO.htm (accessed June 23, 2018).

19. "Nimechchyna zvynuvatyla Rosiiu v kiberatatsi na uriadovi merezhi". 11 kvitnia 2018. <https://tsn.ua/svit/nimechchina-zvynuvatil-arosiyu-v-kiberatatsi-na-uryadovi-merezhi-1138362.html> (accessed June 24, 2018).

20. Prezydent Ukrainy. Prezydent zatverdyyv Stratehiiu kiberbezpeky Ukrainy. 16 bereznia 2016. <http://www.president.gov.ua/news/prezident-zatverdiv-strategiyu-kiberbezpeki-ukrayini-36856> (accessed June 23, 2018).

21. "CShA takozh zvynuvatyly u virusi NotPetya Rosiiu" <https://www.bbc.com/ukrainian/news-43082212> (accessed June 19, 2018).

22. "Uriad Brytanii zvynuvatyv Rosiiu u kiberatatsi na Ukrainu" <https://www.bbc.com/ukrainian/news-43069110> (accessed June 23, 2018).

23. "Cherez kiberataky SShA zaprovadyly shchodo Rosii novi sanktsii". 2018. <https://www.bbc.com/ukrainian/news-44450668> (accessed June 23, 2018).

УДК: 327(1-622НАТО):004.056

© Оксана Звоздецька¹

НОВІ ПІДХОДИ ПІВНІЧНОАТЛАНТИЧНОГО АЛЬЯНСУ (НАТО) У СФЕРІ КІБЕРБЕЗПЕКИ В УМОВАХ ЗАГОСТРЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОТИСТОЯННЯ

Стаття присвячена аналізу сучасної політики НАТО в сфері кібербезпеки в умовах загострення інформаційного протистояння. Дослідниця констатує, що гарантування міжнародної інформаційної безпеки та її складової – кібербезпеки залишаються одним із стратегічних завдань діяльності НАТО, оскільки більшість політичних і військових конфліктів відбуваються або віддзеркалюються, сьогодні, саме у віртуальному просторі.

На Лісабонському саміті в 2010 р. кіберзахист був включений до Стратегічної концепції НАТО «Активне залучення, сучасна оборона», в якій нові виклики в галузі безпеки займають центральне місце. Особливо виділені тероризм, кібератаки, поширення зброї масового знищення (ЗМЗ), вразливість галузі енергетики та екологічні обмеження.

Ключові слова: Північноатлантичний Альянс (НАТО), кіберпростір, кіберзагрози, кібербезпека, Сили і засоби реагування НАТО на комп'ютерні інциденти.

NATO's new strategic concept in cybersecurity issues in the context of up-to-the date vulnerability and threat information

The focus of the article revolves around NATO's roadmap of smart defense against cyber attacks as the bedrock of Euro-Atlantic security. The author discloses NATO'S new policy and cutting-edge technical initiatives, aimed at focusing on countering global threats and cyber security challenges. It is stressed out, that new ideas towards a more synergetic approach between all the NATO Cyber Defense agencies should be explored to develop a shared

¹ Кандидат історичних наук, доцент кафедри міжнародної інформації Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Україна, E-mail: zvozdecka.o.j@i.ua

framework for cybersecurity that might provide up-to-the date intelligence in order to ensure the development, acquisition and maintenance of the necessary military capabilities.

The research highlights the core aspects of the 2010 Lisbon Summit that adopted NATO's Strategic Concept 'Active Engagement, Modern Defense: Strategic Concept for the Members of the North Atlantic. Treaty Organization', that recognizes Cyber Defense as one of its strategic priorities. In particular, to foster Allied Nations' cooperative efforts to counter terrorism, cyber attacks, prevent the proliferation of nuclear weapons and other weapons of mass destruction (WMD), Reinforce energy security and environmental constraints.

Develop the capacity to contribute to energy security, including protection of critical energy infrastructure and transit areas and lines, cooperation with partners, and consultations among Allies on the basis of strategic assessments and contingency planning;

72 — In July 2011, NATO Defense Ministers adopted revised NATO Policy on Cyber Defense, which highlighted three areas:

- The principles of subsidiarity and proportionality, which involve the assistance provided only upon request, in any other cases, the principle of self-responsibility of sovereign states is applied;
- Avoiding unnecessary duplication of the structures or capabilities and approaches on the international, regional and national levels;
- Collaboration based on trust, with regard to the potential sensitivity and vulnerability of the system, the access to which has to be given.

After the 2014 Wales Summit, in the revised NATO Cyber Defense Policy, cyber threats were identified as a potential prerequisite for collective defense under the Article 5 of the NATO Treaty.

Noteworthy, Cyber Security is responsible for providing the broad spectrum of services in the following specialist security areas: CIS Security, Cyber Defense, Information Assurance, and Computer & Communications Security. Cyber defense is provided by many Alliance bodies: any NATO response concerning collective defense against cyber attacks will be subordinated to the North Atlantic Council (NAC), The Cyber Defense Committee (CDC) – the leading advisory body of the NAC. The executive level is represented by The Cyber Defense Management Board (CDMB), NATO Communications and Information Agency (NCI Agency), Cyber Security incorporates the NATO Computer Incident Response Capability (NCIRC) Technical Centre, providing specialist services to prevent, detect, respond to and recover from cyber

security incidents.

Keywords: *North Atlantic Treaty Organization (NATO), cyberspace, cyber threats, cyber defense, cybersecurity, NATO Computer Incident Response.*

Постановка проблеми. Можливість кібератак розглядається як одна з пріоритетних і ймовірних загроз ХХІ століття, які зростають як за чисельністю, так і за складністю. Ці загрози посилюється і тим фактом, що потенційний напад може здійснюватися будь-яким актором віртуальної реальності, а наслідки дії можуть призвести до дестабілізації тієї чи іншої країни, втрати здатності до управління та координації дій. Специфічність атак в мережі може мати різний характер та включати, наприклад, інфікування шкідливими програмами, блокування облікових записів електронної пошти, шпигунство, крадіжку даних, блокування телекомунікаційних систем, що може в значній мірі обмежити реальні бойові можливості країни, яка була атакована у віртуальному просторі (Wodnicki 2007, 1(8): 179).

Кіберпростір – це не просто сфера, що розширює зону потенційного конфлікту і дозволяє хактивістам, організованим злочинцям і терористам процвітати. Кіберпростір – це не просто цифровий маршрут здійснення атак. Це також засіб для відмивання злочинними елементами грошей та обміну інформацією тактичного характеру. Крім того, комп'ютерна взаємозалежність між виробниками і споживачами створює поле для промислового і політичного шпигунства на шкоду інтересам держави. Всі ці загрози неможливо відобразити силами лише однієї структури забезпечення безпеки, і цей факт підвищує значущість міжнародного співробітництва у сфері міжнародної інформаційної безпеки. Співпраця означає не тільки обмін технічними знаннями і досвідом, а й формування політики, підвищення рівня обізнаності та координації зусиль. Вирішальне значення для взаєморозуміння мають навчальні програми, обміни передовим досвідом між політиками, розробниками і державними службовцями. Тому гарантування міжнародної інформаційної безпеки та її складової – кібербезпеки залишаються одним із стратегічних завдань діяльності НАТО, оскільки більшість політичних і військових конфліктів відбуваються або віддзеркалюються саме у віртуальному просторі.

Заступник Генерального секретаря НАТО пані Геттемюллер говорила про надзвичайну важливість кіберзахисту, коли, 19 жовтня 2017 р., звернулась до представників цієї галузі на Симпозіумі НАТО

з інформаційного забезпечення (NIAS) в рамках Кіберконференції в м. Монс, Бельгія¹. Вона відзначила, що «кібератаки – це дуже серйозно, вони потенційно можуть завдати шкоди місіям НАТО у всьому світі і послабити нашу здатність забезпечувати колективну оборону. Саме тому кіберзахист перебуває серед найголовніших пріоритетів НАТО і країн – членів Альянсу» (Заступник Генерального секретаря НАТО, 2017).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З українських дослідників, що висвітлювали окремі аспекти даної проблеми, слід виокремити роботи заавідувача відділу інформаційної безпеки та розвитку інформаційного суспільства Національного інституту стратегічних досліджень, доктора політичних наук Д.В. Дубова, кандидата історичних наук Т.В. Брежневої, кандидата політичних наук Н.Б. Белоусова, в яких розглянуто політику НАТО у сфері кіберзахисту до 2012 р. Охарактеризовано основні принципи, шляхи реагування на нові виклики і напрями співпраці як складники політики НАТО з протистояння загрози кібернападів. Цікавим, на нашу думку, є аналіз підходів НАТО та ЄС до кібербезпеки який подано у дослідженні Пірет Пернік (Pernik, 2014) наукового співробітника аналітичного центру Естонії «Міжнародний центр оборони та безпеки» (International Centre for Defence and Security (ICDS)). Її дослідження зосереджені на політичних та стратегічних аспектах кібербезпеки.

Метою даної статті є аналіз сучасної політики НАТО в сфері кібербезпеки в умовах загострення інформаційного протистояння.

Виклад основного матеріалу. Вперше рішення про необхідність розробки комплексної програми з кіберзахисту було прийнято Альянсом у 2002 р. під час Празького саміту, на якому було прийнято рішення про створення Технічного центру Сил і засобів реагування НАТО на комп'ютерні інциденти (NATO Computer Incident Response Capability – NCIRC) як першого етапу Програми. Зусилля НАТО у сфері кіберзахисту були зосереджені на захисті систем зв'язку, що належать і експлуатуються Альянсом.

Три тижні масованих кібернападів на Естонію в 2007 р. продемонстрували, що країни - члени НАТО незахищені на кіберфронті. Лише

¹ Щорічний Кіберсимпозіум НАТО проводить Агентство зв'язку і інформації НАТО. Він надає кіберфахівцям з НАТО і країн-членів, а також представникам галузі можливість обговорити найновіші досягнення у сфері комп'ютерних технологій, а також загрози і виклики, пов'язані з цим.

ці події змусили Альянс радикально переглянути свій підхід до політики кіберзахисту і вивести засоби протидії на новий рівень. Таким чином, Альянс вперше офіційно звернувся до політики кіберзахисту НАТО, в 2008 р. в якій виокремлюють три основні напрями:

- субсидіарність, тобто, допомога надається лише на прохання, в інших випадках застосовується принцип власної відповідальності суверенних держав;
- уникнення зайвого дублювання структур або сил і засобів – на міжнародному, регіональному і національному рівнях;
- співпраця, що ґрунтується на довірі, зважаючи на делікатний характер інформації про систему, до якої має бути наданий доступ, і можливу вразливість (Novi zahrozy, 2011).

Вже 2 квітня 2009 р. штаб-квартира НАТО розповсюдила документ «Рамки для співробітництва у питаннях кібернетичного захисту між НАТО та державами-партнерами». Цей відкритий для держав-партнерів документ став логічним продовженням низки документів доктринального характеру, які визначили політику НАТО щодо кібернетичного захисту, але мали закритий характер.

Мета документу полягає у визначенні рамок для співробітництва між НАТО та країнами-партнерами і міжнародними організаціями у питаннях кібернетичного захисту. У зв'язку з цим, документ визначає завдання, цілі, принципи та потенційні сфери співробітництва, а також механізми та процедури їхньої імплементації.

Згідно з документом, головним елементом політики НАТО у сфері кібернетичного захисту є принцип, що держави – члени Альянсу несуть пряму відповідальність за захист їх національних комунікацій та інформаційних систем, але НАТО повинна мати спроможності для підтримки союзників, які стали жертвою кібернетичних атак національного значення (Framework for cooperation, 2009).

На Лісабонському саміті в 2010 р. кіберзахист був включений до Стратегічної концепції НАТО «Активне залучення, сучасна оборона» (Active Engagement, Modern Defence, 2010), а декларація саміту призвела до оновлення політики в галузі кіберзахисту в 2011 р. та створення додаткового Плану дій в 2012 р. В новій Стратегічній концепції НАТО нові виклики в галузі безпеки займають центральне місце. Особливо виділені тероризм, кібератаки, поширення зброї масового знищення (ЗМЗ), вразливість галузі енергетики та екологічні обмеження. Причина цього не в тому, що ці поняття покрива-

ють весь спектр нових загроз, а те, що в цих сферах потенціал НАТО, військовий за своєю суттю, може істотно підвищити ефективність міжнародних зусиль у цьому напрямку. Стратегічна концепція також закликає НАТО здійснювати моніторинг і аналіз міжнародної обстановки для прогнозування криз з метою їх запобігання.

Стаття 12 Стратегічної концепції зазначає, що «Кібератаки стають все більш частими, більш організованими і більш збитковими для державних установ, підприємств, економіки і, можливо, також транспортній та електричній мережам та інших об'єктів критичної інфраструктури; вони можуть досягти критичного рівня, який загрожує національному та Євроатлантичному процвітанняю, безпеці і стабільності. Джерелом таких атак можуть бути іноземні військові та розвідувальні служби, організовані злочинні угруповання, терористичні та/або екстремістські групи» (Стратегічна концепція, 2010).

76

Для посилення захисту від зазначених загроз, в статті 19, члени Альянсу зобов'язуються «розвивати й надалі наші можливості щодо запобігання, виявлення, захисту і відновлення від кібератак, у тому числі шляхом використання процесу планування НАТО для поліпшення і координації національних можливостей з кіберзахисту, охоплюючи усі органи НАТО централізованим кіберзахистом, а також краще інтегруючи кіберобізнаність, попередження і реагування НАТО з державами-членами Альянсу» (Стратегічна концепція, 2010).

17 вересня 2014 р. НАТО започаткувала офіційну ініціативу щодо значного посилення співпраці з приватним сектором з питань електронних загроз та викликів. Віртуальне партнерство в галузі промисловості «Cyber Partnership» (NICP) було представлено близько 1500 фахівцям з інформаційних технологій на дводенній кіберконференції НАТО в Монсі, Бельгія. NICP було схвалено на саміті НАТО в Уельсі 28 країнами-членами Альянсу. Він визнає важливість співпраці з партнерами у сфері промисловості, для обміну інформацією, досвідом та експертними знаннями для протидії кіберзагрозам. «Технологічні інновації та досвід приватного сектору мають вирішальне значення», – сказав заступник Генерального секретаря НАТО з питань нових викликів безпеці, посол Сорін Дукару в презентації ініціативи «Співпраця з промисловістю через NICP» – це найважливіший спосіб зміцнення нашої кібернетичної спроможності» (NATO launches Industry, 2014).

Важливою датою для НАТО став березень 2015 р., коли Генеральний секретар Альянсу Йенс Столтенберг офіційно визнав, що кіберзагрози визначаються як потенційна причина для колективної оборони відповідно до статті 5 Договору НАТО (Pernik, 2014). Колективна безпека – це складне ключове завдання НАТО, яка підкреслює важливість скоординованих зусиль, встановлення єдиних стандартів і обмін критично важливою інформацією, що стосується спільних загроз.

Варшавський саміт відбувся майже через два роки після саміту Уельсу, 8-9 липня 2016 р., на якому НАТО визнала, що міжнародне право застосовується до кіберпростору, і що кіберзахист є частиною основного завдання колективної оборони НАТО. Згідно з Варшавським комюніке, члени Альянсу взяли на себе зобов'язання «посилити кіберзахист [ix] національних мереж та інфраструктур у першочерговому порядку». Вони покращують свої національні можливості для реагування на кібератаки, в тому числі в гібридних контекстах, і можливості НАТО будуть проходити «безперервну адаптацію» (Minárik, 2017).

Значну увагу було приділено у Варшаві також співпраці між НАТО та ЄС. Сторони підписали Спільну декларацію, в якій чітко визначено основні проблеми кіберзахисту. Ще 10 лютого 2016 р. було підписано Технічну угоду між Технічним центром Сил реагування НАТО на комп'ютерні інциденти (NATO Computer Incident Response Capability NCIRC) та Комп'ютерною командою з реагування на надзвичайні ситуації в Європі (CERT-EU) (її текст не є загальнодоступним). Згідно з новинами Фінляндії «Yle TV», НАТО та ЄС розглядають створення центру захисту від гібридних загроз у квітні 2016 р. Три країни ЄС (Австрія, Фінляндія та Швеція), які не є членами НАТО, вже надають штаб-квартири та ресурси міжнародному Центру передових технологій з кібероборони НАТО (NATO Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence (NATO CCD COE) м. Таллін, демонструючи, що вони цінують співробітництво в галузі кібероборони з членами НАТО (Гарднер, 2017, 48). Отже, на Варшавському саміті кібернетична оборона була чітко визначена і пов'язана з захистом від гібридних загроз.

Зі 143 проектів НАТО три присвячені кібернетичному захисту:

1. Багатонаціональний проект «Розвиток здатності до кіберзахисту» (Multinational Cyber Defence Capability Development Project MNCD2), спрямований на полегшення обміну конфіденційною ін-

формацією, поліпшення ситуації усвідомлення та здатність виявляти шкідливу активність. П'ять держав-засновниць цієї ініціативи, (Канада, Данія, Норвегія, Румунія та Нідерланди) розробили «Кіберсистему координації інформації та інцидентів» (Cyber Information and Incident Coordination System CIICS). Після завершення першого робочого етапу, що стосувався обміну технічною інформацією про кіберзахист, Рада MN CD2 погодилася запропонувати можливість використання системи CIICS в рамках програми «Cyber Coalition 2014» іншим країнам-членам НАТО (MN CD2 Nations offer, 2014.)

2. Платформа для спільного користування інформацією про шкідливе середовище (The Malware Information Sharing Platform MISP) полегшує обмін про технічні характеристики шкідливого програмного забезпечення в межах довіреної спільноти без необхідності ділитися інформацією про атаки.

3. Трансатлантична оборонно-технологічна та промислова співпраця – це партнерство з промисловістю (Piret , 2014, 7).

78

Умовно, діяльність НАТО в сфері кібербезпеки можна розподілити на два напрями. Першим, пріоритетним напрямом є захист своїх власних мереж. Це складне завдання, зважаючи на широку присутність Альянсу на різних сайтах і оперативних об'єктах за різноманітних умов – від метрополії Брюсселя до жорсткого середовища пустелі, де НАТО повинна забезпечити захист усіх своїх інформаційно-комунікаційних систем, на які Альянс покладається у своїх операціях і місіях, від кіберзагроз.

Другим пріоритетним напрямом діяльності НАТО є допомога своїм членам з розвитку власних сил і засобів кіберзахисту. Це робиться різними способами, в тому числі через дворічний процес визначення колективних цілей кіберзахисту, які кожен член Альянсу має підтримати, наприклад, розроблення стратегії кіберзахисту. Процес досягнення цих спільно узгоджених цілей регулярно переглядається. На додаток, НАТО пропонує широкий спектр освітніх, тренувальних і навчальних можливостей за допомогою різноманітних освітніх установ, серед яких школа НАТО в Обераммергау і Кіберакадемія, створення якої заплановане в Португалії. Акредитований НАТО Центр передового досвіду з кіберзахисту в Таллінні також відіграє важливу роль в цьому сенсі.

Кібернетична оборона здійснюється цілою низкою органів НАТО. Перш за все, будь-яка реакція НАТО щодо колективної оборони на

кібернетичні напади буде підпорядкована Північноатлантичній раді (North Atlantic Council NAC), яка є верховним органом НАТО, що складається з представників усіх держав-членів та під головуванням Генерального секретаря.

Керівний Комітет з кіберзахисту (The Cyber Defence Committee CDC), до квітня 2014 р., відомий як Комітет оборонної політики та планування (кіберзахист), є провідним дорадчим органом Північноатлантичної ради (NAC) у питаннях кіберзахисту, а також проводить консультації з членами Альянсу та здійснює загальне керівництво внутрішнього кіберзахисту НАТО.

Виконавчий рівень представляє Відомство з управління кіберзахистом (The Cyber Defence Management Board DMB) – головний орган НАТО, що здійснює нагляд за кібербезкою НАТО, відповідає за координацію всієї кібероборони, особливо з огляду на співпрацю між цивільними і військовими установами; здійснює стратегічне планування та керівництво щодо мереж НАТО, також підписує меморандуми про взаєморозуміння з державами-членами для полегшення обміну інформацією та координації допомоги.

Агентство з питань обслуговування систем інформації та зв'язку НАТО (NATO Communications and Information Agency NCIA) створене 1 липня 2012 р. відповідно до мети, викладеної на Лісабонській зустрічі на вищому рівні, шляхом об'єднання 7 агентств НАТО, що займалися проблемами комунікації, інформаційних систем та кіберактивності.

Технічний Центр реагування НАТО на комп'ютерні інциденти (NATO Computer Incident Response Capability NCIRC) став мозковим вузлом боротьби Альянсу проти кіберзлочинності. NCIRC відповідає за кіберзахист усіх інформаційних ресурсів НАТО, незалежно від того, належать вони постійним штабам, чи штабам розгорнутим на час операцій чи навчань (Dereń, 2014, 14). На початку 2012 р. НАТО підписала контракт вартістю 67 млн. доларів США з італійською компанією Finmessapisa на розробку, впровадження й обслуговування програми кіберзахисту NCIRC. У рамках угоди італійська компанія забезпечить інформаційну безпеку приблизно 30 важливим об'єктам і штаб-квартирам НАТО у 28 країнах світу (Марков, 2014, 120).

Будь-яка країна-член НАТО, яка постраждала від серйозного кібернападу, зможе звернутися до НАТО по допомогу. Такий запит розгляне Відомство з управління кіберзахистом (CDMB). Прохання

про допомогу, які надходять від країн – не членів НАТО, крім CDMB затверджуватися ще й Північноатлантичною радою. У разі приведення в дію Групи швидкого реагування, НАТО зможе відреагувати на інцидент протягом 24 годин.

Ще однією організацією, яка має акредитацію НАТО і формально не входить до командної структури, однак має величезний вплив на дії Альянсу в сфері кіберзахисту – Центру передового досвіду з кіберзахисту НАТО (NATO Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence (NATO CCD COE) в Естонії (м. Таллінн). У Брюсселі 14 травня 2008 р. був підписаний меморандум про створення такого Центру сімома країнами і надання йому статусу міжнародної військової організації. Завдяки його потужностям Естонія стала однією з найбільш захищених від кібератак країною в ЄС. У квітні 2018 р. Португалія вже стала 21 членом цього Центру (Tallinn-based NATO, 2018).

80

Унікальна специфіка кіберпростору і операцій в цьому середовищі викликають нові складні питання для фахівців: складність у визначенні ініціаторів нападу, відсутність конкретних даних, а також використання кіберпростору в якості середовища, яке в основному використовується для цивільних цілей і управляється цивільними органами для здійснення військових функцій.

Для вирішення цих складних правових питань в 2009 р в Центрі зібралася група з двадцяти дослідників і практиків зі світовим ім'ям з Кембриджського Університету, ряду американських і європейських дослідницьких центрів під керівництвом професора Майкла Шмітта. Ними було розроблено правове керівництво з метою пояснити, як міжнародне право можна застосувати до кібероперацій з найсерйознішими наслідками, даючи можливість для самооборони, а також інших дій, що здійснюються під час збройного конфлікту. Їх робота була опублікована в 2013 р. під назвою «Талліннське керівництво з міжнародного права, що застосовується при веденні кібервійни» («Tallinn Manual on the International Law Applicable to Cyber Warfare»).

Особливу увагу «Таллінн Меньюал» приділяє *Jus ad bellum* – (норми міжнародного права, що регулюють правомірність застосування сили у міжнародних відносинах), і *jus in bello* – норми міжнародного права, що регулює поведінку під час збройного конфлікту (також його називають «законом війни», законом про збройний конфлікт або частиною міжнародного гуманітарного права) (Синглтон, 2014, 45).

Згідно з цим документом, кіберпростір – це середовище, створене фізичними та нефізичними компонентами що характеризується використанням комп'ютерів та електромагнітного спектру для зберігання, модифікації та обміну даними за допомогою комп'ютерної мережі (Klimburg, 2012).

Документ отримав різні оцінки. Одні вважають, що «Талліннське керівництво» – не більш ніж експертна праця, яка носить рекомендаційний характер. Інші впевнені, що натівський документ фактично відкриває дорогу широкому використанню інформаційної зброї, обґрунтовуючи необхідність жорсткої відповіді на кібератаки аж до введення економічних ембарго, банківських санкцій і навіть застосування звичайних і ядерних озброєнь для фізичного знищення тих, хто такі атаки зробив (Кранс, 2013). Більше того, розуміючи, що країни стикаються з проблемою того, що кібероперації не досягають рівня збройного нападу, який дає можливість самооборони, центром був ініційований проект під назвою «Таллінн 2.0». Даний проект спрямований на вирішення питань про те, як міжнародне право має розглядати ворожі операції меншого калібру, які, тим не менш, наносять країнам значного збитку. Наприклад, це можуть бути серйозні фінансові втрати, неможливість доступу до життєвоважливих Інтернет-послуг та ін. В рамках проекту також будуть розглянуті зобов'язання, які міжнародне право поширює на держави, а також їх застосування в контексті кіберсфери (Вихул, 2014, 12).

Друге видання «Талліннського керівництва» було опубліковано в лютому 2017 р. та охоплює весь спектр міжнародного права, що застосовується до кібероперацій як в мирний час, так і під час збройного конфлікту. Дає аналіз широкого кола принципів міжнародного права і режими, що регулюють події в кіберпросторі, включають принципи загального міжнародного права, такі як суверенітет та різні підстави для здійснення юрисдикції (Schmitt, 2017).

Катаріна Ціолковська, міністр оборони Німеччини зазначала, що, «з урахуванням ймовірного непрямого і таємного використання в деяких країнах проксі-серверів патріотично налаштованими хакерами (хактивістами), залучити країну до відповіді за кібердіяльність на юридичних підставах в рамках міжнародної юрисдикції і наукових теорій буде дуже складно, мова йде про неможливість перевірити, чи є у такої країни «ефективний» або «повний» контроль над діяльністю її недержавних суб'єктів» (Синглтон, 2014, 45).

Крім курсу з міжнародного права щодо кібероперацій, Центром передового досвіду з кіберзахисту НАТО була розроблена значна програма курсів технічного характеру. Подібні курси стосуються таких питань як моніторинг мережевого трафіку та облік заходів у сфері безпеки, відновлення системи, яка постраждала від шкідливих програм і розгляд того, як системи інформаційних технологій піддаються нападам і як можна знизити збиток від таких нападів. Враховуючи високий рівень зацікавленості такими курсами, пріоритет віддається слухачам з країн-спонсорів Центру. Вільні місця пропонуються слухачам з країн НАТО, а також представникам Австралії, Австрії, Фінляндії, Ірландії, Новій Зеландії, Швеції та Швейцарії (Крутов, 2012, 65).

82

Щороку в червні Центр організовує велику міжнародну конференцію, присвячену кібербезпеці під назвою «САЙКОН» (CyCon). Конференція покликана обговорювати міждисциплінарні питання, в ній беруть участь більше 500 фахівців в галузі стратегії, права, етики, інформаційних технологій із цивільних та військових відомств. САЙКОН надає унікальну можливість для обміну професійним досвідом та встановлення контактів. 10 Міжнародна ювілейна конференція з кіберконфлікту CyCon 2018 проходила в Талліні з 30 травня по 1 червня 2018 р., в якій взяло участь близько 700 експертів з кібербезпеки з більше ніж 40 країн, і була присвячена темі посилення впливів в кіберсфері (CyCon 2019 Theme, 2018).

«Зімкнуті щити» («Locked Shields»), навчання з мережевого захисту, яку центр проводить в режимі реального часу, є найбільш очікуваною подією року серед професіоналів з безпеки. Назва навчання «Locked Shields» (Зімкнуті щити) означає стародавній спосіб оборони на полі бою. Якщо тільки один солдат тримає щит, то він захищений тільки з одного боку, пояснив у своєму відеозверненні фахівець з кібербезпеки Центру передових технологій з кібероборони НАТО (CCDCOE) Рейн Оттіс під час навчань 2012 р. Але тісно згуртувавши щити, кілька солдатів можуть захистити вразливі місця кожного з них. «Якщо вас багато, то зімкнуті щити створять непереборну стіну. Саме цю думку ми й хочемо донести до вас - Необхідно працювати разом. Нам треба зімкнути щити і захищати один одного» (Обеспечение безопасности, 2014, 53).

Ще одним кроком у посиленні співпраці НАТО з ЄС є відкриття 2 жовтня 2017 р. у столиці Фінляндії Гельсінкі Європейського цен-

тру протидії гібридним загрозам (European Centre of Excellence for Countering Hybrid Threats). Ця структура покликана допомогти протистояти новим загрозам, спрямованим на дестабілізацію ситуації у європейських державах. Засновниками центру стали 12 країн ЄС і НАТО: Фінляндія, Швеція, Норвегія, США, Франція, ФРН, Великобританія, Іспанія, Польща, Естонія, Латвія і Литва.

Як раніше заявили представники нової структури, її метою є не пряма боротьба проти атак, а дослідницька робота. НАТО і Євросоюз спільно об'єдналися для того, щоб протидіяти гібридним загрозам. Увага під час роботи нового центру буде зосереджена на формуванні адаптивної стійкості щодо загроз, починаючи від «зелених чоловічків» і до протидії гуманітарним катастрофам. Даний центр стане першою подібною установою за участю ЄС, який сформований разом із НАТО, незважаючи на те, що Північноатлантичний альянс має близько двох десятків подібних центрів.

За словами Столтенберга, «гібридною загрозою» є «поєднання воєнних і невоєнних засобів агресії, сукупність відкритих і таємних заходів і кроків від пропаганди і дезінформації і до використання парамілітарних формувань, від твітів до танків» (Новий центр, 2017). Як наслідок, новий Європейський центр протидії гібридним загрозам буде постійно займатися аналізом різноманітних типів атак, які здійснюються проти Європи і США, а також буде вираховувати, як найкраще їм протидіяти.

На семінарі, присвяченому відкриттю центру, зазначалося, що гібридну небезпеку становлять не тільки окремі держави, а й терористичні та кримінальні організації. Однак помічник генерального секретаря НАТО з питань розвідки і безпеки Арндт Фрайтаґ фон Лорінґофен (Arndt Freytag von Loringhoven) згадав у зв'язку з цим лише одну державу – Росію. «Росія – одна з головних країн, за якою ми спостерігаємо. В якості прикладів можна навести анексію Криму, події в Східній Україні і кібератаки проти Демократичної партії США», – зазначив він (У Гельсінкі відкрили Європейський центр, 2017.).

8 листопада 2017 р. міністри оборони країн-членів Північноатлантичного альянсу схвалили рішення про створення нової структури – Центру кібероперацій. Наразі триває розробка концепції нової командної структури НАТО й в рамках цього процесу було ухвалене відповідне рішення. Пан Столтенберг наголосив, що Центр кібероперацій буде військовою структурою, оскільки кібератаки нині ста-

новлять серйозну загрозу для безпеки країн-членів альянсу. «Я вірю, що надалі в будь-якому військовому конфлікті буде кіберскладова. Через це нам необхідно інтегрувати наші кіберможливості... Ми по винні бути в кіберсфері настільки ж ефективними, як на землі, на морі та в повітрі», – заявив генеральний секретар НАТО («У НАТО затвердили, 2018).

14 лютого 2018 р. Міністри оборони країн-членів НАТО затвердили рішення про створення ще двох нових командних структур, два нових центри планування та управління операціями НАТО. Один з нових командних центрів буде відповідати за перекидання військ і озброєнь по європейському континенту, інший - за операції військово-морських сил в Атлантичному океані. Рішення щодо місцезнаходження нових структур і кількості персоналу буде прийнято в червні.

84

Три десятки років тому НАТО мав 33 командних центри, де працювали 22 тисячі співробітників. На сьогодні таких центрів є лише сім. Втім, Альянс чудово усвідомлює зростання загрози від Росії і саме через неї змінює свою структуру. В НАТО пояснюють ці зміни необхідністю відповідати на всі сучасні загрози, але виокремлюють ключові – Росію, тероризм та кібератаки.

На тлі подальшого загострення кризи в Україні НАТО поступово збільшила практичну підтримку країни у рамках Особливого партнерства Україна – НАТО, заснованого у 1997 р. Ініціативи, ухвалені Альянсом, передбачають низку невідкладних і короткострокових заходів, спрямованих на те, щоб допомогти Україні впоратися із поточною кризою, а також довгострокових заходів щодо нарощування потенціалу, розбудови оборонних спроможностей й реформування Збройних сил і структур безпеки.

Відповідно, держави – члени Альянсу ухвалили п'ять нових проєктів Цільових фондів для розвитку командування, управління, зв'язку і комп'ютеризації (C4), матеріально-технічного забезпечення і стандартизації, захисту від кібернетичних злочинів, соціальної адаптації колишніх військовослужбовців, а також реабілітації військовослужбовців, які зазнали поранень. Ці проєкти Цільових фондів запроваджуватимуться на додаток до вже існуючих програм НАТО в Україні, таких як Програма військової освіти, професійного розвитку, управління сектором безпеки і науково-технічного співробітництва з питань безпеки. У 2014 році Україна стала лідером за кількістю грантів, отриманих у рамках програми НАТО «Наука зара-

ди миру і безпеки» (НМБ). На період 2014 – 2017 років було ухвалено 15 нових проєктів, загальна вартість яких оцінюється у десять мільйонів євро (Щорічний звіт, 2015, 18-19.). На виконання зазначених ініціатив були розроблені Річні Національні програми співробітництва Україна–НАТО на 2015 р., 2017 р., 2018 р.

На прохання України у червні 2015 р. Альянс погодився започаткувати шостий цільовий фонд для протидії саморобним вибуховим пристроям та розмінування. Один з цих шести фондів покликаний боротися з кіберзлочинністю і спрямований на розвиток систем кіберзахисту відповідно до найпрогресивніших стандартів країн – членів НАТО. Внески в цей фонд здійснюють такі країни як Румунія, Албанія, Естонія, Угорщина, Італія, Португалія, Туреччина, Сполучені Штати.

Проєкт передбачає допомогти Україні в розробці технічних сил та засобів для протидії кіберзагрозам. Допомога включатиме створення Центру реагування на кіберінциденти для відстеження ситуації в сфері кібербезпеки та лабораторій для розслідування випадків кібернападів. Одним з таких центрів став Ситуаційний центр протидії кіберзагрозам СБУ (СЦПК), створений 25 січня 2018 р. на базі Департаменту контррозвідувального захисту інтересів держави в сфері інформаційної безпеки Служби безпеки України. Україні надано навчальні програми з застосування цих технологій та обладнання, а також практичні рекомендації з розробки належної стратегії. Проєкт розрахований на 24 місяці з загальним обсягом фінансування 815 тис. євро. У квітні 2015 р. Естонія виділила на діяльність трастового фонду НАТО для підтримки кібербезпеки в Україні 100 тис. євро, решту – інші країни Альянсу (Підтримка України, 2016).

Висновки. Отже, за останні роки НАТО досяг значних успіхів в розширенні своєї ролі в питаннях протидії новим викликам безпеці. Була прийнята оновлена «Політика кіберзахисту» і пов'язаний з нею «План дій». Технічний центр Сил реагування НАТО на комп'ютерні інциденти NCIRC (NATO Computer Incident Response Capability) став мозковим вузлом боротьби Альянсу проти кіберзлочинності. NCIRC відповідає за кіберзахист усіх інформаційних ресурсів НАТО, незалежно від того, належать вони постійним штабам, чи штабам розгорнутим на час операцій чи навчань.

Дивлячись у майбутнє, Альянс визнає, що кіберзагрози і кібернапади стають дедалі частішими, дедалі складнішими і потенційно

шкідливішими. У намаганні протистояти викликам у галузі кіберзахисту, які дедалі зростають НАТО зосереджує свою увагу на таких аспектах кіберполітики як захист своїх власних мереж, допомога своїм членам з розвитку власних сил і засобів кіберзахисту та запровадження широкого спектру освітніх, тренувальних і навчальних можливостей за допомогою різноманітних освітніх установ Альянсу.

Джерела та література:

1. Белоусова, Наталія. 2011. «Основні вимоги НАТО щодо забезпечення безпеки інформаційного простору». Актуальні проблеми міжнародних відносин 102 (ч. 1): 195-202. <http://journals.iir.kiev.ua/index.php/armv/article/view/2165/1928> (accessed April 12, 2018).

2. Брежнева, Тетяна. 2012. «Політика НАТО з кіберзахисту та співробітництво з партнерами». Стратегічні пріоритети 4 (25): 189-194. <http://sp.niss.gov.ua/content/articles/files/28-1440150881.pdf> (accessed April 12, 2018).

86 — 3. Вихул, Лиис. 2014. «Стремление к передовому опыту в киберсфере». per Concordiam 5 (2): 10-13. <http://perconcordiam.com/percon-rus-v5n2/> (accessed April 12, 2018).

4. Гарднер, Джозеф Н. 2017. «Совместная безопасность в НАТО». per Concordiam 8 (1): 46-51. http://perconcordiam.com/perCon_V8N1_RUS.pdf (accessed April 12, 2018).

5. Група швидкого реагування НАТО для боротьби проти кібернападів. 2012. http://www.nato.int/cps/uk/natohq/news_85161.htm?selectedLocale=uk

6. Дубов, Дмитро. 2011. «Сучасні тенденції забезпечення кібербезпеки на міжнародному рівні». Стратегічні пріоритети 4 (21): 5-11. <http://sp.niss.gov.ua/content/articles/files/1-1441958808.pdf> (accessed April 12, 2018).

7. Замікула, Микола. 2009. «Країни Балтії – НАТО: боротьба з кібертероризмом». Вісник Наукового інформаційно-аналітичного центру НАТО Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника 2: 54-58. <http://nato.pu.if.ua/journal/2009/2009-12.pdf> (accessed April 12, 2018).

8. Заступник Генерального секретаря НАТО взяла участь в Конференції з кібербезпеки. 2017. https://www.nato.int/cps/uk/natohq/news_147863.htm?selectedLocale=uk (accessed April 12, 2018).

9. Кранс, Максим. Кибероружие в арсенале НАТО Атлантисты открывают возможность для нанесения ядерного удара. 2013. <http://>

nvo.ng.ru/concepts/2013-06-21/1_cyberweapon.html (accessed April 12, 2018).

10. Крутов, Василь. 2012. «Законодавче забезпечення кібернетичної безпеки окремих зарубіжних країн та міжнародно-правовий досвід у цій сфері» Інформаційна безпека людини, суспільства, держави. 2 (9): 64-69. http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/iblsd/2012_2/_private/9kvvitf.pdf (accessed April 12, 2018).

11. Марков, В'ячеслав, і Караченцев, О. 2014. «Напрями діяльності НАТО у справі протидії кіберзлочинності». Право і Безпека 4: 119-123. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2014_4_25. (accessed April 12, 2018).

12. Новий центр буде займатися аналізом гібридних атак і розробкою стратегій щодо їх протидії. 2017, 4 жовтня. <https://glavcom.ua/news/u-finlyandiji-vidkrito-centr-nato-i-jes-z-vivchennya-gibridnih-zagroz-441621.html> (accessed April 12, 2018).

13. Нові загрози: кібервимір. 2011. НАТО Ревю. <http://www.nato.int/docu/review/2011/11-september/Cyber-Threads/UK/index.htm>

14. Обеспечение безопасности в Интернете Учения специалистов по кибербезопасности «Locked Shields» в Эстонии. 2014. per Concordiam 4 (4): 50-53. <http://perconcordiam.com/percon-rus-v4n4/> (accessed April 12, 2018).

15. Онищенко, Юрий. 2018. «Стратегія опору Росії: які реформи чекають на НАТО». Європейська правда. <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2018/02/14/7077523/> (accessed April 12, 2018).

16. Підтримка України з боку НАТО. 2016. Бюлетень Організація Північноатлантичного договору. https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2016_07/20160627_1607-factsheet-nato-ukraine-support-ukr.pdf (accessed April 12, 2018).

17. Синглтон, Дэнниел. 2014. «Кибернетическое поле боя». per Concordiam. 5 (2): 40-47. <http://perconcordiam.com/percon-rus-v5n2/> (accessed April 12, 2018).

18. Стратегічна концепція оборони та безпеки членів Організації Північноатлантичного договору, прийнята главами держав та урядів у Лісабоні, 2010 /Неофіційний переклад. http://www.nato.int/cps/uk/natohq/official_texts_68580.htm?selectedLocale=uk (accessed April 12, 2018).

19. У Києві розпочав роботу Ситуаційний центр забезпечення кібербезпеки. 26 січня 2018. Media Sapiens <http://ms.detector.media/>

web/cybersecurity/u_kievi_rozpochav_robotu_situatsiyniy_tsentr_zabezpechennya_kiberbezpeki

20. У НАТО затвердили створення двох нових штабів і центру. 2018. 14 лютого. Європейська правда. <https://www.eurointegration.com.ua/news/2018/02/14/7077541/>

21. Указ Президента України. (2017). Річна національна програма під егідою Комісії Україна – НАТО на 2017 рік. №103/2017. <http://www.president.gov.ua/documents/1032017-21670> (accessed April 12, 2018).

22. Указ Президента України. 2015. Про затвердження Річної національної програми співробітництва Україна - НАТО на 2015 рік. № 238/2015. <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/238/2015> (accessed April 12, 2018).

23. Указ Президента України. 2016. Про річні національні програми під егідою Комісії Україна – НАТО. №547/2016. <http://www.president.gov.ua/documents/5472016-20862> (accessed April 12, 2018).

88

24. Указ Президента України. 2018. Про затвердження Річної національної програми співробітництва Україна - НАТО на 2018 рік. № 89/2018. http://www.president.gov.ua/storage/j-files-storage/00/58/62/bd6cdbc9328901d1d1d8163ae5348c6_1522256231.pdf (accessed April 12, 2018).

25. Active Engagement, Modern Defence. Strategic Concept for the Defence and Security of the Members of the North Atlantic Treaty Organization Adopted by Heads of State and Government at the NATO Summit in Lisbon 19-20 November 2010. – 40 p. <http://www.ccdcoe.org/sites/default/files/documents/NATO-101120-StrategicConcept.pdf> (accessed April 12, 2018).

26. Dereń, Jerzy, i Rabiak, Anna. 2014. «NATO a aspekty bezpieczeństwa w cyberprzestrzeni». Cyberbezpieczeństwo jako podstawa bezpiecznego państwa i społeczeństwa w XXI wieku, Edition: first, Chapter: NATO a aspekty bezpieczeństwa w cyberprzestrzeni, Publisher: Difin, Warszawa: 202-221. https://www.researchgate.net/profile/Jerzy_Deren2/publication/272818724_NATO_a_aspekty_bezpieczenstwa_w_cyberprzestrzeni/links/56b48d5b08ae8cf9c25b67c0/NATO-a-aspekty-bezpieczenstwa-w-cyberprzestrzeni.pdf

27. Framework for cooperation on cyber defence between NATO and partner nations. EAPC (C) D (2009) 0010. 2 April 2009 <http://uan.ua/sites/default/files/41210385dod2.pdf>

28. Klimburg, Alexander (Ed.) 2012. National Cyber Security Framework Manual. Tallinn: NATO CCD COE Publication. – 253 p. <https://ccdcoe.org/publications/books/NationalCyberSecurityFrameworkManual.pdf> (accessed April 12, 2018).

29. Minárik, Tomáš. NATO Recognises Cyberspace as a 'Domain of Operations' at Warsaw Summit. 2017. International Cyber Developments Review (INCYDER). <https://ccdcoe.org/nato-recognises-cyberspace-domain-operations-warsaw-summit.html016>

30. MN CD2 Nations offer CCIIS for use in Cyber Coalition. 2014. By MN CD2 Project Office, on 4/30/2014. <https://mncd2.ncia.nato.int/news/Pages/MN-CD2-Board-Meeting-04.aspx>

31. NATO launches Industry Cyber Partnership By Communication 9/18/2014 <https://www.ncia.nato.int/NewsRoom/Pages/140918-NATO-launches-Industry-Cyber-Partnership.aspx>

32. North Atlantic Treaty Organisation. Resources Organisations [.https://ccdcoe.org/nato.html](https://ccdcoe.org/nato.html)

33. Piret, Pernik. 2014. «Improving Cyber Security: NATO and the EU» International Centre for Defence Studies. https://icds.ee/wp-content/uploads/2010/02/Piret_Pernik_-_Improving_Cyber_Security.pdf

34. Schmitt, Michael (red.) 2017. Tallinn Manual 2.0 on the International Law Applicable to Cyber Operations USA: Cambridge University Press http://assets.cambridge.org/97811071/77222/frontmatter/9781107177222_frontmatter.pdf

35. Tallinn-based NATO Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence Welcomed Portugal as a New Member. 2018. <https://ccdcoe.org/tallinn-based-nato-cooperative-cyber-defence-centre-excellence-welcomed-portugal-new-member.html>

36. Wales Summit Declaration Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Wales Press Release (2014) 120 <http://www.ccdcoe.org/sites/default/files/documents/NATO-140905-WalesSummitDeclaration.pdf>

37. Wodnicki, Jacek. 2017. «Bilans wybranych decyzji podjętych w 2016 roku przez Radę Północnoatlantyc-ką podczas szczytu NATO w Warszawie». Ante Portas – Studia nad Bezpieczeństwem 1(8): 171-188. http://anteportas.pl/wp-content/uploads/2017/09/AP.VIII_Wodnicki.pdf

References:

1. Bielousova, Nataliia. 2011. «Osnovni vymohy NATO shchodo zabezpechennia bezpeky informatsiinoho prostoru». Aktualni problemy

mizhnarodnykh vidnosyn 102 (ch. 1): 195-202. <http://journals.iir.kiev.ua/index.php/apmv/article/view/2165/1928>

2. Brezhnieva, Tetiana. 2012. «Polityka NATO z kiberzakhystu ta spivrobitnytstvo z partneramy». Stratehichni priorityty 4 (25): 189-194. <http://sp.niss.gov.ua/content/articles/files/28-1440150881.pdf>

3. Vikhul, Liis. 2014. «Stremlenie k peredovomu opytu v kibersfere». per Concordiam 5 (2): 10-13. <http://perconcordiam.com/percon-rus-v5n2/>

4. Gardner, Dzhozef N. 2017. «Sovmestnaya bezopasnost v NATO». per Concordiam 8 (1): 46-51. http://perconcordiam.com/perCon_V8N1_RUS.pdf

5. Hrupa shvydkoho reahuvannia NATO dlia borotby proty kibernapadiv. 2012. http://www.nato.int/cps/uk/natohq/news_85161.htm?selectedLocale=uk

90 — 6. Dubov, Dmytro. 2011. «Suchasni tendentsii zabezpechennia kiberbezpeky na mizhnarodnomu rivni». Stratehichni priorityty 4 (21): 5-11. <http://sp.niss.gov.ua/content/articles/files/1-1441958808.pdf>

7. Zamikula, Mykola. 2009. «Krainy Baltii – NATO: borotba z kiberteroryzmozom». Visnyk Naukovoho informatsiino-analitychnoho tsentru NATO Prykarpatskoho natsionalnogo universytetu imeni Vasylia Stefanyka 2: 54-58. <http://nato.pu.if.ua/journal/2009/2009-12.pdf>

8. Zastupnytsia Heneralnogo sekretaria NATO vziala uchast v Konferentsii z kiberbezpeky. 2017. https://www.nato.int/cps/uk/natohq/news_147863.htm?selectedLocale=uk

9. Krans, Maksim. Kiberoruzhie v arsenale NATO Atlantisty otkryvayut vozmozhnost dlia naneseniya yadernogo udara. 2013. http://nvo.ng.ru/concepts/2013-06-21/1_cyberweapon.html

10. Krutov, Vasyl. 2012. «Zakonodavche zabezpechennia kibernetychnoi bezpeky okremykh zarubizhnykh krain ta mizhnarodno-pravovy dosvid u tsii sferi» Informatsiina bezpeka liudyny, suspilstva, derzhavy. 2 (9): 64-69. http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/iblsd/2012_2/_private/9kvvitf.pdf

11. Markov, Viacheslav, i Karachentsev, O. 2014. «Napriamy diialnosti NATO u spravi protydii kibertzlochynnosti». Pravo i Bezpeka 4: 119-123. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2014_4_25.

12. Novi zahrozy: kibervymir. 2011. NATO Reviu. <http://www.nato.int/docu/review/2011/11-september/Cyber-Threads/UK/index.htm>

13. Novyi tsentr bude zaimatysia analizom hibrydnykh atak i

rozrobkoiu stratehii shchodo yikh protydii. 2017, 4 zhovtnia. <https://glavcom.ua/news/u-finlyandiji-vidkrito-centr-nato-i-jes-z-vivchennya-gibridnih-zagroz-441621.html>

14. Obespechenie bezopasnosti v Internete Ucheniya spetsialistov po kiberbezopasnosti «Locked Shields» v Estonii. 2014. per Concordiam 4 (4): 50-53. <http://perconcordiam.com/percon-rus-v4n4/>

15. Onyshchenko, Yurii. 2018. «Stratehiia oporu Rosii: yaki reformy chekaiut na NATO». Yevropeiska pravda. <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2018/02/14/7077523/>

16. Pidtrymka Ukrainy z boku NATO. 2016. Biuletен Orhanizatsiia Pivnichnoatlantynchnoho dohovoru. https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2016_07/20160627_1607-factsheet-nato-ukraine-support-ukr.pdf

17. Synhlton, Dənyel. 2014. «Kybernetycheskoe pole boia». per Concordiam. 5 (2): 40-47. <http://perconcordiam.com/percon-rus-v5n2/>

18. Stratehichna kontseptsiiia oborony ta bezpeky chleniv Orhanizatsii Pivnichnoatlantynchnoho dohovoru, pryiniata hlavamy derzhav ta uriadiv u Lisaboni, 2010 /Neofitsiinyi pereklad. http://www.nato.int/cps/uk/natohq/official_texts_68580.htm?selectedLocale=uk (accessed April 12, 2018).

19. U Kyievi rozpochav robotu Sytuatsiinyi tsentr zabezpechennia kiberbezpeky. 26 sichnia 2018. Media Sapiens http://ms.detector.media/web/cybersecurity/u_kievi_rozpochav_robotu_situatsiyniy_tsentr_zabezpechennya_kiberbezpeki

20. U NATO zatverdyly stvorennya dvokh novykh shtabiv i tsentru. 2018. 14 liutoho. Yevropeiska pravda. <https://www.eurointegration.com.ua/news/2018/02/14/7077541/>

21. Ukaz Prezydenta Ukrainy. (2017). Richna natsionalna prohrama pid ehidoiu Komisii Ukraina – NATO na 2017 rik. №103/2017. <http://www.president.gov.ua/documents/1032017-21670> (accessed April 12, 2018).

22. Ukaz Prezydenta Ukrainy. 2015. Pro zatverdzhennia Richnoi natsionalnoi prohramy spivrobotnytstva Ukraina - NATO na 2015 rik. № 238/2015. <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/238/2015> (accessed April 12, 2018).

23. Ukaz Prezydenta Ukrainy. 2016. Pro richni natsionalni prohramy pid ehidoiu Komisii Ukraina – NATO. №547/2016. <http://www.president.gov.ua/documents/5472016-20862> (accessed April 12, 2018).

24. Ukaz Prezydenta Ukrainy. 2018. Pro zatverdzhennia Richnoi natsionalnoi prohramy spivrobitnytstva Ukraina - NATO na 2018 rik. № 89/2018. http://www.president.gov.ua/storage/j-files-storage/00/58/62/bd6cdbc9328901d1d1d8163ae5348c6_1522256231.pdf (accessed April 12, 2018).

25. Active Engagement, Modern Defence. Strategic Concept for the Defence and Security of the Members of the North Atlantic Treaty Organization Adopted by Heads of State and Government at the NATO Summit in Lisbon 19-20 November 2010. – 40 p. <http://www.ccdcoe.org/sites/default/files/documents/NATO-101120-StrategicConcept.pdf> (accessed April 12, 2018).

26. Dereń, Jerzy, i Rabiak, Anna. 2014. «NATO a aspekty bezpieczeństwa w cyberprzestrzeni». Cyberbezpieczeństwo jako podstawa bezpiecznego państwa i społeczeństwa w XXI wieku, Edition: first, Chapter: NATO a aspekty bezpieczeństwa w cyberprzestrzeni, Publisher: Difin, Warszawa: 202-221. https://www.researchgate.net/profile/Jerzy_Deren2/publication/272818724_NATO_a_aspekty_bezpieczenstwa_w_cyberprzestrzeni/links/56b48d5b08ae8cf9c25b67c0/NATO-a-aspekty-bezpieczenstwa-w-cyberprzestrzeni.pdf

27. Framework for cooperation on cyber defence between NATO and partner nations. EAPC (C) D (2009) 0010. 2 April 2009 <http://uan.ua/sites/default/files/41210385dod2.pdf>

28. Klimburg, Alexander (Ed.) 2012. National Cyber Security Framework Manual. Tallinn: NATO CCD COE Publication,. – 253 p. <https://ccdcoe.org/publications/books/NationalCyberSecurityFrameworkManual.pdf> (accessed April 12, 2018).

29. Minárik, Tomáš. NATO Recognises Cyberspace as a ‘Domain of Operations’ at Warsaw Summit. 2017. International Cyber Developments Review (INCYDER). <https://ccdcoe.org/nato-recognises-cyberspace-domain-operations-warsaw-summit.html016>

30. MN CD2 Nations offer CCIIS for use in Cyber Coalition. 2014. By MN CD2 Project Office, on 4/30/2014. <https://mncd2.ncia.nato.int/news/Pages/MN-CD2-Board-Meeting-04.aspx>

31. NATO launches Industry Cyber Partnership By Communication 9/18/2014 <https://www.ncia.nato.int/NewsRoom/Pages/140918-NATO-launches-Industry-Cyber-Partnership.aspx>

32. North Atlantic Treaty Organisation. Resources Organisations <https://ccdcoe.org/nato.html>

33. Pernik, Piret, 2014. «Improving Cyber Security: NATO and the EU» International Centre for Defence Studies. https://icds.ee/wp-content/uploads/2010/02/Piret_Pernik_-_Improving_Cyber_Security.pdf

34. Schmitt, Michael (red.) 2017. Tallinn Manual 2.0 on the International Law Applicable to Cyber Operations USA: Cambridge University Press http://assets.cambridge.org/97811071/77222/frontmatter/9781107177222_frontmatter.pdf

35. Tallinn-based NATO Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence Welcomed Portugal as a New Member. 2018. <https://ccdcoe.org/tallinn-based-nato-cooperative-cyber-defence-centre-excellence-welcomed-portugal-new-member.html>

36. Wales Summit Declaration Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Wales Press Release (2014) 120 <http://www.ccdcoe.org/sites/default/files/documents/NATO-140905-WalesSummitDeclaration.pdf>

37. Wodnicki, Jacek. 2017. «Bilans wybranych decyzji podjętych w 2016 roku przez Radę Północnoatlantyc-ką podczas szczytu NATO w Warszawie». *Ante Portas – Studia nad Bezpieczeństwem* 1(8): 171-188. http://anteportas.pl/wp-content/uploads/2017/09/AP.VIII_Wodnicki.pdf

УДК: 327.88:004.056.5

© Яна Кибіч¹

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ КІБЕРНЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

94
—
У статті проаналізовано проблему інформаційної безпеки України на сучасному етапі розвитку в умовах розгортання інформаційно суспільства. Розглянуто теоретичні підходи до визначення сутності поняття «кібербезпека», «кіберпростір» вітчизняними та зарубіжними науковцями. Визначено, що ці поняття широко використовуються у сучасній науці, проте досі не існує чітко визначеного їх змісту, що, відповідно, ускладнює наукове осмислення та практичне подолання проблем і загроз в інформаційному просторі України та завдає шкоди національним інтересам держави. Охарактеризовано нормативно-правову базу України, що регулює сферу інформаційної безпеки, зокрема нормативно-правові акти, які були прийняті, починаючи із 2014 року. Доведено, що кібернетичні атаки на інформаційні ресурси держави стали невід'ємним компонентом гібридної війни, розв'язаною Росією. Вказано, що з початком російської військової агресії відбулася трансформація національного інформаційного законодавства в тому числі щодо кібербезпеки. Досліджено пріоритетні напрями державної політики у сфері забезпечення кібернетичної безпеки України в умовах гібридної війни.

Ключові слова: інформаційна безпека України, інформаційні загрози, державна інформаційна політика, кіберпростір, кібербезпека, кіберзагроза, гібридна війна, захист інформаційного простору.

Peculiarities of the cybersecurity of Ukraine formation in the conditions of hybrid war

In the article, the problem of information security of Ukraine at the present stage of development in the context of the information society evolution was analysed. The theoretical approaches to the definition of the essence of

¹ Здобувач кафедри міжнародної інформації Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Україна, E-mail: yana.nanana2702@gmail.com

the concept of “cybersecurity”, “cyberspace” by Ukrainian and foreign scientists were discovered. It is determined that these concepts are widely used in modern science, but there is still no their clearly defined meaning, which, accordingly, complicates scientific comprehension and practical overcoming of problems and threats in the information space of Ukraine and harms the national interests of the state.

The legal framework of Ukraine, which regulates the sphere of information security, in particular, legal acts adopted since 2014, were described. It has been proved, that cybernetic attacks on state information resources have become an integral part of the hybrid war, unleashed by Russia. It is indicated that with the onset of Russian military aggression, the transformation of national information legislation, including the one on cybersecurity, took place. The priority directions of the state policy in the field of ensuring the cybernetic security of Ukraine in the conditions of hybrid war were researched.

Keywords: *information security of Ukraine, information threats, state information policy, cyberspace; cybersecurity, cyber threat, hybrid war, protection of the information space.*

Постановка наукової проблеми та її значення. Необхідність розбудови ефективної системи кібернетичної безпеки, як однієї із основних складових національної інформаційної безпеки в Україні нагадала про себе після захоплення Росією АРК і включення її до складу РФ (з 27 лютого до кінця березня 2014 року – перша фаза гібридної війни), вторгнення російських загонів на території українського Донбасу, серії проросійських виступів в Україні і проголошення «державних суверенітетів» ДНР та ЛНР та початку бойових дій (квітень–липень 2014 року). Гібридна війна, розгорнута Росією проти незалежної України, поряд з класичними воєнними діями та інформаційно-психологічними операціями, включає в себе й проведення кібернетичних операцій. В розпорядженні Кремля працює ціла армія хакерів для проведення атак у кібернетичному просторі.

В умовах сучасного гібридного протистояння України та РФ, поширення інформаційної експансії та агресії, захист національного інформаційного простору нашої держави та гарантування інформаційної безпеки є пріоритетними стратегічними завданнями української влади. Україні необхідно шукати шляхи та створювати дієві механізми забезпечення захисту національних інтересів України в національному та глобальному кіберпросторах від сучасних загроз.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження питань національної інформаційної безпеки та кібербезпеки як складової інформаційного захисту держави в сучасних умовах є актуальним для багатьох зарубіжних науковців: Дж. Най, С. Морган, М. Шмідт, А. Клімбург, М. Гедекер, М. Лібіцкі, І. Зубарев, М. Безкоровайний. Слід зазначити, що з початком російської збройної агресії неабиякий інтерес до даної проблематики стали проявляти й українські вчені, зокрема М. Ожеван, Д. Дубов, В. Бурячок, В. Фурашев, В. Бутузов, В. Толубко, О. Довгань, В. Хорошко, С. Толюпа, М. Погорецький, К. Титуніна та інші науковці.

Проте, незважаючи на досить велику кількість досліджень та публікацій на тему інформаційної та кібербезпеки їх аналіз свідчить, що дослідниками розглянуті лише загальні питання розбудови національної системи кібернетичної безпеки як невід'ємного елементу системи інформаційної безпеки.

96

Водночас, розкриття проблем побудови національної кібернетичної системи дозволить правильно визначити пріоритети такої побудови та дасть змогу захистити вразливий вітчизняний інформаційний простір.

Метою даного дослідження є дослідження сучасного стану та проблем побудови кібернетичної безпеки України як складової національної інформаційної безпеки в умовах гібридної агресії Російської Федерації.

Виклад основного матеріалу. У даний час відносно нове поняття безпеки в кібернетичному просторі або кібернетичної безпеки все більше актуалізується та розглядається як стратегічна проблема держави. Усвідомлюючи сучасний стан та актуальність проблеми забезпечення кібернетичної безпеки, більшість країн світу акумулюють свої зусилля та проводять комплексні заходи щодо безпеки в кібернетичному просторі. Насамперед вони пов'язані з розробкою та вдосконаленням нормативно-правової бази, що регулює питання у сфері кібербезпеки. Відповідно створюються відомчі та державні структури, які несуть відповідальність за забезпечення кібернетичної безпеки.

Проблема дослідження кіберпростору та аналіз стану кібернетичної безпеки характеризується низкою невизначеностей в самій термінологічній основі та в нормативно-правовій сфері. Для подальшого здійснення досліджень у напрямку взаємозв'язку понять «інформа-

ційна безпека» та «кібернетична безпека» необхідно чітко сформулювати суть понять «кібербезпека» та «інформаційний простір». А це, у свою чергу, можливо зробити лише у тому випадку, коли буде чітко сформульовано сутність поняття «кіберпростір».

Термін «кіберпростір» було введено у вжиток канадським письменником-фантастом американського походження Вільямом Гібсоном у 1982 р. у новелі «Палаючий Хром» («Burning Chrome»). У 1984 році це поняття було більш детально розкрито у творі «Нейромант» («Neuromancer»). На думку Гібсона, кіберпростір (cyberspace) – це злагоджена галюцинація, яку щодня зазнають мільярди звичайних операторів у всьому світі. Це логічне представлення відомостей, збережених у пам'яті та на магнітних носіях комп'ютерів всього розумного людства. Потоки даних, що протікають у просторі розуму; скупчення та сузір'я інформації (Gibson, 1994).

Уперше термін «кіберпростір» було використано в Окінавській хартії глобального інформаційного суспільства (Окінавська Хартія глобального інформаційного суспільства, 2000) та в Конвенції про злочинність у сфері комп'ютерної інформації від 23 листопада 2001 р. (Конвенція Ради Європи, 2001). Сфера його дії на той час перебувала під впливом загальних механізмів правового регулювання суспільних відносин, обмежуючись специфічними об'єктами й інтересами суб'єктів правовідносин, а також комп'ютерними мережами, за допомогою яких можна брати участь у відповідних правовідносинах.

У науковій літературі можна знайти чимало тлумачень поняття «кіберпростору». При цьому різновекторне розуміння даного поняття властиве і нормативно-правовій сфері: практично кожна країна в своєму законодавстві дає власне визначення. Наприклад: 1) відповідно до міжнародного стандарту (ISO/IEC 27032, 2012), кіберпростір – це середовище існування, що виникло в результаті взаємодії людей, програмного забезпечення і послуг в інтернеті за допомогою технологічних пристроїв і мереж, під'єднаних до них, якого не існує в будь-якій фізичній формі; 2) згідно з нормативною базою США (National Military Strategy, 2005), кіберпростір – це сфера, що характеризується можливістю використання електронних та електромагнітних засобів для запам'ятовування, модифікування та обміну даними через мережні системи та пов'язану з ними фізичну інфраструктуру; 3) відповідно до офіційних документів Євросоюзу (European Commission, Glossary and Acronyms), кіберпростір – це віртуальний

простір, в якому циркулюють електронні дані світових персональних комп'ютерів (ПК); 4) за версією офіційних документів Великобританії (Cyber Security Strategy, 2009), кіберпростір – це всі форми мережної, цифрової активності, що включають у себе контент та дії, здійснювані через цифрові мережі; 5) згідно з офіційними документами Німеччини (German Cyber Security Strategy, 2011), кіберпростір – це вся інформаційна інфраструктура, доступна через інтернет поза будь-якими територіальними кордонами.

Вітчизняні науковці також трактують поняття кіберпростору. Для прикладу, С. Мельник визначає кіберпростір як простір, сформований інформаційно-комунікаційними системами, в якому проходять процеси перетворення (створення, зберігання, обміну, обробки та знищення) інформації, представленої у вигляді електронних комп'ютерних даних (Мельник, 2011).

98 — Д. Дубов дає таке визначення кіберпростору – це об'єкти інформаційної інфраструктури, що керуються інформаційними (автоматизованими) системами управління та інформації, що в них циркулює (Дубов та Ожеван, 2011, 12). С. Гнатюк вважає, що кіберпростір – це віртуальний простір, отриманий у результаті взаємодії користувачів, програмного та апаратного забезпечення, мережевих технологій (у т.ч. Інтернет) для підтримки та управління процесами перетворення інформації (електронних інформаційних ресурсів) з метою забезпечення інформаційних потреб суспільства (Гнатюк, 2013).

Загалом, більшість дефініцій зводяться до розуміння кібербезпеки як стану захищеності кіберпростору держави в цілому або окремих об'єктів її інфраструктури від зовнішніх впливів та ризиків, за якого забезпечується їх сталий розвиток, а також своєчасне виявлення, запобігання й нейтралізація реальних і потенційних викликів, кібернетичних втручань і загроз особистим, корпоративним і/або національним інтересам (Бурячок, Толубко, Хорошко та Толюпа, 2015, 15).

Багато дослідників концентрують свою увагу на важливості кібермогутності держави як здатності забезпечувати та захищати національні інтереси в кіберпросторі. До розуміння суті цього поняття варто застосовувати комплексний підхід, оскільки, воно включає в себе важливі аспекти політологічної, військової, юридичної, телекомунікаційної та інших сфер і потребує подальшої розробки та вдосконалення.

З огляду на триваючу гібридну війну між РФ та Україною питання кібербезпеки держави набуває особливого значення.

Як відомо, гібридна агресія Росії проти України переросла в активну фазу на початку 2014 року, однак задовго до прямого воєнного втручання супроводжувалася тактичною інформаційною підтримкою, яка містила широкий спектр інформаційно-психологічних впливів на населення України та Росії, фактично починаючи після проголошення Україною незалежності у 1991 році. Такої думки дотримується більшість (51,4%) з 37 українських експертів, які взяли участь в опитуванні, що здійснювалось у період з 18 по 28 серпня 2017 року Центром глобалістики «Стратегія XXI» за підтримки ЄС і Міжнародного фонду «Відродження» (Сприяння розбудові, 2018). Оцінки українських експертів також свідчать про те, що Росія завжди працювала над ослабленням України, і ця діяльність особливо активізувалась з приходом до влади В.Путіна.

Основним напрямком ведення війни гібридного характеру Російської Федерації проти України є інформаційна сфера, однак, російський вплив здійснюється також на культурно-гуманітарну, військову, фінансово-економічну сфери, кібер-простір, енергетичну та дипломатичну сфери. Це доводить, що гібридна війна Росії проти України спрямована на невійськові сфери, а першочерговим напрямком є інформаційно-пропагандистський, де кіберагресія є ключовою складовою.

Український вчений Д. Дубов вважає, що усі кіберзагрози, які на сьогоднішній день, у тій чи іншій мірі використовуються для здійснення негативного впливу на кіберпростір України, можна поділити на дві умовні групи. До першої належать так звані «класичні» кіберзлочини – як абсолютно оригінальні, так і вже звичні для нас, для своєї реалізації вони потребують лише сучасних інформаційних технологій. Друга група об'єднує злочини, характерні для геополітичної боротьби (або такі злочини на місцевому рівні, які мають потенціал вплинути на політичне становище держави): хактивізм (використання комп'ютерних систем, соціальних мереж для просування певних політичних ідей, лозунгів, гасел тощо) кібершпиунство та кібердиверсії. Водночас техніки здійснення атак в обох випадках демонструють чимало спільного. Наприклад, фішингові техніки можуть бути використані як для заволодіння коштами громадян, так і з кібершпиунською метою. Хоча, звичайно, ціла низка кіберзлочинів має на

меті й може скоюватися виключно для збагачення злочинців (Дубов, 2014, 210).

Якщо говорити про кіберзагрози, віднесені до групи геополітичних чи міждержавних, механізмів боротьби (хактивізм, кібершпигунство та кібердиверсії), то у цілому можна констатувати, що наша держава вже активно залучається у протистояння хактивістів, в окремих випадках стає об'єктом кібершпигунських акцій (Дубов, 2014, 210).

Кібератаки з боку Кремля вже неодноразово вражали сайти органів державної влади України, українських компаній та бізнесу. Перші серйозні напади були здійснені під час проведення виборів президента України. 27 травня 2014 р. служба безпеки України (СБУ) встановила, що більшість хакерських атак, які здійснювалися проти сервера ЦВК у день виборів президента, організовували з території Росії. За інформацією прес-служби СБУ, атаки на сервер ЦВК здійснювались безперервно зі змінною динамікою потужності, а переважна кількість атак проводилася з території Російської Федерації з використанням бот-мереж (Головка, 2016, 334).

100

Авторитетне українське видання «Новое Время» (П'ять найвідоміших хакерських угруповань, 2017) опублікувало список п'яти найвідоміших хакерських угруповань, які здійснюють диверсії в інформаційному просторі України. Серед них 1) Anonymous Ukraine, найбільш відомі атаки групи – злом електронної пошти МЗС України в жовтні 2013 року, а також публікація листування і особистих даних Віталія Кличка в листопаді того ж року. Кібератаки групи на сайти країн Балтії під час навчань НАТО в листопаді 2013 року були проведені з російських IP-адрес; 2) АРТ28 впровадила вірус Snake/Uroborus/Turla для отримання повного доступу до інформації, що зберігається на атакованих серверах держструктур, ЗМІ та фінансових компаній в 2013-2014 роках. Ця ж група намагалася викрасти дані про розслідування катастрофи рейса МН17; 3) АРТ29 (інші назви – Cozy Bear, The Dukes, Office Monkeys) Угруповання здатне здійснювати технічно складні і тривалі атаки, що свідчить про фінансування на рівні держави. В 2013 році вірус The Duke приходив в Україну під виглядом фальшивих pdf-документів, що імітують офіційні папери на актуальні теми політичного контексту; 4) SendWarm (діє також під назвою Electrum). Воно має відношення до розробки шкідливого ПО Crash Override, націленого на атаку енергосистем різних країн. Саме

SandWarm розробила вірус SendEnergy3, який атакував Прикарпаттяобленерго, Київобленерго і Чернівціобленерго в 2015-му. Аналогічній атаці в грудні 2016-го піддалася підстанція Північна в Києві; 5) CyberBerkut, основні кібератаки групи – створення перешкод у роботі українського ЦВК під час президентських виборів, DDoS-атаки на сайти МВС, Генпрокуратури і президента України. CyberBerkut взяв на себе відповідальність за публікацію розмови між міністрами закордонних справ Естонії та ЄС з коментарями, що дискредитують дії української опозиції на Майдані (Кобра та Верестюк, 2018).

Масштабні хакерські атаки проти України регулярно здійснюються з 2014 року. 4 лютого 2014 року анонімні хакери з угруповання CyberBerkut завантажили в YouTube телефонну розмову помічника держсекретаря США Вікторії Нуланд з послом США в Україні Джеффри Пайєттом, в якій вона нецензурно відгукнулася про роль ЄС у врегулюванні української кризи (Меркель обурена, 2014). У березні 2014 року на початку окупації Криму російські спецслужби за допомогою IPтелефонної атаки блокували зв'язок між українськими нардепами і підрозділами СБУ в Криму. У червні 2014 року на серверах приватних компаній України і країн НАТО були виявлені шкідливі програми, які займалися шпигунством. Серед них такі як Turla/Uroburos/ Snake, RedOctober, MiniDuke і NetTraveler (Найбільші кібератаки, 2017). Аналіз показав, що програми були розроблені в Росії. З 2014 року радіолокаційна розвідка терористів, які воюють на Донбасі, зламуючи бази даних про місцезнаходження телефонів і мереж Wi-Fi, отримувала дані про позиції українських Збройних сил. 23 грудня 2015 року за допомогою троянської програми BlackEnergy3, у використанні якої були раніше помічені російські хакери, було відключено близько 30 підстанцій Прикарпаттяобленерго, в зв'язку з чим більш 200 тисяч жителів Івано-Франківської області залишалися без електроенергії (Найбільші кібератаки, 2017). 6 грудня 2016 року відбулася хакерська атака на внутрішні телекомунікаційні мережі Мінфіну, Держказначейства, Пенсійного фонду, яка вивела з ладу ряд комп'ютерів, а також знищила критично важливі бази даних, що призвело до затримки бюджетних виплат на сотні мільйонів гривень. 15 грудня 2016 року українські хакери на замовлення невстановленої особи з Санкт-Петербурга здійснили DDOS-атаку на сайт Укрзалізниці, внаслідок чого протягом дня була повністю заблокована його робота. 27 червня 2017 року відбулася масштабна хакерська атака

за допомогою вірусної програми Petya.A, яка порушила роботу численних українських державних і приватних підприємств, зокрема аеропорту Бориспіль, Укртелекому, ЧАЕС, Укрзалізниці та інших, а також Кабінету міністрів і ряду ЗМІ. СБУ заявила про причетність до атаки російських спецслужб. «Атака, що отримала назву «NotPetya», швидко поширилася по всьому світу, завдаючи збитків у мільярди доларів у Європі, Азії та Америці. Це було частиною постійних зусиль Кремля, спрямованих на дестабілізацію України, і дедалі активніше демонструє участь Росії в поточному конфлікті. Це було також безрозсудною та невибірковою кібератакою, яка матиме міжнародні наслідки», – йдеться в заяві Білого дому 15 лютого (Statement, 2018).

Наведені приклади доводять недостатню ефективність сучасної системи кібербезпеки України і про нагальну потребу її удосконалення та модернізації.

102 — Варто зазначити, що в Україні також існують хакерські об'єднання, головною метою діяльності яких є протидія російській кіберагресії. Серед них «Український кіберальянс» – об'єднання хакерів та кіберактивістів на основі «FalconsFlame», «Trinity», «RUH8» та «Кіберхунти» (Дрогомирецький, 2018). Відомі за зломом електронних скриньок російських активістів і ватажків терористів; кібератаками на пропагандистські ЗМІ («Анна Ньюз», «Перший Канал»), міністерства РФ та так звані «ДНР» і «ЛНР»; публікаціями електронного листування терористів та російських високопосадовців. «Українські кібервійська» – ініціатива, створена Євгеном Докуніним. Головною метою є проведення оборонних та наступальних операцій в Інтернеті, протидія сепаратизму, тероризму та інформаційній війні проти України. Відомі блокуванням мобільного зв'язку та близько 450-ти банківських рахунків терористів; хакерськими атаками на близько 150 веб-ресурсів та віддаленим захопленням веб-камер терористів у Криму. «ІнформНапалм» (Офіційна сторінка «ІнформНапалм», 2018) (англ. InformNapalm) – проводили незалежне розслідування катастрофи малайзійського Боїнга; мають базу даних російських підрозділів, які воюють в Україні. Основний метод діяльності базується на принципі Open source intelligence – зборі інформації з відкритих джерел, соціальних мереж. Сайт «Миротворець» – широко відомий завдяки ЗМІ через бази даних осіб, задіяних у сепаратизмі, незаконному відвідуванні тимчасово окупованого Криму, підтримці агресивної політики Кремля. Відзначилися розробкою автоматизованої системи аналізу

та розпізнавання облич Identigraf, що покликана обробляти масивні бази даних та виявляти порушників.

Реакцією української влади на кібератаки було утворення Департаменту кіберполіції Національної поліції України, який відповідно до законодавства України забезпечує реалізацію державної політики у сфері боротьби з кіберзлочинністю, організовує та здійснює відповідно до законодавства оперативно-розшукову діяльність (Постанова КМУ, 2015).

У відповідь на політичну ситуацію, що склалась у кінці 2014 р. – на початку 2015 р. Президент України Петро Порошенко підписав указ «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 27 січня 2016 року «Про Стратегію кібербезпеки України». Цим указом вводиться в дію розроблена спеціалістами з кібербезпеки та затверджена на засіданні РНБОУ Стратегія кібербезпеки України. Цей документ базується на положеннях Конвенції про кіберзлочинність, ратифікованої Законом України від 7 вересня 2005 року № 2824-IV, затверджений і набрав чинності 15 березня 2016 року. Метою створення стратегії було забезпечення умов для безпечного функціонування кіберпростору, його використання в інтересах особи, суспільства та держави. Одним з перших кроків з втілення Стратегії, стало створення в червні 2016 року Національного координаційного центру кібербезпеки як робочого органу Ради національної безпеки і оборони України.

До того ж на державному рівні Україна вживає такі заходи: створення Команди реагування на комп'ютерні надзвичайні події – CERT-UA (англ. Computer Emergency Response Team of Ukraine) – спеціалізований структурний підрозділ Державного центру кіберзахисту та протидії кіберзагрозам Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, заснований у 2007 році. Діяльність CERT-UA передбачена Законом України «Про Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації», Законом України «Про телекомунікації», Законом України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» та підзаконними актами. Відповідно до рішення Ради національної безпеки і оборони України від 27 січня 2016 року «Про Стратегію кібербезпеки України», уведеного в дію Указом Президента України від 15 березня 2016 року № 96 утворено Національний координаційний центр кібербезпеки, що є робочим органом РНБОУ України (Президент України; Указ, 2016).

Однозначно позитивним зрушенням у формуванні державної політики в інформаційній сфері стала Доктрина інформаційної безпеки, що була введена в дію Указом Президента України від 25 лютого 2017 року № 47/2017. Метою Доктрини є уточнення засад формування та реалізації державної інформаційної політики, насамперед щодо протидії руйнівному інформаційному впливу Російської Федерації в умовах розв'язаної нею гібридної війни (Верховна Рада України. «Закон України, 2017). Головним недоліком Доктрини є те, що вона не є документом прямої дії і відповідно не може застосовуватися як інструмент правового регулювання.

104

7 листопада 2017 року Президент України підписав закон України «Про основні засади здійснення кібербезпеки України» (Закон 2163 – VIII набрав чинності 9 травня 2018 року). Закон виконує роль центрального акта в структурі законодавства стосовно кібербезпеки і спрямований на формування загальної державної політики кібербезпеки. Крім цього, ним передбачається розподіл ролей та функцій суб'єктів національної системи кібербезпеки, а також порядок їх взаємодії у цій сфері. Зокрема, він надає повноваження спецслужбам для здійснення кібернетичного захисту України. Згідно із нормами закону координацією дій у сфері кібербезпеки буде займатися президент України через РНБО. На Кабінет Міністрів України покладається затвердження нормативно-правових актів з аудиту інформаційної безпеки, порядку функціонування Національної телекомунікаційної мережі, критеріїв та порядку віднесення об'єктів до об'єктів критичної інфраструктури, переліку таких об'єктів та загальних вимог до їх кіберзахисту. Цим законом також передбачається створення Національної системи кібербезпеки, до якої увійдуть: Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації, Нацполіція, СБУ, Міністерство оборони і Генеральний штаб, Національний банк та інші органи (Кібербезпека в Україні, 2017). Головною перевагою є те, що закон нарешті вводить у правову площину поняття «кібератака», «кібербезпека», «кіберзахист», «кіберзлочин» тощо.

Як бачимо, офіційні документи вже існують, але їх замало, як і недостатньо конкретних кроків уряду України у вирішенні питань, пов'язаних з кібербезпекою. Вітчизняні реалії у кібербезпековій сфері свідчать про низку серйозних проблем, які заважають створенню ефективно діючої системи протидії загрозам в кіберпросторі. В першу чергу до таких проблем відносяться: термінологічна невизначен-

ність, відсутність належної координації діяльності відповідних відомств, залежність України від програмних та технічних продуктів іноземного виробництва, складнощі із кадровим наповненням відповідних структурних підрозділів.

Для успішного опору агресору та активної оборони від агресії гібридного типу експерти Центру глобалістики «Стратегія XXI» (Сприяння розбудові, 2018) визначили потреби у наступних діях: політичну волю до викорінення корупції та олігархічно-орієнтованої системи влади; викорінення російської агентури з державної системи; чітку ідентифікацію конфлікту з Росією відповідно до політичних реалій; покращення бізнесклімату в державі; реформування і професіоналізація Збройних Сил України; переформатування СБУ; посилення кібербезпеки і завдання кіберударів агресору; жорстка протидія агресору в інформаційній сфері; створення ефективної територіальної оборони; створення інтегрованої системи раннього попередження і відповіді на конфлікти; вступ України до НАТО; зменшення культурно-релігійних впливів з боку РФ; економічне зростання України; поєднання зусиль уряду і громадянського суспільства; підвищення свідомості, самоідентифікації та консолідації всього українського суспільства.

Висновки. Починаючи з 2014 року виклики українського безпечного середовища певною мірою знаходять своє відображення в кібернетичному просторі. Виникає потреба в якісному дослідженні явища кібертероризму з метою побудови комплексного механізму протидії, який в першу чергу має виконувати запобіжну функцію. Незважаючи на низький рівень стартової готовності до спротиву агресії, зокрема в інформаційній сфері, Україна досягла значних успіхів, про що свідчать наведені у статті дані. Втім, досягнуті позитивні трансформації не можуть гарантувати надійну захищеність національних інтересів України від майбутніх проявів російської інформаційної агресії, адже російська сторона має значну перевагу в засобах ведення інформаційної війни та постійно адаптує нові інструменти і технології підривної діяльності. Рівень кіберзахисту критичної інфраструктури держави на сьогоднішній день залишається недостатнім, що продемонстрували численні вдалі кібератаки на систему органів державної влади, енергетичного, економічного, інформаційного комплексу, ЗМІ та інші інфраструктури. Потрібно якнайшвидше систематизувати та оптимізувати основні напрями діяльності правоохоронних органів

із протидії використанню кіберпростору з терористичною метою, а також розширити застосування новітніх інформаційних технологій в інтересах антитерористичної діяльності.

Варто також розвивати та впроваджувати ефективну нормативно-правову базу, в якій в першу чергу були би чітко визначені поняття «кіберпростір», «кіберзагрози», «кібербезпека», утворити загальнодержавну систему забезпечення кібербезпеки та законодавчо закріпити права і обов'язки її суб'єктів, відшліфувати механізм координації та взаємодії між ними. Підкреслимо, що дії органів влади та побудова законодавства у цій сфері в Україні відбувається за принципом надолуження згаяного. Натомість необхідно стратегічно планувати та діяти на випередки, щоб створити потужний механізм стримування зовнішньої кіберагресії з якої сторони вона не відбувалася.

Джерела та література:

1. Cyber Security Strategy of the United Kingdom: safety, security and resilience in cyber space <http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/+/http://www.cabinetoffice.gov.uk/media/216620/css0906.pdf> (accessed June 15, 2018).
2. German Cyber Security Strategy, <https://www.enisa.europa.eu/topics/national-cyber-security-strategies/ncss-map/strategies/cybersecurity-strategy-for-germany/view> (accessed June 16, 2018).
3. Gibson, W. 1994. Neuromancer. London: HarperCollins.
4. Glossary and Acronyms (Archived) / European Commission, <https://ec.europa.eu/digital-single-market/#c> (accessed June 15, 2018).
5. ISO/IEC 27032, «Information technology — Security techniques — Guidelines for cybersecurity», (2012) <https://www.iso.org/standard/44375.html> (accessed June 2018).
6. National Military Strategy for Cyberspace Operations, <https://www.hsdl.org/?view&did=35693> (accessed June 16, 2018).
7. Statement from the Press Secretary». 2018. https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/statement-press-secretary-25/?utm_source=link (accessed June 16, 2018).
8. Бурячок, В.Л., Толубко, В.Б., Хорошко, В.О., Толюпа, С.В. 2015. Інформаційна та кібербезпека: соціотехнічний аспект: підручник, Київ ДУТ, 2015: 15.
9. Верховна Рада України. «Закон України Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» від 05.10.2017 № 2163-VIII

<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2163-19> (accessed June 16, 2018).

10. Верховна Рада України. «Про Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України

11. Верховна Рада України. «Про телекомунікації. Закон від 18.11.2003 № 1280-IV» <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1280-15/> (accessed June 17, 2018).

12. Гнатюк, С.О. 2013. «Базові дефініції у галузі кібернетичної безпеки держави», 2013, Вісник Інженерної академії України, http://nbuv.gov.ua/UJRN/Viau_2013_3-4_11 (accessed June 17, 2018).

13. Головка, А.А. 2016. «Захист кіберпростору як складова інформаційної безпеки України в умовах гібридної війни», Молодий вчений, № 4, (2016): 334.

14. Дрогомирецький, Б. 2018. «Україно-російська кібервійна: невидимий фронт». <https://www.pravda.com.ua/columns/2018/02/22/7172439/> (accessed June 15, 2018).

15. Дубов, Д.В. 2014. Кіберпростір як новий вимір геополітично-го суперництва: монографія. Київ, НІСД, 2014: 210.

16. Дубов, Д.В., Ожеван, М.А. 2011. Кібербезпека: світові тенденції та виклики для України. Київ, НІСД, 2011: 12.

17. Сприяння розбудові можливостей України гарантувати безпеку суспільства в умовах гібридних загроз. Результати експертного опитування http://prismua.org/wp-content/uploads/2018/02/blok_XXIend_3001.pdf (accessed June 19, 2018).

18. Закон від 23.02.2006 № 3475-IV <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3475-15> (accessed June 21, 2018).

19. Кібербезпека в Україні: перезавантаження? <https://ckp.in.ua/events/19139> (accessed June 2018).

20. Кобра, Г., Верестюк, І. 2018. «Пов'язані з Росією хакери перетворили Україну на полігон для випробування кіберзброї, яку в подальшому Кремль готовий використовувати проти куди більш грізних опонентів — США і ЄС» <https://magazine.nv.ua/ukr/journal/2558-journal-no-24/virus-vova.html> (accessed June 19, 2018).

21. Конвенція Ради Європи про кіберзлочинність: від 23 листопада 2001 року, http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_575 (accessed June 20, 2018).

22. Мельник, С.В. 22 березня 2011. «До проблеми формування понятійно-термінологічного апарату кібербезпеки», Актуальні

проблеми управління інформаційною безпекою держави: зб. матер. наук.-практ. конф., (Київ, Вид-во НА СБ України, 2011).

23. Меркель обурена словами Нуланд про роль ЄС в українській кризі. Українська правда, 07.02.2014 <https://www.prawda.com.ua/news/2014/02/7/7013123/> (accessed June 20, 2018).

24. Найбільші кібератаки проти України з 2014 року. Інфографіка. Новое Время <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/najbilshi-kiberataki-proti-ukrajini-z-2014-roku-infografika-1438924.html> (accessed June 17, 2018).

25. Окінавська Хартія глобального інформаційного суспільства, http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=998_163 (accessed June 19, 2018).

26. Офіційна сторінка «ІнформНапалм». 2018. <https://informnapalm.org/ua/> (accessed June 22, 2018).

108 — 27. Офіційний портал Верховної Ради України: «Указ Президента України Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 27 січня 2016 року «Про Стратегію кібербезпеки України», 15.03.2016, <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/96/2016> (accessed June 20, 2018).

28. Постанова Кабінету Міністрів України від 13.10.2015 № 831 «Про утворення територіального органу Національної поліції», Урядовий кур'єр, № 195, 21.10.2015.

29. Президент України; Указ. «Про Національний координаційний центр кібербезпеки. Положення від 07.06.2016 № 242/2016, <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/242/2016> (accessed June 17, 2018).

30. Президента України. Указ №47/2017 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України» <http://www.president.gov.ua/documents/472017-21374> (accessed June 17, 2018).

31. П'ять найвідоміших хакерських угруповань, що діють проти України. Інфографіка Новое Время, <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/p-jat-najvidomishih-hakerskih-ugrupovan-shcho-dijut-proti-ukrajiniinfografika-1439392.html> (accessed June 22, 2018).

References:

1. Cyber Security Strategy of the United Kingdom: safety, security and resilience in cyber space <http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/+http://www.cabinetoffice.gov.uk/media/216620/css0906.pdf> (accessed June 15, 2018).

2. German Cyber Security Strategy, <https://www.enisa.europa.eu/topics/national-cyber-security-strategies/ncss-map/strategies/cybersecurity-strategy-for-germany/view> (accessed June 16, 2018).
3. Gibson, W. 1994. *Neuromancer*. London: HarperCollins.
4. Glossary and Acronyms (Archived) / European Commission, <https://ec.europa.eu/digital-single-market/#c> (accessed June 15, 2018).
5. ISO/IEC 27032, «Information technology — Security techniques — Guidelines for cybersecurity», (2012) <https://www.iso.org/standard/44375.html> (accessed June 2018).
6. National Military Strategy for Cyberspace Operations, <https://www.hsdl.org/?view&did=35693> (accessed June 16, 2018).
7. Statement from the Press Secretary». 2018. https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/statement-press-secretary-25/?utm_source=link (accessed June 16, 2018).
8. Buriachok, V.L., Tolubko, V.B., Khoroshko, V.O., Toliupa, S.V. 2015. *Informatsiina ta kiberbezpeka: sotsiotekhnichniyi aspekt: pidruchnyk*, Kyiv DUT, 2015: 15.
9. Verkhovna Rada Ukrainy. «Zakon Ukrainy Pro osnovni zasady zabezpechennia kiberbezpeky Ukrainy» vid 05.10.2017 № 2163-VIII <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2163-19> (accessed June 16, 2018).
10. Verkhovna Rada Ukrainy. «Pro Derzhavnu sluzhbu spetsialnoho zviazku ta zakhystu informatsii Ukrainy
11. Verkhovna Rada Ukrainy. «Pro telekomunikatsii. Zakon vid 18.11.2003 № 1280-IV» <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1280-15/> (accessed June 17, 2018).
12. Hnatiuk, S.O. 2013. «Bazovi defnitsii u haluzi kibernetichnoi bezpeky derzhavy», 2013, *Visnyk Inzhenernoi akademii Ukrainy*, http://nbuv.gov.ua/UJRN/Viau_2013_3-4_11 (accessed June 17, 2018).
13. Holovka, A.A. 2016. «Zakhyst kiberprostoru yak skladova informatsiinoi bezpeky Ukrainy v umovakh hibrydnoi viiny», *Molodyi vchenyi*, № 4, (2016): 334.
14. Drohomyretsnyi, B. 2018. «Ukraino-rosiiska kiberviina: nevydymyi front». <https://www.pravda.com.ua/columns/2018/02/22/7172439/> (accessed June 15, 2018).
15. Dubov, D.V. 2014. *Kiberprostir yak novyi vymir heopolitychnoho supernytstva: monohrafiia*. Kyiv, NISD, 2014: 210.
16. Dubov, D.V., Ozhevan, M.A. 2011. *Kiberbezpeka: svitovi tendentsii ta vyklyky dlia Ukrainy*. Kyiv, NISD, 2011: 12.

17. Spryiannia rozbudovi mozhlivostei Ukrainy harantuvaty bezpeku suspilstva v umovakh hibrydnykh zahroz. Rezultaty ekspertnoho opytuvannia http://prismua.org/wp-content/uploads/2018/02/blok_XXIend_3001.pdf (accessed June 19, 2018).

18. Zakon vid 23.02.2006 № 3475-IV <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3475-15> (accessed June 21, 2018).

19. Kiberbezpeka v Ukraini: Perezavantazhennia? <https://ckp.in.ua/events/19139> (accessed June 2018).

20. Kobra, H., Verestiuk, I. 2018. «Poviazani z Rosiieiu khakery peretvoryly Ukrainu na polihon dlia vyprobuvannia kiberzbroi, yaku v podalshomu Kreml hotovyi vykorystovuvaty proty kudy bilsh hriznykh oponentiv — SShA i YeS» <https://magazine.nv.ua/ukr/journal/2558journal-no-24/virus-vova.html> (accessed June 19, 2018).

21. Konventsiia Rady Yevropy pro kiberzlochynnist: vid 23 lystopada 2001 roku, http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_575 (accessed June 20, 2018).

110

22. Melnyk, S.V. 22 bereznia 2011. «Do problemy formuvannia poniatiino-terminolohichnoho aparatu kiberbezpeky», Aktualni problemy upravlinnia informatsiinoiu bezpekoiu derzhavy: zb. mater. nauk.-prakt. konf., (Kyiv, Vyd-vo NA SB Ukrainy, 2011).

23. Merkel oburena slovamy Nuland pro rol YeS v ukrainskii kryzi. Ukrainska pravda, 07.02.2014 <https://www.pravda.com.ua/news/2014/02/7/7013123/> (accessed June 20, 2018).

24. Naibilshi kiberatomy proty Ukrainy z 2014 roku. Infografika. Novoe Vremia <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/najbilshi-kiberatakiproti-ukrajini-z-2014-roku-infografika-1438924.html> (accessed June 17, 2018).

25. Okinavska Khartiia hlobalnoho informatsiinoho suspilstva, http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=998_163 (accessed June 19, 2018).

26. Ofitsiina storinka «InformNapalm». 2018. <https://informnapalm.org/ua/> (accessed June 22, 2018).

27. Ofitsiinyi portal Verkhovnoi Rady Ukrainy: «Ukaz Prezydenta Ukrainy Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 27 sichnia 2016 roku «Pro Stratehiiu kiberbezpeky Ukrainy», 15.03.2016, <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/96/2016> (accessed June 20, 2018).

28. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 13.10.2015 № 831 «Pro utvorennia terytorialnoho orhanu Natsionalnoi politsii», Uriadovyi kurier, № 195, 21.10.2015.

29. Prezydent Ukrainy; Ukaz. «Pro Natsionalnyi koordynatsiinyi tsentr kiberbezpeky. Polozhennia vid 07.06.2016 № 242/2016, <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/242/2016> (accessed June 17, 2018).

30. Prezydenta Ukrainy. Ukaz №47/2017 «Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 29 hrudnia 2016 roku «Pro Doktrynu informatsiinoi bezpeky Ukrainy» <http://www.president.gov.ua/documents/472017-21374> (accessed June 17, 2018).

31. Piat naividomishykh khakerskykh uhrupovan, shcho diiut proty Ukrainy. Infografika Novoe Vremia, <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/pjat-najvidomishih-hakerskih-ugrupovan-shcho-dijut-proti-ukrajiniinfografika-1439392.html> (accessed June 22, 2018).

УДК: 316.776:342.7](477)

© Антоніна Митко¹,

© Ірина Кольцова²

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА В КОНТЕКСТІ ВВЕДЕННЯ ІНСТИТУТУ ІНФОРМАЦІЙНОГО КОМІСАРА (ОМБУДСМЕНА) В УКРАЇНІ

112
—
У статті проаналізовано проблему інформаційної безпеки України. В статті розглядаються питання створення в Україні інституту інформаційного комісара (омбудсмена). Досліджено які функції та обов'язки має виконувати ця інституція в сфері захисту персональних даних, забезпеченні права доступу до інформації. Наголошено на важливості цієї посади з огляду на те, що Україна знаходиться у стані гібридної війни, коли інформація є одним з головних інструментів її ведення. Зазначено, що нині ці питання контролює Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, але обсяг проблем, що пов'язані з інформаційною безпекою вимагає створення окремого інституту інформаційного омбудсмена.

Ключові слова: інформаційна безпека, Україна, інститут інформаційного комісара, омбудсмен.

Information security in the context of establishing of information commissioner (ombudsman) institute in Ukraine

The article deals with the issues of establishing an Information Commissioner (Ombudsman) in Ukraine. It is explored what functions and responsibilities this institution should perform in the field of personal data protection, ensuring access rights to information. The importance of this position is emphasized in view of the fact that Ukraine is in a state of hybrid war, when information is one of the main instruments of warfare. It is noted that

¹ Доктор політичних наук, завідувач кафедри міжнародних комунікацій та політичного аналізу, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, Україна, E-mail: Ant80@meta.ua

² Аспірантка кафедри міжнародних комунікацій та політичного аналізу, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, Україна, E-mail: koltsova.i@ukr.net

these issues are now controlled by the Ombudsman of the Verkhovna Rada of Ukraine, but the scope of problems related to information security requires the creation of a separate institution for the information ombudsman.

Keywords: *information security, Ukraine, institute of information commissioner, ombudsman.*

Актуальність теми дослідження зумовлена тим, що питання інформаційної безпеки дедалі частіше розглядається у наукових, політичних, економічних колах. В Україні інтерес до цієї проблематики зумовлений гіпершвидкими темпами розвитку елементів інформаційного простору та зростанням ролі інформації як такої. Нині активно відшуковуються шляхи подолання небезпек, варіанти ведення інформаційних війн, залучення ресурсів «м'якої сили» тощо. Виходячи з цього, завданням дослідження є визначити роль інституту інформаційного комісара (омбудсмена) в Україні та його потенційні можливості в питанні захисту інформації та забезпечення інформаційної безпеки. Об'єктивним є той факт, що необхідність в інформаційній безпеці виникла з появою мас-медіа як засобу комунікації між людьми, у тому числі й у політичній сфері, та усвідомленням спільності інтересів, забезпечення яких можливе за посередництвом ЗМІ. Завдання збитків та шкоди комунікаціям призводить до руйнування інформаційного обміну між різними елементами політичної системи. Натомість заходи інформаційної безпеки можуть стати новим стратегічним імпульсом діяльності органів державної влади, інститутів громадянського суспільства, для формування та реалізації демократичної інформаційної політики (Митко, 2012). Однією із таких інституцій, яка спроможна забезпечити захист інформації є інформаційний комісар чи омбудсмен.

Питання введення такої посадової особи як інформаційний комісар чи омбудсмен викликає дискусії не лише в практиків, але у науковців. Так, професор А. Хіль-Роблес, який був Комісаром з прав людини Ради Європи, виступає проти створення спеціалізованих уповноважених. На його думку, компетенція омбудсмана повинна бути всеосяжною, а розпорошення сил, як правило, послаблює функції, саме тому повинен існувати один єдиний уповноважений з прав людини на національному рівні. Не знайшла підтримки ідея спеціалізації інституту уповноважених з прав людини і на форумі омбудсманів Східної Європи та СНД, який відбувся в листопаді 2003

р. у Баку. Більшість учасників форуму після детального обговорення даної проблеми дійшли висновку, що в кожній країні, особливо посткомуністичній, повинен бути сильний, централізований омбудсман. Учасниками форуму, була висловлена думка, що в країнах СНД із політичних та економічних міркувань існування галузевих омбудсманів, не буде сприяти гідному захисту прав і свобод людини (Нестеренко, 2008). Підтримають ідею спеціалізації омбудсманів Д. Авдеев, Н. Кушакова, О.Марцеляк, З. Шабанова, А.Автономов, В.Бойцова, П.Бромхед, І.Лазарь, Є.Лентовські, І.Мелик-Дадаева, А.Сунгуров, Н.Хаманева, О.Марцеляк, К.Закоморна, В.Барчук, Н. Наулік, Л.Голяк. В більшій ефективності діяльності спеціального уповноваженого (в порівнянні з омбудсманом) щодо забезпечення права на доступ до інформації, переконані й експерти Ради Європи Г. Дарбішір та Д. Голдберг. Рада Європи неодноразово підтверджувала свою готовність долучитися до майбутніх заходів та продовжувати підтримувати Україну у процесі створення нового органу з питань доступу до публічної інформації та захисту персональних даних через діяльність відповідних проектів в Україні.

114

Власне поняття «інформаційної безпеки» уперше було визначено в «Концепції (основах державної політики) національної безпеки України», яка була прийнята Верховною Радою України у 1997 р. (Верховна Рада України, 1997, 5). У ній йшлося зокрема про те, що захист національної безпеки є однією з найважливіших функцій держави. У контексті введення інституту інформаційного комісара, інформаційна безпека розглядається, як мінімізація шкоди через неповноту, несвоечасність або недостовірність інформації чи негативного інформаційного впливу через наслідки функціонування інформаційних технологій, а також несанкціоноване поширення інформації (Барінов, 2011).

Інформаційна безпека передбачає можливість безперешкодної реалізації суспільством і окремими його членами своїх конституційних прав, пов'язаних з можливістю вільного одержання, створення й розповсюдження інформації. Поняття інформаційної безпеки держави слід також розглядати у контексті забезпечення безпечних умов існування інформаційних технологій, які включають питання захисту інформації, як такої інформаційної інфраструктури держави, інформаційного ринку та створення безпечних умов існування і розвитку інформаційних процесів. Необхідний рівень інформацій-

ної безпеки забезпечується сукупністю політичних, економічних, організаційних заходів, спрямованих на попередження, виявлення й нейтралізацію тих обставин, факторів і дій, які можуть вчинити збиток чи зашкодити реалізації інформаційних прав, потреб та інтересів країни та її громадян (Галамба, 2006).

Держава, виконуючи функцію інформаційної безпеки, повинна враховувати значення для подальшого розвитку в Україні демократичних цінностей та реалізовувати цілісну державну програму шляхом використання відповідних доктрин, стратегій, концепцій і програм.

З огляду на ситуацію, що склалась у країні в результаті агресивних дій представників іноземних держав на початку 2014 р., доцільним є розглянути досвід провідних країн світу щодо використання так званих «цифрових десантів», тобто учасників соціальних мереж (блогерів), які б оперативно реагували на будь-які деструктивні для інтересів держави й суспільства мережеві активності, своєчасно відвертаючи відповідні загрози. Проте, якщо для значної кількості країн актуальним є позиціонування державної політики на зовнішніх (закордонних) інформаційних майданчиках, то для України не менш важливою є робота у внутрішньому медіа-просторі, зокрема з огляду на гостру необхідність підвищення довіри громадян до державних політиків (щонайменше – шляхом їх роз'яснення) та забезпечення їх лояльності до чинної влади. Тому, хоча у більшості країн структури такого роду створено при Міністерствах оборони чи Міністерствах закордонних справ, в Україні таку діяльність на початковому етапі доцільно віднести до сфери відповідальності комунікативних підрозділів органів державної влади (Митко, 2014).

В останні роки Україна на власному досвіді переконалась, що в сучасному світі інформація є з одного боку великою цінністю, а з іншого – небезпечною зброєю. Прямий цьому доказ – інформаційна війна як частина гібридної стратегії нашого північного сусіда. Щодня ми мусимо прориватися крізь купу фейків та напівправди, щоб дістатися до правдивої, важливої й потрібної інформації (Суслова, 2017).

Для того, щоб процес публічної політики був продуктивним, діалог між владою й суспільством повинен здійснюватися на основі взаємної терпимості та прагненні до взаєморозумінню під час обговорення навіть найбільш гостро дискусійних проблем, і принципу рівноправності сторін. Жодна зі сторін не повинна прагнути до аб-

солютного домінування, повного підпорядкування своїй волі іншої сторони і не повинна вдаватися до невідповідного з реальними обставинами тиску на партнера. Громадянське суспільство має критично, але об'єктивно й коректно аналізувати та оцінювати рішення, дії державної влади, реагувати на них адекватними заходами. Державна влада не повинна методами владного примусу нав'язувати суспільству тільки той порядок денний, який вона сама вважає необхідним і значимим у рамках актуальної політики, і тільки ті методи й способи вирішення соціальних, економічних і політичних завдань, які вона сама пропонує і реалізує. Неприпустимо, щоб державна влада використовувала свій адміністративний ресурс для чинення тиску на суспільство та інформаційного маніпулювання суспільною свідомістю і громадською думкою.

116

Для урегулювання конфліктів та стабілізації відносин між різними групами громадського суспільства, організаціями та установами державі слід призначити уповноваженого з питань інформації, який розглядатиме інформацію як рушійну силу змін, а не просто як чинник ефективності. Вільний потік інформації обмежує офіційну владу та надає людям змогу діяти у власних інтересах. Це основа вільного ринку, яка повинна також бути основою вільної демократії. Люди повинні знати, що роблять їх чиновники, скільки коштує політика їхнього уряду, за чий рахунок вона здійснюється й хто отримує з цього процесу найбільшу вигоду.

Звичайно ж, уповноваженому за інформацією не під силу добитися всього цього самому. Але він може стати каталізатором процесу: інформація використовується скрізь, і скрізь її приховують (Информационное государство, 2009). Справами захисту права на доступ громадян до інформації нині займається офіс Уповноваженого Верховної Ради з прав людини.

Важливе місце в інституційному механізмі прав та свобод людини і громадянина займає саме омбудсман. Сьогодні ідея заснування інституту уповноваженого з прав людини знайшла своє втілення вже у понад 120 країнах світу. Однак, особливо актуальним незалежний контроль, в зв'язку з систематичним порушення права на доступ до інформації органами державної влади та місцевого самоврядування, є для України. Відповідно до ст. 101 Конституції парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина, зокрема й права на доступ до інформації здійснює

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. Однак, всебічне дослідження діяльності омбудсмана по здійсненню контролю за додержанням права на доступ до інформації, дозволяє стверджувати, що – Уповноважений Верховної Ради з прав людини не приділяє належної уваги цій проблемі. Зокрема, висвітлюючи у щорічних доповідях стан забезпечення в Україні інформаційних прав, уповноважений розглядає лише проблеми пов'язані зі свободою інформації та свободою ЗМІ (Нестеренко, 2008).

Інформаційний омбудсмен повинен визначати орієнтири інформаційної демократії і контролювати їх, займатися формуванням інформаційної політики держави з певного питання, бути самостійною фігурою в уряді. У нього не може бути власної політичної ніші, щоб не доводилося конкурувати за владу й сфери впливу з іншими вищими посадовими особами. Він просто буде нагадувати президентів і решті чиновників про роль інформації кожного разу, коли в цьому виникатиме потреба.

Омбудсмен із питань інформації працюватиме швидше як вірус, ширитиметься всюди, замість того, щоб стати ще одним елементом до неефективної урядової машини. Цей вірус постійно чинитиме тиск на урядові установи, щоб вони стали доступнішими й прозорішими, а не тільки ефективнішими. В ідеалі він впливатиме на працівників і громадян, змінюючи їхні очікування.

Уповноважений із питань інформації не нав'язуватиме уряду якусь технологічну політику, наприклад, впровадження широкомасштабового зв'язку. Його завдання – виробляти підходи до того, як слід збирати, зберігати й поширювати інформацію для відкритого аналізу та громадського використання. Омбудсмен консультуватиме інституції з питань зв'язків із громадськістю – от лише саме поняття зв'язків із громадськістю варто буде переглянути. Фахівці в цій сфері, які працюють на державу, повинні не лише говорити, але й слухати; повинні не ховати помилки, а визнавати й виправляти їх.

Не менш важливо й те, чого уповноважений не повинен робити з інформацією – намагатися централізувати інформацію. Його завдання – добитися того, щоб потоки йшли якомога більш безперешкодно. Назвемо це інформаційною ліквідністю за аналогією з фінансовою ліквідністю.

Свого часу Уповноважена Верховної Ради України з прав людини В.Лутковська запропонувала: для забезпечення доступу до публічної

інформації і контролю за його виконанням в Україні необхідно змінити Конституцію і створити посаду інформаційного комісара. Про це вона заявила на Міжнародній конференції «RTI: Відзначення 250-ї річниці права на інформацію та подальше зміцнення всіх національних систем країн Східного партнерства». Інформаційний комісар, на її думку, повинен відповідати принципу незалежності і виконувати функції контролюючого органу: швидкість, ефективність реакції, його приписи мають бути обов'язковими до виконання, а якщо порушено право або не виконані його приписи – порушник має нести відповідальність. Парламентський контроль за комісаром повинен здійснювати уповноважений з прав людини, а щоб створити посаду комісара, треба змінити Конституцію (Омбудсмен, 2016).

118

— Інформаційний комісар – це окрема незалежна інституція, яка займатиметься захистом прав громадян, журналістів та громадських активістів у справах з доступу до інформації. Інформаційний комісар виконуватиме дві важливі функції: забезпечення реалізації прав на доступ до публічної інформації та захист персональних даних. При поданні запиту на отримання публічної інформації, чи відмові розпорядника її надавати (порушуючи таким чином ЗУ «Про доступ до публічної інформації») саме до Інформаційного комісара потрібно буде звертатися. Працівники Секретаріату проведуть детальне розслідування, встановлять, чи правомірно розпорядник відмовив у наданні інформації. Якщо ні – складуть щодо порушника адміністративний протокол, який дозволить притягнути до суду чиновника, що порушив закон, а скаржникові надішлють детальну відповідь із роз'ясненням по суті (Інформаційний комісар, 2017).

Нова посадова особа, яка матиме найвищий статус, буде відповідати наступним критеріям: фаховості, неупередженості, рівновіддаленості від усіх гілок влади й від усіх політичних сил, які діють в країні. Інформаційний комісар зможе налагодити суворий контроль за дотриманням законодавства про доступ до інформації. З одного боку, він стимулюватиме усі державні установи до відкритості та прозорості, з іншого – захищатиме право людей на приватність й захист персональних даних.

Практика інших країн світу показує, що окрім розгляду скарг, омбудсман або інформаційний уповноважений здійснює моніторинги щодо стану доступу до інформації в країні, видає рекомендації, займається навчанням та інформуванням держслужбовців про їх

обов'язок надавати суспільно важливу інформацію, інформує громадськість про порядок доступу до інформації, зміст права на доступ до інформації, вносять рекомендації відносно вдосконалення законодавства в сфері доступу до інформації. Жодної з цих функцій не здійснюється уповноваженим з прав людини (Нестеренко, 2008).

Інформаційний комісар матиме набір мінімальних повноважень: право видавати обов'язкові приписи для запобігання або усунення порушень права на доступ, отримувати доступ до інформації, у тому числі з обмеженим доступом тощо. Інституція Інформаційного комісара нині існує в багатьох державах. В таких країнах як Великобританія, Португалія, Угорщина, Туреччина, Словенія успішно діють комісари або комісії з питань інформації. Головне їх завдання – розгляд скарг та реагування на ці скарги. Причому, в більшості країн рішення інформаційного комісара є обов'язковими для виконання (Суслова, 2017). З метою забезпечити реалізацію закону про доступ до інформації та створити дієвий, оперативний, та незалежний механізм оскарження відмов в наданні інформації в Бельгії, Ісландії, Польщі, Таїланді, Естонії, Японії та деяких інших країнах на підставі законів, що визначають порядок доступу до інформації в рамках виконавчої влади створено спеціальний орган контролю за забезпеченням права на доступ до інформації (Нестеренко, 2008).

В.Лутковська також зазначила, що сьогодні омбудсмен продовжує виконувати функцію контролюючого органу по забезпеченню доступу до публічної інформації. Однак в омбудсменів є лише одна роль: надавати рекомендації, необов'язкові для виконання. Вони за визначенням не можуть відповідати вимогам органу, який мав би контролювати доступ до публічної інформації (Проскура, 2016).

Аналіз обсягу контрольних повноважень омбудсменів по відношенню до різних органів та осіб дозволяє поділити омбудсменів за цим критерієм на декілька груп (Косінов, 2015). До першої групи відносяться омбудсмени, які здійснюють свої повноваження щодо державних органів, що належать до різних гілок влади (Швеція, Фінляндія, Польща). У цих країнах функції омбудсмена поширюються не тільки на діяльність органів виконавчої влади, а й на діяльність судової системи, виправних установ, муніципальних органів тощо. Другу групу формують омбудсмени (їх більшість), повноваження яких поширюються лише на органи виконавчої влади. До них відносяться більшість країн СНД і Балтії, що заснували пост омбудсмена

і наділили його більш широкими повноваженнями. До третьої групи належать омбудсмени, сфера контролю яких охоплює не тільки державні органи, а й поширюється на недержавні структури. Крім того, в кожній з цих груп є низка винятків у сфері компетенції (Оболонський, 1998).

Необхідною умовою діяльності уповноваженого є його політична нейтральність. Законодавці багатьох країн заборонили займатися політичною діяльністю омбудсмену, оскільки виходили з того, що політичні погляди можуть перешкоджати справедливому розгляду скарг. Омбудсмен через засоби масової інформації оприлюднює виявлені порушення в роботі органів державного управління, тим самим використовуючи їх як важелі впливу на відповідні органи з метою відновлення порушених прав громадян. У цьому виявляється інформаційно-виховна функція інституту (Косінов, 2015).

120 — Отже, розуміючи важливість права на доступ до інформації в демократичному суспільстві та враховуючи євроінтеграційний курс України, що передбачає імплементацію міжнародних стандартів, зокрема, в сфері прав людини, вбачається за доцільне створити окремий інститут Інформаційного комісара. Створення інституту Інформаційного комісара, який би максимально відповідав міжнародним стандартам, потребує закріплення його статусу на конституційному рівні, оскільки для ефективного здійснення контролю за вказаним правом такий орган має бути незалежним від гілок влади.

Джерела та література:

1. Барінов, Александр. 2001. «Информационный суверенитет или информационная безопасность?», Національна безпека і оборона 1: 70-76.
2. Галамба, М. Петрик, В. 2006. «Інформаційна безпека України: поняття, сутність та загрози». Юридичний журнал 11: 133-136.
3. Информационное государство: Власть информации. 2009. Ведомости. <http://www.vedomosti.ru/newspaper/article/2009/01/20/177651> (accessed may 20, 2018).
4. Інформаційний комісар: хто захищатиме доступ до інформації. 2017 <https://dostup.pravda.com.ua/stories/publications/informatsiinyi-komisar-khto-zakhyshchatyme-dostup-do-informatsii> (accessed may 20, 2018).
5. Косінов С. А. 2015. Омбудсмен як інститут контролю за владою. Теорія і практика правознавства 1 (7): 1-12.

6. Митко, Антоніна. 2012. «Інформаційна безпека як основа становлення інформаційної демократії в Україні». Актуальні проблеми міжнародних відносин 108: 85-89.
7. Митко, Антоніна, 2014. Інформаційна демократія: реалії та виклики часу. Луцьк: Вежа-Друк.
8. Нестеренко, Оксана. 2008. «Інформаційний омбудсман в механізмі забезпечення прав людини і основоположних свобод». Права людини. <http://khp.org/index.php?id=1216383271> (accessed may 20, 2018).
9. Оболонский, А. 1998. Реформа российской государственной службы: концепция и стратегия. Общественные науки и современность 3: 5-15.
10. Омбудсмен пропонує створити в Україні інформаційного комісара. 2016. <http://kolo.news/category/suspilstvo/255> (accessed may 20, 2018).
11. Верховна Рада України. 1997. Постанова «Про Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України» від 16 січня 1997 р. № 3/97 ВР // Голос України: 5.
12. Проскура, Г. 2016. Перспективи створення інституту інформаційного комісара в Україні. Конституційно-правові академічні студії 1:118-123.
13. Суслова, Ірина. 2017. Хто захистить наше право на інформацію? <http://blog.liga.net/user/isuslova/article/25691> (accessed may 20, 2018).

References:

1. Barynov, Aleksandr. 2001. «Ynformatsyonnyy suverenytetyly ynformatsyonnaia bezopasnost?», Natsionalna bezpeka i oborona 1: 7076.
2. Halamba, M. Petryk, V. 2006. «Informatsiina bezpeka Ukrainy: poniattia, sutnist ta zahrozy». Yurydychnyi zhurnal 11: 133-136.
3. Ynformatsyonnoe hosudarstvo: Vlast ynformatsyy. 2009. Vedomosty. <http://www.vedomosti.ru/newspaper/article/2009/01/20/177651> (accessed may 20, 2018).
4. Informatsiinyi komisar: khto zakhyschatyme dostup do informatsii. 2017 https://dostup.pravda.com.ua/stories/publications/infor_matsiinyi-komisar-khto-zakhyschatyme-dostup-do-informatsii (accessed may 20, 2018).
5. Kosinov S. A. 2015. Ombudsmen yak instytut kontroliu za vladoiu. Teoriia i praktyka pravoznavstva 1 (7): 1-12.

6. Mytko, Antonina. 2012. «Informatsiina bezpeka yak osnova stanovlennia informatsiinoi demokratii v Ukraini». Aktualni problemy mizhnarodnykh vidnosyn 108: 85-89.

7. Mytko, Antonina, 2014. Informatsiina demokratiia: realii ta vyklyky chasu. Lutsk: Vezha-Druk.

8. Nesterenko, Oksana. 2008. «Informatsiinyi ombudsman v mekhanizmi zabezpechennia prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod».

Prava liudyny. <http://khpg.org/index.php?id=1216383271> (accessed may 20, 2018).

9. Obolonskyi, A. 1998. Reforma rossyiskoi hosudarstvennoi sluzhby: kontseptsyia y stratehiia. Obshchestvennye nauky y sovremennost 3: 5–15.

10. Ombudsmen proponuie stvoryty v Ukraini informatsiinoho komisara. 2016. <http://kolo.news/category/suspilstvo/255> (accessed may 20, 2018).

11. Verkhovna Rada Ukrainy. 1997. Postanova «Pro Kontseptsiiu (osnovy derzhavnoi polityky) natsionalnoi bezpeky Ukrainy» vid 16 sichnia 1997 r. № 3/97 VR // Holos Ukrainy: 5.

12. Proskura, H. 2016. Perpektyvy stvorennia instytut informatsiinoho komisara v Ukraini. Konstytutsiino-pravovi akademichni studii 1: 118123.

13. Suslova, Iryna. 2017. Khto zakhystyt nashe pravo na informatsiiu? <http://blog.liga.net/user/isuslova/article/25691> (accessed may 20, 2018).

УДК: 327:316.77]:654.1

© Микола Єршомін¹

ПРОГНОСТИЧНА ФУНКЦІЯ АУДІОВІЗУАЛЬНОГО МЕДІА В АНАЛІЗІ МІЖНАРОДНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

У статті викладено оригінальне дослідження аналізу аспектів міжнародної політичної комунікації за допомогою прогностичної функції аудіовізуального медіа. Розглядається певна, малодосліджена ефективність творчих підходів та “артистичного фільтру” у царині міжнародних політичних досліджень. Підкреслено проблеми та переваги використання художніх аудіовізуальних творів у якості додаткових емпіричних джерел у дослідженні міжнародних політичних процесів.

Ключові слова: міжнародна політична комунікація, аудіовізуальні медіа, універсальний код кінематографу, дослідження політичної комунікації, емпіричні джерела, політичні дослідження.

123

Prognostic function of audiovisual media in the analyses of international political communication

The article dwells upon the original research on the subject of analyses of aspects of international political communication employing the prognostic function of audiovisual media. Shown is certain, lesser-studied effectiveness of creative approaches and «artistic filter» in the field of international political studies. Underlined are the problems and advantages of the use of narrative fiction audiovisual works as additional empirical sources in the research of international political processes.

Keywords: international political communication, audiovisual media, universal code of movie, political communication studies, empirical sources, political studies.

The studies of specific aspects and objects of influence in political international communications are not as common as they logically should be

¹ Аспірант кафедри міжнародних відносин і зовнішньої політики історичного факультету Донецького національного університету імені Василя Стуса (м.Вінниця), Україна, E-mail: nikolayeriomina@gmail.com

considering that modern day globalized world brings even most specific situations to a brand new global level. Such studies are caught in the state of constant transformation, influenced by great changes of processes of communication (mainly due to technological advancements), which does not make things easier for a researcher in the field, who already encounters certain ambiguity as to what exactly should be researched. Introduction of Internet to larger areas of consumer-level use made previous studies of international political communication, if not purely retrospective then greatly restricted in their representation. Combined with the fact that audiovisual media is underresearched on its own we are greeted with an unfortunate situation: specific aspect severely understudied, but whole area is in need of newer approaches and could use more than a few larger researches to provide for a new model.

124 — Audiovisual media never really caught the eye of political studies in international relations: merely researched as a result of international political communication, sometimes as an additional empirical source aiding scarce literature on the topic. Its logical maximum is often regarded as little less than a figment of “soft power”, a larger, well-researched concept in which audiovisual media as a separate object of research effectively drowns, never quite giving a chance to shine as a topic on its own, despite in our opinion it is very much deserves attention in that respect. Subject of audiovisual media appears to be severely underresearched from the perspective of political studies. Sometimes researched in relation to “soft power”, situation becomes especially blurred when it comes to movies and larger influence of cinema on a global political scale. The fact that movies become an elusive term prone to diffusion in the larger post-modernist and chaotic conglomerate known as “popular culture” is not really helping. Influence of audiovisual media is rarely linked to movies, especially works of fiction. It is not known, whether area of research appears fruitless to political studies or just underwhelming in terms of application, considering how complicated area is with artifacts of other disciplines: at this point in time, for example, it seems largely impossible not to use elements of cultural studies in research, which affects it.

The situation in the globalized world calls for inclusive researches, which might provide new aspects to the analyses of the ever-changing landscape of international politics. Such landscape nowadays changes in the most rapid ways due to how overwhelmingly influential Internet proved to be as both instrument and an autonomous factor of global politics. For some-

thing that largely exists on a global scale since 1990's (while it began in 1980's with origins that could be traced way back to 1960's, the network only became truly world-wide overtime). Internet already became as influential as every medium before it and provided for even more changes with the widespread of 2000's and early 2010's which also included significant expansion of streaming media platforms. Now having the power of audiovisual media Internet started to clash with television and eventually outperformed such on many levels, providing for a seamlessly combined text plus audiovisual approaches, such as embedding.

That new status of audiovisual media as an essential component of modern day international political landscape makes research of it through the prism of political studies in international relations adequately needed, but the answers to such needs only partially could be applied to necessary areas of practical use. The problem which arises and which this article attempts to touch upon is, if not vacuum, a great uncertainty towards studies in that area. Existing literature on audiovisual presence in politics on global scale is not only largely inconclusive regarding works of fiction and borderline cases (such as documentaries which still abide to laws of narrative fiction in how they are presented to audience) and examines such only if deemed necessary, on precedent basis. Failure to integrate known systematic approaches in the studies of audiovisual media appears to be caused by the fact that, despite movies are recognized as an information vessel, political studies simply can't decipher the emotional component as well as well as countless levels of specified information which, seemingly does not contain anything of value. Some works including a study by Y. Romanenko (Romanenko, 2004) try to establish that even what is usually considered subpar audiovisual media contain larger layers of information than what is usually perceived. Others like "Movies as Politics" by J. Rosenbaum (Rosenbaum, 2007) try to view media from a perspective of cultural studies, which due to aforementioned aspects proves to be, while of essential value, not entirely compatible analytically. Finally, some studies while useful in terms of studying the international communication in general, does not provide for any useful methods as to how a researcher could approach a situation and seek for results with real scientific value.

Our research on the subject, conducted since 2010 and caught within aforementioned near-vacuum of previous scientific results had to face a very different challenges compared to what was previously seen and covered and the literature. What we tried to on a level of student science was

to filter usable examples to pinpoint the exact amount of influence audiovisual media and especially narrative fiction cinema could have on international political studies. The first and foremost thing that could be outlined the research was eventually evaluated and upgraded to a full-time postgraduate one is that situation changes so rapidly that examples quickly deteriorate to retrospective ones within years. The goal of this article is not to present as much examples as possible on the subject, but to provide a sufficient amount of conclusive results to pinpoint how audiovisual media on its own might have elements of intuitive analytical work, which could be very much of use if provided with substantial scientific backing. Additionally, objectives of the article include establishing the need for new methods and terms in the research of specific aspects of political communications and establishing the difficulties of further research.

126

Retrospectively, audiovisual media had some influence over international political landscape right from the start as manipulation and documentation of information was very important for the medium and achieved even more importance when it was brought closer to audience in the form of television. However, despite evident larger effectiveness of such media in terms of multiple layers of information, it is hard to deny that its influence was largely under control in the XX century since distribution was expensive enough to filter a lot of potentially influential media and make it more “domestic”. Soviet Union could serve as an example of such filtering employed pretty much universally to media both brought in and out of the country: as much as imported media should have been safe for the ideological doctrine and went through several levels of censorship, exported media should have reflected the Soviet values as attractive enough for foreign audiences (as a result, exported Soviet media often had inserts of what was usually censored in the imported productions, which is a topic on its own, hardly related to a subject of this article), something from the field of universal values.

Universal values are often addressed in conjunction with many scientific approaches in philosophy, political science, sociology and psychology. And yet, somehow the term seems to be rather vaguely described in all of them, leaving a lot to desire for those, who will address the concept in their theoretical and practical assignments. For some indiscriminant reason depiction of universal values in culture on a global scale rarely sparks the interest of political science, despite how global and overwhelming certain aspects of popular culture may be in the age of global networks and digital

revolution. Of course, «popular» and «universal» are not equal concepts and yet, there seems to be just a right amount of similarity in two of them to be very effective in combined efforts, as proven by massive popular music concerts dedicated to global problems, which raise money to fight global problems and/or dedicated to spread awareness of such problems. An example of such concert was held by ANTI/AIDS foundation on September 12, 2008 – a grandiose free concert by famed rock band Queen gathered an audience of 350,000 people on the central square of Kharkiv.

But the impact was doubled by the fact that on December 1, 2008 filmed version of the concert was released in cinemas all over Ukraine. As founder of ANTI/AIDS Olena Pinchuk (known at the time as Elena Franchuk) put it: «We're trying to involve as many people as possible in the fight against AIDS in Ukraine. Our awareness projects were built on music, paintings and fashion. And now, it is time for cinema. It is vital for our work as Movie Theater is a place where young people spend their time, meaning that we can reach them there» (ANTI/AIDS, 2008). Queen at the time were, of course, no strangers to audiovisual media themselves – often credited for single-handedly making music video a regular practice for record companies with 1975's «Bohemian Rhapsody»; they also extended their influence to feature films in 1980's, writing score for «Flash Gordon» (dir. Mike Hodges, written by Lorenzo Semple Jr. and Michael Allin, based on the characters created by Alex Raymond, Starling Films, Dino De Laurentiis Company, 1980) and, more commonly known, original songs for a cult film «Highlander» (dir. Russell Mulcahy, written by Gregory Widen, Peter Bellwood and Larry Ferguson from a story by Gregory Widen, Thorn EMI Screen Entertainment, Highlander Productions Limited, DavisPanzner Productions, 1986) (Internet Movie Database). It feels natural that this time their influence was protracted to an audio-visual form as well, but why was it so crucial to re-release the concert as a cinematic feature film? The answer is not something to be formulated easily, but it may be theorized that Queen's international appeal transcends well through a certain universal code of movies - certain components of audiovisual media which could be comprehended and de-ciphered regardless of language or cultural background. Such a quasi-concept may be combined well with universal values, itself a concept which feels underformulated.

While the term universal code of movies was coined by authors of this article as a temporary quasi-concept to illustrate the formulated axioms, including those of the article «Universality of Movies in the International

Political Communication» (Yeromin, 2016: 63-68), universal values, on the other hand is a term that has been around for decades, and yet seems to thoroughly lack quite a few key defining moments, sparking a wide discussion in the scientific circles, usually used in philosophy and psychology. Political studies, while acknowledging existence of the term are visibly reluctant to use it, perhaps due to a severe lack of unified theoretical approach, which is much more tolerated in the afore-mentioned scientific disciplines, because it is usually connected with concepts of morals and morality. Never the less, in his lecture on global ethics delivered on December 12, 2003 in Tübingen University, Germany and named «Do We Still Have Universal Values?» then-Secretary-General of UN Kofi Annan stated that «values of peace, freedom, social progress, equal rights and human dignity, enshrined in the Charter of the United Nations and in the Universal Declaration of Human Rights, are no less valid today than when, over half a century ago, those documents were drafted by representatives of many different nations and cultures» (Annan, 2003). The same year a second, paperback print of Francis Fukuyama's book «Our Posthuman Future: Consequences of the Biotechnology Revolution» was published, which also argued that inability of isolation of any part of a human society in a modern world makes a certain set of universal values crucially needed for normal functioning (Fukuyama, 2003). What was stated by two key figures in the world of international politics in 2003 is still relevant thirteen years later. Certain concepts of political theories such as multiculturalism are trying to preserve variety of cultural and social systems by also reaching some universal elements. In other words they're attempting to combine humanity through the means of complex values which should be understood anywhere.

The purpose of this article, however, is not to show how reflection of universal values in movies influences international political communication (including through the means of universal code of movies). What we are implying to achieve with it is to pinpoint how research of international political communication rarely brings up major points which stems its own difficulty, while we also want to bring to attention the facts of audiovisual media actually being of importance to international political communication. The difficulty of research in international communication was recognized in the published works way back in 1950's, albeit since then situation changed even more drastically with the arrival of Internet – a revolutionizing platform which brought communication to a whole new

level and made some of the more specific communities and their musings recognizable on an international level. Status quo on the international scale changed as a result, providing audience member with means of their own to reflect on any global situation and actually partially influence the outcome. Later advancements in social networking proved that even the slightest shift of people's judgment might affect politics on international level with as little as small amount of information needed.

A situation of fakes spreading all over the news, unfortunately, is very common in the modern world. It is a much rare occasion when something was actually right and is yet still disregarded as fake, which is an occurrence evidenced lately in Post-Soviet countries (and, mainly, Russia) regarding a situation on whether popular satirical cartoon show «The Simpsons» (Created by Matt Groening, developed by James L. Brooks and Sam Simon, Gracie Films in association with 20th Century Fox, 1989-Present) predicted Trump's presidency or not. As an example of such news item being «debunked» there is a blog post by Russian 2X2 TV channel (which airs «The Simpsons» officially in Russia) which directly states in the headline «The Simpsons» had not predicted Trump's win in 2000" and yet manages to directly contradict that in the statement itself saying that "In 2000 The Simpsons had actually predicted Trump's win". While the article also dwells upon the fact that popular illustration of «prediction» shared through social network was actually taken from 2015's special Trumptastic Voyage (dir. David Silverman, written by Al Jean, Gracie Films), it is also obvious that the headline contradicts the meaning of a statement, even if, as stated in the post, «Overall, that picture is 80% fake». (2X2, 2016) Episode in question is the seventeenth episode of the eleventh season of the show, named Bart to the Future (dir. Michael Marcantel, written by Dan Greaney) in which one of the show's protagonists, Bart Simpson gets a glimpse into the future, specifically in 2030. In that variant of the show's future (which is not, by the way, considered canon in the lore) Trump becomes a president of the United States at an unspecified point prior to this year and leaves country with a «budget crunch». (Meduza, 2016) Longtime producer and writer of the show, Al Jean addressed the fact in a recent interview and explained that prediction was actually a joke with a logical basis, as in 2000 Trump was talking about running for president as a reform party candidate. What is interesting that media attention to the fact, while not reaching it's peak was still there prior to elections, as actual writer of the Bart to the Future episode, Dan Greaney was also asked about

the prediction in an interview for The Hollywood Reporter, dated March 16, 2016. In it he stated that «The Simpsons has always kind of embraced the over-the-top side of American culture ... and [Trump] is just the fulfillment of that.» (Parker, 2016)

But even that was not the earliest known addressing of the fact, as British newspaper Metro did an article on the fact back on July 30, 2015. (Lee, 2015) It is of interest that at the time world was all about comparing predictions from audiovisual media to real life, as on October 21, 2015 a cult science fiction movie *Back to the Future Part II* (dir. Robert Zemeckis, written by Bob Gale and Robert Zemeckis, Universal Pictures, Amblin Entertainment, U-Turn Productions, 1989) was literally back to the future as said date was a destination time of the time travel from 1985 in the movie. As it was the case with *The Simpsons*, writer Bob Gale was also interviewed about certain predictions, including the one about, of all people, Donald Trump. Gale confirmed that similarities noted by audience between the latter and one of the main antagonists of the movie, Buford “Biff” Tannen (from alternative timeline of 1985) were in fact deliberate. (Collins, 2015)

130

— Although, at the time portions of Tannen’s personality that were based on Trump were his 27-floor casino (In 1984 Trump built a 37-floor Trump Plaza Hotel), operations in real estate and, partially, looks and personality (including advocacy of plastic surgery), there is another portion which is considered a prediction – Tannen used his wealth to influence the Republican Party before assuming some political powers on his own, isolating the town of Hill Valley as an autonomous zone, every citizen of which is encouraged to call him “America’s greatest living folk hero”, effectively fulfilling the same «over-the-top side of American culture» as Trump. (Wayt, 2015).

What is interesting about both predictions about Trump from 1989 and 2000 is that they are actually culturally interconnected – episode *Bart to the Future* is not only named after *Back to the Future* franchise, it is also directly visually and plot-wise influenced by it. So, in short, what we have here is that two connected audiovisual media ventures that had fictionalized characters based on Donald Trump (one of which is eponymous) predicting a really close approximation (especially if combined) of an actual political event from 2016. Of course “prediction” is a loose term. For example, statistically, being world’s longest running current TV show on its 28th season in 2016, *The Simpsons* were nearly bound to get a few things right – and they did it more than once. It could be considered a part of

phenomenon which even has a name in pop culture, amusingly applied after an episode of the rival satirical cartoon show, South Park (Created by Trey Parker and Matt Stone, developed by Brian Graden, Comedy Central, Braniff, Comedy Partners, South Park Studios, 1997-Present), «The Simpsons Already Did It» (dir. Trey Parker, written by Trey Parker, David R. Goodman, Kyle McCulloch, Glasgow Phillips, Tim Talbot, 2002). (Know Your Meme, 2015) Still, the fact that writers of an animated show predicted someone's presidency 16 ears prior to elections, while countless analysts and sociologists failed to do so immediately before such, provides for a food for thoughts. What was done through the "artistic filter" here is actually very similar to precognitive analyses and/or logical-analytical analyses. Both approaches are far from conspirology and pseudoscience and are implemented successfully in a lot of humanitarian scientific disciplines, including political studies in the international relations. (Yeromin, 2016: 63-68)

It is obvious at this point that methodology of media research in the international political relations still has something left out, underestimating crucial concepts of audiovisual media appeal and not concentrating enough on fiction media, which at times tend to predict and even shape political situations. It is further demonstrated by the fact that United States of America, world's largest and most experienced provider of popular culture content is at times as puzzled as anyone else when audiovisual media tends to predict something in "life imitates art" way. Being one of the youngest but also more popular art forms, audiovisual media are harder to predict in their own development due to lack of centuries of development literature, music and fine arts have, which allows to predict tendencies comparing similarities between time periods. In 2000, the same year when The Simpsons predicted Trump's presidency no one was able to tell that Internet will be able to rival television in terms of audiovisual content... Apart from audiovisual content itself. And nowadays we have internet community proclaiming Trump's win as it's own due to overwhelming influence of Internet meme culture on Trump's political image. It was even specifically noted by some of the internet users that Trump winning the elections as a victory of memes, an assortment of entertaining internet products regarding any possible topics which are pre-dominantly based and shaped by audiovisual media such as TV series, movies, cartoon shows, anime, video games, etc. (Ohlheiser, 2016)

Of course, controlling the audiovisual media via standard "problem

solvers” such as censorship would not help in modern-day society. In order to make situation more effective and controllable it’s not a restriction of artists and entertainers which is required, but a way should be found to take into a consideration such thing as an “artistic filter”, as a very important and influential layer of international information, while also what is needed to be found is what exactly influences events on a political scale. Such an understanding is impossible without certain universal codes, as we can’t understand outline of specific cases without knowing the specs on how the system of audiovisual media entertainment works. That also requires taking into a consideration the fact that nowadays market of such re-shapes rapidly, providing massive abilities for independent media outlets to be as influential as news media and big-time Hollywood studios. For political studies in the international relations, audiovisual media, while not exactly being terra incognita, is a place of only a certain level familiarity, which could and should be enriched by further research, as security of the situation pretty much depends on intricate processes of international communication witnessed in a conglomerate of social media and audiovisual media, sometimes taking a form of interactive new media.

Disregarding a whole level of information is what evidenced through the drawn examples. Scarce coordination between a vast array of cultural studies and political studies prevents us from noticing relevant information which could have been used for actual and very serious forecasting of events. Considering that nowadays popular culture grows on a plain new international interactive level, influence of media of which audiovisual one is one of the most effective and dominant could not be ignored in the political studies of international relations.

Ignoring the aspects that are influencing the field but are usually dismissed and considered a manipulation or, at best, a minor side of using the soft power in the globalized world of today might be a seriously worrying omission in political studies. So far underestimation of how much audiovisual content influences political decisions and underlying events which have their effect on a global scale, as well as whole layers of information such media might provide for both retrospective and current studies of the situation left us behind on any possible level, each time providing for a surprise in the situation when we definitely should see something coming. Leaving out anything from the studies in the post-post-modern world results in situation as odd and obstructive as “post-post-modern world” formulation itself: lack of better terms. Coming up with authored terms

such as universal code of movies is a natural solution for studies which are, if far from inception, are still only entering the formal scientific doctrine.

Джерела та література:

1. 2X2. 2016. «Симпсоны» не предсказывали победу Трампа в 2000 году. 10 листопада. <http://2x2tv.ru/blog/simpsons-trump-fake/> (accessed June 5, 2018).

2. Annan, Kofi. 2003. Do We Still Have Universal Values? United Nations, December 12. <http://www.un.org/press/en/2003/sgsm9076.doc.htm> (accessed June 5, 2018).

3. ANTIAIDS. Elena Pinchuk Foundation. 2008. At the World AIDS Day Queen + Paul Rogers returned to Ukraine – from the screens. December 1. <http://www.antiaids.org/eng/news/queen/at-the-world-aidsday-queen-paul-rogers-returned-to-ukraine-%E2%80%93-from-the-screens-1858.html>

4. Collins, Ben. 2015. Back to the Future' Writer: Biff Tannen is Based on Donald Trump. October, 21.

5. Davison, W. Phillips, and George, Alexander L. 1952 “An outline for the Study of International Political Communications” *Public Opinion Quarterly* Vol. 4 16: 501-511.

6. Fukuyama, Francis. 2003. *Our Posthuman Future: Consequences of the Biotechnology Revolution*. New York: Picador.

7. Internet Movie Database. Queen (I). <http://www.imdb.com/name/nm1277102/> (accessed June 5, 2018).

8. Lee, Ann. 2015. “The Simpsons predicted in 2000 that Donald Trump wouldn't be any good as US president” *Metro*. July 30. <http://metro.co.uk/2015/07/30/the-simpsons-predicted-in-2000-that-donald-trump-wouldnt-be-any-good-as-us-president-5319995/> (accessed June 5, 2018).

9. Know Your Meme. 2015 The Simpsons Did It. September 5. <http://knowyourmeme.com/memes/the-simpsons-did-it> (accessed June 5, 2018).

10. Meduza. 2016. Создатели «Симпсонов» вспомнили, что предсказали победу Трампа в 2000-м. И расстроились. 14 листопада. <https://meduza.io/shapito/2016/11/14/sozdateli-simpsonov-vspomnilichto-predskazali-pobedu-trampa-v-2000-m-i-rasstroilis> (accessed June 5, 2018).

11. Ohlheiser, Abby. 2016. “‘We actually elected meme as a president’: How 4Chan celebrated Trump's victory” *Washington Post*. November 12. <https://www.washingtonpost.com/news/the-intersect/wp/2016/11/09/>

weactually-elected-a-meme-as-president-how-4chan-celebrated-trumpsvictory/ (accessed June 5, 2018).

12. Parker, Ryan. 2016. "Simpsons' Writer Who Predicted Trump Presidency in 2000: "It was a warning to America" The Hollywood Reporter. March 16. <http://www.hollywoodreporter.com/live-feed/simpsons-writerwho-predicted-trump-876295> (accessed June 5, 2018).

13. Rosenbaum, Jonathan. 1997. *Movies as Politics*. Berkley: University of California Press.

14. Speier, Hans. 1952. "International Political Communication: Elite vs. Mass". *World Politics* Vol. 4 3:305-317.

15. Wayt, Matt. 2015. "Biff Tannen was based on Donald Trump, Back To The Future writer confirms" A.V. Club. October 22. <http://www.avclub.com/article/biff-tannen-was-based-donald-trump-back-futurewri-227323> (accessed June 5, 2018).

134 — 16. Yeromin, M. 2016. "Універсальність кінематографу у міжнародній політичній комунікації". *Політичне життя* 2: 63-68. <http://jpl.donnu.edu.ua/article/view/2432> (accessed June 5, 2018).

17. Романенко, Ю.В. 2004. *Смислопродукування в масовій відеопродукції (бойовики, жахи, еротика, порнографія)*. Київ: Знання.

References:

1. 2X2. 2016. 'Simpsony' ne predskazyvali pobedu Trampa v 2000 godu. November 10. <http://2x2tv.ru/blog/simpsons-trump-fake/> (accessed June 5, 2018).

2. Annan, Kofi. 2003. Do We Still Have Universal Values? United Nations, December 12. <http://www.un.org/press/en/2003/sgsm9076.doc.htm> (accessed June 5, 2018).

3. ANTI/AIDS. Elena Pinchuk Foundation. 2008. At the World AIDS Day Queen + Paul Rogers returned to Ukraine – from the screens. December 1. <http://www.anti-aids.org/eng/news/queen/at-the-world-aidsday-queen-paul-rogers-returned-to-ukraine-%E2%80%93-from-the-screens-1858.html> (accessed June 5, 2018).

4. Collins, Ben. 2015. Back to the Future' Writer: Biff Tannen is Based on Donald Trump. October, 21.

5. Davison, W. Phillips, and George, Alexander L. 1952 "An outline for the Study of International Political Communications" *Public Opinion Quarterly* Vol. 4 16: 501-511.

6. Fukuyama, Francis. 2003. *Our Posthuman Future: Consequences of the Biotechnology Revolution*. New York: Picador.

7. Internet Movie Database. Queen (I). <http://www.imdb.com/name/nm1277102/> (accessed June 5, 2018).

8. Lee, Ann. 2015. "The Simpsons predicted in 2000 that Donald Trump wouldn't be any good as US president" Metro. July 30. <http://metro.co.uk/2015/07/30/the-simpsons-predicted-in-2000-that-donald-trump-wouldnt-be-any-good-as-us-president-5319995/> (accessed June 5, 2018).

9. Know Your Meme. 2015 The Simpsons Did It. September 5. <http://knowyourmeme.com/memes/the-simpsons-did-it> (accessed June 5, 2018).

10. Meduza. 2016. Sozdateli Simpsonov vspomnili chto predskazali pobedu Trampa v 2000-m. I rasstroilis'. November 10. <https://meduza.io/shapito/2016/11/14/sozdateli-simpsonov-vspomnili-chto-predskazalipobedu-trampa-v-2000-m-i-rasstroilis> (accessed June 5, 2018).

11. Ohlheiser, Abby. 2016. "We actually elected meme as a president": How 4Chan celebrated Trump's victory" Washington Post. November 12. <https://www.washingtonpost.com/news/the-intersect/wp/2016/11/09/we-actually-elected-a-meme-as-president-how-4chan-celebrated-trumpsvictory/> (accessed June 5, 2018).

135

12. Parker, Ryan. 2016. "Simpsons' Writer Who Predicted Trump Presidency in 2000: "It was a warning to America" The Hollywood Reporter. March 16. <http://www.hollywoodreporter.com/live-feed/simpsons-writer-who-predicted-trump-876295> (accessed June 5, 2018).

13. Rosenbaum, Jonathan. 1997. *Movies as Politics*. Berkley: University of California Press.

14. Speier, Hans. 1952. "International Political Communication: Elite vs. Mass". *World Politics* Vol. 4 3:305-317.

15. Wayt, Matt. 2015. "Biff Tannen was based on Donald Trump, Back To The Future writer confirms" A.V. Club. October 22. <http://www.avclub.com/article/biff-tannen-was-based-donald-trump-back-futurewri-227323> (accessed June 5, 2018).

16. Yeromin, M. 2016. "Universal'nist' kinematografu v mizhnarodnyy poliychniy kommunikatsii". *Politychne zhyttya 2*: 63-68. <http://jpl.donnu.edu.ua/article/view/2432> (accessed June 5, 2018).

17. Romanenko, Yuriy. 2004. *Smysloprodukovannya u massoviy videoproduktsiyi (boyovyky, zhakhy, erotyka, pornografiya)*. Kyiv: Znannya.

УДК: 327(100):327.88

© Олег Поліщук¹

МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

У даній роботі розглядається основні підходи до визначення і розуміння поняття гібридна війна, здійснюється аналіз основних положень феномену гібридної війни та їх характерних рис у міжнародних відносинах, констатується відсутність єдиного визначення поняття «гібридна війна» у науковому полі, розглядаються передумови розгортання гібридної війни країною-агресором.

Ключові слова: конфронтація, «холодна війна», «гібридна війна», НАТО, ЄС.

136

International relations in the context of modern hybrid war

The present paper considers the main approaches to definition and understanding of concept of hybrid war, the substantive provisions of the phenomenon of hybrid war and its features in the international relations are analyzed, absence of unified definition of concept of “hybrid war” in scientific field is stated, also pre-conditions of hybrid war development by a country-aggressor are considered.

Actuality of problem. The problem of the “Hybrid War” due to the increase of the tension level is actualized, which ultimately leads to significant resource losses. All this affects on development of society and the state, as well as on the all the processes that take place in them.

Lately in different parts of the world there is a far of local and domestic conflicts that on the essence appear opposition of supercountries through aspiration to protect the interests and occupy leader positions on a world political arena. This problem puts further європейську and world safety under a threat.

“Cold war” became one of main varieties of relations between countries during the last two centuries through intensifying of political rivalry and wars for diverse reasons. This position predetermines the necessity of deep

¹ Кандидат політичних наук, фрілансер, Україна, E-mail: olegpolishuk@ukr.net

and objective research of this phenomenon. Consequently it is very important to expose maintenance, pre-conditions of origin, basic signs and possible consequences of this destructive process from event on east of Ukraine. Also study of this problem predefined by the necessity of fight and development of effective counterweapons, determination of ways of her avoidance to hybrid war in the future. Innovativeness of analysis of this problem appears through a look to hybrid war in Ukraine as a constituent of "cold war", new landmark of history of opposition to Russia and the West, exposure of the personal touches of "cold war" in our time, establishment of conceptual positions of this concept and him specific lines in international relations.

Keywords: *confrontation, "cold war", "hybrid war", NATO, European Union.*

Актуальність проблеми. «Холодна війна» стала одним з головних різновидів відносин між країнами протягом останніх двох століть через загострення політичного суперництва і війн як глобального, так і регіонального характеру.

137

Останнім часом в різних частинах світу відбувається значна кількість локальних і внутрішньодержавних конфліктів, які по своїй суті виявляються протистоянням наддержав через прагнення захистити свої інтереси і зайняти лідерські позиції на світовій політичній арені. Дана проблема ставить під загрозу подальшу європейську і світову безпеку.

Характер взаємовідносин між двома державами, які мають левову частку світового ядерного арсеналу загострює нашу увагу на цій проблемі. Враховуючи порушення у даному випадку Росією норм міжнародного права, застосування до нашої країни всіх існуючих засобів війни.

Проблематика «гібридної війни» актуалізується через підвищення рівня напруженості, що у результаті призводить до значних ресурсних втрат. Все це впливає на розвиток суспільства і держави і всі процеси які в них проходять. Це становище зумовлює необхідність глибокого і об'єктивного дослідження цього явища. Відтак дуже важливо розкрити сутнісний зміст, передумови виникнення, основні ознаки і можливі наслідки цього деструктивного процесу з огляду на події на сході України. Також вивчення цієї проблеми зумовлена необхідністю боротьби і розробки ефективних засобів протидії гібридній війні, визначення шляхів її уникнення в майбутньому.

Іноваційність аналізу цієї проблеми виявляється через погляд на гібридну війну в Україні як складову нової «холодної війни», сучасної віхи історії протистояння Росії та Заходу, виявлення характерних рис «холодної війни» в наш час, встановлення концептуальних положень даного поняття та його специфічних рис у міжнародних відносинах.

Розробленість наукової проблеми в літературі. Дослідження гібридної війни яка ведеться проти України переконливо демонструє, що вона є наслідком протистояння двох держав Росії і США. Це відбувається через прагнення Росії вийти на лідерські позиції світових наддержав. Для втілення цієї мети вона намагається повернути тотальний вплив на країни, які раніше входили до складу СРСР і зокрема Україну. Оскільки в геополітичному сенсі Україна є «межевою» між ЄС і Росією завдання отримання контролю над нею є додатковим аргументом для країни-агресора у протистоянні з Заходом.

138 Важко переоцінити значення такого явища як «гібридна війна» для сучасних міжнародних відносин між державами, яка в наш час досліджена недостатньо.

— Слід відзначити вітчизняних і закордонних науковців, які здійснили дослідження даної проблематики. Передусім необхідно виділити таких дослідників як М.Херпен, Дж.Шерр, В.Горбулін, О.Власюк, К.Кононенко, В.Огризко, Г.Перепилиця, Л.Поляков, В.Фесенко, Ю.Федоров, Є.Магда, А.Аржановский, Ю.Фельштинский, С.Станчев, М.Розумний, А.Октисюк. Незважаючи на таку кількість наукових робіт, які досліджують дану тематику, вона потребує подальшої розробки.

Мета статті – дослідження основних концептуальних положень поняття «гібридна війна», її специфічних рис у системі міжнародних відносин та подальшого засвоєння уроків для України.

Виклад основних положень. На думку дослідників, які здійснили розвідку в даному науковому напрямку, сучасні конфлікти відбуваються в чотирьох суміжних сферах: фізичній, когнітивній, інформаційній та соціальній. Для утвердження своєї переваги учасники конфлікту прагнуть отримати визначальний вплив на інтегровану інформаційну сферу. Канадський вчений М.Маклюен розробив термін «гібридна війна», яким називав засоби комунікації сучасним ресурсом держави, та довів що сучасні війни можуть відбуватися в інформаційному просторі (Маклюен Г, 2007, 464).

Сьогодні існують різні визначення поняття гібридної війни:

- 1) військова стратегія, яка поєднує звичайну війну, малу війну та кібервійну;
- 2) складна та гнучка динаміка бойового простору, яка передбачає швидку реакцію та адаптацію учасників протистояння;
- 3) атака з використанням ядерної, біологічної, хімічної зброї, саморобних знарядь для терористичних атак та інформаційного тиску;
- 4) основний метод у асиметричній війні, яка ведеться на трьох умовних фронтах серед населення зони конфлікту, тилового населення та міжнародної спільноти;
- 5) сучасний вид партизанської війни, яка поєднує сучасні технології та методи мобілізації (Арзуманян Р, 2011, 60).

Відомий науковець Ф.Хоффман визначає гібридну війну як новий арсенал всіх видів бойових дій, враховуючи конвенціональні можливості, іррегулярну тактику її формування, терористичні акти, що містять насилля та кримінальні безлади (Hoffman F, 2009, 55). Він виділяє 5 елементів гібридної війни: модальність проти структури, одночасність, злиття, комплексність і злочинність (Hoffman F, 2011, 34).

Невід'ємними структурними елементами гібридної війни виступають методи класичної війни (збройні військові дії), інформаційно-психологічні протистояння (інформаційні війни), елементи терористичних актів, економічні та дипломатичні заходи впливу.

В одному з найбільш відомих визначень інформаційна війна трактується наступним чином: «...це вид конфлікту, при якому завданням протидіючих сторін є захист інформації та інформаційних систем, маніпулювання інформацією противника або її спотворення, запобігання протидіючій стороні можливості до доступу і обробки інформації (Бедрицький, 2003, 26).

Через часті випадки здійснення кольорових революцій проблема гібридної війни стає особливо актуальною. Головними засобами геополітичних протистоянь в сучасному світі стали інформаційні і психологічні війни. Необхідно розуміти, що розвиток соціуму створює нові інструменти формування політичної реальності. Однак саме вони представляють виняткову небезпеку для сучасних націй-держав (Динис Г, 2016, 108-112).

Ще до недавнього часу поняття «інформаційна війна» зводилось до протидії інформаційним загрозам. Однак для розуміння феномену гібридної війни попереднього тлумачення вже недостатньо. Ми зіштовхуємося з принципово новими процесами, які виявляються незрозумілими. Надто швидка динаміка політичного процесу є такою, що з'являються нові явища, які раніше не відбувалися в історії. Відповідно виникає необхідність їхнього дослідження. Світ розвивається набагато швидше, аніж здатний описати ці зміни понятійний апарат (Динис Г, 2016, 108-112).

Ще не так давно всесвітня мережа виступала у якості інформаційного джерела. В наш час інтернет став платформою агресивних інформаційно-пропагандистських протистоянь. Інтернет-ресурси швидко зайняли домінуюче положення в сенсі здійснення впливу на громадську свідомість. Така інформація швидкими темпами розповсюджується і стає затребуваною в суспільстві. Головним завданням інформаційної війни є отримання контролю над зміною суспільної свідомості, світогляду, суспільних відносин, ставлення до держави. Найбільша небезпека в даному випадку підпорядкування власної волі чужій, а для держави це, звісно, втрата незалежності.

Серед найпоширеніших методів інформаційно-психологічної війни виділяють: дезінформування, поширення чуток, пропаганду, психологічний тиск. Провідною в даному арсеналі є пропаганда, яка передбачає поширення в масовій свідомості певної ідеології.

Свого часу наукову розвідку пропаганди здійснив Г.Ласуел, трактуючи її як особливий вид зброї, що впливає на моральний стан ворога. Визначальною метою пропаганди дослідник називає: сприяння виникненню ненависті до ворога; підтримку дружніх відносин із союзниками; підтримку дружніх відносин з нейтральними державами; намагання співпрацювати з ними; деморалізацію супротивника (Ласвель Г, 1929, 200).

Дезінформація передбачає подання неправдивої інформації. Це фактично цілеспрямоване введення в оману з метою виставити ворога в невідгідному для нього світлі, створення його негативного образу.

Метою ж диверсифікації є розпорошення уваги громадськості на штучно створені проблеми, а відтак її зміщення від справді важливих політичних та економічних питань. Головними формами виступають дестабілізація становища в державі: ведення заходів, спрямованих

проти офіційного курсу влади, ініціювання різних судових процесів.

Ефективним методом впливу на суспільну свідомість є здійснення психологічного тиску. Цей метод передбачає використання погроз, шантажу, репресій, вбивств та інших злочинів, донесення до певного учасника інформації стосовно реальних або штучно створених загроз або ймовірної небезпеки, а також здійснення терористичних актів.

В Україні серед найпоширеніших способів здійснення психологічного тиску став телефонний тероризм. У цьому випадку по телефону повідомляється про замінування одного з громадських місць. Серед розповсюджених технологій тиску слід виділити: політичні ігри, маніпулятивні дії, шахрайство, провокації, чутки. Як відзначає Г.Ласуел, відсутність інформації відразу компенсується чутками. Вони є невід'ємною технологією інформаційної війни. Автор констатує високу вірогідність закону про можливість вакууму інформації: коли її не дають офіційні джерела, вона тут же з'являється в неофіційних каналах (Ласвель Г, 1929, 200).

Слід наголосити, що всі вищезазначені методи застосовуються в ході агресії проти нашої держави. Встановлено також, що російські медіа-фахівці застосовують й інші методи впливу на телеаудиторію: поширення напівправдивої інформації, показують сцени вбивств для створення образу ворога у громадській свідомості, яким визначається українська влада, використовують технологію «25-го кадру» («У СБУ заявили, що російські канали застосовують проти телеглядачів 25-й кадр», 2017, 12).

Дана проблема ускладнюється відсутністю наявних ефективних заходів протидії такому різновиду гібридної війни як інформаційна війна. Таким чином, переможцем інформаційної війни стає той, хто використовує більш ефективні технології. Несвоечасне реагування на виклики інформаційної війни може мати надзвичайно деструктивні наслідки для будь-якої держави.

Головна небезпека гібридної війни полягає у відсутності меж при застосуванні засобів ведення війни. Учасники гібридної війни у погоні за досягненням своїх цілей не гребують ніякими засобами. Крім того, в умовах ведення гібридної війни незрозумілими виявляються часові терміни її початку і завершення, непередбачуваний подальший розвиток подій. Важко також спрогнозувати зміну етапів від ескалації до затухання гібридної війни.

Термін «гібридна війна» набув актуальності такого рівня, що на даний час західні науковці занесли його до офіційного переліку військової політики Заходу. Наприклад, на саміті НАТО 2014 року прийнято рішення стосовно необхідності розробки заходів протидії через прогнози щодо ймовірного розгортання гібридної війни, при веденні якої застосовується ряд взаємопов'язаних відкритих і замкнених військових, воєнізованих та цивільних заходів (Бедрицький А, 2003, 26).

Більшість дослідників вважають, що головним елементом гібридної війни виступає інформаційна війна. Розвиток інформаційних технологій призвів до руйнування будь-яких кордонів, дозволяє застосовувати широкий спектр методів маніпулювання суспільною свідомістю між державами, які протистоять одна одній. Наприклад, у випадку україно-російського протистояння – боротьба так званого «русского мира» та постмайданної України (Динис Г, 2016, 108-112).

142
— Українські та іноземні фахівці, які досліджували військові конфлікти, впевнені, що силове захоплення Криму і війна на Сході України були здійснені Росією шляхом поєднання традиційних і нетрадиційних методів ведення війни, а саме здійснення економічного тиску супроводжувалося залученням регулярних військ РФ. До даних методів необхідно додати добре організовану пропагандистську кампанію, блокування рішень у міжнародних організаціях. Дії Росії додали важливі визначальні методики до дискусій з проблематики «гібридної війни» (Динис Г, 2016, 108-112).

В контексті ситуації з військовим вторгненням режиму В. Путіна в Україну необхідно зауважити, що його дії проти нашої держави призвели до значних труднощів для самої Росії. Причина цього полягає у тому, що українське питання для Заходу є певною межею у сучасному геополітичному протистоянні.

Визнання легітимності агресії Росії відносно України означало б й визнання власного безсилля. Цього Європа допустити не може. Крім того, цього не дозволять США. Агресія проти України призупинила європейський вектор розвитку Росії. Це зробило нездійсненним також євразійський кремлівський проект, учасники якого О.Лукашенко і Н.Назарбаєв заявляють про наміри долучитися до європейської спільноти. Останній створює протипагу Москві, налагоджуючи відносини з США і Китаєм. З огляду на досвід конфлікту між Україною та Росією можна дійти висновку, що гібридна війна по

своїй суті є комбінацією традиційних і нетрадиційних методів ведення війни, що знаходить свій прояв у використанні збройних формувань, підготовці заворушень, підтримці сепаратистських рухів, економічному, психологічному тиску, дипломатичній протидії та ін.

Стосовно організації гібридної війни, слід наголосити, що вона має латентний характер. Окремі структурні елементи діють незалежно один від одного, що не дозволяє належним чином протидіяти нападнику, оскільки важко визначити ворожий центр.

Засоби ведення гібридної війни можуть використовуватися у військових та мирних умовах. Це дає широкі можливості для нападника по відношенню до учасника протистояння, на якого спрямовані агресивні дії. Для держави на яку здійснюється напад можливості протистояння ускладнюються. Засоби гібридної війни можуть бути розраховані на провокативні дії, які відповідають інтересам агресора.

Засоби ведення гібридної війни поставили питання відносно розробки ефективних методів протидії і захисту власних державних інтересів. На сьогодні невизначеною залишається стратегія дій держави, яка зазнала нападу.

143

Особливістю гібридної війни також є відсутність можливості встановлення відповідальної сторони, а відтак втрачається нагода розгляду протиправних дій у суді. На жаль, сьогодні інформаційна війна стає звичним різновидом відносин між державами. За допомогою заперечення чи викривлення фактів можна легко маніпулювати населенням. Отже інформаційну війну можна розглядати і як одну з передумов для гібридної війни (Динис Г, 2016, 108-112).

Враховуючи нетрадиційність методів гібридної війни, доречним видається принципово новий погляд щодо розробки засобів протидії цьому деструктивному процесу. Необхідно активно розробляти інформаційні технології протидії, долучати економічні засоби, створювати антипропагандистські розробки. Також дуже важливо для визначення найбільш ефективного способу створення системи захисту усвідомлювати слабкі сторони країни, проти якої буде використано або уже ведеться гібридна війна (Hoffman F, 2011, 34).

Якісна реалізація державної влади безпосередньо залежить від ефективності процесу комунікації між окремими структурними підрозділами і від залучення громадськості до ухвалення державних рішень. Разом з тим, попри більшу ефективність безпосередніх інфо-

комунікацій, у суспільстві громадська думка формується, насамперед, під опосередкованим впливом ЗМК (Ласвель Г, 1929, 200).

Слід відзначити, що існуючі дослідження за даною темою не дозволяють у повній мірі розкрити цей феномен і спрогнозувати геостратегічну ситуацію у світі. Світовий порядок, який існував до початку збройної агресії проти України на Сході й анексії Росією Криму зазнав ще одного ніщивного удару. Країни ЄС і НАТО не демонструють достатньо адекватної протидії новим загрозам, які виникли на початку XXI ст. Неспроможність забезпечити подальшої єдності і розвитку західної демократичної моделі ставить вимогу її перегляду і розробки заходів, які будуть відповідати новим вимогам часу.

Необхідно організувати взаємодію всіх учасників інформаційного простору для розробки комплексних заходів, спрямованих на захист національної безпеки. Доречним видається створення системи, яка б кординувала заходи саме інформаційно-психологічної протидії іноземним впливам, активне залучення громадських організацій, ЗМІ, експертів. Діяльність такої системи має бути забезпечена відповідною законодавчою, організаційною, фінансовою, методологічною та матеріально-технічною підтримкою з боку держави (Почепцов Г, 2000, 528).

144

Висновки. Підсумовуючи сказане, слід відзначити, що поки що не існує ефективних розробок для протидії інформаційним атакам в рамках гібридної війни. Це наштовхує на висновок про залежність між успіхом в інформаційному протиборстві і якістю інформаційних технологій, застосованих у боротьбі. Відсутність адекватної реакції на інформаційні загрози може крім завданої шкоди призвести до припинення існування держави. Тому, крім заборони перегляду російських фільмів, користовування Інтернет продуктами виробництва РФ, необхідно проводити повноцінну антипропагандистську просвітницьку роботу. Це має бути здійснено якомога швидше.

Отримання переваги у гібридній війні значною мірою залежить від оперативності і маневреності здійснення операцій в незвичних умовах. Принципова новизна гібридної війни розкривається в комплексності методів: економічних, політичних, інформаційних.

Для України, яка стала об'єктом гібридної війни з боку РФ, дуже важливо вирішити проблему прикордонної безпеки, залучити невійськові заходи протидії іноземній експансії. Доцільною видається також тактика протидії інформаційному впливу, яка полягає в адрес-

ній реакції на конкретний інформаційний привід певного інформаційного каналу. Не можливо відслідкувати і відповіді на всі напади, однак можна адекватно відреагувати на кожний конкретно.

Джерела та література:

1. Арзуманян Р.В., “Определение войны в 21 веке”. Обзор XXI ежегодной конференции по стратегии Института стратегических исследований Армейского военного колледжа, 6-8 апреля 2010. (Ереван, 2011), 60. (accessed may 15, 2018).

2. Бедрицкий А.В., “Эволюция американской концепции информационно-войны,” Аналитические обзоры РИСИ 3 (2003): 26.

3. Динис Г. “Сучасні гібридні збройні конфлікти (приклад агресії Російської Федерації проти України),” Геополітика України: історія та сучасність 2 (2016) : 108-112.

4. Ласвель Г. Техника пропаганды в мировой войне (Москва, Ленинград: Государственное издательство, 1929), 200.

5. Маклюэн Г.М. Понимание медиа: Внешние расширения человека (Москва: Гиперборея, Кучково поле, 2007), 464.

6. Почепцов Г. Г. Психологические войны (Москва: Рефл-бук; К.: Ваклер, 2000), 528.

7. “У СБУ заявили, що російські канали застосовують проти телеглядачів 25-й кадр”, ТСН, остання зміна 15 травня, 2017, <http://tsn.ua/politika/u-sbuzayavili-scho-rosiyski-kanali-zastoso-vuyutprotiteleglyadachiv-25-y-kadr-350517.htm> (accessed may 15, 2018).

8. Hoffman F.G. “Hybrid vs. compound war,” Armed Forces Journal, October, 2009, <http://armedforcesjournal.com/hybrid-vs-compound-war/> (accessed may 15, 2018).

9. Hoffman F. G. “Future Threats and Strategic Thinking,” In Unity Journal, Fall, 2011, https://www.inUnityjournal.com/article/34/Future_Threats_and_Strategic_Thinking/ (accessed may 15, 2018).

References:

1. Arzumanyan R.V., “Определение войны в 21 веке”. Obzor XXI ezhegodnoy konferentsii po strategii Instituta strategicheskikh issledovaniy Armeyskogo voennogo kolledzha, 6-8 aprelya 2010. (Yerevan, 2011), 60. (accessed may 15, 2018).

2. Bedritskiy A.V., “Evolyutsiya amerikanskoй kontseptsii informatsionnoy voyny,” Analiticheskie obzory RISI 3 (2003): 26.

3. Dynys H. “Suchasni hibrydni zbrojni konflikty (pryklad ahresii Rosiiskoi Federatsii proty Ukrainy),” Neopolityka Ukrainy: istoriia ta

suchasnist 2 (2016) : 108-112.

4. Lasvel G. Tekhnika propagandy v mirovoy voyne (Moskva, Leningrad: Gosudarstvennoe izdatelstvo, 1929), 200.

5. Maklyuen G.M. Ponimanie media: Vneshnie rasshireniya cheloveka (Moskva: Giperboreya, Kuchkovo pole, 2007), 464.

6. Pocheptsov G. G. Psikhologicheskie voyny (Moskva: Refl-buk; K.: Vakler, 2000), 528.

7. “U SBU zaiavyly, shcho rosiiski kanaly zastosovuiut proty telehliadachiv 25-y kadr”, TSN, ostannia zmina 15 travnia, 2017, <http://tsn.ua/politika/u-sbuzayavili-scho-rosiyski-kanali-zastosovu-yutprotiteleglyadachiv-25-y-kadr-350517.htm> (accessed may 15, 2018).

8. Hoffman F.G. “Hybrid vs. compound war,” Armed Forces Journal, October, 2009, <http://armedforcesjournal.com/hybrid-vs-compound-war/> (accessed may 15, 2018).

9. Hoffman F. G. “Future Threats and Strategic Thinking,” In Unity Journal, Fall, 2011, https://www.inUnityjournal.com/article/34/Future_Threats_and_Strategic_Thinking/ (accessed may 15, 2018).

СУСПІЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ НА ТЛІ ПОЛІТИЧНИХ СТРАТЕГІЙ

Медіафорум : аналітика, прогнози,
інформаційний менеджмент :
зб. наук. праць. – Чернівці :
Чернівецький нац. ун-т, 2018. –
Том 6. – С. 147-158

Mediarorum: Analytics, Forecasts,
Information Management:
Collection of Research Articles. – Chernivtsi:
Chernivtsi National University, 2018. –
Vol. 6. – pp. 147-158

УДК: 001.891:32

©ОлегШилюк¹

НАУКОМЕТРИЧНИЙ АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ З ПОЛІТИЧНИХ НАУК: АВТОРИ, ЖУРНАЛИ, ТЕМИ, ЦИТОВАНІСТЬ (ЗА БАЗОЮ WOS)

Відсутність кількісних даних щодо опублікованих досліджень з політології зумовило проведення даної роботи. Метою дослідження було вивчення публікацій з політичних наук з використанням бібліометричного аналізу. Статті з політології, опубліковані в період між 1970 і 2018 роками, були виокремлені з бази даних Web of Science (станом на 15.03.2018 р.). Отримані записи були проаналізовані за характеристиками цитування, а також включаючи розподіл публікацій за мовами, країнами, журналами та авторами. Всього було виявлено понад 228,5 тис. статей, опублікованих в різних рецензованих журналах. З 2007 по 2017 рік спостерігається значне збільшення кількості опублікованих статей з даної тематики.

147

Більшість статей було написано англійською мовою (87,7%), а Сполучені Штати – провідна країна в загальній кількості опублікованих статей (понад 80 тис., 35,3 %). Лідера серед журналів за кількістю публікацій немає, але чотири видання (ECONOMIC AND POLITICAL WEEKLY; NEW REPUBLIC; NEW SOCIETY та NATION) публікують найбільшу кількість статей на цю тему (сумарно – понад 15 %). Аналіз найбільш цитованих публікацій дозволяє виділити три кластери дослідницьких тем: вибори як частина політичного процесу; трансформація політичних режимів; глобальні впливи і взаємодії. Це дослідження дає систематичний огляд продуктивності та наочності дослідницької роботи в галузі політичних наук. Висновки можуть бути використані для організації та визначення пріорите-

¹ Кандидат історичних наук, заступник директора з питань інформаційних технологій Наукової бібліотеки Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Україна, E-mail: o.shylyuk@chnu.edu.ua

тів майбутніх досліджень в політології.

Ключові слова: Політологія; Бібліометричний аналіз; Аналіз цитувань; Наукометрія; Web of Science.

Scientometric analysis of research on political sciences: authors, magazines, topics, citation (based on WoS)

The absence of quantitative data on published researches in political science preconditioned writing this work. The objective of the research was to study publications in political sciences using bibliometric analysis. Articles in political science published within the period of time from 1970 to 2018 have been separated from the database of the Web of Science (as of March 15, 2018). The acquired records have been analyzed according to the citation characteristics, with publications divisioned depending on the language, country, journal and author. There have been found over 222,5 thousand articles in total, which have been published in various peer-viewed journals. From 2007 to 2017 there was observed a significant increase in the number of articles published on this topic.

148

— Most articles are written in English (87.7%), with the United States of America being the leading country in terms of the total number of articles published (over 80 thousand, 35.3%). There is no obvious leader among journals with regard to the number of publications, but four publishers (ECONOMIC AND POLITICAL WEEKLY; NEW REPUBLIC; NEW SOCIETY and NATION) publish the majority of articles on this topic (over 15%) in aggregate. The analysis of the most cited publications allows dividing topics for research into three clusters: election as a part of the political process; transformation of political regimes; global influences and interactions. This research provides a systematic review of efficiency and ostensiveness of research work in the field of political sciences. Conclusions can be used for organizing and determining priorities of future research in political science.

Keywords: Political Science; Bibliometric analysis; Citation analysis; Scientometrics; Web of Science.

У роботі використано наукометричний підхід до опрацювання публікацій. Як джерело інформації обрано реферативний ресурс Web of Science компанії Clarivate Analytics (далі WoS) [1], наукометричний апарат якого забезпечує відстеження показників цитування публікацій з ретроспективою починаючи з 1898 р. (для природничих та суспільних наук), а для гуманітарних наук – з 1975 р. Всі книги та журна-

ли які знаходяться у WoS Core Collection, відносяться як мінімум до однієї з предметних категорій, відповідно всі записи у наукометричній базі даних містять предметну категорію вихідної публікації в полі «Категорії WoS». Пошук здійснено за предметною категорією WoS - Political Science (Політологія), знайдено понад 615 тис. публікацій різних типів видань: статті (ARTICLE), збірники матеріалів наукових заходів (PROCEEDINGS PAPER), огляди (REVIEW), книги та розділи книг (BOOK; BOOK CHAPTER), редакційні матеріали (EDITORIAL MATERIAL) та інші.

З метою вивчення саме дослідницької роботи з даної категорії було прийнято рішення обмежитись аналізом наступних типів документів статті (ARTICLE) та збірники матеріалів наукових заходів (PROCEEDINGS PAPER) – всього 228,5 тис. публікації. За 1970-2018 рр. загалом надруковано 228 506 публікацій (дані станом на 01.03.2018 р.). В період 1970-2006 рр. у середньому темпи зростання активності авторів з даної тематики дорівнюють від 2 до 4 тис. публікацій на рік; в останнє десятиліття (2007-2017 рр.) спостерігається кількісне зростання – від 5 до 9 тис. публікацій на рік. Структура публікацій за предметною галуззю знань свідчить про те, що в дослідженні проблем політичних наук особлива увага приділяється напрямкам INTERNATIONAL RELATIONS; ECONOMICS; SOCIAL SCIENCES INTERDISCIPLINARY; SOCIAL ISSUES; PLANNING DEVELOPMENT; PUBLIC ADMINISTRATION; AREA STUDIES та іншим (див. табл.1):

149

Таблиця 1

	Напрямки досліджень	Кількість публікацій	У % від загальної кількості
1	INTERNATIONAL RELATIONS	39899	17,4 %
2	ECONOMICS	18404	8,1 %
3	SOCIAL SCIENCES INTERDISCIPLINARY	16839	7,4 %
4	SOCIAL ISSUES	16808	7,4 %
5	PLANNING DEVELOPMENT	13198	5,8 %
6	PUBLIC ADMINISTRATION	12096	5,3 %
7	AREA STUDIES	11168	4,9 %
8	SOCIOLOGY	8214	3,6 %
9	HISTORY	4938	2,2 %
10	COMMUNICATION	4204	1,8 %

Систематизація публікацій за назвами видань дозволяє встановити лідерів за кількістю публікацій – 4 видання на які приходиться понад 15% всіх публікацій: ECONOMIC AND POLITICAL WEEKLY; NEW REPUBLIC; NEW SOCIETY та NATION. Розподіл першого десятку назв журналів за кількістю публікацій (див. табл. 2).

Відібравши 250 найбільш цитованих статей з даної категорії (від 347 до 2322 цитувань) було отримано перелік видань де такі матеріали найчастіше публікуються (див. табл.3):

Таблиця 2

	Назва видання	Всього статей	У відсотках до загальної кількості
1	ECONOMIC AND POLITICAL WEEKLY	9802	4,3 %
2	NEW REPUBLIC	9366	4,1 %
3	NEW SOCIETY	8419	3,7 %
4	NATION	7864	3,4 %
5	OSTEUROPA	4043	1,8 %
6	ANNALS OF THE AMERICAN ACADEMY OF POLITICAL AND SOCIAL SCIENCE	3593	1,6 %
7	PUBLIC CHOICE	3422	1,5 %
8	CURRENT HISTORY	3171	1,4 %
9	SOCIAL SCIENCE QUARTERLY	3051	1,3 %
10	COMMENTARY	2918	1,3 %

Таблиця 3

	Назва видання	Кількість публікацій
1	AMERICAN POLITICAL SCIENCE REVIEW	59
2	INTERNATIONAL ORGANIZATION	32
3	AMERICAN JOURNAL OF POLITICAL SCIENCE	23
4	PUBLIC OPINION QUARTERLY	15
5	WORLD POLITICS	11
6	PHILOSOPHY PUBLIC AFFAIRS	9
7	JOURNAL OF CONFLICT RESOLUTION	7
8	JOURNAL OF PEACE RESEARCH	6
9	NEW LEFT REVIEW	6
10	BRITISH JOURNAL OF POLITICAL SCIENCE	5

150

Аналіз розподілу публікацій по країнах дозволив виявити ядро найбільш прогресивних з них, на які припадає понад 50 % публікацій. Серед них США (35,3 %), Великобританія (9,5 %), Німеччина (3,9 %), Канада (3,1 %). Однозначним лідером з питань документної комунікації є США – понад 80 тис. публікації. Публікації з України складають біля 0,06% – 137.

Інформативною для наукометричних досліджень вважають творчу активність та лідерство науковців – авторів публікацій. Щоб відстежити цей показник, у WoS є можливість переглядати певні цифрові показники публікаційної активності авторів. Крім того за допомогою іншого інструменту компанії Clarivate Analytics – системи ідентифікації авторів ResearcherID [2] – можливо отримати таку інформацію, як варіанти імені автора, перелік місць його роботи, кількість публікацій, роки публікаційної активності, рік появи у базі даних, галузі досліджень, посилання на основних співавторів, загальна

кількість цитувань на публікації автора, видання, в яких автор публікувався тощо. Серед авторів, що досліджують проблеми політичних наук, встановлено десять лідерів за кількістю публікацій, однак це лише до 1 % всіх публікацій (див. табл. 4):

Таблиця 4

	Автори	Кількість публікацій	У % від загальної кількості
1	BARNES F.	313	0,14 %
2	WHITE D.	281	0,12 %
3	THAPAR R.	222	0,1 %
4	NOORANI A.G.	209	0,1 %
5	IJUDIS I.B.	180	0,08 %
6	KONDRACKE M.	175	0,08 %
7	GHOSH A.	172	0,08 %
8	OSBORNE I.	163	0,07 %
9	LIZZAR R.	144	0,07 %
10	LAURANCE J.	136	0,07 %

Також було проведено аналіз 250 найбільш цитованих публікацій, з метою відслідкування авторів у кого є 4 і більше високоцитовані публікації (див. табл.5):

Таблиця 5

	Автори	Кількість публікацій
1	FEARON I.D.	7
2	KEOHANE R.O.	4
3	MORAVCSIK A.	4
4	SNIDAL D.	4
5	STIMSON J.A.	4

Безумовний інтерес становить структура наукових установ, що активно займаються цією проблемою. Явних лідерів немає, а перший десяток за кількістю публікацій представлено наступним чином (див. табл.6):

Таблиця 6

	Організації	Кількість публікацій	У % від загальної кількості
1	UNIVERSITY OF CALIFORNIA SYSTEM	5933	2,6 %
2	UNIVERSITY OF LONDON	4577	2,0 %
3	HARVARD UNIVERSITY	2881	1,3 %
4	UNIVERSITY OF OXFORD	2116	0,9 %
5	STATE UNIVERSITY OF NEW YORK SUNY SYSTEM	2030	0,9 %
6	LONDON SCHOOL OF ECONOMICS AND POLITICAL SCIENCE	1861	0,8 %
7	PENNSYLVANIA COMMONWEALTH SYSTEM OF HIGHER EDUCATION PCSHE	1860	0,8 %
8	STATE UNIVERSITY SYSTEM OF FLORIDA	1834	0,8 %
9	COLUMBIA UNIVERSITY	1751	0,8 %
10	UNIVERSITY OF WISCONSIN SYSTEM	1749	0,8 %

Переважна більшість матеріалів (87,7 %) опублікована англійською мовою, хоча зустрічаються публікації іншими мовами, перший десяток за кількістю публікацій різними мовами (крім англійської) представлено наступним чином (див. табл. 7):

Таблиця 7

	Мови	Кількість публікацій	У % від загальної кількості
1	Німецька	15284	6.7 %
2	Французька	4501	2.0 %
3	Іспанська	3038	1.3 %
4	Чеська	2670	1.2 %
5	Норвежська	1382	0.6 %
6	Італійська	420	0.2 %
7	Російська	229	0.1 %
8	Португальська	164	0.07 %
9	Сербська	74	0.03 %
10	Словацька	49	0.02 %

В базі даних наявна також одна публікація українською мовою.

152 Провести аналіз найбільш цитованих публікацій з даної тематики є досить проблематичним. Для гуманітарних і соціальних наук властивий ефект накопичення, тобто найбільш цитованими публікаціями є старіші публікації, на відміну від природничих і технічних наук, де найбільш цитованими є новіші публікації. Коли проаналізувати 250 найбільш цитованих матеріалів, з вибіркою по роках публікації, то половина з них це будуть статті 1990-х - початку 2000-х років (див. табл.8):

Таблиця 8

	Роки публікації	Кількість публікацій	У % від загальної кількості
1	2000	15	6.0 %
2	2002	15	6.0 %
3	1997	14	5.6 %
4	1995	13	5.2 %
5	2001	13	5.2 %
6	1993	12	4.8 %
7	1998	12	4.8 %
8	1996	11	4.4 %
9	2004	11	4.4 %
10	1992	8	3.2 %

Тому для аналізу найбільш цитованих публікацій було зроблено вибірку публікацій останніх 5 років, для того щоб бачити як розвивається сучасна політологія, які проблеми досліджуються, яка тематика буде активно розвиватись. За період 2014-2018 рр. відібрано 35 313 публікацій з політології, що складає понад 15 % від загальної кількості. Були відібрані високоцитовані публікації для даної області

і року публікації – 179 документів. За напрямками досліджень це переважно матеріали з (див. табл.9):

Таблиця 9

	Напрямки досліджень	Кількість публікацій	У % від загальної кількості
1	INTERNATIONAL RELATIONS	51	28,5 %
2	PUBLIC ADMINISTRATION	35	19,6 %
3	ECONOMICS	12	6,7 %
4	ENVIRONMENTAL STUDIES	6	3,4 %
5	LAW	4	2,2 %
6	SOCIOLOGY	4	2,2 %
7	AREA STUDIES	2	1,1 %
8	GEOGRAPHY	2	1,1 %
9	PLANNING DEVELOPMENT	2	1,1 %
10	PSYCHOLOGY SOCIAL	2	1,1 %

Матеріали публікувались у наступних виданнях (див. табл. 10):

Таблиця 10

	Назва видання	Всього статей	У відсотках до загальної кількості
1	AMERICAN JOURNAL OF POLITICAL SCIENCE	18	10,056 %
2	JOURNAL OF PEACE RESEARCH	16	8,939 %
3	JOURNAL OF EUROPEAN PUBLIC POLICY	11	6,145 %
4	GLOBAL POLICY	8	4,469 %
5	JOURNAL OF CONFLICT RESOLUTION	7	3,911 %
6	WEST EUROPEAN POLITICS	7	3,911 %
7	BRITISH JOURNAL OF POLITICAL SCIENCE	6	3,352 %
8	PARTY POLITICS	6	3,352 %
9	POLITICAL ANALYSIS	6	3,352 %
10	EUROPEAN POLITICAL SCIENCE	5	2,793 %

153

До того ж було відібрано авторів, які мають 3 і більше високоцитовані публікації (див. табл. 11):

Таблиця 11

	Автори	Кількість публікацій
1	HAINMUELLER J.	4
2	BAUER M.W.	3
3	KELEMEN R.D.	3

Окремо проведений аналіз найбільш цитованих публікацій дозволив виокремити 25 з них для подальшої більш досконалої оцінки (див. табл. 12):

Таблиця 12

Стаття	Автори	Назва видання	Рік публікації	Всього цитат	Середня кіл. за рік
Testing Theories of American Politics: Elites, Interest Groups, and Average Citizens	Gilens, Martin; Page, Benjamin I.	PERSPECTIVES ON POLITICS	2014	252	50,4
Making sense of financialization	van der Zwan, Natascha	SOCIO-ECONOMIC REVIEW	2014	149	29,8
Autocratic Breakdown and Regime Transitions: A New Data Set	Geddes, Barbara; Wright, Joseph; Frantz, Erica	PERSPECTIVES ON POLITICS	2014	131	26,2
Measuring party positions in Europe: The Chapel Hill expert survey trend file, 19992010	Bakker, Ryan; de Vries, Catherine; Edwards, Erica; Hooghe, Liesbet; Jolly, Seth; Marks, Gary; Polk, Jonathan; Rovny, Jan; Steenbergen, Marco; Vachudova, Milada Anna	PARTY POLITICS	2015	119	29,75
Comparative Politics and the Synthetic Control Method	Abadie, Alberto; Diamond, Alexis; Hainmueller, Jens	AMERICAN JOURNAL OF POLITICAL SCIENCE	2015	104	26
Fear and Loathing across Party Lines: New Evidence on Group Polarization	Iyengar, Shanto; Westwood, Sean J.	AMERICAN JOURNAL OF POLITICAL SCIENCE	2015	102	25,5
Understanding the Determinants of Political Ideology: Implications of Structural Complexity	Feldman, Stanley; Johnston, Christopher	POLITICAL PSYCHOLOGY	2014	96	19,2
Global value chains in a post-Washington Consensus world	Gereffi, Gary	REVIEW OF INTERNATIONAL POLITICAL ECONOMY	2014	96	19,2
Armed conflicts, 19462014	Pettersson, Therese; Wallensteen, Peter	JOURNAL OF PEACE RESEARCH	2015	79	19,75
Armed conflicts, 19462013	Themmer, Lotta; Wallensteen, Peter	JOURNAL OF PEACE RESEARCH	2014	77	15,4
Does Survey Mode Still Matter? Findings from a 2010 Multi-Mode Comparison	Ansolabehere, Stephen; Schaffner, Brian F.	POLITICAL ANALYSIS	2014	74	14,8
FACING UP TO THE DEMOCRATIC RECESSION	Diamond, Larry	JOURNAL OF DEMOCRACY	2015	70	17,5

Disrespectfully Agree: The Differential Effects of Partisan Sorting on Social and Issue Polarization	Mason, Lilliana	AMERICAN JOURNAL OF POLITICAL SCIENCE	2015	69	17,25
The New Intergovernmentalism: European Integration in the Post-Maastricht Era	Bickerton, Christopher J.; Hodson, Dermot; Puetter, Uwe	JCMS-JOURNAL OF COMMON MARKET STUDIES	2015	68	17
Transnational business governance interactions: Conceptualization and framework for analysis	Eberlein, Burkard; Abbott, Kenneth W.; Black, Julia; Meidinger, Errol; Wood, Stepan	REGULATION & GOVERNANCE	2014	68	13,6
Mapping the Ideological Marketplace	Bonica, Adam	AMERICAN JOURNAL OF POLITICAL SCIENCE	2014	67	13,4
Separating the Shirkers from the Workers? Making Sure Respondents Pay Attention on Self-Administered Surveys	Berinsky, Adam J.; Margolis, Michele F.; Sances, Michael W.	AMERICAN JOURNAL OF POLITICAL SCIENCE	2014	66	13,2
Respect for Human Rights has Improved Over Time: Modeling the Changing Standard of Accountability	Fariss, Christopher J.	AMERICAN POLITICAL SCIENCE REVIEW	2014	65	13
Assembling an experimentalist regime: Transnational governance interactions in the forest sector	Overdevest, Christine; Zeitlin, Jonathan	REGULATION & GOVERNANCE	2014	61	12,2
Birds of the Same Feather Tweet Together: Bayesian Ideal Point Estimation Using Twitter Data	Barbera, Pablo	POLITICAL ANALYSIS	2015	57	14,25
Causal Inference in Conjoint Analysis: Understanding Multidimensional Choices via Stated Preference Experiments	Hainmueller, Jens; Hopkins, Daniel J.; Yamamoto, Teppei	POLITICAL ANALYSIS	2014	57	11,4
On the Validity of the Regression Discontinuity Design for Estimating Electoral Effects: New Evidence from Over 40,000 Close Races	Eggers, Andrew C.; Fowler, Anthony; Hainmueller, Jens; Hall, Andrew B.; Snyder, James M.	AMERICAN JOURNAL OF POLITICAL SCIENCE	2015	56	14
Revisiting Electoral Volatility in Post-Communist Countries: New Data, New Results and New Approaches	Powell, Eleanor Neff; Tucker, Joshua A.	BRITISH JOURNAL OF POLITICAL SCIENCE	2014	56	11,2

Explaining governance in global value chains: A modular theorybuilding effort	Ponte, Stefano; Sturgeon, Timothy	REVIEW OF INTERNATIONAL POLITICAL ECONOMY	2014	55	11
Climate-Science Communication and the Measurement Problem	Kahan, Dan M.	POLITICAL PSYCHOLOGY	2015	53	13,25

156

Судячи з тематики найбільш цитованих робіт, інтерес дослідників спрямований на дослідження: теорії виборчої демократії; глобальних фінансів; змін авторитарних режимів; національної партійної позиції щодо європейської інтеграції окремих країн ЄС; методів емпіричних досліджень в політології; проблем сучасної глобалізації; збройних конфліктів; сучасних інструментів політологічних опитувань; стану глобальної демократії; поляризаційної проблеми в суспільстві; нових міждержавних устроїв; взаємодії транснаціонального бізнесу; методів політологічних досліджень; правозахисної практики; політичних акцентів в соціальних мережах; інструменти електоральних ефектів; електоральної волатильності; суспільних 83 ризиків кліматичних змін та ін.

Для встановлення актуальних питань сучасних досліджень політичних наук було виявлено і проаналізовано 10 найбільш цитованих публікацій за 2018 р. (див. табл.13):

Таблиця 13

Назва	Автори	Назва видання	Всього цитат
Assessing democratic representation in multilevel democracies	Daeubler, Thomas; Mueller, Jochen; Stecker, Christian	WEST EUROPEAN POLITICS	10
Parliaments in security policy: Involvement, politicisation, and influence	Mello, Patrick A.; Peters, Dirk	BRITISH JOURNAL OF POLITICS & INTERNATIONAL RELATIONS	9
Party unity in federal disunity: determinants of decentralised policyseeking in Switzerland	Mueller, Sean; Bernauer, Julian	WEST EUROPEAN POLITICS	6
Passing the buck? Responsibility attribution and cognitive bias in multilevel democracies	Leon, Sandra; Jurado, Ignacio; Garmendia Madariaga, Amutz	WEST EUROPEAN POLITICS	6

A world of difference: the sources of regional government composition and alternation	Schakel, Arjan H.; Massetti, Emanuele	WEST EUROPEAN POLITICS	6
The war powers of the British parliament: What has been established and what remains unclear?	Strong, James	BRITISH JOURNAL OF POLITICS & INTERNATIONAL RELATIONS	5
Federal reform and the quality of representation in Belgium	van Haute, Emilie; Deschouwer, Kris	WEST EUROPEAN POLITICS	5
Ideological alignment and the distribution of public expenditures	Kleider, Hanna; Roeth, Leonce; Garritzmann, Julian L.	WEST EUROPEAN POLITICS	5
Decentralising competences in multilevel systems: insights from the regulation of genetically modified organisms	Tosun, Jale; Hartung, Ulrich	WEST EUROPEAN POLITICS	5
From the euro to the Schengen crises: European integration theories, politicization, and identity politics	Boerzel, Tanja A.; Risse, Thomas	JOURNAL OF EUROPEAN PUBLIC POLICY	4

Вище вказані статті були опубліковані у 3 виданнях:

	Назва видання	Всього статей
1	WEST EUROPEAN POLITICS	7
2	BRITISH JOURNAL OF POLITICS INTERNATIONAL RELATIONS	2
3	JOURNAL OF EUROPEAN PUBLIC POLICY	1

Спостерігаємо спад у захопленні політологів абстрактними теоріями та значну перевагу досліджень практичних проблем, що є відповіддю на найбільш гострі проблеми сучасності, зокрема стосовно виборів як предмету політологічного аналізу (самі вибори як частина політичного процесу, виборчі системи, політичні організації і конфлікти тощо); проблеми суспільних змін і трансформацій політичних режимів; питання глобальної взаємопов'язаності, глобального врядування і взагалі глобальних впливів і взаємодій; виживання або, навпаки, розмивання національних держав в умовах глобалізації тощо.

Таким чином, база даних WoS надає широкий спектр аналітичних можливостей для дослідження вивчення проблем політології. У подальшому інтерес буде представляти наукометричні дослідження

більш детальних, прикладних питань політичних наук; регіональних аспектів.

References:

1. Web of Science / Clarivate Analytics [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://webofknowledge.com> (accessed march 15, 2018).
2. ResearcherID / Clarivate Analytics [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.researcherid.com> (accessed march 15, 2018).

УДК: 328.18(497.2)

© Віра Бурдяк¹

ПОЛІТИЧНА КОМУНІКАЦІЯ ВЛАДИ ТА ОПОЗИЦІЇ В БОЛГАРІЇ: СУЧАСНА ПРОЕКЦІЯ

Політична комунікація влади й опозиції в умовах багатопартійності сучасної Республіки Болгарія, за соціальним і функціональним значенням, сприяє мобілізації інтелектуального потенціалу, соціальної енергії, ініціативи, як окремих громадян, так і різних громадських організацій, груп, прискорюючи і поглиблюючи цим подальший розвиток суспільства в цілому. У статті представлена об'єктивна ідентифікація політичної комунікації, специфічні риси публічних виступів та двояка проекція політичних промов у вертикальній перспективі «влада – опозиція». При позиціонуванні Болгарії за критерієм ступеня демократичності у комунікації влади й опозиції слід зважати на амплітудні відмінності: особливості переходу Болгарії після 1989 р., політичну конфігурацію (вплив двопартійної системи), чітку специфіку політичної конфронтації комунікаційного процесу, який розкриває їх непримиренність і відмінність позицій. Специфічне протистояння основних політичних акторів (СДС і БСП) розвивалося по надто руйнівній вісі «демократія – комунізм». Восьмирічна діяльність коаліційного уряду СДС (2001-2009) спричинила крайню експансію. Її інтенсивність децю нівелювала ідеологічна ідентичність, але й вона не змогла пом'якшити комунікаційне протистояння між владою та опозицією. Діяльність трьох урядових кабінетів партії ГЕРБ і прем'єра Б. Борисова, починаючи з 2009 р., чітко висвітлила нові відмінності в комунікації з опозицією, провокуючи системну непримиренність. Опір влади щодо опозиції іноді межує з зарозумілістю. Це створює замкнене коло, в якому влада та опозиція підстерігають одна одну, щоб швидко реагувати в просторі ЗМІ на прорахунки супротивника, компрометувати, з метою введення нових правил.

Ключові слова: політична комунікація, влада, опозиція, Болгарія.

¹ Доктор політичних наук, професор кафедри політології та державного управління Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Україна, E-mail: viracherniv@gmail.com

Political Communication of Power and Opposition in Bulgaria: A Modern Projection

Political communication between the authorities and the opposition within the multi-party system of the modern Republic of Bulgaria, in terms of social and functional values, supports the mobilization of intellectual potential, social energy and initiatives of both individual citizens and various social organizations, groups, while accelerating and deepening further development of society as a whole. The article presents the objective identification of political communication, specific features of public speeches and a double-natured projection of political speeches in the vertical perspective of "power - opposition". While positioning Bulgaria by the criterion of the democracy degree in the communication between the authorities and the opposition, we should take into account the amplitude differences: the peculiarities of the transition of Bulgaria after 1989, political configuration (the influence of the two-party system), the specifics of the political confrontation of the communicative process, which reveals their intransigence and difference in the positions.

160

— *The specific confrontation between the main political actors (SDS and BSP) has been developing by the very destructive axis of "democracy - communism". The eight-year activity of the coalition government of SDS (2001-2009) has led to an extreme expansion. Its intensity has been somewhat leveled by the ideological identity, but still it couldn't soften the communicative confrontation between the authorities and the opposition. The activities of the three governmental offices of the GERD Party and Prime Minister's B. Borisov office since 2009 have clearly highlighted the new differences in communicative with the opposition, provoking systemic intransigence. The authorities' resistance to the opposition sometimes borders on arrogance. This creates a closed circle in which the authorities and the opposition wait for each other's actions to quickly react to the miscalculations of the enemy in the media space, to compromise in order to set the new rules.*

Keywords: *political communication, power, opposition, Bulgaria.*

Вступ. Політична комунікація зазвичай пов'язана з процесом передачі й обміну політичною інформацією, яка формує політичну діяльність і реальність, безпосередньо пов'язана з функціонуванням політичної системи. Це «поле зіткнень дискурсів, що мають своїм об'єктом політику і метою яких є влада над політичною інтерпретацією реальності» [Канєв Д., 2006, 204]. Політична комунікація в Болгарії в умовах багатопартійності за своїм соціальним і функціо-

нальним значенням сприяє мобілізації інтелектуального потенціалу, соціальної енергії, ініціативи, як окремих громадян, так і різних громадських організацій, груп, прискорюючи і поглиблюючи цим прогрес суспільства в цілому. Вивчення цього процесу не втрачає певної актуальності для українських дослідників у плані аналізу досвіду болгарської політичної комунікації, який доволі схожий з українським.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вказані аспекти політичної комунікації аналізують у своїх працях відомі зарубіжні та українські дослідники (К. Джанда, М. Дюверже, А. Лейпхарт, К. Поппер, Дж. Сарторі, Г. Голосов, Л. Тимофеева, Холодковський, А. Колодій, М. Примуш, Ю. Шведа та ін.). Можна стверджувати, що в Україні склалася певна школа чернівецьких, одеських і харківських дослідників (В. Бурдяк, І. Осадца, О. Дьомін, Є. Іванов, М. Мілова, О. Романюк тощо), які вивчають ці проблеми. На думку Л. Тимофеевої, учасники політичної комунікації є суб'єктами різного рівня: вертикального (правлячі, виборці і громадські організації, керуючі та групи по інтересах, правлячі й опозиція, партії й електорат) та горизонтального (суб'єкти, що займають однакове становище) [Тимофеева Л.Н., 2004, 134].

Серед болгарських дослідників, які звертаються до проблем політичної комунікації, слід відзначити праці Г. Блізнашки, О. Мінчева, Т. Буруджієвої, Г. Карасімеонова, Р. Коларова, С. Начева, Н. Неновські, С. Стойчева. Автори акцентують увагу на понятті партії, її статусу і ролі в перехідному суспільстві, представництві і багатьох протиріччях політичного та правового характеру [Стенограма от круга маса, 2009; Блізнашки Г., 2009; Блізнашки Г., 2015; Друмева Е., 2013; Канев Д., 2006; Киров П., 1996; Стойчев С., 1996].

Суттєве значення для формування методологічної основи статті мають теоретичні формулювання і висновки школи структурно-функціонального підходу – Н. Лумана і Ю. Хабермаса, які відображають глибинні процеси сучасної політичної комунікації, наголошують, що вона на вертикальному і горизонтальному рівні безпосередньо пов'язана з суспільством і розкриває його переконання, ставлення та очікування [Кинг М., Торнхил К., 2008, 43].

За теорією Н. Лумана, кожна соціальна система, зокрема й політична, функціонує згідно з певним кодом. Політика організована за дворівневим кодом. По-перше, вона структурована через проти-

стояння між правлячими і тими, ким управляють. Це означає, що політична система спочатку визначає себе зафіксованою серед тих, хто бере участь в управлінні та тими, хто не входить в управлінські структури. Тож, за словами Н. Лумана, здійснення влади, з якою в основному пов'язане функціонування політичної системи, можливе лише для тих, хто бере участь в управлінні і застосовує свою владу до тих, хто не бере у ній участі. Фундаментальною передумовою існування політичної системи є її здатність визначати, хто має повноваження здійснювати владу і ким вона може управляти. Втім, сторони діаметрально розділені у цій двоякій схемі, що породжує відносини між «урядом» та «опозицією». Їх інтереси представляють політичні партії [Кинг М., Торнхил К., 2008, 87]

Виклад основного матеріалу. Вкажемо, що поняття «влада», «правлячі», «керуючі» і «уряд» вживаються у статті однозначно. Термін «опозиція» інтерпретовано в популярному сенсі: організовані групи – партії, які протистоять домінуючій позиції управлінців і ведуть лінію політичної опозиції.

162

Уаголосимо, що конституційно-правове регулювання політичного плюралізму в Республіці Болгарія (РБ) – процес незавершений і досить динамічний. Він зумовлений не лише політико-юридичними аспектами, а й багатьма змінами, пов'язаними зі вступом РБ до Європейського Союзу, потребою запровадження норм європейського права у болгарську політичну практику, імплементацією і гармонізацією законодавства, яке відображає всі соціальні зміни, і, безумовно, вимагає постійного вдосконалення, зокрема і в сфері партійного плюралізму.

У другому десятилітті ХХІ ст. у Республіці Болгарія викристалізувалося декілька основних акторів, що беруть участь у політичному процесі та політичній комунікації. До них слід віднести найперше правлячу політичну партію ГЕРБ (Громадяни за європейський розвиток Болгарії) на чолі з Бойко Борисовим (прем'єр-міністр), у коаліції з колишніми правими силами Союзу демократичних сил (СДС) та Демократичного Союзу Болгарії (ДСБ), які тривалий період очолює экс-прем'єр РБ Іван Костов. Іноді ситуативно їх підтримує радикальна партія «Атака» з своїм лідером Віленом Сидеровим [Атака в парламента, 2012].

Опозицію очолює Болгарська соціалістична партія (БСП) з лідером Сергієм Станішевим у коаліції з партією Рух за права і свободи

(РПС) і Національним рухом Симеона Другого (НРСД була створена в 2001 р. сином останнього болгарського царя Бориса. Після перемоги на виборах Симеон Сакскобургготський став першим прем'єром Республіки Болгарія у ХХІ ст.) [Бурдяк В., 2004]. Крім названих політичних сил, на політичній арені цього періоду були й інші малі та нові партії, проте основна політична комунікація та суперництво, розгорталися між партіями ГЕРБ і БСП.

На виборах до Народних Зборів (парламенту РБ) у 2013 р., як і в 2009 р., перемогла партія ГЕРБ, що викликало неоднозначну реакцію серед болгар. Щоб переконатися у цьому, досить переглянути соціальні мережі, в яких болгарські користувачі мало не через одного залишали коментарі в дусі «ми їх два рази виганяли, а вони знову пролізли, щоб диктувати нам свою волю». Дійсно, організована в 2006 р. як флагман європейської інтеграції партія Б. Борисова ГЕРБ вже в липні 2009 р., завдяки гарним гаслам і риториці, завоювала симпатії болгар і більшість у парламенті. Втім, до 2013 р. болгари зрозуміли, що крім барвистих обіцянок «європейського раю на землі», будьяких дійсно позитивних змін у суспільному добробуті їм від партії ГЕРБ марно очікувати, особливо коли уряд підняв тарифи на електроенергію, а пенсіонери отримали рахунки з сумами, що перевищували розміри їх пенсій.

Народний протест виплеснувся на вулицю, але без чіткої організації, швидко пішов на спад. Відразу ж прем'єр Б. Борисов і весь урядовий кабінет заявили про свою відставку під гаслом «нехай виберуть більш гідних». Тож перша каденція уряду Б. Борисова (2009-2013 рр.) завершилася на тлі протестів. У державі на якийсь час запанувало безвладдя, а люди відверто не розуміли, що робити далі. Водночас проурядові ЗМІ щоденно в своїх публікаціях, виступах і коментарях всіляко наголошували, що зовсім без влади бути погано, а альтернатива, попередньому уряду, власне, відсутня. У такій ситуації, був призначений другий уряд Б. Борисова і він знову повернувся на політичний Олімп у листопаді 2014 р. Зазначимо, що впродовж останніх років у виступах болгарських аналітиків рефреном звучить думка, що уряд ГЕРБ за період управління державою практично повністю знищив малий і середній бізнес і за порадою Європейського Союзу, по суті, заклав проект «Південний потік» разом з вигодами, які Республіка Болгарія могла отримати від участі в ньому [Топоров А., 2017].

У 2016 р. у болгарському суспільстві, на тлі відвертих злиднів, розвалу економіки і збройних сил, експансії мігрантів, запанували ностальгічні мотиви – громадяни все частіше згадували, як досить непогано жилося в соціалістичному таборі, і зазвичай звертали погляди до Росії. Все це разом з відповідною риторикою та обіцянками відновити відносини з Москвою і припинити антиросійські санкції, що вдарили і по виробниках Болгарії, посприяло обранню новим Президентом РБ представника БСП Румена Радева, який виграв перемогу на виборах у кандидата від ГЕРБ Цецки Цачевої. Через програв кандидата ГЕРБ на президентських виборах Б. Борисов подав у відставку після двох років діяльності на чолі кабінету. Втім, Р. Радев, ставши Президентом, практично проводить проєвропейську політику, незважаючи на «проросійські» пункти своєї програми і не рідше за своїх політичних опонентів говорить про потребу тіснішої інтеграції з Європейським Союзом і НАТО, хоч членству Болгарії в Спільноті в 2018 р. вже минуло 11 років, а в Альянсі – 14 років.

164

— Результати дострокових виборів до Народних Зборів 26 березня 2017 р., показали, що громадяни якщо і розчарувалися в Р. Радеві і соціалістах, то не настільки, щоб бажати повернення правління ГЕРБ. На це вказує і не дуже високий відсоток голосів, які отримала на виборах ГЕРБ – 32,6%, що не набагато вище за результат БСП, за яку проголосували 27,2% болгар [Bulgaria's Borisov, 2017]. Експерти називають різні причини лідерства партії Б. Борисова на виборах до парламенту: налагоджені за роки правління комунікаційні «зв'язки» в районних виборчих комісіях, особлива риторика і «робота» з ромською меншиною та тими болгарами, що набагато сильніше за своїх співвітчизників зазнали переваг європейської інтеграції – живуть і працюють за кордоном. За останніми даними різних соціологічних центрів держави – це майже кожний четвертий громадянин РБ, при цьому ГЕРБ впевнено лідирував на виборах саме на дільницях, відкритих за кордоном.

Відразу ж після оголошення результатів виборів європейські спостерігачі визнали їх «прозорими і демократичними». Вони вважали, що ГЕРБ, щоб сформувати кабінет міністрів, має ввійти в коаліцію з іншими політичними силами. Соціалісти і їх партійний лідер Корнелія Нинова заявили, що ні на які злиття зі своїми візаві не підуть, але завжди готові сформувати уряд самі, якщо у ГЕРБ з цим нічого не вийде. Заявляючи так, БСП розраховувала, що її позицію підтримає

третьої номер виборчих перегонів – коаліція партій «Об'єднані патріоти», яка здобула 9% голосів виборців.

Аналітики з великою імовірністю припускали, що євроінтегратор ГЕРБ увійде в альянс з партією РПС, яка попри ліберальну назву, об'єднує досить вузький прошарок населення РБ – турок і інших мусульман. Адже ще під час виборів Б. Борисов фактично підтримав РПС у боротьбі проти партії «Демократи за відповідальність, свободу і толерантність» (ДВСТ), що відкололася від РПС, разом з лідером «девеесників» Лютві Местаном.

Історію мусульманського розколу можна порівняти зі спробами Стамбула приєднати назад вілайєт, що відколовся, адже ДВСТ – це політичне дітище самого турецького лідера Р. Ердогана. І якщо РПС незмінно бореться за «права турків і мусульман», то їх частина – ДВСТ, вирішила піти далі, домагаючись визнання в Республіці Болгарія турецької мови як другої державної. Ситуація загострилася настільки, що в передвиборному роликуні партії знявся сам Президент Туреччини Р. Ердоган, а в ході виборів він недвозначно заявив, що уряд Республіки Болгарія чинить тиск на мусульман. Така завзятість турків дала швидше зворотний результат, адже мусульман у РБ майже 13%, а у слов'янської більшості пам'ять про важкі п'ять століть османського ярма відображена мало не на генетичному рівні. Президент Р. Радев відповів Р. Ердогану, що його країна нікого не вчить демократії, але і брати уроки від держави, в якій не все в порядку з правами людини, не збирається [Президент Болгарії заявив, 2017]. Позицію Р. Радева підтримав Б. Борисов, який цілком по-євроінтеграторськи натякнув, що подібна активність сусідів може призвести до того, що у Республіки Болгарія може з'явитися «власний Крим». Зрештою, ДВСТ отримала менше 3% голосів виборців, а РПС залишилася єдиною потужною партією мусульман Болгарії. Тож можливість створення коаліції ГЕРБ і РПС була цілком імовірною.

Втім, практика формування уряду Республіки Болгарія показала наступне. Парламент Болгарії призначив новий правоцентристський уряд на чолі з Б. Борисовим, який вже втретє став прем'єр-міністром. Голосували «за» главу нового уряду 4 травня 2017 р. 133 депутати, «проти» – 100. Новий склад уряду утворила коаліція ГЕРБ та націонал-консервативні євроскептики «Об'єднані патріоти». «Ми працюватимемо задля єдності Європейського Союзу та його подальшого

розширення», – заявив Б. Борисов інформаційній агенції АР. Прем'єр пообіцяв проводити прихильний курс до ЄС і НАТО. Про свою підтримку курсу Б. Борисова заявила і популістська партія підприємця Васелина Марешкі «Воля», яка набрала трохи більше 4% [Парламент Болгарії, 2017]. На тлі таких політичних розкладів цікавими є численні статті в американських і європейських ЗМІ, що виходили під час парламентських виборів, де, немов за завченою методикою, йшлося про те, що Москва обов'язково втрутиться у цей процес, що Росія міцно пов'язала Болгарію газом і спільною історією. Але, хоч і дивно, на відміну від виборів президентських, у ході парламентських виборів болгарські політики говорили виключно про Європу та Туреччину. І, очевидно, саме на ці геополітичні точки вони будуть спиратися в подальшому. А бажання пересічних болгар, Президента Р. Радева та тих, хто голосував за відновлення братських взаємин з Москвою, поки залишається за межею політики.

166

Комуникативний зв'язок між владою й опозицією, за визначенням, суперечливий, ворожий і конфліктний. Їх існування в межах політичної системи передбачає формування іміджу конфронтаційних сторін. Одні ігнорують ворога і зміцнюють свою домінуючу роль – інші, прагнуть компроментувати владу і демонструють готовність бути її альтернативою. Для емпіричної реконструкції реального процесу політичного спілкування в РБ ми проаналізували виступи політичних акторів на різних заходах за останні роки, представлені в ЗМІ і відомі широкій публіці. Переважання вимог БСП як опозиції продиктовано тим, що партія є найяскравішим політичним супротивником влади. Комуникативним взаєминам влади й опозиції притаманна мова панування, конфронтації і дискредитації. Тон є наказовим і експансивним. У виступах виникає контраст між двомірними, діалектичними методами мислення та поведінки. «Бачимо нездатність ГЕРБ досягнути успіху, – заявив лідер БСП С. Станішев з трибуни парламенту Болгарії. – Минулі бюджети призвели до масової бідності та безробіття. Цей уряд дійсно характеризується двома Б – бідністю та безробіттям, як символ ініціалів Бойко Борисова» [Босия скара ГЕРБ и БСП, 2012]. А депутат від БСП М. Манолова наголосила, що «весь уряд ГЕРБ – це єдиний форс-мажор – некадровий сценарій та бездарні виконавці» [«Селяни» и «говеда», 2018].

«У 2009 р. «Атака» взяла на себе підтримку ГЕРБ, сподіваючись, що Кабінет Міністрів приведе країну до національного розвитку,

– підкреслив лідер політичної партії «Атака» В. Сідеров. – Але ми отримали ніж у спину. Це були три роки катастрофічного правління ГЕРБ. Експерти переконують, що коли взяти шимпанзе з джунглів, то впродовж трьох років його можна навчити робити так багато речей, що він може навіть виконувати роботу депутата. Якщо ви хочете навчити тварину, вона хоча б починає писати і говорити. Три роки – це дійсно багато часу» [Атака в Парламента, 2012]. Схожі заяви лунали і від представника Регіонального фонду «За розвиток міста» М. Дімітрова, який заявив, що «після трьох років партійного керівництва ГЕРБ, проблема полягає в тому, що партійні функціонери не реалізували власну антикризову програму. Вони відмовилися від усіх ключових реформ. Результати цієї політики викликали падіння доходів населення та рекордне безробіття» [Парламент Болгарії, 2017].

У свою чергу представники уряду ГЕРБ теж висловлювали претензії до опонентів з БСП. «Найбільшою катастрофою в країні за останні 20 років є безвідповідальне, мляве керівництво БСП» – наголошував Цв. Цветанов, міністр внутрішніх справ Болгарії в уряді Б. Борисова [Русинова-Христова А., 2013, 10]. «Демократія є тоді – заявляв Б. Борисов, – коли в ході виборів люди згадують, хто що зробив. Я стоятиму поруч із моїми об'єктами і тим, що я зробив за ті три з половиною роки, а поруч нехай стає зі своїми Станішев. Мій уряд намагається підвищити мінімальну заробітну плату, пенсії, фінансує найбільші інфраструктурні проекти» [ЕК: Законите срещу корупцията са добри, сега трябва повече резултати, 2012].

У цьому вислові, як і в багатьох інших висловлюваннях прем'єра Б. Борисова та функціонерів з його команди впродовж діяльності трьох урядових кабінетів партії ГЕРБ, починаючи з 2009 р., очевидні різкі амплітудні відмінності в комунікації, які циркулюють у політичній системі щодо опозиції, провокуючи системну непримиренність. Попри те, що інтенсивність непримиренності дещо знижує ідеологічна ідентичність, водночас пом'якшити комунікаційне протистояння між владою та опозицією вона не змогла.

Наведені висловлювання характеризують діаметрально протилежний тип відносин, властивий, в тій чи іншій мірі, для різних суспільств – тоталітарного, авторитарного, демократичного. У тоталітарних і авторитарних суспільствах модель політичної комунікації між владою і суспільством представляє асиметричний зв'язок чітко вираженої пропаганди дій уряду для переконання населення і репре-

сивної функції щодо опозиції. У демократичних суспільствах модель політичної комунікації, як правило, збалансована шляхом симетричного спілкування і конструктивної взаємодії влади з опозицією. У таких суспільствах пропаганда проти опозиції теж використовується, але водночас між ними існує й дискурс. Л. Тимофеева пише, що «тоді як у тоталітарних і авторитарних суспільствах існує системна опозиція, яка не відповідає основним політичним цінностям і протистоїть системі, у демократичних суспільствах переважає несистемна опозиція, яка критикує поточний політичний курс з питань, що мають політичні розбіжності. У країнах з перехідною економікою є системна та несистемна опозиція, тому комунікація між ними досить конфронтаційна, а не конструктивно-критична, яка характерна для розвинутих країн [Тимофеева, Л., 2004, 136].

168

Висновки. Отже, при позиціонуванні Болгарії за критерієм ступеня демократичності у комунікації влади й опозиції в ході змін і в сучасний період, не варто нехтувати і відкидати амплітудні відмінності: особливості переходу Болгарії після 1989 р., політичну конфігурацію (вплив двопартійної системи), чітку специфіку політичної конфронтації комунікаційного процесу, який розкрив їх непримиренність і відмінність позицій. Специфічне протистояння основних політичних акторів (СДС і БСП) розвивалося по надто руйнівній вісі «демократія – комунізм». Восьмирічна діяльність коаліційного уряду СДС (2001-2009) спричинила крайню експансію. Попри те, що її інтенсивність дещо зменшила ідеологічна ідентичність, але й вона не змогла пом'якшити комунікаційне протистояння між владою та опозицією.

Впродовж останніх років (діяльність трьох урядових кабінетів партії ГЕРБ і прем'єра Б. Борисова, починаючи з 2009 р.) різко висвітлювалися нові амплітудні відмінності в комунікації, які циркулюють у політичній системі стосовно опозиції, провокуючи системну непримиренність. Опір влади щодо опозиції іноді межує з зарозумілістю. Це створює замкнене коло, в якому влада та опозиція підстерігають одна одну, щоб швидко реагувати в просторі ЗМІ на прорахунки супротивника, компрометувати, з метою введення нових правил.

Джерела та література:

1. Атака в парламента. Три години пагубно управление на ГЕРБ. Разтърсваща реч на Волен Сидеров. 13.07.2012. <https://www.youtube.com/watch?v=Id1biOuxugw> (accessed april 10, 2018).

2. Близнашки, Георги. 2009. Парламентарното управление в България. София, Изд-во СУ «Св. Кл. Охридски».
3. Близнашки, Георги. 2015. Парламентарно право. София, Изд-во СУ «Св. Кл. Охридски».
4. Босия скара ГЕРБ и БСП // BSP, 21.11.2012.
5. Бурдяк, Віра. 2004. Республіка Болгарія на зламі епох: політична трансформація суспільства. Чернівці, Рута, 520 с.
6. Друмева, Емилия. (2013). Конституційно право. 4 доп. и прераб. изд. София, Сиела.
7. ЕК: Законите срещу корупцията са добри, сега трябва да поведе резултати // 24 часа. 19.11. 2012.
8. Канев, Добрин. 2006. Мениджмънт и комуникация в политиката. София, Фондация «Фридрих Еберт».
9. Кинг Майкъл, Торнхил Крис. 2008. Никлас Луман за правото и политиката. София. Изд-во СУ «Св. Климент Охридски», 306 с.
10. Киров, Пламен. 1996. Избирателни системи и политическа стабилност // Съвременно право. Бр. 2. 169
11. Мілова, М. І. 2005. На шляху до парламентської демократії: болгарський варіант. Монографія. Одеса, Астропринт, 328 с. —
12. Осадца І. 2017. Еволюція комунікаційної діяльності політичних акторів Республіки Болгарія в контексті членства країни в ЄС // Розвиток політичної науки: європейські практики та національні перспективи: матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. студ. та аспір., Чернівці, 17 квітня 2018 р. – Чернівці: Букрек, с. 138-142.
13. Осадца І. 2015. Передумови становлення сучасної болгарської медіасистеми // Комунікація і дискомунікація в умовах розвитку сучасного інформаційного суспільства : зб. наук. праць за матеріалами Всеукр. наук.-практ. конф. 24 квіт. 2015 р., Чернівці / відп. ред. В.П. Фісанов. Чернівці: Чернівецький національний університет, с. 124-127.
14. Парламент Болгарії затвердив новий проєвропейський уряд. 06.05. 2017. <https://www.dw.com/uk/%D0%BF%D0%> (accessed april 10, 2018).
15. Президент Болгарии заявил, что не потерпит лекций по демократии от Эрдогана, 24.03.2017. <https://www.zakon.kz/4850166prezident-bolgarii-zajavil-chto-ne.html> (accessed may 15, 2018).

16. Русинова-Христова, Антоанета. 2013. Политическото говорене: психологически механизми. София, Интерпрес, 258 с.

17. «Селяни» и «говеда» се наричаха в парламента, Мая Манолова отнесе наказание // *Novini.bg*, 09.02.2018

18. Стенограма от кръгла маса на тема «Двадесет години по-късно – през погледа на младите». 8 ноември 2009 г. *www.bnr.bg* (accessed april 20, 2018).

19. Стойчев, Стефан. 1996. Избирателни системи и избирателни процедури. София, Изд-во СУ «Св. Кл. Охридски», 226 с.

20. Тимофеева, Л. Н. 2004. Политическая коммуникация и ее генеральная пара: власть и оппозиция // Теория и практика общественной-научной информации, № 19, с.134-145.

21. Топоров, Алексей. 2017. Выборы в Болгарии: отбились от России, прибились к Турции? <https://eadaily.com/ru/news/2017/03/28/vybory-v-bolgarii-otbilis-ot-rossii-pribilis-k-turcii> (accessed april 10, 2018).

170

— 22. Bulgaria's Borisov is back — but coalition may be shaky. 27.03.2017. <https://www.politico.eu/article/bulgarias-borisov-is-back-but-coalitionmay-be-shaky> (accessed april 10, 2018).

References:

1. Ataka v parlamenta. Tri godini pagubno upravlene na GERB. Razyrsvashcha rech na Volen Siderov. 13.07.2012. <https://www.youtube.com/watch?v=Id1biOuxugw> (accessed april 10, 2018).

2. Bliznashki, Georgi. 2009. Parlamentarnoto upravlenie v Bolgariia. Sofia, Izd-vo SU «Sv. Kl. Okhridski».

3. Bliznashki, Georgi. 2015. Parlamentarno pravo. Sofia, Izd-vo SU «Sv. Kl. Okhridski».

4. Bosii skara GERB i BSP // BSP, 21.11.2012.

5. Burdiak, Vira. 2004. Respublika Bolgariia na zlami epoch: politychna transformatsiia suspilstva. Chernivtsi, Ruta, 520 s.

6. Drumeva, Emiliia. 2013. Konstitutsionno pravo. 4 dop. i prerab. izd. Sofia, Siela.

7. EK: Zakonite sreshchu koruptsiia sa dobri, sega trabvat poveche rezultaty // 24 chasa. 19.11. 2012.

8. Kanev, Dobrin. 2006. Menidzhment i komunikatsiia v politikata. Sofia, Fondatsiia «Fridrikh Ebert».

9. King Maikl, Tornkhil Kris. 2008. Niklas Luman za pravoto i politikata. Sofia, Izd-vo SU «Sv. Kl. Okhridski», 306 s.

10. Kirov, Plamen. 1996. Izbiratelni sistemy i politicheska stabilnost // *Sovremenno pravo*, # 2.

11. Milova, M. I. 2005. Na shliakhu do parlamentskoi demokratii: bolgarskyi variant. Monografiia. Odesa, Astroprynt, 328 s.

12. Osadtsa, Ivan. 2017. Evolyutsiia komunikatsiinoyi diialnosti politychnykh aktoriv Respubliki Bolgariia v konteksti chlenstva krayiny v ES // *Rozvytok politychnoyi nauky: evropeiski praktyky ta natsionalni perspektyvy: materialy VII Mizhnar. nauk.-prakt. konf. stud. ta aspir.*, Chernivtsi, 17 kvitnia 2018 r. Chernivtsi: Bukrek, s. 138-142.

13. Osadtsa, Ivan. 2015. Peredumovy stanovlennia suchasnoyi bolgarskoyi mediasystemy // *Komunikatsiia i dyskomunikatsiia v umovakh rozvytku suchasnogo informatsiinogo suspilstva* : zb. nauk. prats za materialamy Vseukr. nauk.-prakt. konf. 24 kvit. 2015 r., Chernivtsi / vidp. red. V.P. Fisanov. Chernivtsi: Chernivetskyi natsionalnyi universytet, s. 124127.

14. Parlament Bolgarii zatverdyv novyi proevropeyskyi uriad. 06.05. 2017. <https://www.dw.com/uk/%D0%BF%D0%> (accessed april 10, 2018).

15. Prezident Bolgarii zaiavil, chto ne poterpit leksii po demokratii ot Erdogana, 24.03.2017. <https://www.zakon.kz/4850166-prezident-bolgariizajavil-chto-ne.html> (accessed: 20.05. 2018).

16. Rusinova-Khristova, Antoaneta. (2013). *Politicheskoto govorene: psikhologicheski mehanizmi*. Sofii, Interpres, 258 s.

17. «Seliany» i «goveda» se narichaha v parlamenta, Maiia Manolova otnese nakazanie // *Novini.bg*, 09.02.2018

18. Stenograma ot krugla masa na tema «Dvadeset godini po-kysno – prez pogleda na mladite». 8 noembri 2009 g. [www. bnr.bg](http://www.bnr.bg) (accessed may 20, 2018).

19. Stoichev, Stefan. 1996. Izbiratelni sistemy i izbiratelni prochedury. Sofii, Izd-vo SU «Sv. Kl. Okhridski», 226 s.

20. Timofeeva, L.N. 2004. Politicheskaiia kommunikatsiia i yiyi generalnaia para: vlast i oppozytsiia // *Teoriia i praktyka obshchestvennonauchnoi informatsii*, № 19, s.134-145.

21. Toporov, Aleksei. (2017). Vybory v Bolgarii: otbilis ot Rosii, pribilis k Turtsii? <https://easaily.com/ru/news/2017/03/28/vybory-vbolgarii-otbilis-ot-rossii-pribilis-k-turcii> (accessed april 10, 2018).

22. Bulgaria's Borisov is back — but coalition may be shaky. 27.03.2017. [https://www. politico.eu/article/bulgarias-borisov-is-back-but-coalitionmay-be-shaky](https://www.politico.eu/article/bulgarias-borisov-is-back-but-coalitionmay-be-shaky) (accessed april 10, 2018).

УДК: 329.71:323.23](477)

© Наталія Ротар¹

ПЕРСПЕКТИВИ КОНСОЛІДАЦІЇ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ В СТРАТЕГІЇ ПАРЛАМЕНТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІТИЧНОЇ ПАРТІЇ «НАРОДНИЙ ФРОНТ»

172 *Національний інформаційний простір в сучасних геополітичних умовах є надзвичайно важливою сферою реалізації державного суверенітету. Підтримка та відтворення такої функціональної особливості національного інформаційного простору є актуальним завданням українського політикуму, особливо в умовах, коли частина території України тимчасово окупована Російською Федерацією. Інтеграція інформаційного простору України навколо ідеї державного суверенітету особливої ваги набуває й в умовах систематичних інформаційних атак та диверсій з боку країни-агресора, які деконсоліднують інформаційний простір української держави. Надзвичайно важливим маркером в умовах інформаційної війни проти України, навколо якого визначала інтеграційні перспективи України парламентська фракція «НАРОДНИЙ ФРОНТ», є маркер інтеграції інформаційного простору України. Для дискурсу інтеграції інформаційного простору України були характерними дві стратегії – стратегія відмежування від російських інформаційних впливів та стратегія консолідації українського національного інформаційного простору.*

Стратегія відмежування від російських інформаційних впливів та стратегія консолідації українського національного інформаційного простору за допомогою яких парламентська фракція «Народний Фронт» визначала інтеграційні перспективи України мали взаємодоповнюючий та взаємозумовлений характер. Їх реалізація передбачала не стільки внутрішньо фракційні дебати, скільки внесення до порядку денного проблем, у яких відображалася необхідність інтеграції інформаційного простору України навколо державотворчих ідей та необхідності протистояння російській агресії в Криму та на Донбасі.

¹ Доктор політичних наук, професор кафедри політології та державного управління Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Україна, E-mail: nata_rotar@ukr.net

Ключові слова: інформаційний простір, парламентська діяльність, політична стратегія, парламентська фракція «НАРОДНИЙ ФРОНТ».

Prospects of Consolidation of Ukraine's Information Space in the Strategy of the Parliamentary Activity of the Political Party «PEOPLE'S FRONT»

The national information space in today's geopolitical conditions is an extremely important area for the realization of state sovereignty. The support and reproduction of such a functional feature of the national information space is an urgent task of the Ukrainian political community, especially in conditions where a part of Ukraine's territory is temporarily occupied by the Russian Federation. Integration of the information space of Ukraine around the idea of state sovereignty becomes especially important in the context of systematic information attacks and sabotage by the aggressor country that deconsolidate the information space of the Ukrainian state. An extremely important marker in the context of the information war against Ukraine, which was determined by the Ukraine's integration prospects, the parliamentary faction «PEOPLE'S FRONT», is a marker of the integration of Ukraine's information space. For the discourse on the integration of Ukraine's information space, two strategies were identified – the strategy of distinguishing between Russian informational influences and the strategy of consolidating the Ukrainian national information space.

173

The strategy of distinguishing between Russian informational influences and the strategy of consolidating the Ukrainian national information space through which the parliamentary faction «PEOPLE'S FRONT» defined the integration prospects of Ukraine were mutually supportive. Their implementation envisioned not so much internal fractional debates as putting into the agenda of problems that reflected the need for the integration of Ukraine's information space around state-building ideas and the need to confront Russian aggression in the Crimea and the Donbas.

Keywords: information space, parliamentary activity, political strategy, parliamentary faction «PEOPLE'S FRONT».

Національний інформаційний простір в сучасних геополітичних умовах є надзвичайно важливою сферою реалізації державного суверенітету. Підтримка та відтворення такої функціональної особливості національного інформаційного простору є актуальним завданням

українського політикуму, особливо в умовах, коли частина території України тимчасово окупована Російською Федерацією. Інтеграція інформаційного простору України навколо ідеї державного суверенітету особливої ваги набуває й в умовах систематичних інформаційних атак та диверсій з боку країни-агресора, які деконсоліднують інформаційний простір української держави.

Більшість сучасних наукових досліджень інформаційного простору пов'язані з окресленням механізмів та інструментів державної інформаційної політики, тоді як проблема її формування на рівні діяльності парламентських партій України залишається осторонь дослідницького інтересу. Тому, метою даної статті є вивчення стратегії парламентської діяльності політичної партії «НАРОДНИЙ ФРОНТ» в частині окреслення перспектив консолідації інформаційного простору України в умовах російської агресії в Криму та на Донбасі.

174 — Надзвичайно важливим маркером в умовах інформаційної війни проти України, навколо якого визначала інтеграційні перспективи України парламентська фракція «НАРОДНИЙ ФРОНТ», є маркер інтеграції інформаційного простору України. Для дискурсу інтеграції інформаційного простору України були характерними дві стратегії – стратегія відмежування від російських інформаційних впливів та стратегія консолідації українського національного інформаційного простору.

Про важливість використання інтеграційного потенціалу національного інформаційного простору найбільш комплексно висловився народний депутат України, член фракції «НАРОДНИЙ ФРОНТ» Г. Логвинський. Міркуючи над проблемою повернення Криму і частини Донбасу в Україну, оцінюючи як «прийняти» тимчасово окуповані території, політик зауважив, що «питання тут не тільки в можливості фінансово відновлювати та утримувати території, які ворог фактично пограбував. Уявіть собі, що завтра РФ вийшла із України і формально українська влада може там провести вибори, призначити своїх чиновників тощо. Уявіть собі кілька мільйонів людей, які пережили величезний стрес, в серцях і розумі яких посіяно багато болю, образи, навіть ненависті. Цим людям три роки говорять, що їх обстрілює Україна, що в Києві хунта і таке інше. Звичайно, для повернення цих земель спершу треба зробити все, щоб нівелювати те, що зараз розділяє людей. Для цього потрібна потужна програма з реінтеграції» (Логвинський, 2017), важливою складовою якої є ін-

формаційна політика в її безпековому та інтегруючо му аспектах.

Безпековий аспект інформаційної політики України пов'язувався фракцією зі стратегією відмежування від російського інформаційного простору і тактично конкретизував у «справі Інтера». Фракція «НАРОДНИЙ ФРОНТ» підтримала звернення Міністра внутрішніх справ А. Авакова до Служби безпеки України з вимогою відреагувати на оприлюднене листування висланої СБУ з України росіянки М. Столярової, яка працювала на телеканалі «Інтер», який «за вказівкою з Кремля поширював антиукраїнську та антидержавну позицію» (СБУ має відреагувати, 2016). Ця переписка містила «досить багато принизливих, абсолютно принизливих речей, які стосуються національної гідності українців. Там є речі, які можна дуже легко трактувати як розпалювання міжнаціональної ворожнечі, як пропаганда війни фактично» (Верховна Рада України. Стенограма 2016.09.07). Таким чином, «справа Інтера» позиціонувалася фракцією «НАРОДНИЙ ФРОНТ» як частина гібридної війни Росії проти України, у якій українських ЗМІ використовуються з метою розпалювання міжнаціональної ворожнечі та стимулювання політичних конфліктів, які сьогодні ослаблюють Україну і дозволяють агресору втручатися у процеси політичного управління.

Згодом народні депутати фракції «НАРОДНИЙ ФРОНТ» звернулися до голови Служби безпеки України, МВС України та Генеральної прокуратури України з вимогою перевірити діяльність керівництва та окремих працівників телеканалу «Інтер» на предмет співпраці з російськими спецслужбами та терористичними організаціями ДНР/ЛНР, насамперед працівниці «Інтера» М. Столярової і російського політтехнолога І. Шувалова, який відповідав за інформаційну політику в оточенні В. Януковича та сприяв поширенню міфологем та меседжів російської пропаганди через телеканал «Інтер» (Депутати «Народного Фронту», 2016). Фракція «Народного фронту» наполягала зокрема на перевірці діяльності народних депутатів України Д. Добродомова, С. Капліна та Б. Берези, діяльність яких пов'язувала з послугами кремлівських пропагандистів, прізвища яких згадувалися в оприлюдненій переписці М. Столярової (НАРОДНИЙ ФРОНТ вимагає, 2016). Оцінюючи діяльність Служба безпеки України в частині розслідування фактів, викладених у зверненні депутатами фракції «НАРОДНИЙ ФРОНТ», представник «Народного фронту» А. Помазанов заявив, що «керівництво СБУ не проводить жодного

розслідування за нашим депутатським зверненням, яке було подано 10 днів тому» (СБУ саботує розслідування, 2016). Закликаючи Президента України П. Порошенка взяти розслідування під особистий контроль, що вказуватиме на існування політичної волі української влади розпочати ефективну боротьбу проти «інформаційних диверсантів» (Бурбак, 2016), серед членів фракції «НАРОДНИЙ ФРОНТ» активно обговорювалася більш радикальна позиція, відповідно до якої пропонувалося закрити всі ЗМІ «з російським слідом» (Висоцький, 2017).

176

Виносячи цю проблему у площину парламентського дискурсу, голова парламентського комітету з питань свободи слова та інформаційної політики, депутат фракції «НАРОДНИЙ ФРОНТ» В. Сюмар наголосила, що сьогодні у «багатьох немає до кінця відчуття, що у країні війна, як і немає відповідальності і розуміння наслідків кожного свого кроку в контексті цієї війни» (Росія використовує, 2016), тому коли редактор одного з найбільших телеканалів України, «який там працює в цей період війни, дозволяє собі писати, що «я из этой страны уеду только на российском танке» з фактичним закликem до того, що ця країна має бути завойована, я думаю, що це є принизлива ситуація сьогодні для всіх – і для громадян України, і для телеканалу» (Верховна Рада України. Стенограма 2016.09.07). Отже, визнаючи, що сьогодні Україна є надзвичайно вразливою в частині проникнення Росії як держави-агресора в інформаційний простір України, фракція «НАРОДНИЙ ФРОНТ» стверджувала свою політичну позицію, що в реаліях гібридної війни законотворці повинні зосереджуватися на протидії російській пропаганді, а інформаційна безпека має бути пріоритетом державної політики та парламентської діяльності фракції.

Розгортанням позиції фракції «НАРОДНИЙ ФРОНТ» щодо принципів політики захисту інформаційного простору від умисного зовнішнього впливу на свідомість українців та поширення антиукраїнських поглядів варто вважати обговорення та підтримку законопроекту «Про внесення змін до деяких законів України щодо обмеження доступу на український ринок іноземної друкованої продукції антиукраїнського змісту» (Верховна Рада України. Проект Закону, 2016). Даний законопроект, поданий до обговорення Кабінетом Міністрів України, розглядався в профільному для законопроекту Комітеті з питань свободи слова та інформаційної політики (голова

– член фракції, народний депутат України В. Сюмар) та серед інших – у Комітеті з питань культури і духовності (голова – член фракції, народний депутат України М. Княжицький). Спільно вироблена позиція щодо зменшення інформаційного впливу з боку Російської Федерації ґрунтувався навколо ідеї не тотальної заборони друкованої продукції, що імпортується в Україну, а заборони тільки тих видань, щодо яких буде встановлено їх пропагандистський характер виключно у передбаченому законодавством порядку та на засадах колегіальності у прийнятті подібних рішень.

Після ухвалення Верховною Радою законопроекту щодо обмеження доступу на український ринок іноземної друкованої продукції, віце-прем'єр-міністр України, представник партії «НАРОДНИЙ ФРОНТ» В. Кириленко зауважив, що «необхідність підготовки цього законопроекту продиктована загрозою національній безпеці України з боку Росії через ведення проти нашої країни інформаційно-психологічної війни, складовою якої є поширення в Україні друкованої продукції антиукраїнського змісту» (Парламент підтримав, 2016). Запровадження дозвільного принципу для усєї книжкової продукції походженням із країниагресора і тимчасово окупованих територій не стосувалося російськомовних книг, виданих в Україні.

Отже, Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо обмеження доступу на український ринок іноземної друкованої продукції антиукраїнського змісту» забороняє виготовляти та поширювати на території України друковану продукцію, зміст якої спрямований на ліквідацію незалежності, порушення суверенітету і територіальної цілісності нашої держави. Крім того, законом встановлено дозвільний порядок на ввезення друкованої продукції з окупованих і анексованих територій та з території країни-агресора (Верховна Рада України. Закон України, 2016). Законом також передбачено створення експертної ради при Міністерстві культури України, до якої ввійдуть визнані експерти і автори, які будуть аналізувати всі тиражі друкованої продукції, які заходять з держави-агресора. У 10-денний термін експертна рада надаватиме відповідні дозволи на ввезення книг безоплатно, за умови підтвердження авторських прав та наявності рецензій (Парламент заборонив, 2016).

За ініціативи голови Комітету Верховної Ради України з питань свободи слова та інформаційної політики, члена фракції «НАРОДНИЙ ФРОНТ» В. Сюмар Верховна Рада України зробила крок для

протидії російському інформаційному впливу шляхом відновлення українського телерадіомовлення в зоні розмежування, ухваливши законопроект щодо тимчасових дозволів на мовлення в зоні проведення антитерористичної операції та прикордонних районах України (Верховна Рада України. Закон України, 2017). Під час обговорення законопроекту у першому читанні В. Сьюмар наголосила, що він «народився не в наших головах, а, фактично, в зоні АТО. Першими про нього почали нам говорити українські військові. Ось я відкрила на сайті радіостанції, які мовлять з Луганська, їх чують українські військові в зоні розмежування. Зачитаю лише назви: «Радио России», «Дон-ТР», «Русское радио», «Элит радио», «Радио «Победа» (ЛНР), «Радио «Спутник», «Казачье радио», «Свое радио» (опять-таки ЛНР), «Радио «Республика». Неймовірна кількість радіостанцій свідомо спродукована Російською Федерацією в так званих районах ОРДЛО, тимчасово окупованих районах України, не дарма. Це інформаційна зброя, яку використовує Росія для того, аби обробляти мізки і українських військових, і людей, які живуть на цих територіях. Ідея нашого законопроекту дуже проста (Верховна Рада України, 2017). Громадяни України, які проживають на цих територіях готові купити передавачі, посадити двох журналістів і глушити сигнали з ОРДЛО та Росії: «Ми повинні простимулювати там місцеве українське мовлення за українськими законами. Українська мова, українська пісня і, власне кажучи, українська ідеологія – це той спосіб, який дасть нам можливість посилити українську присутність у цьому надзвичайно складному регіоні і вирішити...» (Парламент зробив крок, 2017). Зважаючи на те, що в зоні АТО немає медіаринку, великі компанії не зацікавлені туди заходити, тому даним законом пропонувалося стимулювання українців створювати місцеві радіо- і телестанції в зоні розмежування. Суть закону зводиться до того, що місцеві мовники не беруть участі у конкурсах, а якщо є бажаючі там мовити, то вони подають заявку до Нацради, а вона надає їм дозволи строком на один рік – на час дії особливого періоду, тобто допоки в Україні триває війна.

Варто підкреслити, що даний законопроект стосувався і зони АТО, і прикордонних регіонів (застосовувався термін «території з особливим режимом мовлення – прикордонні райони України» (Верховна Рада України. Проект Закону, 2017), що стало предметом дискусій з фракцією «Самопоміч», адже Україна має прикордонні те-

риторії і з Європейським Союзом (Верховна Рада України. Проект Закону, 2017). До другого читання у законопроекті залишився лише термін «території з особливим режимом мовлення – районів України, що межують з тимчасово окупованою територією України: АР Крим, м. Севастополь, райони Донецької та Луганської областей», який не суперечить зобов'язанням України перед Міжнародним союзом електрозв'язку, стосується кордону з Російською Федерацією, яка на аналогових частотах потужно намагалася проникати на українську територію у вигляді інформаційної зброї та пропагандистського впливу.

Тоді ж, у вересні 2017 р., члени парламентського Комітету з питань свободи слова та інформаційної політики (голова – народний депутат України, заступник голови фракції «НАРОДНИЙ ФРОНТ») звернулися до Національної ради з питань телебачення з проханням розглянути питання про ліцензію для державного концерну РРТ на початок цифрового мовлення в Одеській області, «де забули, що таке українське ТБ і радіо» (До кінця року вся Одеська область, 2017). За результатами оголошеного конкурсу на цифрові ліцензії на базі державного концерну РРТ, з метою захисту інформаційного простору України в Одеській області, було створено 4-й мультиплекс, оператор цифрового мовлення – Концерн РРТ, і відповідно 8 місцевих телеканалів, сигнал яких охоплює 22 райони, отримали можливість мовити в зонах «білих плям» уздовж усього прикордоння в Одеській області (Костинський розповідь, 2017). Отже, мешканці прикордонної Одещини отримали можливість чути і бачити українське і жити в українському інформаційному просторі, а не в російському з Придністров'я чи румунському з Румунії.

Стратегія відмежування від російського інформаційного простору була застосована в сфері регулювання гастрольної діяльності в Україні громадян країни-агресора. Член фракції «НАРОДНИЙ ФРОНТ» О. Медуниця став ініціатором (разом з представниками інших парламентських фракцій) проекту Закону про внесення змін до Закону України «Про гастрольні заходи в Україні» (щодо особливостей організації та проведення гастрольних заходів в Україні за участі громадян країни-агресора)» (Верховна Рада України. Проект Закону, 2017). На думку законотворців, тоді, коли одними з основних інструментів ведення гібридної війни Росії проти України є «популярні російські культурні діячі і виконавці», які публічною позицією

і демонстративними діями активно підтримують російську агресію і політику путінського режиму, їх присутність в інформаційному просторі України суттєво підвищує реальні загрози національній безпеці та територіальній цілісності країни (Верховна Рада України. Проект Закону, 2017). Для убезпечення українського інформаційного простору від вкидання дезінтегруючої інформації пропонувалося встановити обмеження, спрямовані на протидію антиукраїнській пропаганді під час проведення гастрольних заходів, аналогічні тим, які діють для телерадіопростору, кінопрокату та видавничої сфери; встановити особливі вимоги до організації гастрольних заходів, учасниками яких є громадяни країни-агресора; передбачити адміністративно-господарську відповідальність організаторів гастрольних заходів за недотримання встановлених вимог, спрямованих на протидію антиукраїнським впливам.

180

Відповідно до ухваленого в жовтні 2017 р. Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про гастрольні заходи в Україні» щодо особливостей організації та проведення гастрольних заходів за участю громадян держави-агресора», за який проголосували 71 народний депутат фракції «НАРОДНИЙ ФРОНТ» (проти – 0, не голосували – 2 (народні депутати України І. Котвицький та Д. Стеценко), відсутні – 8) (Верховна Рада України. Поіменне голосування 05.10.2017, 13:59), організатори концертів за 30 днів повинні направити до СБУ запит щодо наявності чи відсутності законних підстав для в'їзду в Україну того чи іншого гастролера – громадянина країни-агресора. Служба безпеки проводить перевірку і протягом 10 днів надає організатору гастрольного заходу відповідь. Без такого дозволу СБУ жоден гастролер із Росії не має права виступати в Україні: «Індикатор для обмеження в'їзду на територію України представникам держави-агресора має бути простим – підтримував публічно анексію Криму чи окупацію Донбасу, виступав проти територіальної цілісності нашої держави – отже, несеш загрозу національній безпеці України, отже «нев'їзний». Приїхав Пореченков у Донецький аеропорт, постріляв – усе, потрапив до списку персон нон-грата і на українському телебаченні більше нема фільмів за участі Пореченкова. Міністерство культури України, до речі, постійно поповнює список «нев'їзних» артистів за результатами перевірок спецслужб та прикордонників. Наразі у цьому списку 113 російських діячів культури» (Медуниця, 2017).

У даному контексті варто звернути увагу і на ухвалений раніше, у травні 2017 р. Закон України «Про внесення зміни до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо заборони виготовлення та пропаганди георгіївської (гвардійської) стрічки» (Верховна Рада України. Закон України від 16 травня 2017 року № 2031-VIII), яка стала в Україні символом російської окупації та агресії. Георгіївську стрічку намагались протиставити помаранчевій символіці та утвердити як символ «російського світу», а щорічне розповсюдження російської імперської символіки стало невід'ємною складовою кремлівської пропаганди. З 2014 р. стрічка використовувалась «силами самооборони Криму» та проросійськи налаштованими сепаратистами на території України і стала символом сепаратизму в Україні. На Сході країни стрічка активно використовується бойовиками для розпізнавання свій-чужий. Ініціатор законопроекту, член фракції «НАРОДНИЙ ФРОНТ» А. Гнращенко наголосив, що «закон буде протидіяти намаганням російської пропаганди розколоти українську націю» (Рада ухвалила закон, 2017).

Запровадження диференційованої адміністративної відповідальності за виготовлення та пропаганду георгіївської (гвардійської) стрічки, під якою було визначено публічне використання, демонстрація, носіння, а також її поширення чи поширення її зображення та за встановлення переліку правомірних випадків, коли георгіївська (гвардійська) стрічка чи її зображення можуть використовуватись проголосувало 55 народних депутатів фракції «НАРОДНИЙ ФРОНТ», проти – 0, утрималося – 0, не голосували – 6 (народні депутати України О. Дроздик, І. Котвіцький, Г. Логвінський, Д. Стеценко, О. Присяжнюк, О. Романовський), відсутні – 18 (Верховна Рада України. Поіменне голосування 16.05.2017, 17:08).

Стратегія консолідації українського національного інформаційного простору як елемент дискурсу інтеграції інформаційного простору України фракції «НАРОДНИЙ ФРОНТ» була реалізована через формування фракційної позиції навколо таких питань.

По-перше, зміцнення позицій української мови та розширення сфери її застосування у сфері освіти. Закон України «Про освіту» (Верховна Рада України. Закон України від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII), співавтором якого був народний депутат України, голова підкомітету Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти, член фракції «НАРОДНИЙ ФРОНТ» Т. Кремінь та підтриманий

Міністром освіти і науки України, представником партії «НАРОДНИЙ ФРОНТ» Л. Гриневич, визнаючи мовою освітнього процесу в закладах освіти державну мову, розширив можливості українських дітей, які належать до національних меншин, в отриманні освіти і сприяв реалізації їхніх конституційних прав. Згідно з офіційною статистикою, в Україні навчається близько 400 тис. дітей національних меншин у 735 навчальних закладах. З них молдовською – 2 693 учні, польською – 1 785 учнів, 355 955 – російською, по 16 тис дітей румунською та угорською. У цих школах навчання здійснювалося виключно мовою національних меншин, при цьому українську вивчають як предмет, на що відводилося 2 години на тиждень. Така ситуація робила заручниками дітей цих мовних меншин та ізолювала їх в межах громади (Вознюк, 2017). Вирішити проблему з низьким оволодінням державною мовою у дітей, що є представниками нацменшин в Україні, можливо було лише через збільшення частки викладання предметів українською мовою: «Саме на це і спрямована «мовна стаття» нового освітнього закону» (Новий закон «Про освіту» розширює, 2017). За усунення існуючої дискримінації національних меншин в частині доступу до вищої освіти і забезпечення рівних умов для них у здобутті повної загальної середньої освіти проголосували 70 народних депутатів від фракції «НАРОДНИЙ ФРОНТ», проти – 0, утрималися – 0, не голосували – 4 (народні депутати України Т. Донець, Д. Тимчук, М. Поляков, В. Лунченко), відсутні – 7 (Верховна Рада України. Поіменне голосування 05.09.2017, 18:20).

182

—

По-друге, забезпечення права на здобуття вищої освіти осіб, місцем проживання яких є тимчасово окупована територія України. 19 квітня 2016 р. Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення права на здобуття освіти осіб, місцем проживання яких є територія проведення антитерористичної операції», який фактично поділив дітей з окупованої території та території проведення антитерористичної операції, надавши при цьому дітям з території проведення антитерористичної операції можливість отримувати атестати та вступати до вишів за спрощеною системою, тоді як для дітей з тимчасово окупованої території Криму та міста Севастополь таких преференцій передбачено не було. Тому фракція «НАРОДНИЙ ФРОНТ» закликала підтримати Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про вищу освіту» щодо забезпечення права на здобуття

вищої освіти осіб, місцем проживання яких є тимчасово окупована територія України (Верховна Рада України. Проект Закону, 2017), відповідно до якого передбачалося створення додаткових можливостей для осіб, місцем проживання яких є тимчасово окупована територія щодо вступу на навчання до вищих навчальних закладів, що знаходяться на території Запорізької, Миколаївської, Одеської та Херсонської областей лише за результатами вступних випробувань у межах установленої квоти, розмір якої встановлюється у обсязі 1000 місць державного замовлення та розподіляється між вищезазначеними вищими навчальними закладами у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України (Верховна Рада України. Шоста сесія Верховної Ради України восьмого скликання. Бюлетень № 37).

По-третє, підтримка та розвиток українського кінематографу. Представник фракції «НАРОДНИЙ ФРОНТ» у Верховній Раді України, голова Комітету з питань культури і духовності М. Княжицький, оцінюючи значення ухваленого парламентом Закону України «Про державну підтримку кінематографії в Україні», наголосив, що з цього моменту започатковується розвиток українського кіно: (1) цей закон є продовженням заборони російських фільмів та серіалів (Княжицький, 2015): «Я пам'ятаю, як складно було прийняти перший закон, коли ми забороняли спочатку пропагандистські фільми і серіали, а потім взагалі – фільми і серіали країни-агресора, які вироблені після початку цієї агресії. Нам здавалося, що це неможливо, що ми не можемо відірватися. ... Але країна стала іншою. Почало зніматися українське кіно» (Ухвалений закон про кінематографію, 2017); (2) вперше впроваджено право, за яким правовласники, які створюють кіно- та телепродукцію, зможуть звернутися до тих, хто має намір незаконно її транслювати, щоб попередити таку трансляцію; (3) вперше підтримано спільне виробництво кіно- та телепродукції в Україні з іншими країнами: «Якщо представники кінематографічної індустрії захочуть знімати щось на території України – фільм чи серіал, і якщо там буде позитивна розповідь про Україну, вони можуть отримати частину сплачених в Україні податків. Це поширена практика, так діє багато держав, щоб популяризувати свою країну та заробляти на цьому гроші» (Ухвалений закон про кінематографію започаткує розвиток українського кіно, 2017). Отже, шлях відокремлення українського культурного простору від російського був дуже важким і складним, але через розмежування з кінопростором країни-агресора вдалося

використовувати кіно як ресурс інтеграції українського національного простору.

По-четверте, встановлення преференцій для української мови в ефірі національного телебачення та радіо. За ініціативи членів фракції «НАРОДНИЙ ФРОНТ» був ухвалений Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо частки музичних творів державною мовою у програмах телерадіоорганізацій» (Верховна Рада України. Закон України від 16 червня 2016 року № 1421-VIII), яким з 8 листопада 2016 вводиться квота 25 % пісень українською мовою в радіоефірі, через рік – 30 %, у 2018 – 35%, адже «українська мова в радіо- та телеефірі – це той захист, яким ми сьогодні захищаємо Україну від російської експансії. Це той захист, який сьогодні є одним з найважливіших» (Ініційований «Народним фронтом», 2016). Вже перший день дії закону щодо частки музичних творів державною мовою у програмах телерадіоорганізацій продемонстрував, що в Україні існує якісний україномовний контент, а радіостанції цілком спроможні виконувати норми цього закону. Громадський моніторинг цього закону засвідчив, що шість топових українських радіостанцій виконали його норми (Княжицький, 2017).

184

Аналогічно фракція «НАРОДНИЙ ФРОНТ» підійшла й до реформування телепростору, встановивши квоти мовлення (Княжицький, 2017а). Серед авторів документу, яким встановлювалася 75 % квота для української мови на телебаченні, були депутати з «Народного фронту» В. Сюмар, М. Княжицький, М.Кадикало та І. Васюник. Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо мови аудіовізуальних (електронних) засобів масової інформації» (Верховна Рада України. Закон України від 23 травня 2017 року № 2054-VIII) вводилася норма про 75 % української мови на телебаченні; замість добового вимірювання телеефіру щодо дотримання норм закону передбачене потижневе вимірювання; передбачалося, що радянські фільми, тобто ті, що були вироблені до 1991 року, будуть субтитруватися українською мовою замість дублювання; всі фільми та серіали на телебаченні мають бути озвучені чи продубльовані українською мовою, окрім радянських, які не потрапляють до 75% квоти. Телеканалам надавався один рік перехідного періоду для виконання норм закону, а сам закон почне діяти через чотири місяці після набуття чинності. В. Сюмар охарактеризувала цей закон з одного боку, як «продукт компромісу між різними політичними силами», з іншого

як закон, який через свій інтегруючий потенціал «буде працювати на Україну, на українську культуру, на українських виконавців, акторів, режисерів і на кожного, хто просто шанує свою країну, в якій народився, живе і розвивається» (Парламент підтримав, 2017).

По-п'яте, встановлення преференцій на послуги доставки україномовних друкованих видань на території України та періодичних регіональних і місцевих видань на підконтрольній Україні території Донецької і Луганської областей. Верховна Рада України підтримала за основу проект закону про мораторій на підняття тарифів з доставки україномовних друкованих видань, адже для багатьох громадян в сільській місцевості, особливо на території Донецької та Луганської областей, україномовні друковані видання є чи не єдиним джерелом актуальної інформації про події в Україні: «Цим людям треба допомагати, щоб вони бачили українську позицію» (Парламент зробив, 2017).

По-шосте, надання автокефалії Православній церкві в Україні. Перше Звернення Верховної Ради України до Його Всесвятості Варфоломія, Архієпископа Константинополя і Нового Риму, Вселенського Патріарха щодо надання автокефалії Православній Церкві в Україні (Верховна Рада України. Звернення Верховної Ради України до Його Всесвятості Варфоломія, 2016) було підтримано усіма присутніми на засіданні членами фракції «НАРОДНИЙ ФРОНТ», за виключенням народного депутата України В. Романюка, який утримався. 19 квітня 2018 р. Верховна Рада України ухвалила Постанову «Про підтримку звернення Президента України до Вселенського Патріарха Варфоломія про надання Томосу про автокефалію Православної Церкви в Україні» (Верховна Рада України. Постанова, 2018). Позиція фракції «НАРОДНИЙ ФРОНТ», виголошена членом Комітету Верховної Ради України з питань культури і духовності, В. Єленським, полягає в тому, що Україна має абсолютне право на помісну автокефальну церкву так само як православні громади в інших незалежних країнах: «Московський патріархат і Кремль вважають, що тільки там, де двоголовий орел, там дух святий дихає, а в іншому місці він їм дихати не дозволяє. І сьогодні вони нам показують і посилаються на канони, яких не існує в церковному праві. І всі ці канони в їхній інтерпретації, в кремлівському богослов'ї полягають в тому, що Україна ніколи не може отримати свою автокефальну православну церкву, як її отримали грузини, серби, румуни, болгари, чехи, слова-

ки та інші» (Україна має право, 2018).

Таким чином, стратегія відмежування від російських інформаційних впливів та стратегія консолідації українського національного інформаційного простору та допомогою яких парламентська фракція «НАРОДНИЙ ФРОНТ» визначала інтеграційні перспективи України мали взаємодоповнюючий за взаємозумовлений характер. Їх реалізація передбачала не стільки внутрішньофракційні дебати, скільки внесення до порядку денного проблем, у яких відображалася необхідність інтеграції інформаційного простору України навколо державотворчих ідей та необхідності протистояння російській агресії в Криму та на Донбасі.

Джерела та література:

1. Логвинський, Георгій. 2017. “Реалії російської окупації: Георгій Логвинський: «Ніхто в Криму не може бути впевненим у власній безпеці. Кожен день для людей – це випробування і перемога над страхом”. День 11 квітня 63:4.

186

— 2. “СБУ має відреагувати на антидержавну позицію «Інтера»” <http://cdn.nfront.org.ua/digest/05-September-2016-d7231395de02ed5fd818e9f7919445aa.pdf> (дата перегляду Вересень 5, 2017).

3. Верховна Рада України. Стенограма 2016.09.07. Засідання Комітету Верховної Ради України з питань свободи слова та інформаційної політики 7 вересня 2016 року (середа) о 14.30. год. <http://komsvobslova.rada.gov.ua/documents/zasid/72820.html> (дата перегляду Вересень 5, 2017).

4. “Депутати «Народного Фронту» вимагають перевірити зв’язки каналу «Інтер» із терористами” <https://tsn.ua/video/videonovini/deputati-narodnogo-frontu-vimagayut-pereviriti-zv-yazkikanalu-inter-iz-teroristami.html> (дата перегляду Вересень 5, 2018)

5. “НАРОДНИЙ ФРОНТ вимагає від СБУ перевірити діяльність кремлівських пропагандистів на «Інтері»” <http://cdn.nfront.org.ua/digest/12-September-2016-cf68387cc56f8e296defb3add434ce35.pdf> (дата перегляду Вересень 25, 2017).

6. “СБУ саботує розслідування діяльності російських пропагандистів – «НАРОДНИЙ ФРОНТ» звернувся до Президента”. <http://cdn.nfront.org.ua/digest/20-September-2016-2d6954f5d0d825386a1c8c63177613f5.pdf> (дата перегляду Вересень 25, 2017).

7. Бурбак, Максим. 2016. “Не може бути жалю до ворога, який прийшов у твою хату і вбиває твоїх рідних”. Газета по-українськи 23

вересня 77:7.

8. Висоцький, Сергій. 2017. “Три роки розгрибаємо руками лайно, яке летіє з сусідньої держави: треба закрити всі засоби масової інформації з російським слідом”. Газета по-українськи. 7 березня 19:8.

9. “Росія використовує українські ЗМІ для розпалювання ворожнечі та ослаблення країни” <http://cdn.nfront.org.ua/digest/12September-2016-cf68387cc56f8e296defb3add434ce35.pdf> (дата перегляду Жовтень 10, 2017).

10. Верховна Рада України. Проект Закону 5114 від 13 вересня 2016 р. “Про внесення змін до деяких законів України щодо обмеження доступу на український ринок іноземної друкованої продукції антиукраїнського змісту” http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60012 (дата перегляду Жовтень 10, 2017).

11. “Парламент підтримав законопроект про захист українського книжкового ринку від російської пропагандистської продукції” <http://cdn.nfront.org.ua/digest/24-October-2016-462215ec9511c039e3e46ee5ef342e2d.pdf> (дата перегляду Жовтень 10, 2017).

12. Верховна Рада України. Закон України № 1780-VIII від 8 грудня 2016 року “Про внесення змін до деяких законів України щодо обмеження доступу на український ринок іноземної друкованої продукції антиукраїнського змісту” <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1780-19> (дата перегляду Жовтень 10, 2017).

13. “Парламент заборонив ввезення з Росії книг антиукраїнського змісту” <http://cdn.nfront.org.ua/digest/13-December-2016-462ed4d97d12093536289d78b3dfcc1b.pdf> (дата перегляду Жовтень 10, 2017).

14. Верховна Рада України. Закон України № 2244-VIII від 7 грудня 2017 року “Про внесення змін до деяких законів України щодо тимчасових дозволів на мовлення в зоні проведення антитерористичної операції та прикордонних районах України” <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2244-19> (дата перегляду Травень 5, 2017).

15. Верховна Рада України. Сьома сесія Верховної Ради України восьмого скликання. Бюлетень № 1. Засідання перше, ранкове (Вівторок, 5 вересня 2017 року) <http://portal.rada.gov.ua/uploads/documents/44803.pdf> (дата перегляду Жовтень 10, 2017).

16. “Парламент зробив крок щодо протидії російському інформаційному впливу в зоні АТО” <http://nfront-org-ua.s3.amazonaws.com/digest/12-September-2017-6ec617b752bd0c8be60c14c72c2e1d12>.

pdf (дата перегляду Жовтень 10, 2017).

17. Верховна Рада України. Проект Закону № 6565 від 08.06.2017 “Про внесення змін до деяких законів України щодо тимчасових дозволів на мовлення в зоні проведення антитерористичної операції та прикордонних районах України” http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61987 (дата перегляду Жовтень 10, 2017).

18. “До кінця року вся Одеська область буде з українським телебаченням та радіо”. <http://nfront-org-ua.s3.amazonaws.com/digest/18September-2017-ee1641dec48d4ed23b4ce76d69231789.pdf> (дата перегляду Жовтень 10, 2017).

19. “Костинський розповів про мультіплекс для покриття «білих плям» мовлення на Одещині” <https://www.ukrinform.ua/rubricregions/2372712-kostinskij-rozpoviv-pro-multipleks-dla-pokrittabilihplam-movlenna-na-odesini.html> (дата перегляду Грудень 16, 2017).

188 — 20. Верховна Рада України. Проект Закону № 6682 від 11 липня 2017 “Про внесення змін до Закону України “Про гастрольні заходи в Україні” (щодо особливостей організації та проведення гастрольних заходів в Україні за участі громадян країни-агресора)” http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62230 (дата перегляду Грудень 16, 2017).

21. Верховна Рада України. Поіменне голосування 05.10.2017 13:59 про проект Закону про внесення змін до Закону України «Про гастрольні заходи в Україні» (щодо особливостей організації та проведення гастрольних заходів в Україні за участі громадян країни-агресора) (№6682) – за основу та в цілому http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/radan_gs09/ns_golos?g_id=14884 (дата перегляду Грудень 16, 2017).

22. Медуниця, Олег. 2017. “У реаліях гібридної війни інформаційна безпека – на першому місці»: сьогодні наша розмова із заступником Голови Проводу ОУН (6), народним депутатом України Олегом Медуницею. Поговоримо про основні законодавчі ініціативи парламенту на захист української державності” Шлях перемоги 15 листопада 46:3.

23. Верховна Рада України. Закон України від 16 травня 2017 року № 2031-VIII “Про внесення зміни до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо заборони виготовлення та пропаганди георгіївської (гвардійської) стрічки”. <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2031-19> (дата перегляду Грудень 16, 2017).

24. “Рада ухвалила закон «Народного фронту» про заборону ге-

орґіївської стрічки”. <http://cdn.nfront.org.ua/digest/23-May-2017-98b25d6a1f820de2c395ee16ae9dfd7d.pdf> (дата перегляду Грудень 16, 2017).

25. Верховна Рада України. Поіменне голосування 16.05.2017 17:08 про проект Закону про внесення доповнення до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо заборони виготовлення та пропаганди георґіївської (гвардійської) стрічки (№2987) – за основу та в цілому http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/radan_gs09/ns_golos?g_id=12215 (дата перегляду Грудень 16, 2017).

26. Верховна Рада України. Закон України від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII “Про освіту” <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата перегляду Грудень 16, 2017).

27. Вознюк, Юрій. 2017. “Якісна освіта – найпотужніша інвестиція у розвиток держави”. Рівне експрес. 23 листопада. 47:5.

28. “Новий закон «Про освіту» розширює можливості дітей, які належать до нацменшин, для отримання освіти” <http://nfront-org.ua.s3.amazonaws.com/digest/18-September-2017-ee1641dec48d4ed23b4ce76d69231789.pdf> (дата перегляду Грудень 16, 2017).

189

29. Верховна Рада України. Поіменне голосування 05.09.2017 18:20 про проект Закону про освіту (№3491-д) – у другому читанні та в цілому http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/radan_gs09/ns_golos?g_id=13622 (дата перегляду Грудень 16, 2017).

30. Верховна Рада України. Проект Закону № від 6116 від 22.02.2017 “Про внесення змін до Закону України “Про вищу освіту” щодо забезпечення права на здобуття вищої освіти осіб, місцем проживання яких є тимчасово окупована територія України” http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61199 (дата перегляду Грудень 16, 2017).

31. Верховна Рада України. Шоста сесія Верховної Ради України восьмого скликання. Бюлетень № 37. Засідання тридцять сьоме, ранкове (Вівторок, 16 травня 2017 року) <http://portal.rada.gov.ua/uploads/documents/42713.pdf> (дата перегляду Червень 18, 2017).

32. Княжицький, Микола. 2015. “Менти, кадети – до побачення: на українському телебаченні заборонили демонструвати рос. серіали і кінофільми” Експрес. 9–16 квітня. 28:8.

33. “Ухвалений закон про кінематографію започаткує розвиток українського кіно” <http://cdn.nfront.org.ua/digest/05-April-2017-847b53f4bbbc67629d696e44a61635e7.pdf> (дата перегляду Грудень 16, 2017).

34. Верховна Рада України. Закон України від 16 червня 2016

року № 1421-VIII “Про внесення змін до деяких законів України щодо частки музичних творів державною мовою у програмах телерадіоорганізацій” <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1421-19> (дата перегляду Грудень 16, 2017).

35. “Ініційований «Народним фронтом» закон щодо частки українських пісень на радіо набув чинності”. <http://cdn.nfront.org.ua/digest/08-November-2016-c17363ddead0929ffa104f10ff3c6d4a.pdf> (дата перегляду Грудень 16, 2017).

36. Княжицький, Микола. 2017. Мова об’єднує націю. Мова будує державу. Шлях перемоги. 4 жовтня. 40:2.

37. Княжицький, Микола. 2017а. Українською, тепер і в телевізорі!: Верховна Рада проголосувала за 75-відсоткову квоту на українську мову на телебаченні. Експрес. 25 травня – 1 червня. 87:2.

38. Верховна Рада України. Закон України від 23 травня 2017 року № 2054-VIII “Про внесення змін до деяких законів України щодо мови аудіовізуальних (електронних) засобів масової інформації”. <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2054-19> (дата перегляду Грудень 16, 2017).

39. “Парламент підтримав законопроект «Народного фронту» про 75% української мови на телебаченні”. <http://cdn.nfront.org.ua/digest/07-June-2017-68ed78237d08a52080e2938e1b97fbe2.pdf> (дата перегляду Грудень 16, 2017).

40. “Парламент зробив крок на підтримку україномовних друкованих видань”. <http://nfront-org-ua.s3.amazonaws.com/digest/10-July2018-52edddd8a8be59c2b48367cab21bdedd.pdf> (дата перегляду Грудень 16, 2017).

41. Верховна Рада України. Звернення Верховної Ради України до Його Всесвятості Варфоломія, Архієпископа Константинополя і Нового Риму, Вселенського Патріарха щодо надання автокефалії Православній Церкві в Україні від 16 червня 2016 р. <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1422-19> (дата перегляду Грудень 16, 2017).

42. Верховна Рада України. Постанова Верховної Ради України від 19 квітня 2018 року № 2410-VIII “Про підтримку звернення Президента України до Вселенського Патріарха Варфоломія про надання Томосу про автокефалію Православної Церкви в Україні”. <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2410-19> (дата перегляду Травень 26, 2017).

43. “Україна має право на помісну автокефальну церкву, як

і всі незалежні держави”. <http://nfront-org-ua.s3.amazonaws.com/digest/24April-2018-4365971d988f592d9dcf457272a5c01b.pdf> (дата перегляду Травень 26, 2017).

References:

1. Logvy`ns`ky`j, Georgij. 2017. “Realiyi rosij`s`koyi okupaciji: Georgij Logvy`ns`ky`j: «Nixto v Kry`mu ne mozhe buty` vpevneny`m u vlasnij bezpeci. Kozhen den` dlya lyudej – ce vy` probuvannya i peremoga nad straxom”. Den` 11 kvitnya 63:4.

2. “SBU maye vidreaguvaty` na anty` derzhavnu pozy`ciyu «Intera»” <http://cdn.nfront.org.ua/digest/05-September-2016-d7231395de02ed5fd818e9f7919445aa.pdf> (accessed September 5, 2017).

3. Verhovna Rada Ukrainy`. Stenograma 2016.09.07. Zasidannya Komitetu Verxovnoyi Rady` Ukrainy` z py`tan` svobody` slova ta informacijnoyi polity`ky` 7 veresnya 2016 roku (sereda) o 14.30. god. <http://komsvoobslova.rada.gov.ua/documents/zasid/72820.html> (accessed September 5, 2017).

4. “Deputaty` «Narodnogo Frontu» vy`magayut` pereviry`ty` zv`yazky` kanalu «Inter» iz terory`stamy`” <https://tsn.ua/video/videonovini/deputati-narodnogo-frontu-vimagayut-perevirity-zv-yazkikanalu-inter-iz-teroristami.html> (accessed September 5, 2018).

5. “NARODNY`J FRONT vy`magaye vid SBU pereviry`ty` diyal`nist` kremlivs`ky`x propagandy`stiv na «Interi»” <http://cdn.nfront.org.ua/digest/12-September-2016-cf68387cc56f8e296defb3add434ce35.pdf> (accessed September 25, 2017).

6. “SBU sabotuye rozsliduvannya diyal`nosti rosij`s`ky`x propagandy`stiv – «NARODNY`J FRONT» zvernuvsya do Prezy`denta”. <http://cdn.nfront.org.ua/digest/20-September-2016-2d6954f5d0d825386a1c8c63177613f5.pdf> (accessed September 25, 2017).

7. Burbak, Maksy`m. 2016. “Ne mozhe buty` zhalyu do voroga, yaky`j pry`jshov u tvoyu xatu i vby`vaye tvoyix ridny`x”. Gazeta poukrayins`ky` 23 veresnya 77:7.

8. Vy`socz`ky`j, Sergij. 2017. “Try` roky` rozgribayemo rukamy` lajno, yake llyet`sya z susidn`oyi derzhavy`: treba zakry`ty` vsi zasoby` masovoyi informaciyi z rosij`s`ky`m slidom”. Gazeta po-ukrayins`ky`. 7 bereznya 19:8.

9. “Rosiya vy`kory`stovuye ukrayins`ki ZMI dlya rozpalyuvannya vorozhnechi ta oslablyennya krayiny`” <http://cdn.nfront.org.ua/digest/12September-2016-cf68387cc56f8e296defb3add434ce35.pdf>

(accessed October 10, 2017).

10. Verhovna Rada Ukrainy. Projekt Zakonu 5114 vid 13 veresnya 2016 r. "Pro vnesennya zmin do deyaky`x zakoniv Ukrainy` shhodo obmezhenyya dostupu na ukraiyins`ky`j ry`nok inozemnoyi drukovanoyi produkciyi anty`ukraiyins`kogo zmistu" http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60012 (accessed October 10, 2017).

11. "Parlament pidtry`mav zakonoproekt pro zaxy`st ukraiyins`kogo kny`zhkovogo ry`nku vid rosijs`koyi propagandy`sts`koyi produkciyi" <http://cdn.nfront.org.ua/digest/24-October-2016-462215ec9511c039e3e46ee5ef342e2d.pdf> (accessed October 10, 2017).

12. Verhovna Rada Ukrainy. Zakon Ukrainy` # 1780-VIII vid 8 grudnya 2016 roku "Pro vnesennya zmin do deyaky`x zakoniv Ukrainy` shhodo obmezhenyya dostupu na ukraiyins`ky`j ry`nok inozemnoyi drukovanoyi produkciyi anty`ukraiyins`kogo zmistu" <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1780-19> (accessed October 10, 2017).

192
— 13. "Parlament zaborony`v vvezennya z Rosiyyi kny`g anty`ukraiyins`kogo zmistu" <http://cdn.nfront.org.ua/digest/13-December-2016462ed4d97d12093536289d78b3dfcc1b.pdf> (accessed October 10, 2017).

14. Verhovna Rada Ukrainy. Zakon Ukrainy` # 2244-VIII vid 7 grudnya 2017 roku "Pro vnesennya zmin do deyaky`x zakoniv Ukrainy` shhodo ty`mchasovy`x dozvoliv na movlennya v zoni provedennya anty`terory`sty`chnoyi operaciyi ta pry`kordonny`x rajonax Ukrainy`" <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2244-19> (accessed May 5, 2018).

15. Verhovna Rada Ukrainy. S`oma sesiya Verxovnoyi Rady` Ukrainy` vos`mogo skly`kannya. Byuleten` # 1. Zasidannya pershe, rankove (Vivtorok, 5 veresnya 2017 roku) <http://iportal.rada.gov.ua/uploads/documents/44803.pdf> (accessed October 10, 2017).

16. "Parlament zroby`v krok shhodo proty`diyi rosijs`komu informacijnomu vply`vu v zoni ATO" <http://nfront-org-ua.s3.amazonaws.com/digest/12-September-2017-6ec617b752bd0c8be60c14c72c2e1d12.pdf> (accessed October 10, 2017).

17. Verhovna Rada Ukrainy. Projekt Zakonu # 6565 vid 08.06.2017 "Pro vnesennya zmin do deyaky`x zakoniv Ukrainy` shhodo ty`mchasovy`x dozvoliv na movlennya v zoni provedennya anty`terory`sty`chnoyi operaciyi ta pry`kordonny`x rajonax Ukrainy`" http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61987 (accessed October 10, 2017).

18. “Do kincyа roku vsya Odes`ka oblast` bude z ukrayins`ky`m telebachennyam ta radio”. <http://nfront-org-ua.s3.amazonaws.com/digest/18-September-2017-ee1641dec48d4ed23b4ce76d69231789.pdf> (accessed October 10, 2017).

19. “Kosty`ns`ky`j rozpoviv pro mul`ty`pleks dlya pokry`ttyа «bily`x plyam» movlennya na Odeshhy`ni” <https://www.ukrinform.ua/rubricregions/2372712-kostinskij-rozpoviv-pro-multipleks-dla-pokritta-bilihplam-movlenna-na-odesini.html> (accessed December 16, 2017).

20. Verhovna Rada Ukrayiny`. Proekt Zakonu # 6682 vid 11 ly`pnya 2017 “Pro vnesennya zmin do Zakonu Ukrayiny` “Pro gastrol`ni zaxody`v Ukrayini” (shhodo osobly`vostej organizaciyi ta provedennya gastrol`ny`x zaxodiv v Ukrayini za uchasti gromadyan krayiny`-agresora)” http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62230 (accessed December 16, 2017).

21. Verhovna Rada Ukrayiny`. Poimenne golosuvannya 05.10.2017 13:59 pro proekt Zakonu pro vnesennya zmin do Zakonu Ukrayiny` «Pro gastrol`ni zaxody`v Ukrayini» (shhodo osobly`vostej organizaciyi ta provedennya gastrol`ny`x zaxodiv v Ukrayini za uchasti gromadyan krayiny`-agresora) (#6682) – za osnovu ta v cilomu http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/radan_gs09/ns_golos?g_id=14884 (accessed December 16, 2017).

22. Meduny`cya, Oleg. 2017. “U realiyax gibry`dnoyi vijny` informacijna bezpeka – na pershomu misci»: s`ogodni nasha rozmova iz zastupny`kom Golovy` Provodu OUN (b), narodny`m deputatom Ukrayiny` Olegom Meduny`ceyu. Pogovory`mo pro osnovni zakonodavchi iniciaty`vy` parlamentu na zaxy`st ukrayins`koyi derzhavnosti” Shlyax peremogy` 15 ly`stopada 46:3.

23. Verhovna Rada Ukrayiny`. Zakon Ukrayiny` vid 16 travnya 2017 roku # 2031-VIII “Pro vnesennya zminy` do Kodeksu Ukrayiny` pro administraty`vni pravoporushennya shhodo zaborony`vy`gotovlennya ta propagandy`georgiyivs`koyi (gvardijs`koyi) strichky`”. <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2031-19> (accessed December 16, 2017).

24. “Rada uxvaly`la zakon «Narodnogo frontu» pro zaboronu georgiyivs`koyi strichky`”. <http://cdn.nfront.org.ua/digest/23-May-201798b25d6a1f820de2c395ee16ae9dfd7d.pdf> (accessed December 16, 2017).

25. Verhovna Rada Ukrayiny`. Poimenne golosuvannya 16.05.2017 17:08 pro proekt Zakonu pro vnesennya dopovnnennya do Kodeksu Ukrayiny` pro administraty`vni pravoporushennya shhodo zaborony`

vy`gotovlennya ta propagandy` georgiyivs`koyi (gvardijs`koyi) strichky` (#2987) – za osnovu ta v cilomu http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/radan_gs09/ns_golos?g_id=12215 (accessed December 16, 2017).

26. Verhovna Rada Ukrayiny`. Zakon Ukrayiny` vid 5 veresnya 2017 roku # 2145-VIII “Pro osvitu” <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (accessed December 16, 2017).

27. Voznyuk, Yurij. 2017. “Yakisna osvita – najpotuzhnisha investy`ciya u rozvy`tok derzhavy`”. Rivne ekspres. 23 ly`stopada. 47:5.

28. “Novy`j zakon «Pro osvitu» rozshy`ryuye mozhly`vosti ditej, yaki nalezhat` do naczmenshy`n, dlya otry`mannya osvity`” <http://nfront-org.ua.s3.amazonaws.com/digest/18-September-2017-ee1641dec48d4ed23b4ce76d69231789.pdf> (accessed December 16, 2017).

29. Verhovna Rada Ukrayiny`. Poimenne golosuvannya 05.09.2017 18:20 pro proekt Zakonu pro osvitu (#3491-d) – u drugomu chy`tanni ta v cilomu http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/radan_gs09/ns_golos?g_id=13622 (accessed December 16, 2017).

194

— 30. Verhovna Rada Ukrayiny`. Proekt Zakonu # vid 6116 vid 22.02.2017 “Pro vnesennya zmin do Zakonu Ukrayiny` “Pro vy`shhu osvitu” shhodo zabezpechennya prava na zdobuttya vy`shhoji osvity` osib, miscem prozhy`vannya yaky`x ye ty`mchasovo okupovana tery`toriya Ukrayiny`” http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61199 (accessed December 16, 2017).

31. Verhovna Rada Ukrayiny`. Shosta sesiya Verxovnoyi Rady` Ukrayiny` vos`mogo skly`kannya. Byuletен` # 37. Zasadannya try`dcat` s`ome, rankove (Vivtorok, 16 travnya 2017 roku) <http://portal.rada.gov.ua/uploads/documents/42713.pdf> (accessed June 15, 2017).

32. Knyazhy`cz`ky`j, My`kola. 2015. “Menty`, kadety` – do pobachennya: na ukrayins`komu telebachenni zaborony`ly` demonstruvat` ros. serijaly` i kinofil`my`” Ekspres. 9–16 kvitnya. 28:8.

33. “Uxvaleny`j zakon pro kinematografiju zapochatkuye rozvy`tok ukrayins`kogo kino” <http://cdn.nfront.org.ua/digest/05-April-2017-847b53f4bbbc67629d696e44a61635e7.pdf> (accessed December 16, 2017).

34. Verhovna Rada Ukrayiny`. Zakon Ukrayiny` vid 16 chervnya 2016 roku # 1421-VIII “Pro vnesennya zmin do deyaky`x zakoniv Ukrayiny` shhodo chastky` muzy`chny`x tvoriv derzhavnoyu movoyu u programax teleradioorganizacij” <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1421-19> (accessed December 16, 2017).

35 “Inicijovany`j «Narodny`m frontom» zakon shhodo chastky` ukrayins`ky`x pisen` na radio nabuv chy`nnosti”. <http://cdn.nfront.org.ua/digest/08-November-2016-c17363ddead0929ffa104f10ff3c6d4a.pdf> (accessed December 16, 2017).

36. Knyazhy`cz`ky`j, My`kola. 2017. Mova ob`yednuye nacyu. Mova buduye derzhavu. Shlyax peremogy`. 4 zhovtnya. 40:2.

37. Knyazhy`cz`ky`j, My`kola. 2017a. Ukrayins`koyu, teper i v televizori!: Verxovna Rada progolosuvala za 75-vidsotkovu kvotu na ukrayins`ku movu na telebachenni. Ekspres. 25 travnya – 1 chervnya. 87:2.

38. Verhovna Rada Ukrayiny`. Zakon Ukrayiny` vid 23 travnya 2017 roku # 2054-VIII “Pro vnesennya zmin do deyaky`x zakoniv Ukrayiny` shhodo movy` audiovizual`ny`x (elektronny`x) zasobiv masovoyi informaciyi”. <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2054-19> (accessed December 16, 2017).

39. “Parlament pidtry`mav zakonoproekt «Narodnogo frontu» pro 75% ukrayins`koyi movy` na telebachenni”. <http://cdn.nfront.org.ua/digest/07-June-2017-68ed78237d08a52080e2938e1b97fbe2.pdf> (accessed December 16, 2017).

40. “Parlament zroby`v krok na pidtry`mku ukrayinomovny`x drukovany`x vy`dan`”. <http://nfront-org-ua.s3.amazonaws.com/digest/10-July-2018-52edddd8a8be59c2b48367cab21bdedd.pdf> (accessed December 16, 2017).

41. Verhovna Rada Ukrayiny`. Zvernennya Verxovnoyi Rady` Ukrayiny` do Jogo Vsesvyatosti Varfolomiya, Arxiyepy`skopa Konstanty`nopolya i Novogo Ry`mu, Vselens`kogo Patriarxa shhodo nadannya avtokefaliyi Pravoslavnij Cerkvi v Ukrayini vid 16 chervnya 2016 r. <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1422-19> (accessed December 16, 2017).

42. Verxovna Rada Ukrayiny`. Postanova Verxovnoyi Rady` Ukrayiny` vid 19 kvitnya 2018 roku # 2410-VIII “Pro pidtry`mku zvernennya Prezy`denta Ukrayiny` do Vselens`kogo Patriarxa Varfolomiya pro nadannya Tomosu pro avtokefaliyu Pravoslavnoyi Cerkvy` v Ukrayini”. <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2410-19> (accessed May 16, 2017).

43. “Ukrayina maye pravo na pomisnu avtokefal`nu cerkvu, yak i vsi nezalezhni derzhavy”. <http://nfront-org-ua.s3.amazonaws.com/digest/24April-2018-4365971d988f592d9dcf457272a5c01b.pdf> (accessed May 16, 2017).

УДК: 328.18:351

© Ірина Бутирська¹

СУЧАСНІ ПОЛІТИКО-КОМУНІКАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В ПОЛІТИЧНОМУ УПРАВЛІННІ

196

Стаття присвячена аналізу політичної комунікації як особливого виду політичних відносин, через яку домінуючі в політиці суб'єкти регулюють вироблення і поширення суспільно-політичних ідей. У сучасному світі політична комунікація виступає невід'ємним елементом політичного управління, від її якості залежить успішність функціонування всієї політичної системи суспільства. Автор вважає, що сучасне політичне управління має комунікативну природу, тому політична комунікація відіграє провідну роль в інформаційному суспільстві. Це, в свою чергу, веде до зміни класичної моделі політичного управління, заснованої на примусі і праві легітимного насильства комунікаційною моделлю політичного управління.

При цьому інформаційно-комунікаційні технології та розвиток нових засобів комунікації безпосередньо змінюють систему взаємин між державою і суспільством, зокрема і в політичній сфері, що вже нині впливає на ефективність політичного управління суспільством через традиційні інструменти, ставлячи перед державами і політичними інститутами проблему вироблення нових підходів до політичної комунікації з масами. Недооцінка ж наслідків впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій в повсякденне життя може стати потужним фактором дестабілізації політичної системи, пов'язаної з різким падінням ефективності класичних масових моделей політичного управління.

Ключові слова: політична комунікація, політичні відносини, політичне управління, політична система суспільства.

¹ Доктор політичних наук, доцент кафедри менеджменту і туризму Чернівецького торговельно-економічного інституту КНТЕУ, Україна, E-mail: Iri-na.val13@gmail.com

Contemporary political and communication processes in political governance

The article is devoted to the analysis of political communication as a special kind of political relations; through which subjects dominate in politics regulate the production and distribution of socio-political ideas. In the modern world, political communication serves as an integral element of political governance, the success of the functioning of the entire political system of society depends on its quality. The author believes that modern political governance has a communicative nature, so political communication plays a leading role in the information society. This, in turn, leads to a change in the classical model of political governance, based on the coercion and legitimate legitimacy of violence by the communicative model of political governance.

At the same time, information and communication technologies and the development of new means of communication directly change the system of relations between the state and society, including in the political sphere, which already influences the effectiveness of political management of society through traditional instruments, posing to the states and political institutions the problem of developing new approaches to political communication with the masses. The underestimation of the consequences of the introduction of modern information and communication technologies in everyday life can become a powerful factor in destabilizing the political system, associated with a sharp drop in the effectiveness of classical mass models of political governance.

197

Keywords: *political communication, political relations, political management, political system of society.*

Вступ. Політичний процес в сучасній Україні – це модернізація, реформи, перехід до європейських стандартів, що актуалізує політико-комунікаційні процеси в політичному управлінні, спрямованому на потреби й інтереси громадян, дотримання загальноєвропейських принципів демократії, верховенства права і прав людини. В умовах реформ складова управлінської культури, забезпечення продуктивної взаємодії й синергії між усіма зацікавленими учасниками в процесі політичного управління набуває визначального значення для успіху в діях органів влади, органів місцевого самоврядування і функціонування Української держави в цілому.

Сучасний політичний процес представляє собою складну, багатоаспектну і різновекторну взаємодію акторів всіх рівнів. Політична

комунікація, в свою чергу, виступає як специфічний вид політичних відносин, за допомогою якого домінуючі в політиці суб'єкти регулюють виробництво і поширення суспільно-політичних ідей. Нині політична комунікація формує політичний світ, що функціонує за своїми законами. Різним аспектам політичного управління присвячено широкий спектр досліджень з політологічної та управлінської проблематики. Ці проблеми є ключовими при розумінні складних питань функціонування політичної системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Чимало науковців у сфері політичної комунікації і політичного управління розглядають комунікацію як основний чинник, що впливає на конфігурацію і структуру сучасних політичних відносин. Таке значення політичної комунікації визнавав ще Т. Гоббс [Гоббс Т., 1991]. Вплив комунікації на суспільно-політичний розвиток держави одним з перших проаналізував засновник Торонтської школи комуникативістики Х. Інніс, у працях з теорії комунікації «Імперія і комунікація» [Innis H., 1950] та «Зрушення комунікації» [Innis H., 2008]. Він вважав, що засоби масової комунікації (ЗМК) визначають тип суспільного устрою і створюють певні соціально-політичні ефекти. При цьому, на думку вченого, той, хто знаходиться при владі, контролює і ЗМК. Отже, за типом ЗМК можна робити висновки про політику держави.

Питання комунікації досліджував і Ю. Хабермас, вказуючи, що для ефективного і стабільного існування сучасної демократії вкрай важливим елементом є сфера публічної політики, яка включає в себе ЗМІ [Habermas J., 1989]. Він визначав публічну сферу як феномен, де відбувається комунікація – обмін інформацією, думками. При цьому ЗМК відіграють провідну і системоутворюючу роль у функціонуванні сучасних західних демократій, у межах яких повинна забезпечуватися вільна від примусу комунікація.

Р. Дейберт у книзі «Пергамент, друк і гіпермедіа: комунікації в процесі трансформації світового порядку» наголосив, що «оскільки комунікації є життєво важливою частиною людського існування, то будь-які зміни в способах комунікації мають суттєві наслідки для поділу влади в суспільстві, для зміни індивідуальної і соціальної свідомості, а також для перегляду громадських цінностей» [Deibert R. J., 1997]. Вчений зокрема наголошував, що у межах політичного управління кінцеві цілі можуть бути досягнуті шляхом зміни способів і форм комунікації.

М. Кастельс, аналізуючи зміни в традиційному громадському укладі, виділяв сучасні інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) як один з найбільш значущих чинників у створенні нового суспільного укладу. Аналізуючи роль і значення ЗМК в аспекті політичного управління, він писав, що «здійснення влади відбувається найперше на основі виробництва і поширення культурних кодів та інформації. Контроль мереж комунікації стає тим важелем, за допомогою якого інтереси і цінності перетворюються в керівні принципи людської поведінки» [Кастельс М., 2004].

Натомість Дж. Несбітт і П. Ебурдін вважали, що сучасні ІКТ істотним чином підтримують і розвивають демократичні процеси навіть в умовах авторитарних систем і що «в умовах, коли комп'ютер розширив могутність особистості, громадяни можуть більш ефективно стежити за діями своїх урядів, ніж уряди можуть стежити за діями громадян... Комп'ютери, супутниковий телефонний зв'язок, телефакси наділяють людину владою, а не пригнічують її, як цього боялися раніше» [Несбітт Дж., Ебурдін П., 1992].

Науковці вже прогнозують, що сучасне суспільство у міру розвитку ІКТ перейде від представницької демократії до демократії співучасті, в межах якої найважливіші рішення, щодо життя громадян, будуть прийматися в інтерактивному режимі через залучення до обговорення широких верств населення у ході комунікації між собою і з владою з різних питань. Ці питання досліджують В. Бебик [Бебик В., 2005], Ю. Ганжуров [Ганжуров Ю., 2004], В. Гошовська, Л. Пашко, Н. Ларіна [Гошовська В., 2016], Д. Кіслов [Кіслов Д., 2010], Є. Макаренко, М. Ожеван, М. Рижков, Н. Білан [Макаренко Є., 2007], Г. Почепцов [Почепцов Г., 2003] та інші.

Виклад основного матеріалу. Перехід розвинених країн до інформаційних технологій, що ознаменувався масовим впровадженням комп'ютерної техніки в різні сфери життєдіяльності суспільства, сприяв використанню при аналізі соціальних систем механістичних моделей. Кібернетика відзначала схожість моделей поведінки людини з «поведінкою» машини. Вона зумовлена тим, що системи, які самоорганізуються, мають здатність самостійно реагувати на інформацію, змінювати свою поведінку чи розміщення. Якщо зміни ефективні і система досягає мети, то частина її енергії чи внутрішньої напруги зменшується. Ефективність системи залежить від двох змінних: від своєчасної і повної передачі інформації; від механізмів по-

дачі команд, які направляють і контролюють дії [Соловьев А., 2005].

Серед науковців, які розробляли теорії політичної системи слід виділити праці колишнього Президента Міжнародної і Американської асоціацій політичних наук К. Дойча. Вчений у 1950-70-х рр. сформував т.зв. «інформаційно-кібернетичну модель» політичної системи. Теорія К. Дойча, який вперше представив політичну систему як інформаційно-комунікаційну і розглядав її як мережу комунікацій та інформаційних потоків, викликає значний інтерес. Тут доцільно пригадати функціональну аналогію Т. Гоббса, який називав «нервами державного управління» політичні комунікації, що з'єднують верховну владу суверена з виконавчими, судовими й іншими органами. Адже саме цю основоположну ідею використав К. Дойч у праці «Нерви управління: моделі політичної комунікації і контролю», визначивши політичну систему як мережу комунікацій та інформаційних потоків. У межах розробленого інформаційно-кібернетичного підходу, вчений показав політичне життя крізь призму кібернетичного аналізу і комунікативних механізмів; нагадав про те, що і латинське «gubernare» (від якого походить англ. «government»), і грецьке «kubernan» (відповідно – англ. «cybernetics») мають одну смислову основу, пов'язану з «мистецтвом управління», а спочатку з морехідною навігацією – управління кораблем.

200

—

На думку К. Дойча, уряд (як суб'єкт державного управління) мобілізує політичну систему через регуляцію інформаційних потоків і комунікативної взаємодії між системою і середовищем, а також окремими блоками у самій системі. Він вважав, що виробництво й обмін інформацією в політичній системі забезпечують політичне управління, яке ґрунтується на необхідній для прийняття рішень інформації. При цьому сам феномен політики визначається сукупністю питань, пов'язаних з політичним управлінням.

Державні лідери, виходячи з наявної політичної інформації, управляють владними інститутами. Функціонування ж всієї політичної системи залежить від якості і сталості потоку інформації, а самі інститути та механізми влади контролюються інформаційною елітою – дейтократією [Deuttsch K., 1966].

Вчений запропонував розглядати політичну систему як мережу комунікацій та інформаційних потоків. Його модель політичної системи має чотири блоки, кожен з яких пов'язаний з різними фазами руху інформаційно-комунікативних потоків: отримання і відбір ін-

формації; обробка й оцінка інформації; прийняття рішень; здійснення рішень із зворотним зв'язком [Deutsch K., 1969, с. 18]. Політична система приймає інформацію через т.зв. «рецептори» (зовнішньополітичні – інформаційні служби тощо, внутрішньополітичні – центри вивчення громадської думки), забезпечує селекцію, систематизацію і первинний аналіз даних, які надійшли.

На наступній фазі нова інформація обробляється в межах блоку «пам'ять і цінності», порівнюється із старою інформацією і оцінюється через призму цінностей, норм і стереотипів. Згодом органи влади («центр прийняття рішень»), вже маючи остаточне уявлення про те, як цілком сформована під впливом інформації, нова політична ситуація відповідає інтересам і цілям, приймають певне рішення щодо регулювання поточного стану системи.

Насамкінець виконавчі органи в останній фазі реалізують рішення; їх результати у вигляді нової інформації по «зворотному зв'язку» надходять до «рецепторів» і, таким чином, система вступає в новий цикл функціонування.

К. Дойч вивів три закономірності існування системи в процесі управління та координації зусиль суспільства по здійсненню поставлених цілей. Перша полягає в тому, що при досягненні цілі можливість успіху зворотно пропорційна інформаційному навантаженню та затримці реакції системи. По-друге, успішність функціонування системи залежить від величини зростання реакції на зміни, але при досягненні порогової величини змін вона стає зворотною. По-третє, успішна робота системи залежить від спроможності запобігання, від здатності уряду бачити перспективу та вживати необхідних дій у разі виникнення загрози досягненню цілі [Deutsch K., 1969, с. 13].

Важливою є здатність системи розвивати популярні переконання, погляди та навіть міфи, створюючи символи і гасла, маневруючи ними для підтримки і підсилення необхідної легітимності в ім'я ефективного виконання функцій.

Формування ідеї національної спільноти та держави К. Дойч вважав результатом процесу поступової урбанізації та індустріалізації суспільства, що давало більш широкі можливості для комунікації та, на її основі, – для «соціальної мобілізації». Причини дезінтеграції і краху держав вчений вбачав у поступовому ослабленні внутрішньої комунікації соціальних верств і виключення з них нижчих верств. Останні, позбавлені можливості реалізувати свої інтереси й підви-

щувати соціальний статус, зрештою стають тією силою, яка руйнує існуючу систему чи дестабілізує її, робить уразливою перед зовнішніми викликами. Утворення наднаціональних і міждержавних об'єднань – це засіб протидії росту націоналізму в окремих державах, збереження і вдосконалення їх соціальних систем [Deutsch K., 1969, с. 28].

Життєдіяльність політичної системи виражається в процесі виконання нею функцій. Під функцією розуміється будь-яка дія, яка сприяє збереженню та розвитку даного стану, взаємодії з середовищем. Функції різноманітні, непостійні і розвиваються з урахуванням конкретно-історичної ситуації. Вони взаємопов'язані, взаємодоповнюючі, але водночас відносно самостійні.

202
— Суттєвою стороною політико-комунікаційних процесів є передача, переміщення, циркуляція політичної інформації, тих відомостей, якими в процесі конкретної суспільно-практичної діяльності обмінюються (збирають, зберігають, переробляють, поширюють та використовують), «джерела» та «споживачі» – взаємодіючі в суспільстві індивіди, соціальні групи, верстви, класи. Політична інформація – це сукупність знань, повідомлень про явища, факти і події політичної сфери суспільства. З її допомогою передається політичний досвід, координуються зусилля людей, їх політична соціалізація та адаптація, структурується політичне життя [Бебик В., 2005, 217].

Суспільство лише видається статичною сумою соціальних інститутів: реально ж воно з дня на день відроджується чи відтворюється шляхом певних актів комунікативного характеру, що мають місце між його членами [Кастельс М., 2004, 41]. У межах даного підходу проблеми ефективної взаємодії комунікатора і реципієнта переносяться на вивчення різних каналів, засобів і способів передачі інформації, змісту повідомлень, залишаючи процеси сприйняття і певної поведінки індивідів фактично поза увагою.

Змістовний аспект політичної комунікації включає взаємодію суб'єктів політики через обмін інформацією в процесі боротьби за владу чи її здійснення і утримання. Він реалізується шляхом цілеспрямованої передачі і вибіркового прийому інформації, без чого неможливий рух політичного процесу. За допомогою комунікації передається три основних типи політичних повідомлень: технологічні відомості, пов'язані зі встановленням і підтриманням контакту між елементами політичної комунікаційної системи; інформативні

(реальні чи вигадані відомості, що несуть основне смислове навантаження переданих відомостей); спонукальні (викликають бажання чи розуміння в потребі якихось дій відповідно до змісту отриманої інформації) [Макаренко Є., 2007].

Для розгляду політичної комунікації як процесу, базова модель комунікації була вдосконалена через введення принципово важливих для управлінських відносин елементів зворотного зв'язку. Політичні цілі, переслідувані будь-яким політичним суб'єктом, вимагають чіткого підбору системи комунікаційних моделей, що дозволяє учасникам процесу комунікації реалізувати свої завдання. Так, у діалоговій моделі використовується механізм обміну інформацією в реальній комунікаційній мережі [Ганжуров Ю., 2004, 8-10]. Характерна відмінність діалогової моделі в тому, що вона передбачає своєрідну «горизонтальну рівність» учасників інформаційного обміну на противагу «вертикальному» принципу «керівництво – підпорядкування», яка властива моделі мовлення. Безсумнівно, подібна комунікація не включає участі і більшої кількості сторін (як телефонна конференція, дискусія на сайті мережі Інтернет тощо). Однак збільшення кількості учасників і, зокрема поява «ведучого» веде до зближення даної моделі з моделлю мовлення.

Консультаційна модель теж співвідноситься з великою кількістю ситуацій, при яких індивід, що знаходиться на периферії комунікаційної лінії, шукає необхідні відомості в центральному інформаційному сховищі (сервер чи інший банк даних, в найпростішому варіанті – робота з книгами, газетами та іншою друкованою продукцією в бібліотеці). Це дозволяє якісно поліпшити модель політичної комунікації. На відміну від моделі мовлення тут місце і час консультації, а також тема повідомлення визначаються не центром, а периферійним користувачем, що володіє максимальною свободою.

Реєстраційна модель руху інформації протилежна консультаційній моделі. У ній центр запитує і отримує інформацію від периферійного джерела. Дана модель застосовується в тому разі, коли індивіду закритий доступ до центрального банку даних, а також при автоматичному записі телефонних повідомлень у всіх системах електронної сигналізації та спостереження. При цьому зосередження інформації в центрі нерідко відбувається поза бажанням індивіда чи без узгодження з ним. Хоча дана схема історично не нова, її можливості значно зросли внаслідок комп'ютеризації та розширення телекомуніка-

ційних мереж. Типовою для реєстраційної моделі є та обставина, що центр має більший контроль над визначенням напряму інформаційного потоку, ніж індивід, що знаходиться на периферії комунікаційної мережі [Гошовська В., 2016].

Намітилася тенденція модернізації моделей політичної комунікації, заснованої на переході від «мовлення» до справді демократичного діалогу між «керуючими» і «керованими» передбачає рівноправний обмін точними, повними, завершеними і перевіряються відомості про політичні явища та процеси, що сполучаються з основними цивілізаційно-культурними цінностями даного суспільства, фундаментальними правами та свободами особистості. Така модель передбачає можливість відкрито висловлювати свою думку, свободу шукати, одержувати і поширювати різного роду інформацію та ідеї, якщо вони не суперечать гуманістичним принципам [Гошовська В., 2016]. Тож без сумніву сучасна теорія політичної комунікації в політичному управлінні повинна розвиватися як наука і мистецтво досягнення гармонії, координації інтересів суспільства, його груп та індивідів шляхом взаєморозуміння, взаємоповаги та інформованості.

204

Висновки. Політичне управління нині має комунікативну природу, в зв'язку з чим політична комунікація починає відігравати провідну роль в інформаційному суспільстві, що веде до зміни класичної моделі політичного управління, заснованої на примусі і праві легітимного насильства комунікаційною моделлю політичного управління. При цьому інформаційно-комунікаційні технології і розвиток нових засобів комунікації безпосередньо змінюють систему взаємин між державою і суспільством, в т.ч. і в політичній сфері, що вже впливає на ефективність політичного управління суспільством шляхом традиційних інструментів, ставлячи перед державами і політичними інститутами проблему вироблення нових підходів до політичної комунікації з масами. Недооцінка ж наслідків впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій в повсякденне життя може стати найпотужнішим фактором дестабілізації політичної системи, пов'язаної з ризиком падінням ефективності класичних масових моделей політичного управління.

Розглядаючи перспективи подальшої розробки проблеми, слід відзначити, що в статті не проаналізовані сучасні «м'які» технології електронної пропаганди в Інтернет-просторі, спрямовані на формування самостійної та незалежної від держави масової Інтернет-куль-

тури, конструювання та еволюція якої становлять значний інтерес в аспекті впливу на формати і характер політичного управління вже в найближчому майбутньому.

Джерела та література:

1. Бебик В. 2005. Інформаційно-комунікаційний менеджмент у глобальному суспільстві: психологія, технології, техніка паблік рилейшнз: монографія. Київ: МАУП, 438 с.

2. Ганжуров Ю. 2004. Політична комунікація. Лоза і корінь діалогової моделі. Віче. № 4 (5). С. 8-10.

3. Гоббс Т. 1991. Левиафан, или Материя, форма и власть государства церковного и гражданского. Сочинения : в 2 т. Т. 2. Москва, 731 с.

4. Кастельс М. 2004. Галактика Интернет. Размышления об Интернете, бизнесе и обществе. Пер. с англ. А. Матвеева. Екатеринбург: У-Фактория, 328 с.

5. Кіслов Д.В. 2010. Політична безпека масових комунікацій: монографія. Київ: «М.П. Леся», 208 с.

205

6. Комунікації в публічному управлінні: аспекти організаційної культури та ділового спілкування 2016 : навч. посіб. / уклад.: Гошовська В. та ін. Київ : К.І.С., 130 с.

7. Макаренко Є.А. 2007. Європейські комунікації: політичні, економічні, правові, безпекові, дипломатичні, суспільні та культурні аспекти: [кол. моногр.] / Є.А. Макаренко, М.А. Ожеван, М.М. Рижков, В.М. Бебик, Н. І. Білан. Київ : Центр вільної преси, 535 с.

8. Нэсбитт Д., Эбурдин П. 1992. Что нас ждет в 90-е годы. Мегатенденции: Год 2000. Десять новых направлений на 90-е годы / Пер. с англ. Москва: Республика, 415с.

9. Почепцов Г.Г. 2003. Теория коммуникации. Москва: Рефл-бук; Київ: Ваклер, 656 с.

10. Соловьев А.И. 2005. Политика и управление: когнитивные основания взаимосвязи. Вестник Московского Университета. Сер. 21. Управление (государство и общество). №3. С. 36- 49.

11. Deibert R.J. 1997. Parchment, Printing, and Hypermedia: Communications in World Order Transformation. N.Y.: Columbia University Press, 334 p.

12. Deutsch K. 1969. Politische Kybernetik: Modelle und Perspektiven. Freiburg: Rombach, 255 s.

13. Deutsch K. 1966. The Nerves of Government: Models of Political Communication and Control. N.Y., 880 p.
14. Habermas J. 1989. The Structure Transformation of the Public Sphere. Cambridge, 305 p.
15. Innis H. 2008. The Bias of Communication. 2nd ed. Toronto: University of Toronto Press, 226 p.
16. Innis H.A. 1950. Empire and Communications. Oxford, Clarendon Press, 219 p.

References:

1. Bebyk V. 2005. Informatsiino-komynikatsiinyi menedzhment u globalnomu suspilstvi: psykholoziia, tehnologii, tehnika pablik rileishynz: monografiia. Kyiv: MAUP, 438 s.
2. Ganzhurov Yu. 2004. Politychna komynikatsiia. Loza i korin dialogovoi modeli. Viche. № 4 (5). S. 8-10.
3. Gobbs T. 1991. Levafan, ili Materiia, forma i vlast gosudarstva tserkovnogo i grazhdanskogo. Sochineniia : v 2 t. T. 2. Moskva, 731 s.
- 206 — 4. Kastels M. 2004. Galaktika Internet. Razmyshleniia ob Internete, biznese i obshchestve. Per. s angl. A. Matveeva. Ekaterinburg: U-Faktoriia, 328 s.
5. Kislov D.V. 2010. Politychna bezpeka masovuh komynikatsii: monografiia. Kyiv: «M.P. Lesia», 208 s.
6. Komunikatsii v publichnomu upravlini: aspekty organizatsiinoi kultury ta dilovogu spilkuvannia 2016 : navch. posib. / uklad.: Goshovska V.A. ta in. Kyiv: K.I.S., 130 s.
7. Makarenko E.A. 2007. Evropeiski komunikatsii: politychni, ekonomichni, pravovi, bezpekovi, dyplomatychni, suspilni ta kulturni aspekty : [kol. monogr.] / E.A. Makarenko, M.A. Ozhevan, M.M. Ryzhkov, V.M. Bebyk, N.I. Bilan. Kyiv : Tsentri vilnoi presy, 535 s.
8. Nesbitt D., Eburdin P. 1992. Chto nas zhdet v 90-e gody. Megatendentsii: God 2000. Desat novyh napravlenii na 90-e gody / Per. s angl. Moskva: Respublika, 415 s.
9. Pocheptsov G.G. 2003. Teoriia komunikatsii. Moskva: Refl-buk; Kyiv: Vakler, 656 s.
10. Solovev A.I. 2005. Politika i upravlenie: kognitivnye osnovaniia vzaimosviazi. Vestnik Moskovskogo universiteta. Ser. 21. Upravlenie (gosudarstvo i obshchestvo). №3. S. 36- 49.

11. Deibert R.J. 1997. *Parchment, Printing, and Hypermedia: Communications in World Order Transformation*. N.Y: Columbia University Press, 334 s.
12. Deutsch K. 1969. *Politische Kybernetik: Modelle und Perspektiven*. Freiburg: Rombach, 255 s.
13. Deutsch K. 1966. *The Nerves of Government: Models of Political Communication and Control*. N.Y., 880 p.
14. Habermas J. 1989. *The Structure Transformation of the Public Sphere*. Cambridge, 305 p.
15. Innis H. 2008. *The Bias of Communication*. 2nd ed. Toronto: University of Toronto Press, 226 p.
16. Innis H.A. 1950. *Empire and Communications*. Oxford, Clarendon Press, 219 p.

УДК: 329:36.77](430)

© Ірина Верещагіна¹

РОЛЬ НОВИХ ЗМК У ФРН.

„ПАРТІЙНА ДЕМОКРАТІЯ“ VERSUS „МЕДІА-ДЕМОКРАТІЯ“?

Стаття присвячена актуальним питанням ролі нових засобів масової комунікації (ЗМК), їх відносин з німецькими політичними партіями та розвитку „медіа-демократії“ у ФРН. Зважаючи на швидкий розвиток нових медіа, автор досліджує їх як інструмент політики та водночас автономного актора на політичному полі та аналізує відносини медіа з політичними партіями, можливість зміни всередині партій та їхньої структури і зміну ролі німецьких партій.

208 Дається характеристика процесу „медіатизації“ та його впливу на політику і партійну демократію. Дослідження показало, що сучасні медіа впливають на суспільно-політичні трансформації та прискорюють розвиток „медіа-демократії“ у ФРН.

Ключові слова: засоби масової комунікації (ЗМК), політичні партії, ФРН, громадськість, „партійна демократія“, „медіа-демократія“.

Role of New Mass Media in Federal Republic of Germany.

„Party Democracy“ versus „Media Democracy“

The article deals with the analysis of main problems of the role of new mass media, their relations with German political parties and development of media democracy in Federal Republic of Germany. Considering the rapid development of mass media the author investigates media as political instrument and autonomic political actor at the same time, analyses relations between the mass media and political parties, opportunity of changes in the parties, changes of party structure and the role of German parties. The process of „mediatization“ and its influence on the policy and party democracy is defined. The study found that the modern mass media have influence on public sector and political transformations and accelerate the progress of media democracy in Federal Republic of Germany as well.

¹ Кандидат політичних наук, Присяжний перекладач української мови у Верховному суді землі Північний Рейн-Вестфалія, місто Дюссельдорф, Німеччина, E-mail: vereschahina@gmail.com

Keywords: *mass media, political parties, Federal Republic of Germany, publicity, party democracy, media democracy.*

Постановка проблеми. Питання діяльності засобів масової комунікації (ЗМК) у Федеративній Республіці Німеччина та їх відносин з німецькими політичними партіями сьогодні є надзвичайно актуальним. Це пояснюється активним розвитком „нових“ медіа, збільшенням їх ролі у суспільно-політичному житті країни та у процесі формування громадської думки, впливом на організацію внутрішньої та зовнішньої політичної комунікації, а також на розвиток „медіа-демократії“ у ФРН.

Протягом 90-х рр. XX ст. – початку XXI ст. роль нових медіа у формуванні громадської думки зазнала значних змін. З одного боку, вона характеризується проникненням в усі сфери суспільного життя („медіа-суспільство“), з іншого боку, ключове слово „медіа-демократія“ вказує на збільшення ролі медіа як інструменту та актора політичної комунікації. Обидві тенденції пов'язані із змінами медіа-ландшафту у ФРН, які можна описати за допомогою трьох значних структурних змін: 1) зміна положень про телебачення та радіомовлення (з 1984 р. існувало вже публічно-правове і приватне телебачення та радіомовлення); 2) процес концентрації у сфері преси (після 1990 р.); 3) поява та розповсюдження „нових“ мас-медіа (з другої половини 90-х рр. XX ст.).

Об'єднання Німеччини вплинуло не тільки на політичний розвиток сучасної ФРН, але й на кардинальні зміни медійної політики: на відміну від радіомовлення, структури якого у Східній та Західній Німеччині були схожі, у сфері преси спостерігалися трансформації ринку газет та журналів. Ті міжрегіональні щоденні газети та тижневі журнали, які у Західній Німеччині традиційно вважалися основними та визначали результат політичних дебатів, мали значні складнощі із збутом у Східній Німеччині. Тривала кон'юнктурна криза та зниження витрат на рекламування вплинули на зменшення попиту на друковану пресу та її часткове „вимирання“.

Такі процеси сприяли появі нових медій, які поєднували класичні мас-медіа (друковані медіа, радіо, телебачення/відео) з телекомунікаційними та інформаційними технологіями (телефон, передача даних, мобільний зв'язок, персональний комп'ютер тощо), та зміні ролей учасників комунікації. Раніше під час комунікації глядачі і слухачі

відігравали пасивну роль, проте з появою нових медій, особливо різноманітних медіа-платформ та соціальних мереж, вони стали активними користувачами.

Аналіз останніх досліджень. Роль нових мас-медіа у політичному процесі та їхні відносини з політичними партіями у ФРН як комплексна наукова проблема ще мало досліджувана. Окремі аспекти цієї тематики, зокрема питання політичної комунікації було досліджене європейськими науковцями О. Ярреном, У. Сарчінеллі та У. Заксером (Jarren, Sarcinelli und Saxer, 2002). У своїй статті голандські експерти з питань політичної комунікації Я. Клайннієнхуїс та Е. Рітберг (Kleinnijenhuis and Rietberg, 1995, 95-118) зобразили моделі відносин традиційних медіа та політичних партій, а також проаналізували їх. Відомі німецькі науковці У. Алеманн та С. Маршалл у дослідженні, присвяченому питанню відносин політичних партій та медіа у ФРН, дійшли висновку про те, що нові медіа виступають на політичній арені автономно та актеридуються себе як коактори (Alemann und Marschall, 2002). Дилема існування у ФРН „медіа-демократії“ чи „партійної демократії“ розглядається на сторінках праць дослідників В. Бергсдорфа (Bergsdorf, 1982), Х. Шатца, О. Яррена та Б. Кнаупа (Schatz, Jarren und Knaup, 1997), О. Яррена (Jarren, 2001, 10-19).

Мета статті. Проаналізувати роль нових засобів масової комунікації у Федеративній Республіці Німеччина та їхні відносини з німецькими політичними партіями, та спробувати вирішити дилему: „партійна демократія“ versus „медіа-демократія“.

Виклад основного матеріалу. Відомий німецький соціолог та політичний економіст Макс Вебер влучно зазначив у своїй праці „Політика як професія“, що „сучасна політика здійснюється у громадськості лише за допомогою усного чи писаного слова“ (Weber, 1988, 515). Позиція громадськості постійно вважалася передумовою реалізації політики. Чи зрозуміють політику як загальний обов'язковий процес прийняття рішень або як зіткнення інтересів під час публічного використання влади та досягнення консенсусу? Зробити щось або когось публічним чи стати публічним – ось що встановлює Res Publica. Саме тому політична наука має спільні корені з медіа комунікаціями (Alemann, 2001, 218).

Якщо розглянути тематику актуальних дискусій, складається враження, що громадськість, яка по суті є „політичним продуктом“ сучасних мас-медіа, вказує на її важливість для політики. Вже тривалий

час поняття „медіа-демократія“ та „медіа-суспільство“ все частіше використовуються у сучасному соціумі, який живе і діє у розгалуженому медіа-просторі, а також у науковому дискурсі. Подібні поняття мовно посилюють суспільний та політичний розвиток. Для того, щоби сконцентруватися на „медіа-демократії“ під час політичних чи навіть демократичних процесів, варто припустити, що мас-медіа – це дуже важливі актори політичного процесу, крім того, вони відіграють суттєву роль у формуванні й подальшому розвитку демократичної системи. Якщо владі відводиться роль обмеженого ресурсу, тоді посилення ролі громадськості і мас-медіа відбувається за рахунок інших, більш привілейованих акторів. Саме тоді партії виступають в якості традиційних основних організацій репрезентативної системи. Під час наукових та публіцистичних дискусій все частіше звучить припущення, що „стару“ партійну демократію замінила „нова“ медіа-демократія (Sarcinelli, 1997, 41).

Що домінує сьогодні у ФРН – „партійна демократія“ чи „медіа-демократія“? На нашу думку, ці два поняття не є справжніми конкурентами. Їх співставлення не можливе лише тому, що партії та мас-медіа тісно пов'язані між собою в якості „агентств посередництва“, та через їхній символічний зв'язок.

Те, що мас-медіа впливові з політичної точки зору, можна легко пояснити: „Те, що нам відомо про наше суспільство, тобто про світ, в якому ми живемо, ми знаємо завдяки мас-медіа“ (Luhmann, 2009, 9). Що ж до політичних процесів на місцевому, федеральному чи міжнародному рівні, то ми залежимо від мас-медіа, які виконують роль посередника. Проте не тільки традиційні медіа, але й нові медіа-формати, такі як популярний нині Twitter, перейняли на себе важливі комунікативні завдання.

Водночас мас-медіа є важливими комунікаційними шляхами, відіграючи роль важливих інструментів політики, вони й самі іноді стають досить автономними акторами на політичному полі. Їхня дуалізація у Федеративній Республіці Німеччина сприяла акторському досвіду мас-медіа та їхній проблематичності. З цим пов'язане розуміння того, що політичні інтереси не тільки можуть перетворити мас-медіа в ефективний інструмент боротьби, але й те, що у результаті вони можуть діяти за власною логікою. Проте, така логіка дій не ґрунтується на „абсолютно“ незалежній позиції мас-медіа. Автономізацію публіцистики можна спостерігати по відношенню до по-

літичних акторів. Її замінює ріст залежності медіа-акторів від економічних чинників (Jarren, 2001, 12).

Зважаючи на перспективу для розвитку, мас-медіа організують відповідно до економічних параметрів „простір для влади“ (а також „владні мрії“) політичних акторів (німецькою мовою це – гра слів: „Machträume“/ „Machtträume“). Мас-медіа діють через „носія“ інформації громадськості без урахувань кордонів влади чи завойовуючи владу. З одного боку, політичні актори – якщо вони впізнають логіку дій медіа та скористаються нею – враховують перш за все власні інтереси, створюючи громадськість та борючись за громадську підтримку. З іншого боку, громадськість як потенційний (критичний) спостерігач може обмежити свободу дій влади там, де необхідність обґрунтування зі сторони громадськості ускладнює процес прийняття, імплементації та реалізації рішень.

212

Значення мас-медіа для політичних дій ґрунтується на необхідності отримати офіційне обґрунтування, яке у демократичних системах є передумовою дифузійної та специфічної підтримки панівного ладу та формою визнання його рішень. Необхідність існування громадськості укорінена у принципі демократичного представництва (Kevenhörster, 1998, 293). Природна недовіра до влади та можливість усунення від влади шляхом голосування отримали нормативне значення. Здійснення контролю, формування суспільної волі та прозорість як цільова категорія теорії демократії підкреслюють значення тих, хто створює за допомогою своєї діяльності простір, у межах якого може відбуватися комунікація, та хто впливає на форму та зміст політичної комунікації.

Ця теза з'являється у понятті „медіа-демократія“. Мас-медіа впливають на сучасні демократичні трансформації. Саме тому та у зв'язку з перспективами нормативного забезпечення вони стали невід'ємними акторами політичного поля. Це частково виражається у понятті „четверта влада“, коли мас-медіа поряд з класичними гілками влади (виконавча, законодавча і судова) просунулися вперед до рівноправних компонентів в системі „checks and balances“ (стримувань і противаг) (Bergsdorf, 1982, 153). Відповідні рішення Федерального конституційного суду визначають роль мас-медіа та кваліфікують їх дію як фундамент для висловлення думки, який у плюралістичному суспільстві є передумовою для відкритого політичного волевиявлення.

Часте використання поняття „медіа-демократія“ відображає не лише постійну значущість мас-медіа для політики та демократії. За частим використанням цього поняття більшою мірою стоїть розуміння того, що публічна комунікація стала значно важливішою для політичної сфери – як наслідок специфічних структурних змін у діяльності громадськості. Структурні зміни публічного простору та їхні наслідки потрапили у поле вивчення суспільних наук завдяки відомому німецькому соціологу та філософу Юргену Габермасу та його праці „Структурні зміни громадськості“ (Habermas, 1991). Постійним змінам громадськості сприяли різноманітні фактори – політичні, юридичні, технічні, економічні, культурні. Поява преси, розвиток телебачення чи створення інтернет-комунікації – це зміни, існування яких, з одного боку, стало можливим лише завдяки технічному, політичному та економічному розвитку, та які, з іншого боку, здійснили масштабний вплив на цілісну структуру громадськості та будуть продовжували впливати на неї.

Що особливого може бути у характерних рисах сучасної громадськості та її центральних акторів – мас-медіа? Чому деякі спостерігачі приписують їм все більше значення для політичної влади? Становлення „медіа-суспільства“ та „медіа-демократії“ відображається у наступному розвитку (Jarren, 2001, 16):

- Постійне поширення публіцистичних мас-медіа;
- Створення нових медіа-форм поряд із старими медіа (наприклад, інтернет);
- „Медіатизація“ всього суспільства, публіцистичне проникнення субсистем;
- Велика увага суспільства до медійної діяльності.

Саме в останньому пункті звертається увага на конструктивістську сторону „медіа-демократії“. Мас-медіа стають лише тоді внутрішньо-суспільно значущими, коли інші їм це приписують. Таке „приписування“ ролі відбувається з боку політичних акторів, які намагаються вплинути на повідомлення ЗМК, звертаючи увагу та швидко реагуючи на стиль викладу інформації у них. Таким чином, мас-медіа акредитують себе у якості коакторів. Крім того, вони самостійно визначають своє значення. Наприклад, під час передвиборчої кампанії найважливішою темою повідомлень ЗМК є сама передвиборча кампанія та роль мас-медіа у ній (Marcinkowski und Nieland, 2002, 82).

„Медіатизація“ політичної сфери привела до „масштабної діагностики“, яка вбачає у „медіатизації“ чи „медіакратії“ майбутню політичну модель (Meuer, 2001, 155). Водночас замість поняття „партійна демократія“ варто використовувати поняття „медіа-демократія“, тому що відбувається процес „політичної зміни системи“ – від партійної до медіа-демократії (Meuer, 2002, 133).

Зауважимо, що, на відміну від Сполучених Штатів Америки, у парламентських системах, наприклад у Федеративній Республіці Німеччина, партії займають центральне положення. У ФРН вони виконують обов'язки центральних інститутів політичного волевиявлення та прийняття рішень і мають конституційний ранг (Alemann, 2010, 97, 100).

Роль партій у парламентських системах занадто завищена, особливо у „вченні про партійну державу“ Герхарда Ляйбхольца. У своїй праці „Структурні проблеми сучасної демократії“ він зазначав: „Партії – це рупор, їм служить організований народ, щоб висловлювати свою думку і мати змогу приймати рішення“ (Leibholz, 1974, 76), партійна держава є наслідком „раціоналізованої форми виявлення плебісцитарної демократії“ (Leibholz, 1974, 146). Таким чином, ставши легітимними, партії перетворилися у впливові інститути, стійкі до процесів деструкції, які постійно виконували свої функції у відповідній системі. Крім того, для визначення ролі партій у трансформаційних процесах у Центральній та Східній Європі чи партійної політизації політики ЄС у якості доказу проти тези „party is over“ (партії закінчили свою діяльність) була задіяна теза „party has just begun“ (партії лише розпочали свою діяльність) (Larry J. Sabato). Проте англомовний заголовок має спірне обґрунтування – „party change“ (партії змінюються) (Wiesendahl, 2001, 735). Партії та партійна демократія змінюються – і не тільки на основі зміни ролі мас-медіа.

Поняття „партійна демократія“ та „медіа-демократія“ поєднує те, що обидві групи акторів пов'язані між собою та структурно. Цей зв'язок змінився протягом останніх десятиліть, адже мас-медіа стали досить автономними. Публіцистичні актори звільнилися від впливу політичних інститутів, а також від залежності від партій. Медійна політика останніх десятиліть наважилася зробити перспективні кроки на шляху дерегуляції, приватні власники мас-медіа створюють медіа-ландшафти західних демократій, якщо не самостійно, то спільно з державними чи публічно-правовими акторами.

Партійно-політичні мас-медіа припинили відігравати центральну роль. Саме завдяки інтернету всі можуть користуватися гібридними носіями інформації. Це відкриває нові можливості перед партіями – використання власних носіїв інформації. Крім того, залишається ще публічно-правове радіомовлення та телебачення, яке дає шанс партійним акторам здійснювати вплив на редакційну політику, використовуючи їхні посади у комітетах. На приватних каналах цей шлях для них заблокований.

Однак цей шлях заблокований для них лише на перший погляд, тому що приватний медіа-ландшафт – преса чи на сьогодні також телебачення – завжди відчували на собі партійно-політичний вплив з боку власників ЗМІ. Ще у 1965 р. публіцистконсерватор, один із видавців-засновників відомої німецької газети *Frankfurter Allgemeinen Zeitung* Пауль Зете написав у рубриці „Листи читачів“ журналу *Spiegel*, що „свобода преси – це свобода 200 багатих людей для розповсюдження їхньої думки“, а „оскільки друк газет і журналів вимагає все більше капіталовкладень, то коло видавців стає все меншим, а наша залежність – все більшою та небезпечнішою“, і зробив такий висновок: „Вільний той, хто багатий“ (Heimeier, 2013, 31). Активізація процесу концентрації у медійних системах та між ними вносить ясність у нові можливі ігри влади. Такі групи, як Kirch та Springer, та їхні політичні зв'язки у ФРН поєднують партійні інтереси та публіцистичну систему. Особливу увагу привернув до себе випадок із концентрацією політичної та медіа-економічної влади у руках Сільвіо Берлусконі. Зменшення плюралізму у друкованій пресі та радіомовленні, а також поява міжнародних медіа-концернів мали довгостроковий ефект на політику у сфері медіа. Поняття „партійні мас-медіа“ знову стало актуальним для приватних медійних систем. У якості антитренду можна спостерігати те, що колишній напрям думок преси зникає, а партійна спрямованість вже остаточно повертається; і прикладом цьому є не лише Федеративна Республіка Німеччина, але й Великобританія, зокрема у „справі“ Brexit. Щоб перемогти у постійній боротьбі з іншими, а також неполітичними акторами, партії будують ринкові відносини з публіцистичною системою. Тому первинне завдання партійних організацій – сприяння діяльності журналістів. Робота з громадськістю як сучасний комунікаційний менеджмент належить до репертуару кожного політичного актора – окремого індивідууму чи організації (Bentele, 1998, 125).

Проте на внутрішньопартійну комунікацію накладається також громадськість, організована зовнішніми акторами та на яку не можуть вплинути партії. Мас-медіа як загальнополітичні інформаційні агенти слугують також для транслявання новин у межах партійних структур. Таким чином, трансляція новин про партійні з'їзди відбувається не лише на внутрішньопартійних каналах, але й у пресі, по радіо та телебаченню. Саме це – причина того, чому партійні з'їзди як окремі інститути внутрішньополітичного формування волі значною мірою спрямовані на висвітлення подій у мас-медіа.

216 — Внаслідок цього „внутрішньопартійні“ дискусії про прийняття рішень по суті та кадрових рішень відбуваються не тільки у партійних мас-медіа (можливо, там навіть меншою мірою), але й у політичних просторах, доступ до яких мають особи, які не є членами партії. Неоднозначність такого положення речей очевидна: з одного боку, у цих форумах члени партії отримують можливість дешево та масово розповсюджувати інформацію; з іншого боку, партії та партійне керівництво не можуть повністю керувати динамікою у цих публічних просторах. Тому залишається певна доля ризику, адже треті особи приймають рішення про зміст та форму політичної медіатрансляції. Крім того, подібна комунікація відбувається на форумах, доступних і для потенційних політичних опонентів. Отже, стає очевидним, що медіалізація публічності партій часто приводить до зменшення різниці між внутрішньою та зовнішньою комунікацією. І не тільки тому що структури публічності, яку створили мас-медіа, проникають у процес внутрішньопартійного формування волі, але й тому що есенціальні (первинні) інструменти внутрішньопартійної комунікації, наприклад партійні з'їзди, використовуються водночас як сполучна ланка зовнішньої комунікації, зокрема з метою трансляції цінностей таких як цільність та активність.

Складна система комунікації здійснює вплив на структурні зміни у партійній системі, загалом на роль партій у політичному процесі. Пристосування комунікативних структур до змін медіасистеми відображається у побічній дії, яка сприяє створенню загальної картини „party change“ (зміни самої партії). Проте взаємозв'язок між медіасистемою і партійною комунікацією зовсім не означає, що незначна зміна у медіасистемі спричиняє значну зміну в партії та її ролі у політичному процесі. Адже публічність – це лише фактор, який має вплив на організацію та місце партій. Крім того, змінюються соціально-демо-

графічні, політично-культурні та основні економічні умови. Таким чином, поняття „party change“ (партії змінюються) описує складний процес, під час якого не так легко визначити причини та дію / вплив. Однак чи продовжує залишатися актуальною відома праця Ю. Габер-маса та вираз „структурні зміни громадськості“? Звичайно, не було і не існує кінця колишньої, ліберальної та голосної громадськості у громадянському суспільстві, проте існують „зміни її структури“ стосовно самих мас-медіа, преси, а потім і радіомовлення. Крім того, не існує поняття „здобуття влади“ мас-медіа у політичній сфері, від якого позиції партій можуть послабитись. Те, який аналіз Ю. Габермас робив для XIX століття, певною мірою актуально і для XXI століття: спостерігається новий виток структурних змін і тому нові трансформації, проте не ерозія. Як зазначав відомий німецький політолог Г. Оберройтер, відбуваються зміни у самих партіях (Wendepunkt), проте це не кінець (Endpunkt) (Oberreuter, 1996, 157). Партії повинні пережити *mutatis mutandis* у політичному процесі, який відбувається сьогодні в „неймовірному масштабі у громадськості за допомогою засобів усного та писемного мовлення“. Проте, водночас зберігаються його вільні публічні ніши, в яких, мабуть, і приречена існувати й надалі „партійна демократія“ в її традиційному розумінні.

217

Структурні зміни громадськості – це лише одна, проте дуже важлива складова в усьому процесі партійних змін, яка проявляється на трьох рівнях: 1. Зміни партійної організації; 2. Зміни партійної системи, тобто структури та відносин між партіями; 3. Зміни ролі партій у політичному процесі та їхнього відношення до інших акторів.

Медіатрансформації впливають на відносини між партіями, ступінь поляризації та фрагментації партійної системи. Якщо відбуваються суспільні зміни, тоді лише ті партії продовжують залишатися успішними, які можуть ефективно відреагувати на ці зміни, або це вдається зробити новим партіям, котрі знають, як перетворити зміни у власні конкурентні переваги.

Для існуючої партійної системи публічні зміни означають передачу владних повноважень партіям, яким особливо добре вдається підготуватися до нових структур громадськості та політичного процесу.

Зміни всередині партій та у партійній системі відбуваються водночас із зміною всього політичного процесу, спричиненою діяльністю мас-медіа. Медіа-демократія модулює владні ресурси парламенту, уряду, голови уряду, об'єднань та неурядових організацій, громадян-

ського суспільства, тобто між окремими та колективними / корпоративними акторами політичного процесу.

Під час формування політики партії діють у межах структур „медіа-демократії“, точніше „медіасуспільства“, в якому „медіакомунікація, тобто передача значення за допомогою технічних засобів, розвиває всеохоплюючу спрямовуючу силу, яка діє на всі сфери суспільного життя“ (Jarren, Sarcinelli und Saxer, 2002, 296). В той час, коли партії постійно задіяні у державному секторі, мас-медіа відіграють важливу роль у різноманітних суспільних підсистемах, вони їх об'єднують та генерують загальносуспільні простори – незважаючи на фрагментацію. „Медіатизація“ суспільства та її проникнення крізь мас-медіа спричиняють „медіатизацію“ політики та партійної демократії.

Таким чином, чим більше політичні партії будуть вірити у безпосередній вплив мас-медіа, особливо телебачення, на процес формування громадської думки, тим частіше вони будуть намагатися здійснювати вплив на працівників медіасфери і медіаконтекст та змінювати їх. За допомогою кабельної системи та комерціалізації посилена медіаконкуренція сприяє збільшенню вибору продуктів масової комунікації та абсорбує все більше вільного часу пересічних громадян. Розвиток у напрямку „інформаційного суспільства“ сприяє збільшенню впливу мас-медіа.

218

Висновки. Отже, можна констатувати, що партії та мас-медіа однаковою мірою належать до так званого проміжного сектору. Вони виконують роль посередника між тими, хто приймає рішення, та тими, кого ці рішення стосуються, об'єднуючи сфери формування волі з процесами формування політики. Саме у цій ролі вони доповнюють, а не замінюють один одного. Мас-медіа не можуть замінити партії у виконанні певних функцій. Це стосується в першу чергу завдань із рекрутування кадрів для заміщення посад державних службовців. І навіть якщо мас-медіа можуть здійснювати вплив на певні кадрові рішення. Крім того, саме партії, співпрацюючи з іншими акторами та організаціями, приймають легітимні рішення – переважно у негромадських просторах. Тому що у складних демократичних системах політика відбувається не тільки у загальнодоступних місцях. Політичному процесу відомі також фази, коли публічність, створена масмедіа, не сприяє появі значного ефекту. Ця тенденція стає все більш помітною в умовах маніпулювання й віртуалізації політичної свідомості початку XXI ст.

Поки-що мас-медіа залишаються інструментарієм для формування політичної волі: вони створюють свою публічність, яка – наскільки дефіцитною вона може бути з точки зору теорії демократії – невід’ємна від політики. Таким чином, вони створюють необхідну підтримку та легітимність, від яких в ідеалі залежать демократичні системи. У своїй основній діяльності – формуванні волі та прийнятті рішень – обидва актора-посередника взаємодіють один з одним. Партії потребують мас-медіа для створення публічних процесів формування волі, агітації за їхні програми та кандидатів і для обґрунтування власних рішень. Однак мас-медіа не можуть замінити партії, і в першу чергу у їхньому вмінні рекрутувати кадри та сприяти обов’язковому прийняттю рішень у складних представницьких і переговорних процесах на всіх рівнях.

References:

1. Alemann, Ulrich. 2001. Politikwissenschaften und Kommunikationswissenschaften. Anmerkungen zu alten und neuen Schnittstellen in Marcinkowski, Frank. Die Politik der Massenmedien. Heribert Schatz zum 65. Geburtstag. Köln: Halem, 2001.

2. Alemann, Ulrich. 2010. Das Parteiensystem der Bundesrepublik Deutschland. Wiesbaden: Springer.

3. Bentele, Günter. 1998. Politische Öffentlichkeitsarbeit in Sarcinelli, Ulrich. Politikvermittlung und Demokratie in der Mediengesellschaft. Beiträge zur politischen Kommunikationskultur. Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung.

4. Bergsdorf, Wolfgang. 1982. Die vierte Gewalt – Eine Einführung in die politische Massenkommunikation. Mainz: Hase & Koehler Verlag.

5. Habermas, Jürgen. 1991. Strukturwandel der Öffentlichkeit. Untersuchungen zu einer Kategorie der bürgerlichen Gesellschaft. Frankfurt am Main: Suhrkamp.

6. Heimeier, Katharina. 2013. Eigentümerstrukturen deutscher Zeitungsverlage. Berlin: Walter de Gruyter.

7. Jarren, Otfried. 2001. „Mediengesellschaft“ – Risiken für die politische Kommunikation.“ Aus Politik und Zeitgeschichte B. 41-42: 10-19

8. Jarren, Otfried, Sarcinelli, Ulrich und Saxer, Ulrich. 2002. Politische Kommunikation in der demokratischen Gesellschaft. Wiesbaden: Westdeutscher Verlag.

9. Kevenhörster, Paul. 1998. Repräsentation in Jarren, Otfried, Sarcinelli, Ulrich, Saxer, Ulrich. Politische Kommunikation in der politischen Gesellschaft. Wiesbaden: Westdeutscher Verlag.

10. Kleinnijenhuis, Jan and Rietberg, Ewald. 1995. „Parties, media, the public and the economy: Patterns of societal agenda-setting.“ *European Journal of Political Research* 28: 95-118.

11. Leibholz, Gerhard. 1974. Strukturprobleme der modernen Demokratie. Frankfurt a.M.: Athenäum Fischer Taschenbuchverlag.

12. Luhmann, Niklas. 2009. Die Realität der Massenmedien. Opladen: Westdeutscher Verlag.

13. Marcinkowski, Frank und Nieland, Jörg Uwe. 2002. Medialisierung im politischen Mehrebenensystem. Eine Spurensuche im nordrheinwestfälischen Landtagswahlkampf in Alemann, Ulrich und Marschall, Stefan. Parteien in der Mediendemokratie. Wiesbaden: Westdeutscher Verlag.

220 14. Meyer, Thomas. 2001. Mediokratie. Die Kolonisierung der Politik durch die Medien. Frankfurt a.M.: Suhrkamp.

— 15. Meyer, Thomas. 2002. Soziale Demokratie und Globalisierung. Eine europäische Perspektive. Bonn: Dietz.

16. Oberreuter, Heinrich. 1996. Parteiensystem am Wendepunkt? Wahlen in der Fernsehdemokratie. München: Olzog.

17. Sarcinelli, Ulrich. 1997. Von der Parteien- zur Mediendemokratie? Das Beispiel Deutschland in Schatz, Heinrich, Jarren, Otfried und Knaup, Bernd. Machtkonzentration in der Multimediagesellschaft? Beiträge zu einer Neubestimmung des Verhältnisses von politischer und medialer Macht. Opladen: Westdeutscher Verlag.

18. Weber, Max. 1988. „Politik als Beruf.“ *Gesammelte Politische Schriften*. 5. Auflage: 505-560.

19. Wiesendahl, Elmar. 2001. „Parteien im Epochenwechsel? Neue Literatur zum organisatorischen Strukturwandel politischer Parteien – Sammelrezension“ *Politische Vierteljahresschrift* Jg.42., Heft 4: 734-743.

УДК: 328.13:323.23]:342.25](477)

© Галина Манчуленко¹

**КОМУНІКАТИВНИЙ СУПРОВІД ПРОЦЕСУ
ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ НА НАЦІОНАЛЬНО-
ДЕРЖАВНОМУ РІВНІ: АНАЛІЗ ІНФОРМАЦІЙНОЇ
ПОЛІТИКИ КАБІНЕТУ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ (2014-2018 рр.)**

*Будь-яка реформаторська діяльність у демократичній державі передбачає своєчасне та аргументоване інформування урядом про свої дії та їх наслідки усіх громадян. Така інформаційно-просвітницька діяльність певною мірою впливає як на рівень довіри до уряду, так і на успішність результатів реформи загалом. Якщо зміни стосуються рівня місцевого самоврядування, то інформування населення повинно виходити на чільне місце серед завдань уряду і здійснюватися різними доступними для громадян шляхами. У даному аспекті початок процесу децентралізації влади в Україні став унікальною ілюстрацією широкої інформаційно-аналітичної роботи уряду, спрямованої на до-
несення основних ідей реформи громадянам.*

221

У статті представлено результати дослідження урядового дискурсу щодо процесу децентралізації влади в Україні, розміщеного на офіційному сайті Кабінету Міністрів України та в газеті «Урядовий кур'єр» з 1 квітня 2014 р. по червень 2018 р.. Публікації проаналізовані в кількісному співвідношенні, а також виокремлено особливості дискурсу різних років. Здійснено спробу узагальнення чинників, що впливають на комунікативний супровід реформи.

Ключові слова: децентралізація влади в Україні, комунікативний супровід реформи, урядові комунікації.

¹ Аспірантка кафедри політології та державного управління Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Україна, E-mail: galinakuzub@gmail.com

Communicative Support of the Process of Power Decentralization on National-State Level: Analysis of Information Policy of the Cabinet of Ministers of Ukraine (2014-2018)

All reforms in democratic state involve timely and reasoned informing by government about actions and their consequences for all citizens. Such informational and educational activities impact on both the level of confidence in government and the success of reform results in general. If the changes concern the local self-government, public awareness should be one of the principal goals of the government and carried out by various ways. In this aspect, the beginning of the process of power decentralization in Ukraine has become the unique illustration of the widespread information-analytical work by the government.

The article presents the results of a government discourse investigation about the process of power decentralization in Ukraine, which posted on the official website of the Cabinet of Ministers of Ukraine and in the newspaper “Uriadovy Courier” from April 1, 2014 to June 2018. We analyzed these publications in quantitative correlation as well as separated features of discourse for each respective year. Also, we made attempt to summarize the factors influencing the communicative support of the reform.

Keywords: *power decentralization in Ukraine, communicative support of reform, government communications.*

Вступ. Ідея децентралізації влади з’явилась у порядку денному після Революції гідності та стала способом усунення існуючих недоліків місцевого самоврядування і діяльності органів державної влади на місцевому рівні. Офіційним початком низки реформ стало прийняття Верховною Радою України Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні 1 квітня 2014 р. З того часу Кабінет Міністрів України в особі Прем’єр-міністра і Міністра регіонального розвитку, будівництва та ЖКГ України розпочали масштабну інформаційно-агітаційну кампанію з просування реформи. Тим не менш, протягом чотирьох років спостерігається поступовий спад інформаційних даних щодо процесу децентралізації влади. Оскільки його офіційне завершення планується в 2020 р. (після проведення місцевих виборів), на нашу думку, важливо провести детальний аналіз комунікативного супроводу реформи урядом та з’ясувати причини у разі виявлення змін.

Метою дослідження є аналіз комунікативного супроводу процесу децентралізації влади Кабінетом Міністрів України. Ми прагнемо виявити чи змінився за чотири роки рівень інформування населення у кількісних показниках та чи зазнало змін якісне наповнення меседжів уряду. Для аналізу було обрано основні засоби інформування Кабінету Міністрів України – офіційний сайт уряду, а також щоденне видання центральних органів виконавчої влади «Урядовий кур'єр». Окреслені часові рамки дослідження охоплюють період від 1 квітня 2014 р., коли Верховною Радою України було прийнято Концепцію реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, до червня 2018 р. включно (час проведення дослідження).

Методологія дослідження включає в себе поєднання інституційного та конструктивістського підходів. Використання першого обумовлене аналізом офіційної діяльності Кабінету Міністрів з інформування громадян, що здійснюється в рамках структури самого інституту. Необхідність застосування другого підходу постає під час спроб характеристики інформації, яку доносив уряд в окремий період. Відзначаючи інформаційні публікації, що мають на меті популяризувати реформу, ми більшу увагу приділятимемо аналізу питань та проблем, які уряд виносить на публічне обговорення. На нашу думку, використання обох підходів сприятиме вичерпному аналізу вказаної проблеми дослідження.

Презентація основного матеріалу дослідження. Офіційне інтернет-представництво Кабінету Міністрів України є одним з основних способів інформування та зворотного зв'язку з громадянами України. Всього за вказаний період дослідження на сайті з'явилося 2615 публікацій, що стосувались децентралізації влади. Зауважимо, що кількість публікацій є нерівномірною у різні роки: за 9 місяців 2014 р. їх було 342, у 2015 р. – 580, 2016 р. – 768, 2017 р. – 656, а за 6 місяців 2018 р. – 269 (Рис. 1).

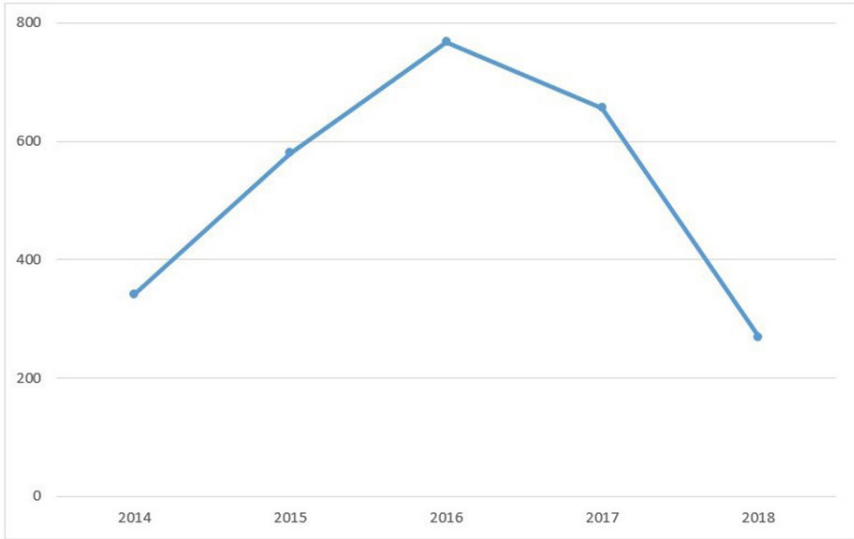
У 2014 р. переважали повідомлення інформаційного характеру про плани та перші кроки реформи, а також вагоме місце займали публікації інформаційно-агітаційного характеру, оскільки децентралізація лише розгорталась (Уряд рішуче налаштований, 2014; Через централізацію, 2014; Децентралізація – єдиний спосіб, 2014). Окрім цього були публікації стосовно необхідності внесення змін до Конституції України (Володимир Гройсман: Ми пропонуємо, 2014; Арсе-

ній Яценюк: Позиція Уряду, 2014), а також недоцільності федералізації держави (Володимир Гройсман: Федералізація і децентралізація, 2014; Уряд за децентралізацію, 2014). Найменш чисельними були повідомлення стосовно перших результатів реформи, які здебільшого інформували про підготовку урядом законопроектів та впорядкування нормативної бази реформи (Зроблено ще один крок, 2014).

Рисунок 1

Кількість публікацій стосовно децентралізації влади на сайті КМУ

224

У 2015 р. комунікативний супровід урядом процесу децентралізації відзначився, насамперед, пропагуванням ідей бюджетної децентралізації та економічної спроможності новостворених об'єднаних територіальних громад (Євросоюз надасть, 2015; Бюджетна підтримка, 2015; Арсеній Яценюк: У наступному році, 2015). Вагоме місце у дискурсі займало питання статусу місцевих державних адміністрацій (Якщо країна взяла курс, 2015; Мінрегіон адаптує, 2015; Геннадій Зубко: Робота ОДА, 2015). Важливим меседжем від уряду стало утвердження невідворотності та загального схвалення реформи (Децентралізація та створення, 2015; Українці підтримують, 2015; Люди повірили, 2015). Оскільки внесення змін до Конституції України не відбулось протягом вказаного часу, це питання залишилось відкритим у дискурсі урядовців (Подальші реформи, 2015).

Комунікативний супровід реформи в 2016 р. набув більш конкретних рис, а на перше місце було висунуто старт галузевих реформ децентралізації – в сфері освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, енергоефективності та землеустрою (Реформа місцевого самоврядування, 2016; Геннадій Зубко: Реформи децентралізації, 2016). Окрім пропагування результативності функціонування громад (Володимир Гройсман: Громада має, 2016; 22 об'єднані громади, 2016), бюджетної децентралізації (Арсеній Яценюк: Завдяки бюджетній децентралізації, 2016; Завдяки фінансовій децентралізації, 2016), також було звернено увагу на необхідність удосконалення системи надання адміністративних послуг (ЦНАПи стануть, 2016).

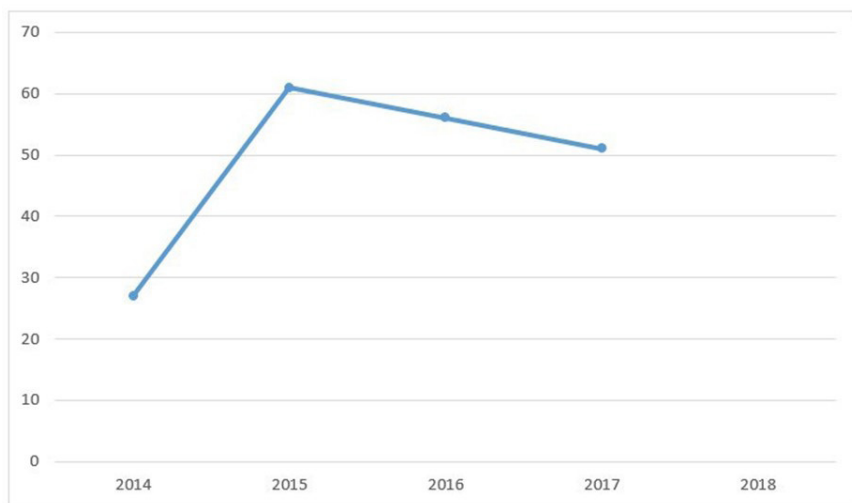
Незважаючи на незначне скорочення інформаційних матеріалів стосовно децентралізації на сайті Кабінету Міністрів в 2017 р., комунікаційний супровід реформи зберіг свою конкретику стосовно інформування про секторальні реформи децентралізації. Важливе місце займали також повідомлення щодо результатів бюджетної децентралізації та фінансової підтримки громад (Мінрегіон: Об'єднані громади, 2017; Володимир Гройсман: Результат децентралізації, 2017; Уряд спрямував, 2017; Геннадій Зубко: За три роки, 2017). Окрім цього відбувалось інформування стосовно темпів утворення об'єднаних територіальних громад в Україні (Площа об'єднаних громад, 2017; Геннадій Зубко: Регіони охоплені, 2017). Менш чисельними були повідомлення стосовно дійсного нормативного забезпечення реформи (ВРУ прийняла Закон України, 2017) та поданих до Верховної Ради України законопроектів (Утворення агломерацій, 2017; Законопроект про приєднання, 2017).

Кількість інформаційних матеріалів за шість місяців 2018 (порівно з аналогічним періодом двох попередніх років) свідчать про поступовий спад у комунікативному супроводі реформи, проте це не впливає на його змістовне наповнення. Переважна частина матеріалів як і раніше стосуються секторальних реформ, темпів об'єднання громад (До місцевих виборів, 2018; В Україні створено, 2018) та бюджетної децентралізації (Реформа децентралізації, 2018; 3 початку року, 2018). Однак дискурс також має свої особливості: важливе місце займає інформування стосовно передачі земель сільськогосподарського призначення громадам (Уряд передав землі, 2018; Володимир Гройсман: Сьогодні передали, 2018; Третина об'єднаних територіальних, 2018) та міжнародної підтримки реформи (Естонія демонструє,

2018; У Європі високо, 2018). Дещо інший підхід до аналізу комунікативного супроводу ми ви користали стосовно офіційного видання «Урядовий кур'єр». Він полягав у зверненні лише до публікацій у форматі статті – всього у період дослідження їх вийшло 213. Різниця у кількості публікацій за різні роки: за 9 місяців 2014 р. їх було 27, у 2015 р. – 61, 2016 р. – 56, 2017 р. – 51, а за 6 місяців 2018 р. – 18 (Рис. 2).

Рисунок 2

Кількість публікацій стосовно децентралізації влади у газеті «Урядовий кур'єр»

Публікації у газеті за 2014 р. мають подібні риси з повідомленнями на сайті у аналогічний період: інформаційно-агітаційні матеріали (Процишин Вадим, 2014; Бодня Тетяна, 2014; Ковальова Вікторія, 2014а), висвітлення питання бюджетної децентралізації (Писана Наталя, 2014; Шевчук Іван, 2014). Якісною відмінністю є наявність статей, що позиціонуються як інформаційно-аналітичні (Омелянчук Інна, 2014; Ковальова Вікторія, 2014б).

У публікаціях 2015 р. велика увага приділяється бюджетній децентралізації (Дацюк Лариса, 2015; Ковальова Вікторія, 2015; Громов Олег, 2015; Чебан, Олег та Світлана Ісаченко, 2015) і місцевим виборам (Власенко Вікторія, 2015; Мацегора Катерина, 2015). Значною є кількість статей про перші результати реформи у регіонах України – Одещині (Шевчук Іван, 2015), Рівненщині (Омелянчук Інна, 2015),

Буковині (Ісаченко Світлана, 2015а, 2015b), Полтавщині (Данилець Олександр, 2015), Дніпропетровщині (Біловицька Наталія, 2015) та Миколаївщині (Івашко Олена, 2015).

Статі за 2016 р. продовжують представляти процес та результати проходження децентралізації в різних областях – Закарпатській (Бедзір Василь, 2016а, 2016b), Тернопільській (Шот Микола, 2016), Рівненській (Омелянчук Інна, 2016), Сумській (Вертіль Олександр, 2016) та Волинській (Булковська Ольга, 2016). Низка публікацій стосується міжнародної підтримки реформи в Україні (Вовк Лора, 2016; Никоненко Володимир, 2016; Туглук Василь, 2016а). Також у виданні за вказаний рік подані інтерв'ю з експертами (Туглук Василь, 2016b; Кирей Роман, 2016).

В 2017 р. низка урядових меседжів все ще стосувалась доцільності децентралізації та перспектив її впровадження в Україні. На сторінках газети також продовжувалось інформування населення стосовно результатів децентралізації влади в окремих регіонах – Сумщині (Логанов Євген, 2017b), Харківщині (Логанов Євген, 2017а), Запоріжжі (Логанов Євген, 2017с), Дніпропетровщині (Юрченко Михайло,

2017), Луганщині (Особова Олена, 2017), Житомирщині (Шпак Віктор, 2017) та Прикарпатті (Туглук Василь, 2017).

Перша половина 2018 р. відзначилась кількісним спадом матеріалів стосовно децентралізації влади. Їх зміст не зазнав відчутних змін: популяризація реформи (Божко Влада, 2018; Головка Оксана, 2018; Визначено п'ять пріоритетів децентралізації, 2018; Децентралізація – ефективна частина антикорупційної стратегії, 2018) та інформування стосовно результатів децентралізації влади в областях України, а саме – Запорізькій (Логанов Євген, 2018а, 2018b, 2018с).

Аналіз особливостей комунікативного супроводу процесу децентралізації влади у крос-темпоральному вимірі, на нашу думку, неповний без виокремлення чинників та причин конкретних змін. Ключову роль в формуванні урядового дискурсу відіграло нормативне забезпечення реформи. Прийняття Верховною Радою в 2014 р. законів «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин» (Верховна Рада України, 2014) та «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи» (Верховна Рада України, 2014) визначило ключове місце поняття і результатів бюджетної децентралізації в комунікативному супроводі реформи уря-

дом. А закони України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» та «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо децентралізації повноважень у сфері архітектурно-будівельного контр олю та удосконалення містобудівного законодавства», прийняті парламентом в 2015 р., здійснили значний вплив на урядовий дискурс 2015-2016 рр. Нормативний чинник вплинув не лише на тематичне наповнення дискурсу, а й на кількість публікацій, про що доводять наведені дані дослідження.

228 — Зауважені зміни в кількості публікацій на сайті Кабінету Міністрів та газеті «Урядовий кур'єр» за п'ять років, на нашу думку, свідчать про зменшення темпів процесу децентралізації. Вважаємо, що відсутність суттєвого розвитку у нормативному забезпеченні реформи за останні два роки впливає в тому числі на послаблення комунікативного супроводу реформи, а відсутність прогресу у внесенні змін до Конституції України з 2015 р. взагалі виключило цю тему з порядку денного уряду. Зауважимо також про недостатнє висвітлення проблем проведення місцевих виборів до об'єднаних громад, адже до цього часу залишається невирішеним питання організації та проведення виборів в об'єднаній територіальній громаді, яка розташована в суміжних районах, а також навколо міст обласного значення. Спрямований на розв'язання цієї проблеми Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей добровільного об'єднання територіальних громад, розташованих на територіях суміжних районів» є недосконалим, про що стверджують також члени Центрального виборчого комітету України (Центральна виборча комісія, 2018).

Висновки. Аналіз комунікативного супроводу процесу децентралізації влади в Україні Кабінетом Міністрів у 2014–2018 рр. засвідчив: по-перше, скорочення кількості публікацій на цю тему як на сайті уряду (за 9 місяців 2014 р. їх було 342, у 2015 р. – 580, 2016 р. – 768, 2017 р. – 656, а за 6 місяців 2018 р. – 269), так і в газеті «Урядовий кур'єр» (за 9 місяців 2014 р. – 27, у 2015 р. – 61, 2016 р. – 56, 2017 р. – 51, за половину 2018 р. – 18); по-друге, відмінності в контенті на сайті уряду і друкованому виданні, де у першому переважали різноманітні інформаційні матеріали, а у другому – інформування про результати реформи в регіонах; по-третє, зміни в змісті урядового дискурсу від інформаційно-агітаційних матеріалів і популяризації децентралізації до впровадження секторальних реформ та звітування про кон-

кретні результати реформи у регіонах України; по-четверте, нерівномірне висвітлення окремих проблем, адже ключовою в урядовому дискурсі за всі чотири роки залишалась бюджетна децентралізація, а проблеми нормативного забезпечення реформи та проведення виборів висвітлювались недостатньо; по-п'яте, ключовий вплив на урядовий дискурс нормативного забезпечення децентралізації влади.

Насамкінець, варто зауважити, що комунікативний супровід реформи важливий не лише на початку, але і в процесі її проведення та завершення. Подальші дослідження урядового дискурсу процесу децентралізації влади в Україні важливі не лише з точки зору швидкого завершення реформи (анонсованого в 2020 р.), але й з метою вияву тенденцій в інформуванні громадян урядом. Подібні розвідки дають змогу прослідкувати становлення публічної політики в Україні.

Джерела та література:

1. Бедзір, Василь. 2016а. «На Закарпатті поступ забезпечують дві об'єднані громади». Урядовий кур'єр, Лютий 16. <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/na-zakarpatti-postup-zabezpechuyut-dvi-obyednani-g/>

2. Бедзір, Василь. 2016б. «Потяг децентралізації — на запасній колії?». Урядовий кур'єр, Вересень 23. <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/potyag-decentralizaciyi-na-zapasnij-koliji/>

3. Біловицька, Наталія. 2015. «Дніпропетровщина: є перші міські об'єднані громади!». Урядовий кур'єр, Вересень 30. <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/dnipropetrovshina-ye-pershi-miski-obyednanigromad/>

4. Бодня, Тетяна. 2014. «Владу віддадуть громадам». Урядовий кур'єр, Квітень 16. <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/vladu-viddadutgromadam/>

5. Божко, Влада. 2018. «Володимир ГРОЙСМАН: «Ми відродимо українське село»». Урядовий кур'єр, Лютий 22. <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/volodimir-grojsman-mi-vidrodimo-ukrayinske-selo/>

6. Булковська, Ольга. 2016. «Оптимістична децентралізація поволинськи». Урядовий кур'єр, Вересень 15. <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/optimistichna-decentralizaciya-po-volinski/>

7. Вертіль, Олександр. 2016. «Гуртом виживати легше». Урядовий кур'єр, Липень 29. <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/gurtomvzhivati-legshe/>

8. Верховна Рада України. 2015. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин. Закон

від 28.12.2014 №79-VIII. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/79-19/page3>

9. Верховна Рада України. 2015. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи. Закон від 28.12.2014 № 71-VIII. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/71-19/page13>

10. Власенко, Вікторія. 2015. «Марк КУЛІЗ: «Ми пропонуємо перенести місцеві вибори на початок 2016 року»». Урядовий кур'єр, Березень 31. <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/mark-kuliz-mi-proponuyemoperenesti-miscevi-vibori/>

11. Вовк, Лора. 2016. «ЄС вважає децентралізацію по-українськи вдалою». Урядовий кур'єр, Квітень 23. <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/yes-vvazhaye-decentralizaciyu-po-ukrayinski-vdaloy/>

12. Головка, Оксана. 2018. «Децентралізація: новий етап». Урядовий кур'єр, Квітень 6. <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/decentralizacijanovij-etap/>

230

— 13. Громов, Олег. 2015. «Регіони відчули позитив». Урядовий кур'єр, Березень 26. <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/regioni-vidchulipozitiv/>

14. Данилець, Олександр. 2015. «Петро ВОРОНА: «Люди повинні чітко уявляти архітектоніку реформи»». Урядовий кур'єр, Серпень 6. <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/petro-vorona-lyudi-povinnichitkouyavlyati-arhite>

15. Дацюк, Лариса. 2015. «Бюджетна децентралізація: від старту до фінішу». Урядовий кур'єр, Січень 13. <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/byudzhetna-decentralizaciya-vid-startu-do-finishu/>

16. Івашко, Олена. 2015. «Миколаївщина: У сільради — жіноче обличчя». Урядовий кур'єр, Листопад 26. <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/mikolayivshina-u-silradi-zhinoche-oblichchya/>

17. Ісаченко, Світлана. 2015а. «Володимир КУЛІШ: «Влада — це копітка робота із забезпечення добробуту громад»». Урядовий кур'єр, Грудень 1. <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/volodimir-kulishvlada-cekopitka-robot-iz-zabezp/>

18. Ісаченко, Світлана. 2015б. «Хто кого повинен годувати?». Урядовий кур'єр, Липень 16. <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/htokogopovinen-godovati/>

19. Кирей, Роман. 2016. «Олександр ВЕЛЬБІВЕЦЬ: «Усі громади під одну гребінку не підрівняєш»». Урядовий кур'єр, Жовтень 11.

<https://ukurier.gov.ua/uk/articles/oleksandr-velbivec-usi-gromadi-pido-dnu-grebinku-n/>

20. Ковальова, Вікторія. 2014а. «Ключ до успіху – децентралізація влади». Урядовий кур'єр, Квітень 25. <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/klyuch-do-uspihu-decentralizaciya-vladi/>

21. Ковальова, Вікторія. 2014б. «Чи служитимуть «муніципалки» громадам?». Урядовий кур'єр, Серпень 29. <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/chi-sluzhitimut-municipalki-gromadam/>

22. Ковальова, Вікторія. 2015. «Громади вчаться заощаджувати». Урядовий кур'єр, Березень 19. <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/gromadi-vchatsya-zaoshadzhuвати/>

23. Логанов, Євген. 2017а. «Влада стає дедалі ближчою до народу». Урядовий кур'єр, Лютий 15. <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/vlada-staye-dedali-blizhchoyu-do-narodu/>

24. Логанов, Євген. 2017б. «Кожна бюджетна гривня працює на громаду». Урядовий кур'єр, Січень 24. <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/kozhna-byudzhetna-grivnya-pracyuye-na-gromadu/>

25. Логанов, Євген. 2017с. «Об'єднання сприяє успіху реформ». Урядовий кур'єр, Березень 3. <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/obyednannya-spriyaye-uspihu-reform/>

26. Логанов, Євген. 2018а. «Громади Запоріжжя довели свою ефективність». Урядовий кур'єр, Січень 11. <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/gromadi-zaporizhzhya-doveli-svoyu-efektivnist/>

27. Логанов, Євген. 2018б. «Запоріжжя має амбітні плани на цей рік». Урядовий кур'єр, Лютий 21. <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/zaporizhzhya-maye-ambitni-plani-na-sej-rik/>

28. Логанов, Євген. 2018с. «На Запоріжжі знають, як розвивати громади». Урядовий кур'єр, Січень 5. <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/na-zaporizhzhhi-znayut-yak-rozvivati-gromadi/>

29. Мацегора, Катерина. 2015. «Місцеві вибори невід'ємні від децентралізації». Урядовий кур'єр, Червень 5. <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/miscevi-vibori-nevidyemni-vid-decentralizaciyi/>

30. Никоненко, Володимир. 2016. «25 об'єднаних громад одержать міжнародну підтримку в реформуванні». Урядовий кур'єр, Листопад 15. <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/25-obyednanih-gromadoderzhat-mizhnarodnu-pidtrimku/>

31. Омелянчук, Інна. 2014. «Чи вийде з депресії місцеве самоврядування?». Урядовий кур'єр, Червень 13. <https://ukurier.gov.ua/uk/>

articles/chi-vijde-z-depresiyyi-misceve-samovryaduvannya/

32. Омелянчук, Інна. 2015. «Рівненщину «кroyать» по-новому». Урядовий кур'єр, Травень 22. <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/rivnenshinu-kroyat-po-novomu/>

33. Омелянчук, Інна. 2016. «На Рівненщині виникла загроза розбалансованості місцевого бюджету». Урядовий кур'єр, Січень 15. <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/na-rivnenshini-vinikla-zagrozarozbalansovanosti-m/>

34. Особова, Олена. 2017. «Хто гальмує створення об'єднаних територіальних громад на Луганщині?». Урядовий кур'єр, Квітень 11. <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/hto-galmuye-stvorennya-obyednanihteritorialnih-gr/>

35. Писана, Наталя. 2014. «Законопроект про бюджетну децентралізацію забезпечить регіонам фінансову самостійність». Урядовий кур'єр, Серпень 15. <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/donorstvozalishayetsya/>

232

36. Процишин, Вадим. 2014. «Губернії — в сусідній державі». Урядовий кур'єр, Квітень 2. <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/guberniyi-v-susidnij-derzhavi/>

37. Туглук, Василь. 2016а. «Беренд де Гроот: «Те, що пропонує ЄС, дає Україні дуже добру нагоду вдало провести децентралізацію, зробити з неї історію успіху»». Урядовий кур'єр, Грудень 21. <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/berend-de-groot-te-sho-proponuye-yes-dayeukrayini/>

38. Туглук, Василь. 2016б. «Мирослав ПІТЦІК: «Реформи слід проводити на одному подиху»». Урядовий кур'єр, Травень 13. <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/miroslav-pitcik-reformi-slid-provoditi-naodnomu-p/>

39. Туглук, Василь. 2017. «Від об'єднання до позитивних зрушень». Урядовий кур'єр, Червень 10. <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/vid-obyednannya-do-pozitivnih-zrushen/>

40. Урядовий кур'єр. 2018. «Визначено п'ять пріоритетів децентралізації». 14 квітня 2018. <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/viznachenopyat-prioritetiv-decentralizaciyi/>

41. Урядовий кур'єр. 2018. «Децентралізація — ефективна частина антикорупційної стратегії». 20 червня 2018. <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/decentralizaciya-efektivna-chastina-antikorupcijno/>

42. Урядовий портал. 2014. «Арсеній Яценюк: Позиція Уряду незмінна – зміни до Конституції, розширення повноважень регіонів у єдиній унітарній державі». 8 травня 2014 р. <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/247282384>

43. Урядовий портал. 2014. «Володимир Гройсман: Ми пропонуємо закріпити в Конституції право місцевого самоврядування на частину загальнонаціональних податків». 24 квітня 2014 р. <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/247241054>

44. Урядовий портал. 2014. «Володимир Гройсман: Федералізація і децентралізація влади не мають нічого спільного між собою». 8 квітня 2014 р. <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/247188193>

45. Урядовий портал. 2014. «Децентралізація – єдиний спосіб для України стати сильнішою, – президент Комітету Регіонів ЄС М.Лебран на зустрічі з В. Гройсманом». 4 липня 2014 р. <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/247436026>

46. Урядовий портал. 2014. «Зроблено ще один крок на шляху децентралізації – місцеві ради самостійно визначатимуть структуру та чисельність своїх виконавчих органів». 3 грудня 2014 р. <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/247792063>

47. Урядовий портал. 2014. «Уряд за децентралізацію влади, але засуджує заклики про федералізацію, – Арсеній Яценюк». 10 квітня 2014 р. <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/247196431>

48. Урядовий портал. 2014. «Уряд рішуче налаштований на проведення реформи місцевого самоврядування, адже це ключова реформа, – В. Гройсман». 20 травня 2014 р. <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/247318437#>

49. Урядовий портал. 2014. «Через централізацію ми почали перетворюватися на країну нереалізованих можливостей, – Володимир Гройсман». 17 червня 2014 р. <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/247396212>

50. Урядовий портал. 2015. «Арсеній Яценюк: У наступному році доходи місцевих громад зростуть майже на 46 мільярдів гривень». 27 грудня 2015 р. <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/248736858>

51. Урядовий портал. 2015. «Бюджетна підтримка реформи децентралізації збільшена, – Геннадій Зубко». 25 грудня 2015 р. <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/248734995>

52. Урядовий портал. 2015. «Геннадій Зубко: Робота ОДА має трансформуватися під вимоги децентралізації». 24 грудня 2015 р. <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/248730521>

53. Урядовий портал. 2015. «Децентралізація та створення нових громад стали незворотними, – Геннадій Зубко». 9 листопада 2015 р. <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/248614974>

54. Урядовий портал. 2015. «Євросоюз надасть 90 млн. євро на підтримку проектів з децентралізації в Україні». 11 вересня 2015 р. <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/248474609>

55. Урядовий портал. 2015. «Люди повірили у децентралізацію, і наш обов'язок – виправдати їхні сподівання, до кінця пройти шляхом розвитку місцевої демократії, – В'ячеслав Негода». 2 грудня 2015 р. <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/248674238>

56. Урядовий портал. 2015. «Мінрегіон адаптує застарілу модель управління на місцях до майбутньої системи виконкомів, – Геннадій Зубко». 22 грудня 2015 р. <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/248724790>

234

57. Урядовий портал. 2015. «Подальші реформи в країні потребують змін до Конституції, – Геннадій Зубко». 25 червня 2015 р. <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/248277132>

58. Урядовий портал. 2015. «Українці підтримують реформу децентралізації, – соціологія». 25 листопада 2015 р. <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/248658911>

59. Урядовий портал. 2015. «Якщо країна взяла курс на децентралізацію, то іншого шляху, крім переведення місцевих держадміністрацій у статус префектур, немає, – В'ячеслав Негода». 13 листопада 2015 р. <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/248627228>

60. Урядовий портал. 2016. «22 об'єднані громади готові розпочати 111 проектів з розбудови інфраструктури за фінансової підтримки держави, – Геннадій Зубко». 23 травня 2016 р. <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/249051244>

61. Урядовий портал. 2016. «Арсеній Яценюк: Завдяки бюджетній децентралізації доходи місцевих бюджетів в минулому році зросли на 42,5%». 16 лютого 2016 р. <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/248835506>

62. Урядовий портал. 2016. «Володимир Гройсман: Громада має бути двигуном змін, що забезпечать зміцнення та розвиток України». 7 травня 2016 р. <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/249015112>

63. Урядовий портал. 2016. «Геннадій Зубко: Реформи децентралізації та енергоефективності залишаються пріоритетними». 14 квіт-

ня 2016 р. <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/248962324>

64. Урядовий портал. 2016. «Завдяки фінансовій децентралізації доходи місцевих бюджетів за рік зросли в 1,5 раза». 5 квітня 2016 р. <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/248940001>

65. Урядовий портал. 2016. «Реформа місцевого самоврядування неможлива без фундаментальних змін в системі освіти, охорони здоров'я та соціального захисту, – Геннадій Зубко». 12 березня 2016 р. <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/248887899>

66. Урядовий портал. 2016. «ЦНАПи стануть ефективним інструментом реформи децентралізації, – Геннадій Зубко». 11 лютого 2016 р. <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/248824805>

67. Урядовий портал. 2017. «Володимир Гройсман: Результат децентралізації – понад 100 млрд грн додаткових ресурсів на місцях». 31 березня 2017 р. <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/249865979>

68. Урядовий портал. 2017. «ВРУ прийняла Закон України № 4742 – старости в ОТГ отримали чіткий статус та повноваження, – Геннадій Зубко». 9 лютого 2017 р. <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/249729070>

69. Урядовий портал. 2017. «Геннадій Зубко: За три роки підтримка регіонів з держбюджету збільшилась у 33 рази». 9 серпня 2017 р. <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/250182917>

70. Урядовий портал. 2017. «Геннадій Зубко: Регіони охоплені децентралізацією від 25% до 75%». 23 серпня 2017 р. <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/250219527>

71. Урядовий портал. 2017. «Законопроект про приєднання громад до міст обласного значення профільний парламентський комітет рекомендує прийняти одразу в цілому». 7 червня 2017 р. <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/250047485>

72. Урядовий портал. 2017. «Мінрегіон: Об'єднані громади освоїли 95% субвенції на розвиток інфраструктури своїх територій. Реформа діє». 13 січня 2017 р. <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/249655902>

73. Урядовий портал. 2017. «Площа об'єднаних громад в Україні більша за Угорщину чи Португалію, – Геннадій Зубко». 20 червня 2017 р. <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/250082014>

74. Урядовий портал. 2017. «Уряд спрямував 1,5 млрд грн субвенції на формування інфраструктури ОТГ». 7 червня 2017 р. <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/250045867>

75. Урядовий портал. 2017. «Утворення агломерацій може дати новий поштовх для розвитку громад, – В'ячеслав Негода». 16 лютого

2017 р. <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/249748511>

76. Урядовий портал. 2018. «В Україні створено 705 об'єднаних громад, і процес набиратиме обертів, – Глава Уряду». 4 червня 2018 р. <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/v-ukrayini-stvoreno-705-obyednanihgromad-i-proces-nabiratime-obertiv-glava-uryadu>

77. Урядовий портал. 2018. «Володимир Гройсман: Сьогодні передали громадам ще понад 20 тис. Га земель». 5 квітня 2018 р. <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/volodimir-grojsman-sogodni-peredali-gromadam-she-ponad-20-tis-ga-zemel>

78. Урядовий портал. 2018. «До місцевих виборів 2020 року ми б хотіли підійти з максимальною кількістю об'єднаних громад, – Геннадій Зубко». 5 лютого 2018 р. <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/do-miscevih-viboriv-2020-roku-mi-b-hotili-pidijti-z-maksimalnoyukilkisty-obyednanih-gromad-gennadij-zubko>

236 — 79. Урядовий портал. 2018. «Естонія демонструє всебічну солідарність з Україною і підтримку реформ – зустріч Глави Уряду з Президентом Естонської Республіки». 22 травня 2018 р. <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/estoniya-demonstruye-vsebichnu-solidarnist-zukrayinoyu-i-pidtrimku-reform-zustrich-glavi-uryadu-z-prezidentomestonskoyi-respubliki>

80. Урядовий портал. 2018. «З початку року місцеві бюджети об'єднаних громад області зросли на 26%». 14 березня 2018 р. <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/z-pochatku-roku-miscevi-byudzheti-obyednanih-gromad-oblasti-zrosli-na-26>

81. Урядовий портал. 2018. «Реформа децентралізації дозволила збільшити загальний обсяг місцевих бюджетів до 231 млрд грн, – Глава Уряду». 28 лютого 2018 р. <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/reformadecentralizaciyi-dozvolila-zbilshiti-zagalnij-obsyag-miscevih-byudzhetivdo-231-mlrd-grn-glava-uryadu>

82. Урядовий портал. 2018. «Третина об'єднаних територіальних громад уже отримала сільгоспземлі від Уряду». 6 червня 2018 р. <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/tretina-obyednanih-teritorialnihgromad-uzhe-otrimala-silgospzemli-vid-uryadu>

83. Урядовий портал. 2018. «У Європі високо оцінюють і підтримують децентралізацію та розвиток регіонів в Україні, – В'ячеслав Негода». 12 березня 2018 р. <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/u-yevropivisoko-ocinyuyut-i-pidtrimuyut-decentralizaciyu-ta-rozvitok-regioniv-vukrayini-vyacheslav-negoda>

84. Урядовий портал. 2018. «Уряд передав землі сільгосппризначення першим семи об'єднаним громадам». 27 лютого 2018 р. <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/kabmin-peredav-zemli-silgosppriznachennyapershim-semi-obyednanim-gromadam>

85. Центральна виборча комісія. 2018. «Комісія звернулася до комітетів Верховної Ради України з питань правової політики та правосуддя і з питань державного будівництва, регіональної політики та місцевого самоврядування щодо підготовки відповідних змін до законодавчих актів для унормування особливостей організації підготовки та проведення перших місцевих виборів». 5 вересня 2017 р. http://www.cvk.gov.ua/news/news_05092017.htm

86. Чебан, Олег та Світлана Ісаченко. 2015. «Місцеві бюджети стали багатшими». Урядовий кур'єр, Серпень 8. <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/miscevi-byudzheti-stali-bagatshimi/>

87. Шевчук, Іван. 2014. «Вершки і корінці місцевого бюджету». Урядовий кур'єр. Вересень 18. <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/vershki-i-korinci-miscevogo-byudzhetu/>

237

88. Шевчук, Іван. 2015. «Як оцінюють процеси децентралізації на Одещині?». Урядовий кур'єр, Березень 3. <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/yak-ocinyuyut-procesi-decentralizaciyi-na-odeshini/>

89. Шот, Микола. 2016. «Тернопільщина – лідер у країні з об'єднання територіальних громад». Урядовий кур'єр, Березень 30. <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/ternopilshina-lider-u-krayini-z-obyednannya-terito/>

90. Шпак, Віктор. 2017. «Володимир Ширма: «ОТГ – не самоціль, а шлях вирішення нагальних потреб громад»». Урядовий кур'єр, Квітень 6. <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/volodimir-shirma-otg-nesamocil-shlyah-virishennya/>

91. Юрченко, Михайло. 2017. «У Дніпрі відчувають вигоди децентралізації». Урядовий кур'єр, Лютий 28. <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/u-dnipri-vidchuvayut-vigodi-decentralizaciyi/>

References:

1. Bedzir, Vasyl. 2016a. «Na Zakarpatti postup zabezpechuiut dvi obiednani hromady». Uriadovyi kurier, Liutyi 16. <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/na-zakarpatti-postup-zabezpechuyut-dvi-obyednani-g/> (accessed May 5, 2017).

2. Bedzir, Vasyl. 2016b. «Potiah detsentralizatsii – na zapasni kolii?». Uriadovyi kurier, Veresen 23. <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/>

potyagdecentralizaciyi-na-zapasnij-koliyi/ (accessed May 5, 2017).

3. Bilovytska, Nataliia. 2015. «Dnipropetrovshchyna: ye pershi miski obiednani hromady!». Uriadovyi kurier, Veresen 30. <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/dnipropetrovshina-ye-pershi-miski-obyednani-gromad/> (accessed May 5, 2017).

4. Bodnia, Tetiana. 2014. «Vladu viddadut hromadam». Uriadovyi kurier, Kvitén 16. <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/vladu-viddadutgromadam/> (accessed May 5, 2017).

5. Bozhko, Vlada. 2018. «Volodymyr HROISMAN: «My vidrodymo ukrainske selo»». Uriadovyi kurier, Liutyi 22. <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/volodimir-grojsman-mi-vidrodimo-ukrayinske-selo/> (accessed May 5, 2017).

6. Bulkovska, Olha. 2016. «Optymistychna detsentralizatsiia povolynsky». Uriadovyi kurier, Veresen 15. <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/optimistichna-decentralizaciya-po-volinski/> (accessed May 10, 2017).

238

— 7. Vertil, Oleksandr. 2016. «Hurtoom vyzhyvaty lehshe». Uriadovyi kurier, Lypen 29. <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/gurtoom-vizhivatilegshe/> (accessed May 10, 2017).

8. Verkhovna Rada Ukrainy. 2015. Pro vnesennia zmin do Biudzhetnoho kodeksu Ukrainy shchodo reformy mizhbiudzhetnykh vidnosyn. Zakon vid 28.12.2014 №79-VIII. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/79-19/page3> (accessed May 10, 2017).

9. Verkhovna Rada Ukrainy. 2015. Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy ta deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo podatkovoi reformy. Zakon vid 28.12.2014 № 71-VIII. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/71-19/page13> (accessed May 10, 2017).

10. Vlasenko, Viktoriia. 2015. «Mark KULZ: «My proponuiemo perenesty mistsevi vybory na pochatok 2016 roku»». Uriadovyi kurier, Berezen 31. <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/mark-kulz-miproponuyemo-perenesti-miscevi-vibori-/> (accessed May 10, 2017).

11. Vovk, Lora. 2016. «IeS vvazhaie detsentralizatsiiu po-ukrainsky vdaloiu». Uriadovyi kurier, Kvitén 23. <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/yes-vvazhaye-decentralizaciyu-po-ukrayinski-vdaloy/> (accessed May 10, 2017).

12. Holovko, Oksana. 2018. «Detsentralizatsiia: novyi etap». Uriadovyi kurier, Kvitén 6. <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/decentralizaciya-novijetap/> (accessed May 10, 2017).

13. Hromov, Oleh. 2015. «Rehiony vidchuly pozytyv». Uriadovyi kurier, Berezen 26. <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/regioni-vidchulipozitiv/> (accessed May 10, 2017).

14. Danylets, Oleksandr. 2015. «Petro VORONA: «Liudy povynni chitko uiavliaty arkhitektoniku reformy»». Uriadovyi kurier, Serpen 6. <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/petro-vorona-lyudi-povinni-chitkou-vavlyati-arhite> (accessed June 10, 2017).

15. Datsiuk, Larysa. 2015. «Biudzhetna detsentralizatsiia: vid startu do finishu». Uriadovyi kurier, Sichen 13. <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/byudzhetna-decentralizaciya-vid-startu-do-finishu/> (accessed June 10, 2017).

16. Ivashko, Olena. 2015. « Mykolaivshchyna: U silrady – zhinoche oblychchia». Uriadovyi kurier, Lystopad 26. <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/mikolayivshina-u-silradi-zhinoche-oblichchia/> (accessed June 10, 2017).

17. Isachenko, Svitlana. 2015a. «Volodymyr KULISH: «Vlada – tse kopitka robota iz zabezpechennia dobrobutu hromad»». Uriadovyi kurier, Hruden 1. <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/volodimir-kulish-vlada-cekopitka-robota-iz-zabezp/> (accessed June 10, 2017). 239

18. Isachenko, Svitlana. 2015b. «Khto koho povynen hoduvaty?». Uriadovyi kurier, Lypen 16. <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/htokogopovinen-goduvati/> (accessed June 10, 2017).

19. Kyrei, Roman. 2016. «Oleksandr VELBIVETs: «Usi hromady pid odnu hrebinku ne pidrivniaiesh»». Uriadovyi kurier, Zhovten 11. <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/oleksandr-velbivec-usi-gromadi-pid-odnu-grebinku-n/> (accessed May 10, 2017).

20. Kovalova, Viktoriia. 2014a. «Kliuch do uspikhu – detsentralizatsiia vlady». Uriadovyi kurier, Kviten 25. <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/klyuch-do-uspihu-decentralizaciya-vladi/> (accessed May 10, 2017).

21. Kovalova, Viktoriia. 2014b. «Chy sluzhytymut «munitsypalky» hromadam?». Uriadovyi kurier, Serpen 29. <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/chi-sluzhitimut-municipalki-gromadam/> (accessed May 10, 2017).

22. Kovalova, Viktoriia. 2015. «Hromady vchatsia zaoshchadzhuvaty». Uriadovyi kurier, Berezen 19. <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/gromadivchatsya-zaoshchadzhuvaty/> (accessed May 10, 2017).

23. Lohanov, Yevhen. 2017a. «Vlada staie dedali blyzhchoiu do narodu». Uriadovyi kurier, Liutyi 15. <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/vlada-staie-dedali-blyzhchoiu-do-narodu/> (accessed May 10, 2017).

24. Lohanov, Yevhen. 2017b. «Kozhna biudzhethna hryvnia pratsiuie na hromadu». Uriadovyi kurier, Sichen 24. <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/kozhna-byudzhethna-grivnya-pracyuye-na-gromadu/> (accessed May 10, 2017).

25. Lohanov, Yevhen. 2017c. «Obiednannia spryiaie uspikhu reform». Uriadovyi kurier, Berezen 3. <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/obyednannya-spriyaye-uspihu-reform/> (accessed May 10, 2017).

26. Lohanov, Yevhen. 2018a. «Hromady Zaporizhzhia dovely svoiu efektyvnist». Uriadovyi kurier, Sichen 11. <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/gromadi-zaporizhzhya-doveli-svoyu-efektivnist/> (accessed May 5, 2017).

27. Lohanov, Yevhen. 2018b. «Zaporizhzhia maie ambitni plany na tsei rik». Uriadovyi kurier, Liutyi 21. <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/zaporizhzhya-maye-ambitni-plani-na-cej-rik/> (accessed May 5, 2017).

240 — 28. Lohanov, Yevhen. 2018c. «Na Zaporizhzhzi znaiut, yak rozvyvaty hromady». Uriadovyi kurier, Sichen 5. <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/na-zaporizhzhzi-znaiut-yak-rozvivati-gromadi/> (accessed May 5, 2017).

29. Matsehora, Kateryna. 2015. «Mistsevi vybory nevidiemni vid detsentralizatsii». Uriadovyi kurier, Cherven 5. <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/miscevi-vibori-nevidyemni-vid-decentralizaciy/> (accessed May 10, 2017).

30. Nykonenko, Volodymyr. 2016. «25 obiednanykh hromad oderzhat mizhnarodnu pidtrymku v reformuvanni». Uriadovyi kurier, Lystopad 15. <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/25-obyednanih-gromad-oderzhatmizhnarodnu-pidtrimku/> (accessed May 10, 2017).

31. Omelianchuk, Inna. 2014. «Chy vyide z depresii mistseve samovriaduvannia?». Uriadovyi kurier, Cherven 13. <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/chi-vijde-z-depresiyi-misceve-samovryaduvannya/> (accessed May 10, 2017).

32. Omelianchuk, Inna. 2015. «Rivnenshchynu «kroiat» ponovomu». Uriadovyi kurier, Traven 22. <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/rivnenshinu-kroyat-po-novomu/> (accessed May 5, 2017).

33. Omelianchuk, Inna. 2016. «Na Rivnenshchyni vynykla zahroza rozbalansovanosti mistsevoho biudzhetu». Uriadovyi kurier, Sichen 15. <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/na-rivnenshini-vinikla-zagrozarozbalansovanosti-m/> (accessed June 10, 2017).

34. Osobova, Olena. 2017. «Khto halmuie stvorennia obiednanykh terytorialnykh hromad na Luhanshchyni?». Uriadovyi kurier, Kviten 11.

<https://ukurier.gov.ua/uk/articles/hto-galmuye-stvorennnya-obyednanih-teritorialnih-gr/> (accessed June 10, 2017).

35. Pysana, Natalia. 2014. «Zakonoproekt pro biudzhetnu detsentralizatsiiu zabezpechyt rehionam finansovu samostiinist». Uriadovyi kurier, Serpen 15. <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/donorstvozalishayetsya/> (accessed May 5, 2017).

36. Protsyshyn, Vadym. 2014. «Hubernii – v susidnii derzhavi». Uriadovyi kurier, Kviten 2. <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/guberniyi-vsusidnij-derzhavi/> (accessed May 5, 2017).

37. Tuhluk, Vasyl. 2016a. «Berend de Hroot: «Te, shcho proponuie YeS, daie Ukraini duzhe dobru nahodu vdalo provesty detsentralizatsiiu, zrobyty z nei istoriiu uspikhu»». Uriadovyi kurier, Hruden 21. <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/berend-de-groot-te-sho-proponuye-yes-dayeukrayini/> (accessed June 11, 2017).

38. Tuhluk, Vasyl. 2016b. «Myroslav PITTSYK: «Reformy slid provodyty na odnomu podykhu»». Uriadovyi kurier, Traven 13. <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/miroslav-pitcik-reformi-slid-provoditi-naodnomu-p/> (accessed June 11, 2017).

39. Tuhluk, Vasyl. 2017. «Vid obiednannia do pozytyvnykh zrushen». Uriadovyi kurier, Cherven 10. <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/vidobiednannya-do-pozitivnih-zrushen/> (accessed June 15, 2017).

40. Uriadovyi kurier. 2018. «Vyznachenno piat priorityativ detsentralizatsii». 14 kvitnia 2018. <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/viznachenopyat-priorityativ-decentralizaciyi/> (accessed May 10, 2017).

41. Uriadovyi kurier. 2018. «Detsentralizatsiia – efektyvna chastyna antykorupciinoi stratehii». 20 chervnia 2018. <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/decentralizaciya-efektivna-chastina-antikorupcijno/> (accessed June 25, 2017).

42. Uriadovyi portal. 2014. «Arsenii Yatseniuk: Pozytisia Uriadu nezminna – zminy do Konstytutsii, rozshyrennia povnovazhen rehioniv u yedynii unitarnii derzhavi». 8 travnia 2014 r. <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/247282384> (accessed May 10, 2017).

43. Uriadovyi portal. 2014. «Volodymyr Hroisman: My proponuiemo zakripyty v Konstytutsii pravo mistsevoho samovriaduvannia na chastynu zahalnonatsionalnykh podatktiv». 24 kvitnia 2014 r. <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/247241054> (accessed May 15, 2017).

44. Uriadovyi portal. 2014. «Volodymyr Hroisman: Federalizatsiia i detsentralizatsiia vlady ne maiut nichoho spilnogo mizh soboiu». 8 kvitnia

2014 r. <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/247188193> (accessed May 15, 2017).

45. Uriadovyi portal. 2014. «Detsentralizatsiia – yedynyi sposib dlia Ukrainy staty synnishoiu, – prezident Komitetu Rehioniv YeS M.Lebran na zustrichi z V. Hroismanom». 4 lypnia 2014 r. <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/247436026> (accessed May 10, 2017).

46. Uriadovyi portal. 2014. «Zrobleno shche odyin krok na shliakhu detsentralizatsii – mistsevi rady samostiino vyznachatymut strukturu ta chyselnist svoikh vykonavchyykh orhaniv». 3 hrudnia 2014 r. <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/247792063> (accessed May 5, 2017).

47. Uriadovyi portal. 2014. «Uriad za detsentralizatsiiu vlady, ale zasudzhuie zaklyky pro federalizatsiiu, – Arsenii Yatseniuk». 10 kvitnia 2014 r. <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/247196431> (accessed May 10, 2017).

242
— 48. Uriadovyi portal. 2014. «Uriad rishuche nalashtovanyi na provedennia reformy mistsevoho samovriaduvannia, adzhe tse kliuchova reforma, – V. Hroisman». 20 travnia 2014 r. <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/247318437#> (accessed May 10, 2017).

49. Uriadovyi portal. 2014. «Cherez tsentralizatsiiu my pochaly peretvoriuvatysia na krainu nerealizovanykh mozhlyvostei, – Volodymyr Hroisman». 17 chervnia 2014 r. <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/247396212> (accessed May 10, 2017).

50. Uriadovyi portal. 2015. «Arsenii Yatseniuk: U nastupnomu rotsi dokhody mistsevyykh hromad zrostut maizhe na 46 miliardiv hryven». 27 hrudnia 2015 r. <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/248736858> (accessed May 10, 2017).

51. Uriadovyi portal. 2015. «Biudzhetna pidtrymka reformy detsentralizatsii zbilshena, – Hennadii Zubko». 25 hrudnia 2015 r. <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/248734995> (accessed May 5, 2017).

52. Uriadovyi portal. 2015. «Hennadii Zubko: Robota ODA maie transformuvatysia pid vymohy detsentralizatsii». 24 hrudnia 2015 r. <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/248730521> (accessed May 5, 2017).

53. Uriadovyi portal. 2015. «Detsentralizatsiia ta stvorennia novykh hromad staly nezvorotnymy, – Hennadii Zubko». 9 lystopada 2015 r. <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/248614974> (accessed May 5, 2017).

54. Uriadovyi portal. 2015. «Ievrosoiuz nadast 90 mln. yevro na pidtrymku proektiv z detsentralizatsii v Ukraini». 11 veresnia 2015 r. <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/248474609> (accessed June 10, 2017).

55. Uriadovyi portal. 2015. «Liudy poviryly u detsentralizatsiiu, i nash oboviazok – vypravdaty yikhni spodivannia, do kintsia proity shliakhom rozvytku mistsevoi demokratii, – Viacheslav Nehoda». 2 hrudnia 2015 r. <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/248674238> (accessed June 10, 2017).

56. Uriadovyi portal. 2015. «Minrehion adaptuie zastarilu model upravlinnia na mistsiakh do maibutnoi systemy vykonkomiv, – Hennadii Zubko». 22 hrudnia 2015 r. <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/248724790> (accessed June 10, 2017).

57. Uriadovyi portal. 2015. «Podalshi reformy v kraini potrebuiut zmin do Konstytutsii, – Hennadii Zubko». 25 chervnia 2015 r. <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/248277132> (accessed June 10, 2017).

58. Uriadovyi portal. 2015. «Ukrainci pidtrymuiut reformu detsentralizatsii, – sotsioloheia». 25 lystopada 2015 r. <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/248658911> (accessed June 5, 2017).

59. Uriadovyi portal. 2015. «Iakshcho kraina vziala kurs na detsentralizatsiiu, to inshoho shliakhu, krim perevedennia mistsevykh derzhadministratsii u status prefektur, nemaie, – Viacheslav Nehoda». 13 lystopada 2015 r. <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/248627228> (accessed June 5, 2017).

243

60. Uriadovyi portal. 2016. «22 obiednani hromady hotovi rozpochaty 111 proektiv z rozbudovy infrastruktury za finansovoi pidtrymky derzhavy, – Hennadii Zubko». 23 travnia 2016 r. <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/249051244> (accessed May 10, 2017).

61. Uriadovyi portal. 2016. «Arsenii Yatseniuk: Zavdiaky biudzhethnii detsentralizatsii dokhody mistsevykh biudzhethiv v mynulomu rotsi zrosly na 42,5%». 16 liutoho 2016 r. <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/248835506> (accessed May 10, 2017).

62. Uriadovyi portal. 2016. «Volodymyr Hroisman: Hromada maie buty dvyhunom zmin, shcho zabezpechat zmitsnennia ta rozvytok Ukrainy». 7 travnia 2016 r. <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/249015112> (accessed May 10, 2017).

63. Uriadovyi portal. 2016. «Hennadii Zubko: Reformy detsentralizatsii ta enerhoefektyvnosti zalyshaiutsia priorytetnymy». 14 kvitnia 2016 r. <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/248962324> (accessed May 10, 2017).

64. Uriadovyi portal. 2016. «Zavdiaky finansovii detsentralizatsii dokhody mistsevykh biudzhethiv za rik zrosly v 1,5 raza». 5 kvitnia 2016 r. <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/248940001> (accessed May 10, 2017).

65. Uriadovyi portal. 2016. «Reforma mistsevoho samovriaduvannia

nemozhlyva bez fundamentalnykh zmin v systemi osvity, okhorony zdorovia ta sotsialnoho zakhystu, – Hennadii Zubko». 12 bereznia 2016 r. <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/248887899> (accessed May 10, 2017).

66. Uriadovyi portal. 2016. «TsNAPy stanut efektyvnym instrumentom reformy detsentralizatsii, – Hennadii Zubko». 11 liutoho 2016 r. <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/248824805> (accessed May 10, 2017).

67. Uriadovyi portal. 2017. «Volodymyr Hroisman: Rezultat detsentralizatsii – ponad 100 mlrd hrn dodatkovykh resursiv na mistsiakh». 31 bereznia 2017 r. <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/249865979> (accessed May 10, 2017).

68. Uriadovyi portal. 2017. «VRU pryiniala Zakon Ukrainy № 4742 – starosty v OTH otrymaly chitkyi status ta povnovazhennia, – Hennadii Zubko». 9 liutoho 2017 r. <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/249729070> (accessed May 10, 2017).

69. Uriadovyi portal. 2017. «Hennadii Zubko: Za try roky pidtrymka rehioniv z derzhbiudzhetu zbilshylas u 33 razy». 9 serpnia 2017 r. <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/250182917> (accessed June 5, 2017).

244

— 70. Uriadovyi portal. 2017. «Hennadii Zubko: Rehiony okhopeni detsentralizatsiieiu vid 25% do 75%». 23 serpnia 2017 r. <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/250219527> (accessed June 10, 2017).

71. Uriadovyi portal. 2017. «Zakonoproekt pro pryiednannia hromad do mist oblasnoho znachennia profilnyi parlamentskyi komitet rekomenduie pryiniaty odrazu v tsilomu». 7 chervnia 2017 r. <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/250047485> (accessed May 5, 2017).

72. Uriadovyi portal. 2017. «Minrehion: Obiednani hromady osvoily 95% subventsii na rozvytok infrastruktury svoikh terytorii. Reforma diie». 13 sichnia 2017 r. <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/249655902> (accessed May 10, 2017).

73. Uriadovyi portal. 2017. «Ploshcha obiednanykh hromad v Ukraini bilsha za Uhorshchynu chy Portuhaliuu, – Hennadii Zubko». 20 chervnia 2017 r. <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/250082014> (accessed June 5, 2017).

74. Uriadovyi portal. 2017. «Uriad spriamuvav 1,5 mlrd hrn subventsii na formuvannia infrastruktury OTH». 7 chervnia 2017 r. <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/250045867> (accessed June 5, 2017).

75. Uriadovyi portal. 2017. «Utvorennia ahlomeratsii mozhe daty novyi poshtovkh dlia rozvytku hromad, – Viacheslav Nehoda». 16 liutoho 2017 r. <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/249748511> (accessed June 5, 2017).

76. Uriadovyi portal. 2018. «V Ukraini stvoreno 705 obiednanykh hromad, i protses nabyratyme obertiv, – Hlava Uriadu». 4 chervnia 2018 r. <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/v-ukrayini-stvoreno-705-obyednanihgromad-i-proces-nabiratime-obertiv-glava-uryadu> (accessed June 10, 2017).

77. Uriadovyi portal. 2018. «Volodymyr Hroisman: Sohodni peredaly hromadam shche ponad 20 tys. Ha zemel». 5 kvitnia 2018 r. <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/volodimir-grojsman-sogodni-peredali-gromadamshe-ponad-20-tis-ga-zemel> (accessed June 10, 2017).

78. Uriadovyi portal. 2018. «Do mistsevykh vyboriv 2020 roku my b khotily pidiyti z maksimalnoiu kilkistiu obiednanykh hromad, – Hennadii Zubko». 5 liutoho 2018 r. <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/do-miscevih-vyboriv-2020-roku-mi-b-hotili-pidijti-z-maksimalnoyukilkistyubyednanih-gromad-gennadij-zubko> (accessed June 10, 2017).

79. Uriadovyi portal. 2018. «Estoniia demonstruie vsebichnu solidarnist z Ukrainoiu i pidtrymku reform – zustrich Hlavy Uriadu z Prezydentom Estonskoi Respubliky». 22 travnia 2018 r. <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/estoniya-demonstruye-vsebichnu-solidarnist-zukrayinoyu-i-pidtrimku-reform-zustrich-glavi-uryadu-z-prezidentomestonskoyi-respubliki> (accessed June 10, 2017).

245

80. Uriadovyi portal. 2018. «Z pochatku roku mistsevi biudzhety obiednanykh hromad oblasti zrosly na 26%». 14 bereznia 2018 r. <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/z-pochatku-roku-miscevi-byudzhetyobyednanihgromad-oblasti-zrosli-na-26> (accessed June 15, 2017).

81. Uriadovyi portal. 2018. «Reforma detsentralizatsii dozvolyla zbilshyty zahalnyi obsiah mistsevykh biudzhektiv do 231 mlrd hrn, – Hlava Uriadu». 28 liutoho 2018 r. <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/reformadecentralizaciyi-dozvolila-zbilshiti-zagalnij-obsyag-miscevih-byudzhetivdo-231-mlrd-grn-glava-uryadu> (accessed June 15, 2017).

82. Uriadovyi portal. 2018. «Tretyna obiednanykh terytorialnykh hromad uzhe otrymala silhospzemli vid Uriadu». 6 chervnia 2018 r. <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/tretina-obyednanih-teritorialnih-gromaduzhe-otrymala-silgospzemli-vid-uryadu> (accessed June 15, 2017).

83. Uriadovyi portal. 2018. «U Yevropi vysoko otsiniuiut i pidtrymuiut detsentralizatsiiu ta rozvytok rehioniv v Ukraini, – Viacheslav Nehoda». 12 bereznia 2018 r. <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/u-yevropi-visokoocinyuyut-i-pidtrimuyut-decentralizaciyu-ta-rozvitok-regioniv-v-ukrayini-vyacheslav-negoda> (accessed June 15, 2017).

84. Uriadovyi portal. 2018. «Uriad peredav zemli silhosppryznachennia pershyim semy obiednanyim hromadam». 27 liutoho 2018 r. <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/kabmin-peredav-zemli-silgosppryznachennyapershim-semi-obyednanim-gromadam> (accessed June 15, 2017).

85. Tsentralna vyborcha komisiia. 2018. «Komisiia zvernulasia do komitetiv Verkhovnoi Rady Ukrainy z pytan pravovoi polityky ta pravosuddia i z pytan derzhavnoho budivnytstva, rehionalnoi polityky ta mistsevoho samovriaduvannia shchodo pidhotovky vidpovidnykh zmin do zakonodavchykh aktiv dlia unormuvannia osoblyvostei orhanizatsii pidhotovky ta provedennia pershykh mistsevykh vyboriv». 5 veresnia 2017 r. http://www.cvk.gov.ua/news/news_05092017.htm (accessed June 15, 2017).

86. Cheban, Oleh ta Svitlana Isachenko. 2015. «Mistsevi biudzhety staly bahatshymy». Uriadovyi kurier, Serpen 8. <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/miscevi-byudzheti-stali-bagatshimi/> (accessed October 14, 2017).

246

— 87. Shevchuk, Ivan. 2014. «Vershky i korintsi mistsevoho biudzhetu». Uriadovyi kurier, Veresen 18. <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/vershki-ikorintsi-miscevogo-byudzhetu/> (accessed October 14, 2017).

88. Shevchuk, Ivan. 2015. «Iak otsiniuiut protsesy detsentralizatsii na Odeshchyni?». Uriadovyi kurier, Berezen 3. <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/yak-ocinyuyut-procesi-decentralizatsiyi-na-odeshini/> (accessed October 14, 2017).

89. Shot, Mykola. 2016. «Ternopilshchyna – lider ukraini z obiednannia terytorialnykh hromad». Uriadovyi kurier, Berezen 30. <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/ternopilshina-lider-u-krayini-z-obyednannya-terito/> (accessed June 5, 2017).

90. Shpak, Viktor. 2017. «Volodymyr Shyrma: «OTH – ne samotsil, a shliakh vyrishennia nahalnykh potreb hromad»». Uriadovyi kurier, Kviten 6. <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/volodimir-shirma-otg-ne-samocilshlyah-virishennya/> (accessed June 15, 2017).

91. Iurchenko, Mykhailo. 2017. «U Dnipro vidchuvaiut vyhody detsentralizatsii». Uriadovyi kurier, Liutyi 28. <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/u-dnipro-vidchuvayut-vigodi-decentralizatsiyi/> (accessed June 15, 2017).

РОЗВІДКИ МОЛОДИХ НАУКОВЦІВ

Медіафорум : аналітика, прогнози,
інформаційний менеджмент :
зб. наук. праць. – Чернівці :
Чернівецький нац. ун-т, 2018. –
Том 6. – С. 247-255

Mediarorum: Analytics, Forecasts,
Information Management:
Collection of Research Articles. – Chernivtsi:
Chernivtsi National University, 2018. –
Vol. 6. – pp. 247-255

УДК: 327.88(470:438)

© Вікторія Акульшина¹

РОСІЙСЬКА ПРОПАГАНДА В ПОЛЬЩІ: МЕТОДИ ТА ФОРМИ ВПЛИВУ

На сьогоднішній день пропаганда Кремля набула великого поширення в Європейському інформаційному просторі, особливо це є країни Східної Європи. В дослідженні проаналізовано основні напрями російської пропаганди в Польській Республіці, а також описано наслідки діяльності РФ в інформаційному просторі даної країни.

Ключові слова: пропаганда, російська пропаганда, пропаганда Кремля, Польща.

247

Russian propaganda in Poland: methods and forms of influence

Nowadays the propaganda of Kremlin has become widespread in the European space, especially – among the Eastern countries. The research contains the analysis of Russian propaganda in Poland, as well as describes the consequences of the Russian government's activities in the information space of this country.

Keywords: propaganda, Russian propaganda, propaganda of Kremlin, Poland.

Актуальність теми дослідження. Однією з найнебезпечніших загроз для світового інформаційного простору є пропаганда, що являє собою поширення та насадження певних політичних, релігійних, філософських, наукових та інших ідей і поглядів з метою їх впровадження в суспільну свідомість. В сучасних умовах розвитку інформаційно-комунікаційних технологій саме пропаганда має здатність сильного впливу на розвиток подій.

¹ Магістр спеціальності «Міжнародна інформація» Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Україна, E-mail: akulshina@gmail.com

На сьогоднішній день в кожній європейській державі російська пропаганда набуває певних особливостей, оскільки інструменти розповсюдження дезінформації для різних об'єктів впливу відрізняються в залежності від специфіки країн. Проте спільним є те, що керівництво держав дедалі більше починає усвідомлювати масштаби загроз, що виникають у зв'язку з посиленням російського впливу на Європу. Без сумніву, уряд Польщі також стурбований даною проблемою, оскільки саме вона зазнає великого інформаційного впливу з боку РФ, що зумовлено історичними відносинами між державами. Метою кремлівської пропаганди є соціальна дезінтеграція, дезінформація населення та руйнування відносин між Польщею та Україною. Зокрема, Кремль прагне підірвати авторитет держави на європейському рівні та зобразити її в негативному світлі в очах союзників. Саме тому проблема поширення російської пропаганди в польському інформаційному просторі так гостро стоїть перед керівництвом Польщі.

248

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оскільки проблема пропаганди наразі є як ніколи актуальною, вона беззаперечно привертає до себе увагу різних дослідників. Серед вітчизняних науковців, які досліджували дане питання, варто назвати роботу О.В. Гараня, українського політолога та доктора історичних наук, який досліджував новий польський закон «Про Інститут національної пам'яті Польщі», а саме – його роль у відносинах між Польщею та Україною.

Цікавою є доповідь під назвою «Інформаційні виклики гібридної війни: контент, канали, механізми протидії», кандидата наук з державного управління та головного консультанта відділу інформаційної безпеки і розвитку інформаційного суспільства Національного інституту стратегічних досліджень А.В. Баровської, яка розкриває масштаби російської пропаганди на сучасному етапі та вказує основні канали її поширення.

Однак доробок українських дослідників з проблеми пропаганди Росії у Польщі є досить невеликим, тому варто підкреслити, що дане питання було досліджено не в повній мірі. Тому дослідження здійснювалося в основному на базі попередніх робіт європейських та американських науковців.

Мета дослідження полягає в аналізі пропагандистського впливу Російської Федерації на польське суспільство.

Виклад основного матеріалу. Польща зазнає неабиякого інформаційного тиску з боку Росії. Оскільки даний факт не може залишитись не поміченим, населення Польщі дедалі критичніше ставиться до політики РФ в цілому. Про це свідчать дані, що були надані у 2015 р. польським аналітико-дослідницьким центром «Інститутом суспільних відносин» (Instytut Spraw Publicznych, ISP). Згідно звіту ISP, з початку вказаного року 78% поляків визнають, що польсько-російські відносини мають негативний характер (Kucharczyk, 2015, 5.) Не зважаючи на цілком очевидні труднощі в двосторонніх відносинах Польщі та Росії, влада Кремля активно використовує певні механізми розповсюдження пропаганди: в традиційних ЗМІ, Інтернет-ресурсах, а також в заходах, що носять публічний характер. Проте найбільшу загрозу становлять ті матеріали і публікації, що знаходяться у вільному доступі в польському Інтернет-просторі. Найбільш помітні ознаки пропагандистської агітації мають такі інтернет-ресурси, як Sputnik, dziennik-polityczny.com, zmianynaziemi.pl, dzienniknarodowy.pl, alexjones.pl, wolna-polska.pl, pch24.pl.

249

Зокрема, Sputnik – це російське інформаційне агентство, яке очолює російський журналіст і телеведучий Дмитро Кисельов. Даний інформаційний портал польською мовою було запущено в 2015 р. і по сьогоднішній день він здійснює свою активну діяльність. Президент польського Центру аналізу пропаганди та дезінформації Адам Лельонек наголошує на тому, що Sputnik – це один із інструментів реалізації зовнішньої політики Росії, а тому він не є ЗМІ в розумінні західноєвропейського мислення. Він підкреслює, що інформація, яка надана даним інформаційним агентством, є або інтерпретацією, або відкритою маніпуляцією (Банахевич, 2017).

Потужним інструментом поширення пропаганди на сьогоднішній день є також соціальні мережі. Доволі часто в таких популярних соцмережах як Twitter та Facebook, можна зустріти так звані «фейкові» облікові записи, які використовуються, зокрема, для політичної боротьби. Так, з червня 2015 р. по травень 2017 р., російські компанії придбали понад трьох тисяч рекламних публікацій у Facebook вартістю 100 тис. дол., що було зумовлено політичною ситуацією в США та проведенням президентських виборів у державі (Pogorzelski, 2017). Російський уряд мав на меті поглибити поділ поглядів на політичну ситуацію у суспільстві та нав'язати власне бачення щодо вибору кандидата на пост Президента.

Важливим інструментом поширення пропаганди Кремля в Польщі є тролінг. Дане явище являє собою певне провокаційне твердження чи повідомлення в усній або письмовій формі, що донесене до об'єкта з метою провокації конфлікту, глузування тощо. Згідно з даними польських аналітиків, масштабна хвиля російського тролінгу в польському Інтернет-просторі розпочалася в 2013 р., незабаром після Революції гідності в Україні. Саме на той момент Росія стала жваво переконувати Польщу в тому, що Україна – її заклятий ворог. Матеуш Баек, редактор польського Інтернет-порталу *kaukaz.pl*, відзначив, що 24 листопада 2013 р., тобто через три дні після оголошення Майдану в Україні, на сайті Інтернет-форуму *Sputnik Polska* раптом з'явилися коментарі, написані із сотні нових профілів. За словами редактора, дані профілі були засновані у соціальних мережах протягом кількох днів і «нові» користувачі активно коментували новини, пов'язані з вказаними подіями (У Польщі російські «тролі», 2016).

250

У 2016 р. експертами Центру міжнародних відносин було визначено основну тематику пропагандистських повідомлень на території Польщі (2017, *Raport: Rosyjska propaganda*). Так, на більшості інтернет-сторінок, де можна було зустріти відверту брехню Кремля, пропаганда стосується НАТО та ЄС, а саме – їх зображення в негативному світлі.

Багато з публікацій взагалі не торкаються теми відносин із Росією, проте більшість з них зосереджені на запереченні західної політики та основних ідей Заходу.

«НАТО – інструмент в руках американців», «Польща повинна приєднатися до братів слов'ян», «НАТО діє як Гітлер» – такого роду заголовки новин часто можна зустріти на просторах Інтернет у Польщі, адже всі дії, що спрямовані на розширення Північноатлантичного альянсу на Схід від сучасних кордонів, а також збільшення військової присутності поблизу кордонів РФ, викликають гостру реакцію з боку російської влади.

Пропаганда Кремля в Польщі щодо ЄС ґрунтується на певних гострих питаннях, які наразі постають перед урядом Євросоюзу – міграційна криза та посилення впливу національних меншин в окремих країнах-членах ЄС. В даному випадку Росія, в першу чергу, має на меті послаблення, а в довгостроковій перспективі повну ліквідацію такої структури як Європейський Союз. Задля досягнення своєї цілі влада РФ активно підтримує антиєвропейські погляди польських ме-

діа. Головним питанням в цьому випадку є тема імміграції і біженців з Африки та Близького Сходу, що посилена риторикою про заробітчан з України й біженцями з Чечні. В даній ситуації дестабілізація ЄС розглядається шляхом створення іншої думки, а також спричиненням локального конфлікту. Слід наголосити на тому, що російська пропаганда в Польщі спрямована не лише на піддрив позитивного іміджу НАТО та ЄС. Уряд РФ активно використовує польсько-російські двосторонні відносини для здійснення пропагандистської діяльності в цій сфері. У більшості випадків вона відбувається шляхом проведення масових заходів, до яких залучають лідерів громадської думки та моральних авторитетів. Спільне історичне минуле обох держав є підґрунтям для поширення дезінформації з боку Кремля – неодноразово було здійснено спроби нав'язування російської історичної риторики та дискредитації польської історії.

Не менш важливим моментом російської пропаганди в Польщі є намагання дестабілізувати політичну систему держави і унеможливити реалізацію польських основ зовнішньої політики. Таким чином Росія прагне послабити її в регіоні та дискредитувати її позицію на міжнародній арені. Задля реалізації даної мети Кремль повинен посилити відповідні російським інтересам настрої серед польських політичних та інтелектуальних еліт, а також серед польського суспільства в цілому. Москва бажає отримати підтримку тих груп, які протиставляють себе західному вектору та чії погляди співпадають зі стратегічними цілями президента РФ. Проте, на думку деяких експертів, Кремль використовує лише невеликий відсоток свого потенціалу для дестабілізації внутрішньої ситуації у Польщі.

На сьогоднішній день не менш пріоритетним напрямком російської пропаганди є посилення напруги між Польщею та Україною, що пов'язано з розвитком політичної кризи в нашій державі. Аналітик Адам Лельонек наголошує, що на території держави є декілька інтернет-порталів, які відкрито публікують матеріали, заздалегідь написані в Росії або чітко дублюють певну інформацію, що має викликати негативну реакцію в суспільстві. «Головний напрям, на якому працюють російські пропагандисти з польською аудиторією, – це історичні питання польсько-українських відносин та в цілому підхід до України» – підкреслює він (Банахевич, 2017). Пробуджуючи в поляків негативне ставлення до українців на основі складного спільного історичного минулого, пропаганда РФ прагне підштов-

хнути Польщу до інших звинувачень відносно України. І, хоча згідно з дослідженнями європейських науковців, інформаційний простір Польщі є уразливим проти російської дезінформації, деякі дослідники вважають, що пропаганда Кремля не є загрозою для польського суспільства. Так, Пьотр Косцінський, аналітик Польського інституту міжнародних справ зазначає, що Росія не має реальної можливості передавати російську пропаганду у Польщі (Пропаганда Кремля не має шансів, 2017). Незважаючи на це, у 2017 р. було створено перший в країні Центр аналізу пропаганди та дезінформації (Centrum Analiz Propagandy i Dezinformacji), що спрямовує свою діяльність на системний та аналітичний підхід до викликів, пов'язаних із виникненням інформаційних загроз. Центр покликаний зміцнити підвалини і структури громадянського суспільства в Польщі та державах-союзниках шляхом підвищення рівня обізнаності про загрози, спричинені пропагандистською та дезінформаційною діяльністю під час гібридної, інформаційної чи психологічної війни.

252

Висновки. Отже, на сьогоднішній день можна говорити про те, що російська пропаганда досить глибоко проникає в польське суспільство і спрямована на підрив свідомості громадян задля зміни їх політичних поглядів, висвітлення США та НАТО вкрай негативно му світлі, погіршення польсько-українських двосторонніх відносин, руйнування іміджу держави у ЄС, та в решті решт, занепад і розкол самого Євросоюзу. Так, Росія зображує Америку агресором, що тільки використовує Польщу в якості свого посередника в ЄС. Згідно кремлівської пропаганди, у ролі агресора виступає й Північноатлантичний альянс, адже на даному етапі Організацією проводяться методи підривної діяльності щодо РФ. Росія також прагне внести свої корективи у відносини України та Польщі, тому активно висвітлює кризь призму пропаганди складні й болісні історичні питання, що наразі є невіршеними між двома державами.

У цьому сучасному інформаційному просторі російська влада використовує різні інструменти впливу – маніпулювання, залякування, тролінг перекручування фактів тощо. Інтернет-ресурси залишаються лідером серед інструментів дезінформування громадян Польщі, адже за оцінкою експертів, кількість користувачів мережі Інтернет становить майже 80% населення країни.

Не дивлячись на те, що російська пропаганда націлена не тільки на Польщу, але й на інші європейські держави, саме ця країна є

найбільш яскравим прикладом роботи пропагандистської машини Кремля. Тому на сучасному етапі інформаційна політика Польщі спрямована на захист і безпеку власного інформаційного простору.

Джерела та література:

1. Банахевич, Юрій. 2017. «Кремлівські пропагандисти лякають поляків «українською загрозою». УКРІНФОРМ. <https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/2368070-adam-lelonek-prezidentpolskogo-centru-analizu-propagandi-ta-dezinformacii.html> pdf (accessed April 28, 2018).

2. Баровська, Анастасія. 2016. Інформаційні виклики гібридної війни: контент, канали, механізми протидії. Київ: Національний інститут стратегічних досліджень. http://www.niss.gov.ua/public/File/2016_nauk_anal_rozrob/inform_vukluku.pdf pdf (accessed April 21, 2018).

3. Гарань, Олексій. 2018. Скандальний закон поляків: чи вдасться Польщі спроба встановити «монополію на істину». Інформаційне агентство УНІАН. <https://www.unian.ua/politics/2379675-skandalniyzakon-polyakiv-chi-vdastsya-polschi-sproba-vstanoviti-monopoliyu-naistinu.html> pdf (accessed April 29, 2018).

253

4. Kucharczyk, Jacek. 2015. Close together or far apart? Poles, Germans and Russians on the Russia-Ukraine crisis. Warszawa: Fundacja Instytut Spraw Publicznych. http://www.bertelsmann-stiftung.de/fileadmin/files/user_upload/Study_Close__together_or__far_apart.pdf (accessed April 29, 2018).

5. Pogorzelski, Piotr. 2017. Zagrożenie rosyjską dezinformacją w Polsce i formy przeciwdziałania. Kolegium Europy Wschodniej im. Jana Nowaka-Jeziorańskiego we Wrocławiu. <http://www.kew.org.pl/wp-content/uploads/2016/12/Piotr-Pogorzelski-Zagro%C5%BCenierosyjsk%C4%85-dezinformacj%C4%85-w-Polsce-i-formy-przeciwdzia%C5%82ania.pdf> (accessed June 15, 2018)

6. Пропаганда Кремля не має шансів у Польщі – експерти. Радіо Свобода. 2017. <https://ua.krymr.com/a/28821996.html> (accessed June 15, 2018)

7. 2016. У Польщі російські «тролі» розгорнули масштабну кампанію з дискредитації України. Перший український інформаційний телеканал «5 канал». <https://www.5.ua/suspilstvo/upolskomuinternetprostori-rosiiany-rozghornuly-masshtabnu-kampaniiu-zdiskredytatsii-ukrainy-zmi-117598.html> (accessed June 15, 2018)

8. 2017. Raport: Rosyjska propaganda silna w polskim internecie. Nabral się nawet Antonii Macierewicz. Newsweek. <http://www.newsweek.pl/polska/raport-prorosyjska-propaganda-niezwykle-silna-w-polskiminternecie,artykuly,404834,1.html> (accessed June 15, 2018)

References:

1. Banakhevych, Yurii. 2017. «Kremlivski propahandysty liakaitu poliakiv «ukrainskoiiu zahrozoiu». UKRINFORM. <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2368070-adam-lelonek-prezident-polskogo-centruanalizu-propagandi-ta-dezinformacii.html> (accessed April 28, 2018).

2. Barovska, Anastasiia. 2016. Informatsiini vyklyky hibrydnoi viiny: kontent, kanaly, mekhanizmy protydii. Kyiv: Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen. http://www.niss.gov.ua/public/File/2016_nauk_anal_rozrob/inform_vukluku.pdf (accessed April 21, 2018).

254 — 3. Haran, Oleksii. 2018. Skandalnyi zakon poliakiv: chy vdastsia Polshchisproba vstanovyty «monopoliiu na istynu». Informatsiine ahentstvo UNIAN. <https://www.unian.ua/politics/2379675-skandalniyzakon-polyakiv-chi-vdastsya-polschi-sproba-vstanoviti-monopoliiu-naistynu.html> (accessed April 29, 2018).

4. Kucharczyk, Jacek. 2015. Close together or far apart? Poles, Germans and Russians on the Russia-Ukraine crisis. Warszawa: Fundacja Instytut Spraw Publicznych. http://www.bertelsmann-stiftung.de/fileadmin/files/user_upload/Study_Close_together_or_far_apart.pdf (accessed April 29, 2018).

5. Pogorzelski, Piotr. 2017. Zagrozenie rosyjska dezinformacja w Polsce i formy przeciwdzialania. Kolegium Europy Wschodniej im. Jana Nowaka-Jezioranskiego we Wroclawiu. <http://www.kew.org.pl/wp-content/uploads/2016/12/Piotr-Pogorzelski-Zagro%C5%BCenierosyjsk%C4%85-dezinformacj%C4%85-w-Polsce-i-formyprzeciwdzia%C5%82ania.pdf> (accessed June 15, 2018).

6. Propahanda Kremliia ne maie shansiv u Polshchi – eksperty. Radio Svoboda. 2017. <https://ua.krymr.com/a/28821996.html> (accessed June 15, 2018).

7. 2016. U Polshchi rosiiski «trolli» rozghornuly masshtabnu kampaniiu z dyskredytatsii Ukrainy. Pershyi ukrainskyi informatsiinyi telekanal «5 kanal». <https://www.5.ua/suspilstvo/u-polskomu-internet-prostori-rosiiany-rozghornuly-masshtabnu-kampaniiu-z-dyskredytatsiiukrainy-zmi-117598.html> (accessed June 15, 2018).

8. 2017. Raport: Rosyjska propaganda silna w polskim internecie. Nabrał się nawet Antonii Macierewicz. Newsweek. <http://www.newsweek.pl/polska/raport-prorosyjska-propaganda-niezwykle-silna-w-polskiminternecie,artykuly,404834,1.html> (accessed June 15, 2018).

УДК: 351.863:620.9](4)

© Юлія Бондарчук¹

ЄВРОПЕЙСЬКА ЕНЕРГЕТИЧНА БЕЗПЕКА: ПРОБЛЕМИ ТА СУЧАСНІ ВИКЛИКИ

Стаття висвітлює сучасний стан енергетичної безпеки країн Європейського союзу. Проаналізовано стратегічні підходи, а також напрямки політики країн ЄС у сфері протидії викликам в енергетичній сфері.

Ключові слова: безпека, енергетична безпека, ЄС, імпорт.

European energy security: current issues and challenges

256 *The article highlights the current state of energy security of the European Union. The strategic approaches, as well as the directions of EU policy in the area of counteraction to the challenges of the European energy security, are analyzed.*

Keywords: security, energy security, EU, import.

Постановка наукової проблеми та її значення. Питання енергетичної безпеки набуває важливого значення у сучасному світі. На сьогоднішній день забезпечення енергетичної безпеки є не менш важливим ніж забезпечення національною безпекою в цілому. Використання енергії є основою функціонування економіки та інших галузей будь-якої країни. Особливо гостро питання енергетики постає перед європейськими країнами, які не наділені власними запасами нафти, газу, вугілля та залежать від зовнішніх постачань. Відомо, що ряд європейських країн на сьогодні залишаються вразливими щодо загроз у сфері енергозабезпечення економіки. Про це можна свідчити з огляду на показники імпортової залежності. Країни ЄС очолюють рейтинг за споживанням енергії у світі (займали третє місце після Китаю та США у 2016 р.) (Enterdata, 2017) Зокрема, значну небезпеку

¹ Магістр спеціальності «Міжнародна інформація» Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Україна, E-mail: bondarchuk.yulia11@gmail.com

для ЄС становить дестабілізація поставок енергоресурсів з Росії та Близького Сходу. Цей фактор ще раз зумовлює особливу увагу європейських країн щодо політики енергетичної безпеки.

Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми. Серед вітчизняних науковців, які вивчали проблему дослідження енергетичної безпеки варто назвати роботи кандидата юридичних наук Т. А. Грабович. Зокрема, у своїй праці «Правові основи політики енергетичної безпеки ЄС», вона аналізує категорію енергетичної безпеки в законодавстві європейського співтовариства, а також процес формування інституційно-правового механізму енергетичної безпеки європейських країн.

Дослідженню даної проблеми присвячено роботу фахівця з європейських досліджень Вроцлавського університету Джоани Дідик «Європеїзація енергетичної політики в рамках системи управління Європейського Союзу», в якому автор демонструє ступінь залежності різних європейських країн від імпорту енергетичних джерел.

Мета дослідження полягає у вивченні проблем та сучасних викликів європейської енергетичної безпеки.

257

Виклад основного матеріалу. На початку XXI ст. перед більшістю держав світу постала проблема зміцнення енергетичної безпеки. Не обхідною умовою існування будь-якої держави сучасного світу є використання енергії. Енергетика має надзвичайно важливе значення для економіки та чинить великий вплив на інші її галузі, оскільки від неї залежить нормальне їх функціонування. Саме поняття «енергетична безпека» вперше стало об'єктом теоретичних і практичних досліджень лише на початку 70-х рр. XX ст. в результаті першої світової енергетичної кризи, що була пов'язана з ембарго країн-членів ОПЕК на постачання нафти в розвинені країни. Члени ОПЕК зрозуміли свій вплив на світову економіку і почали маніпулювати цінами на паливно-енергетичні ресурси (ПЕР) у політичних цілях. На противагу їм, тоді ж, західними країнами було створено Міжнародне енергетичне агентство (МЕА), з метою координації дій країн світу (членів організації) задля забезпечення енергетичної безпеки. Реакцією на ці події стало усвідомлення та вироблення Світовою енергетичною радою ООН визначення енергетичної безпеки як упевненості в тому, що енергія буде наявна в розпорядженні в тій кількості і тій якості, що потрібні за таких економічних умов (Янишен, 2016).

Перш за все, енергетична безпека є компонентом економічної і національної безпеки країни, а економічна безпека – це загальнонаціональний комплекс заходів, спрямований на сталий розвиток і вдосконалення її економіки, котрий обов'язково включає механізм протидії зовнішнім і внутрішнім загрозам або ризикам, часто супутнім діяльності держави як суб'єкта фінансових відносин (Самойленко, 2013).

Міжнародне енергетичне агентство запропонувало і одне з перших визначень енергетичної безпеки як «упевненості у тому, що енергія буде у розпорядженні у тій кількості й тій якості, які необхідні за певних економічних умов» (Воропай, 2011).

Отже, під енергетичною безпекою розуміють стан захищеності країни від загроз надійному енергетичному, в тому числі паливному, забезпеченню. В умовах нерівномірного розподілу енергетичних ресурсів та їх обмеженості цілком закономірним є виникнення у малозабезпечених ресурсами держав проблеми енергетичної безпеки.

258

Виділяють два аспекти енергетичної безпеки: безпека споживання та безпека постачання. Безпека споживання включає заходи щодо енергозбереження, енергетичної ефективності, правила оподаткування енергоресурсів, правила щодо державної допомоги, правила субсидування тощо. Однак цей аспект розглядається здебільшого як такий, що сприяє успішному розв'язанню іншого завдання – безпеки постачань. Безпека постачання охоплює заходи гарантування доступу до енергії незалежно від зміни обставин. В умовах зростаючого попиту на енергоресурси цей напрям політики енергетичної безпеки, безумовно, виступає головним у структурі цієї політики (Грабович, 2016).

З огляду на те, що ЄС імпортує енергоресурси, в основному, за двома напрямками – Росія і Близький Схід, основна проблема полягає в небезпеці дестабілізації поставок. Щодо Близького Сходу це пов'язано з хвилею революцій, а також нестабільністю регіону в цілому. Щодо Росії – це необ'явлена війна в Україні. І те, і інше, несе не тільки потенційну, а й цілком реальну загрозу енергетичній безпеці.

Імпортна залежність певних країн Європи в енергоносіях є дуже різною. Наприклад, польська дослідниця Джоана Дідик, вказує, що є кілька країн, які повністю залежать від імпорту (Литва, Кіпр, Мальта), в інших країнах (Італії, Португалії, Іспанії, Ірландії) імпорт становить від 80% до 90% джерел енергії. Існують також країни, ім-

портна залежність яких досить обмежена (Польща, Румунія, Чехія). Найбільш енергетично незалежними є Франція, яка 75% своєї енергії отримує від АЕС та Великобританія, яка має власні родовища нафти та газу, розташовані у Північному морі (Dyduch 2015, 196).

У Повідомленні Комісії «Енергія 2020. Стратегія щодо конкурентної, постійної та безпечної енергії» зазначається, що спільна енергетична політика ЄС розвивається навколо спільної мети – забезпечити неперервну фізичну доступність енергетичних продуктів та послуг на ринку за ціною, яку можуть дозволити собі всі споживачі (приватні та промислові), при цьому роблячи внесок у більш широкі соціальні та кліматичні цілі ЄС (Publications Office, 2011, 20).

Центральні цілі енергетичної політики (безпека постачання, конкурентоспроможність та сталість) зараз визначені Лісабонським договором (Foundation for EU democracy, 2009).

Перша згадка з приводу спільної енергетичної політики ЄС з'явилася в 2005 р., коли на Лондонській сесії ЄС була схвалена концепція розробки і затвердження даної політики в майбутньому. В основу енергетичної політики було покладено кілька принципів: відсутність дискримінації, транспарентність, безпечність щодо навколишнього середовища, врахування соціального фактора. Після цього у Зеленій книзі Комісії Європейських Співтовариств був опублікований базовий документ в сфері енергетичної політики – «Європейська стратегія сталої, конкурентоспроможної та безпечної енергетики» від 8 березня 2006 р. (Комиссия Европейских Сообществ, 2006), в якому були визначені головні загрози енергетичній безпеці Європи.

На сьогоднішній день функціонує Енергетичне співтовариство (Energy community), яке являє собою міжнародну організацію, що була створена ЄС та державами Південно-Східної Європи у 2006 р. Україна приєдналася до ЕнС у 2010 році.

У стратегічному огляді енергетичних проблем (Third Generation, 2007), прийнятому 2007 р., основними загрозами енергетичній безпеці ЄС були названі зростання залежності від обмеженого кола третіх країн, схильних до нестабільності, очікуване значне збільшення глобальних потреб у енергоресурсах разом із зростанням цін, кліматичні зміни.

У відповідь на зростання важливості питань безпеки у структурі енергетичної політики ЄС стало прийняття Європейської стратегії енергетичної безпеки (European Commission, 2014), ухваленої Європей-

ською Комісією 28 травня 2014 р. Зазначена Стратегія є невід'ємною складовою Рамкової кліматичної та енергетичної політики на період з 2020 до 2030 р., що замінить поточний базовий документ «Енергетика 2020: стратегія для конкурентної, сталої та безпечної енергетики». У Стратегії не міститься чіткого визначення енергетичної безпеки та її компонентів, однак названо сфери, в яких має бути прийнято рішення чи реалізовано конкретні заходи у коротко-, середньо- та довгостроковій перспективі з метою реагування на проблеми у сфері енергетичної безпеки.

Єдиний ринок товарів, послуг і робочої сили в Євросоюзі створений і діє. В царині ж енергетики досі панує роздрібненість: кожна з 28 країн ЄС проводить власну енергетичну політику. Європа щороку втрачає до 40 мільярдів євро, через те, що її ринки не переплетені одне з одним.

260
— З 1 липня 2014 р. Єврокомісія розпочала свою роботу в новому складі. Окрім комісара з питань кліматичних змін та енергетики, з'явилася посада віце-президента з питань Енергетичного союзу, яку обійняв Марош Шефчович. Раніше ж такої посади не існувало (Гасельбах, Гурков, Кореновська, 2015)

Логічним розвитком стратегічних підходів у сфері енергетичної безпеки став представлений у березні 2015 р. план створення Енергетичного союзу (European Commission, 2015) в межах ЄС, викладений у комюніке Європейської Комісії «Рамкова стратегія для життєздатного Енергетичного союзу з далекоглядною політикою щодо кліматичних змін» від 25 лютого 2015 р. та «Дорожній карті для Енергетичного союзу», що знаходиться у додатку до нього. Ключовими рушійними силами енергетичної безпеки згідно з цими документами є завершення побудови внутрішнього енергетичного ринку, диверсифікація джерел постачання, посилення співробітництва між державами щодо транспортування та зберігання газу, підвищення енергоефективності, зменшення шкідливих викидів в атмосферу (European Commission, 2015).

Дискусійним майданчиком з питань енергетичної безпеки є щорічний Міжнародний Форум з Енергетичної Безпеки заради Майбутнього. Перший форум з енергетичної безпеки відбувся 2 червня, 2016 р. в Монте-Карло (Князівство Монако). На заході, князь Монако Альбер II зазначив, що планування енергетичної безпеки має здійснюватися в довгостроковій перспективі., а тому, необхід-

но приділити більше уваги відновлюваним джерелам, які дозволяють отримати дешеву енергію без забруднення навколишнього середовища. Спікери також висловилися у підтримку України і Європи, які знаходяться на шляху до енергетичної незалежності та розвитку відновлюваних джерел енергії (РБК – Україна, 2018).

Другий щорічний форум «Енергетична безпека заради майбутнього», що відбувся 2 червня 2017 р., був присвячений питанням стратегічного розвитку та інновацій в світовій енергетиці. Учасники форуму, підтримали думку про те, що співпраця між європейськими країнами та різними постачальниками має зменшити залежність від монополістів ринку. Було констатовано, що запаси традиційних ресурсів – нафти, газу і вугілля – зменшуються, а тому постійний попит на них неминуче призведе до зростання цін (5 канал, 2017).

Третій Форум з енергетичної безпеки майбутнього – Energy Security for the Future відбувся 1 червня 2018 р. в Монте-Карло. На форумі обговорювали питання про об'єднання Європи задля створення великого енергетичного ринку, де європейські країни могли б обмінюватися своїми можливостями і наявною в конкретний момент кількістю енергії. Крім цього, зменшити енергозалежність від постачальників-монополістів мають так звані газові регіональні хаби. (наприклад, польсько-український хаб). Ще одним способом посилити енергонезалежність, на думку учасників форуму, є впровадження альтернативних джерел енергії та активне використання відновлювальної енергетики. На заході піднімалися і проблеми екології. Зокрема, президент Латвії Раймондс Вейонис заявив на Форумі, що зміна клімату – один з найбільших сучасних ризиків для геополітичної стабільності і безпеки (Burisma. 2018).

Висновки. Енергетична сфера стала особливою частиною міжнародних відносин і політики, а володіння енергетичними ресурсами, транзитними можливостями для їх перевезення є фактором, який визначає державну стратегію щодо енергетичних країн-партнерів. Зважаючи на стан енергетичного сектору Європейського Союзу на сучасному етапі, можна відзначити, що енергетична безпека Союзу зараз знаходиться під загрозою. Енергетична залежність Європи, незважаючи на поступове її ослаблення, поки залишається серйозною: ЄС залежить від Росії в поставках газу, нафти, вугілля.

Зважаючи на стан енергетичного сектору Європейського Союзу, зокрема, на сучасному етапі, можна відзначити, що європейська

енергетична безпека зараз знаходиться під загрозою. Основними загрозами енергетичній безпеці ЄС є: зростання залежності від обмеженого кола третіх країн, схильних до нестабільності; очікуване значне збільшення глобальних потреб у енергоресурсах разом із зростанням цін; кліматичні зміни. Енергетична залежність Європи, незважаючи на поступове її ослаблення, поки залишається серйозною: ЄС залежить від Росії в поставках газу, нафти, вугілля.

Разом з цим ЄС розробила свої концептуальні засади енергетичної політики. Так, існує низка таких документів, як «Європейська стратегія сталої, конкурентоспроможної та безпечної енергетики» від 8 березня 2006 р, Лісабонський договір від 2009 р., Європейська стратегія енергетичної безпеки, ухвалена Європейською Комісією 28 травня 2014 р. А з 2016 р. було запроваджено щорічний Міжнародний Форум з Енергетичної Безпеки заради Майбутнього, що також є так званою платформою для обговорення нагальних проблем та практичних шляхів їх вирішення.

262

Джерела та література:

1. Воропай, Николай, и Сендеров, Сергей. 2011. Энергетическая безопасность: сущность, основные проблемы, методы и результаты исследований. Москва. <https://ecfor.ru/wp-content/uploads/seminar/energo/z119.pdf> (accessed June 25, 2018)
2. Гассельбах, Кристоф, Гурков, Андрій, Кореновська, Світлана. 2015. «Навіщо ЄС створює Енергетичний союз?» Deutsche Welle. Лютий, 26 <https://p.dw.com/p/1EiQ2>(accessed June 30, 2018)
3. Грабович, Тетяна. 2016 «Правові основи політики енергетичної безпеки ЄС» Дис. канд. юр. наук., Національний Університет «Одеська Юридична Академія» http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/4629/Grabovich_KD.pdf?sequence=4&isAllowed=y (accessed June 25, 2018)
4. Комиссия Европейских Сообществ Зеленая Книга. 2006. Европейская стратегия устойчивой, конкурентоспособной и безопасной энергетики http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_713. (accessed June 15, 2018)
5. РБК – Україна.2018 «Квасневський, Фішер і Байден взяли участь у форумі Злочевського в Монако.» 7 червня <https://www.rbc.ua/ukr/news/kvasnevskiy-fisher-bayden-prinyali-uchastie-1465292497.html> (accessed June 15, 2018)
6. Самойленко, Юрій і Григорчук, Мирослав. 2013 «Економіч-

на безпека України: правовий аспект» Віче, журнал Верховної Ради України (17): 27-29. http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/viche_2013_17_11.pdf (accessed June 15, 2018)

7. Янишен, Богдан. 2016 «Енергетична безпека як складова національної безпеки: понятійний апарат і смислові зв'язки» Науковий вісник Ужгородського національного університету(36)1: 173-178. http://www.visnyk-juris.uzhnu.uz.ua/file/No.36/part_1/40.pdf (accessed June 25, 2018)

8. 5 канал. 2017. «Нові загрози: що може похитнути енергетичну безпеку світу – включення з монако» 2 червня <https://www.5.ua/ekonomika/shcho-mozhe-pokhytnuty-enerhetychnu-bezpeku-svitu-taiak-zrobyty-yevropu-enerhetychno-obiednanoiu-siuzhet-146982.html> (accessed June 25, 2018)

9. Burisma. 2018. “Створення енергетичного ринку Європи: що обговорювали на форумі «Енергетична безпека майбутнього» у Монако” 4 червня <http://burisma.com/media/stvorennya-energetichnogorinku-yevropi-shho-obgovoryuvali-na-forumi-energetichna-bezpekamajbutnogo-u-monako/> (accessed June 25, 2018)

263

10. Dyduch, Joanna. 2015. Europeanization of the Energy Policy within the European Union's System of Governance. Kraków: Cracow University of Economics: 189-211. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2633218 (accessed June 25, 2018)

11. Enterdata. 2017. “Total energy consumption”. <https://yearbook.enerdata.net/total-energy/world-consumption-statistics.html> (accessed June 25, 2018)

12. European Commission. 2014. European Energy Security Strategy. May, 28. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A52014DC0330> (accessed June 25, 2018)

13. European Commission. 2015. A Framework Strategy for a Resilient Energy Union with a Forward-Looking Climate Change Policy. <http://eurlex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM:2015:80:FIN> (accessed June 25, 2018)

14. Foundation for EU democracy. 2009. The Lisbon Treaty the readable version. <http://en.euabc.com/upload/books/lisbon-treaty-3edition.pdf> (accessed June 25, 2018)

15. Publications Office of the European Union. 2011. Energy 2020 A strategy for competitive, sustainable and secure energy. Luxembourg. https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/2011_energy2020_en_0.pdf (accessed June 25, 2018)

16. Third Generation Environmentalism. 2007. The EU Strategic Energy Review: Driving Investment in Clean and Secure Energy. https://www.e3g.org/docs/E3G_EU_Strategic_Energy_Review.pdf (accessed June 25, 2018)

References:

1. Voropai, Nykolai y Senderov, Serhei. 2011. Энергетическая безопасность: сущность, основные проблемы, методы и результаты исследования. Москва. <https://ecfor.ru/wp-content/uploads/seminar/energo/z119.pdf> (accessed June 25, 2018).

2. Hasselbakh, Kristof, Hurkov, Andrii, Korenovska, Svitlana. 2015. «Navishcho YeS stvoriuie Enerhetychnyi soiuz?» Deutsche Welle. Liutyi, 26 <https://p.dw.com/p/1EiQ2> (accessed June 30, 2018).

264

— 3. Hrabovych, Tetiana. 2016 «Pravovi osnovy polityky enerhetychnoi bezpeky YeS» Dys. kand. yur. nauk., Natsionalnyi Universytet «Odeska Yurydychna Akademiia» http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/4629/Grabovich_KD.pdf?sequence=4&isAllowed=y (accessed June 25, 2018)

4. Komysyia Evropeiskykh Soobshchestv Zelenaia Knyha. 2006. Evropeiskaia stratehiya ustoichyvoi, konkurentosposobnoi y bezopasnoi enerhetyky http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_713 (accessed June 15, 2018).

5. 5RBK – Ukraina. 2018 «Kvasnievskiy, Fisher i Baiden vzialy uchast u forumi Zlochevskoho v Monako.» 7 chervnia <https://www.rbc.ua/ukr/news/kvasnevskiy-fisher-bayden-prinyali-uchastie-1465292497.html> (accessed June 15, 2018).

6. Samoilenko, Yurii i Hryhorchuk, Myroslav. 2013 «Ekonomichna bezpeka Ukrainy: pravovyi aspekt» Viche, zhurnal Verkhovnoi Rady Ukrainy (17): 27-29. http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/viche_2013_17_11.pdf (accessed June 15, 2018).

7. Ianyshen, Bohdan. 2016 «Enerhetychna bezpeka yak skladova natsionalnoi bezpeky: poniatiyni aparat i smyslovi zviazky» Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu(36)1: 173-178. <http://>

www.visnyk-juris.uzhnu.uz.ua/file/No.36/part_1/40.pdf (accessed June 25, 2018).

8. 5 kanal. 2017. «Novi zahrozy»: shcho mozhe pokhytnuty enerhetychnu bezpeku svitu – vkluchennia z monako.» 2 chervnia <https://www.5.ua/ekonomika/shcho-mozhe-pokhytnuty-enerhetychnubezpeku-svitu-ta-iaak-zrobyty-yevropu-enerhetychno-obiednaniusiuzhet-146982.html> (accessed June 25, 2018).

9. Burisma. 2018. “Stvorennia enerhetychnoho rynku Yevropy: shcho obhovoriuvaly na forumi “Enerhetychna bezpeka maibutnoho” u Monako” 4 chervnia <http://burisma.com/media/stvorenniya-energetichnogorinku-yevropi-shho-obgovoryuvali-na-forumi-energetichna-bezpekamajbutno-u-monako/> (accessed June 25, 2018).

10. Dyduch, Joanna. 2015. Europeanization of the Energy Policy within the European Union’s System of Governance. Kraków: Cracow University of Economics: 189-211. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2633218 (accessed June 25, 2018)

11. Enterdata. 2017. “Total energy consumption”. <https://yearbook.enerdata.net/total-energy/world-consumption-statistics.html> (accessed June 25, 2018).

12. European Commission. 2014. European Energy Security Strategy. May, 28. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A52014DC0330> (accessed June 25, 2018).

13. European Commission. 2015. A Framework Strategy for a Resilient Energy Union with a Forward-Looking Climate Change Policy. <http://eurlex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM:2015:80:FIN> (accessed June 25, 2018).

14. Foundation for EU democracy. 2009. The lisbon treaty the readable version. <http://en.euabc.com/upload/books/lisbon-treaty-3edition.pdf> (accessed June 25, 2018).

15. Publications Office of the European Union. 2011. Energy 2020 A strategy for competitive, sustainable and secure energy. Luxembourg. https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/2011_energy2020_en_0.pdf (accessed June 25, 2018).

16. Third Generation Environmentalism. 2007. The EU Strategic Energy Review: Driving Investment in Clean and Secure Energy. https://www.e3g.org/docs/E3G_EU_Strategic_Energy_Review.pdf (accessed June 25, 2018).

РЕЦЕНЗІЇ

Медіафорум : аналітика, прогнози,
інформаційний менеджмент :
зб. наук. праць. – Чернівці :
Чернівецький нац. ун-т, 2018. –
Том 6. – С. 266-273

Mediarorum: Analytics, Forecasts,
Information Management:
Collection of Research Articles. – Chernivtsi:
Chernivtsi National University, 2018. –
Vol. 6. – pp. 266-273

УДК: 321(437)«1918/1938»(049.32)

© Володимир Фісанов¹

**ЧЕХО-СЛОВАЧЧИНА ЯК ГЕОПОЛІТИЧНИЙ ЕКСПЕРИМЕНТ:
ПОГЛЯД ІЗ ХХІ СТОЛІТТЯ**

Рец.на. Бобраков-Тимошкин А. Проект «Чехословакия». Конфликт идеологий в Первой Чехословацкой республике (1918-38). – М.: Новое литературное обозрение, 2008. – 224 с.

266
— Долі народів Центральної Європи завжди хвилювали та привертати увагу українців, тому що в історичному минулому поляків, південних слов'ян, чехів та словаків можна віднайти чимало схожих рис з долею України та українських земель у різні часи.

Саме таких цікавих аспектів торкається Олександр Бобраков-Тимошкін у своїй концептуальній монографії, присвяченій міжвоєнному «проекту Чехословачина». За освітою автор є філологом-богемістом, який закінчив філологічний факультет МДУ, а згодом, будучи докторантом Інституту чеської літератури та теоретичної літератури філософського факультету Карлова університету у Празі, написав цю книгу. Зараз він працює редактором відділу новин на «Радіо Свобода».

Як відомо, Перша Чехословацька республіка, проіснувавши всього двадцять років, залишила цікаву культурно-політичну спадщину, про яку до сьогодні ведуться суперечки. Чим була міжвоєнна Чехословачина – демократичним «бастіоном» в центрі Європи або державою, заснованою на національному пригніченні? Втіленням права націй на самовизначення або приреченим на загибель дітищем Версальської системи? Міжвоєнна Чехословачина представлена в книзі як певний ідеологічний «проект», а її політична історія розглядаєть-

¹ Доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародної інформації Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Україна, E-mail: vfisanov@gmail.com

ся крізь призму конфлікту ідеологій – етнонаціоналізму та ідеї «політичної нації», ліберального гуманізму і тоталітарних постулатів. У підсумку «випадок» Чехословаччини постає як «лабораторія» для вивчення процесів, що відбуваються в молодих державах, які виникли на уламках Австрійської імперії.

Цікавим є те, що автор приділяє увагу аналізу ідейних засад формування «чеської національної ідеї», підкреслюючи той факт, що саме Т. Масарик як «деміург» новітнього національного відродження виходив з «примату етики в політиці» (с.25). У 90-і роки XIX ст. він пише свою програмну книгу «Чеське питання», де у контексті інтелектуальної історії (а не політичної чи соціальної) майбутній політик досліджує глибинний «сенс чеської історії».

Автор «Чеського питання» виходить з провіденціалістських засад, вважаючи що саме «Божественне проведіння» приготувало для кожного народу «особливий план» і саме цим виправдано існування різних націй й отже метою істориків і філософів кожної нації є осягнення цього всесвітнього плану і згідно нього потім діяти на будь-якій ниві, включаючи політичну. Підсумовуючи викладене, О.Бобраков пише про конкретну політичну спрямованість «Чеського питання», націлену на придання актуальності національним устремлінням чехів. Він вбачає тут декілька рівнів осягнення, зокрема наявність аксіологічного та есхатологічного (а не тільки біологічного та історичного) обріїв національного існування. По-друге, «убудованість у світову цивілізацію, невіддільність від тенденцій розвитку світу та Європи». Адже чеське питання є «питанням всесвітнім». По-третє, сенс існування нації підтверджений «історичною тяглістю» і зв'язком з ідеями, сформульованими предками сучасних чехів та практикою їх реалізації у минулому. Таким чином, минуле нації – ключ до її «спільного майбутнього» (с.26-27).

Частиною «Чеського питання» є робота «Ян Гус», де Масарик підкреслює, що ідея гуманності у Чеських землях народжується задовго до Реформації загальноєвропейської і тому мислитель пише про гуманність як «нашу останню національну та історичну мету», а про гуманізм як чеську політичну програму. При цьому він зазначає, що ліберальний гуманізм, породжений Французькою революцією не тожний гуманізму «нашої Реформації». Ось чому, робить висновок О.Бобраков, у Масарика не стільки «державно-правова», а особлива «інтелектуальна лінія» чеської державності, яка засновувалась і

формувалась тими, хто втілював її глибинний етико-гуманістичний смисл, зокрема Яном Гусом, Яном Амосом Коменським, а також Карелом Гавлічеком та Франтішком Палацьким (с.28-29).

Спираючись на цю велику історичну традицію, як підкреслює О.Бобраков, Масарик і формулює квінтесенцію смислу чеської історії, яку вважаємо за потрібне тут навести: «не насильством, але миром, не мечем, але плугом, не кров'ю, а примиренням, не смертю, а життям... – ось відповідь чеського духа» (с.30). Як ідеологу Масарику перед світовою війною вдалося викликати жваві дискусії у чеському освіченому класі, головне, з приводу спору про «сене чеської історії».

268 — Ще одним цікавим сюжетом рецензованої книги є мотивація антигабсбурзької позиції і подальшої боротьби Т.Г.Масарика. Автор констатує, що Масарик перейшов на іредентистські позиції у 1908 р., коли відбулася анексія Боснії і Герцеговини Австро-Угорською імперією. Тоді стало зрозуміло, що світовий конфлікт не за горами, а його стара монархія могла не пережити. Сам політик говорив, що вели його до боротьби проти Австрії не на життя, а на смерть дві обставини. По-перше, виходячи з політичної точки зору, стало очевидно, що у випадку перемоги Центральних держав дуже вірогідною буде перебудова Центральної Європи на засадах пангерманізму (Міттельєвропа), де Австро-Угорщина відіграватиме підпорядковану Берліну другорядну роль. І по-друге, міркування етичні: Австрія «вчинила неетично» відносно Сербії. Отже, подальша участь чехів в австрійському національному проекті була неможливою без відмови чеської нації від сенсу її власної історії – гуманності (с.33). Політичне протиборство з Австрією стало для Масарика справою совісті.

Чималу увагу автор рецензованої праці приділив зовнішнім факторам виникнення Чехословаччини. «Якщо б війна завершилася роком раніше (не у 1918 р.) «чехословацький проект», як зазначає дослідник, міг би залишитися не більш ніж матеріалом для тих, хто захоплюється «альтернативною історією» (с.19). Однак для держав Антанти створення Чехословаччини було необхідною умовою розпаду багатонаціональної імперії Габсбургів і дійсно вона була, можна сказати, визнана ante factum. Зрозуміло, що «чехословацький проект» був сприйнятий не усіма й не відразу. Відомий британський ліберальний політик Ноель Бакстон, виступаючи у парламенті 7 лютого 1917 р., зауважив, що слово «чехи-словаки» (Czechs-Slovaks) було спеціально придумано в емігрантських колах щоби привернути ува-

гу союзників до чеських вимог, надаючи їм «серйозного політичного значення» [The Parliamentary Debates, 1917, С. 69].

Сам Масарик тоді наступним чином мотивував необхідність появи нового терміну: «слово «чехословак», будучи більш пізньою мовною формою, застосовується для означення тісного союзу і у такій якості дуже широко використовується» [The New Europe, 22 Feb., 1917]. Останнє твердження було тоді явним перебільшенням. Проте, ідея захисту чехів та словаків від понімення знаходила політичних прихильників й за океаном. Так, сенатор від штату Айова Уільям Кеньон, виступаючи з антиавстрійською промовою у Конгресі 19 червня 1918 р., сказав наступне. Німеччина знищила Росію завдяки дипломатії. Чи дозволимо ми їм оніменити Богемію та Словаччину за умов, коли готовий інструментарій для революції? «Допоможемо революції засобами дипломатії і, якщо необхідно, грошима», – завершив свій виступ Кеньон [Congressional Records, 1918, Col.7996].

Цікаво що автор рецензованої праці зауважує й про особливу «ідеологічність» Першої Чехословацької республіки. Оскільки акцент у визвольній боротьбі проти Австрії робився на перемозі демократії і свободи у новій державі, на постанні певного соціально-гуманістичного проекту в центрі Європи, то «ідеологічне» за задумом тих, хто очолив боротьбу за незалежність, взяло верх над етнічним (с.45). Демократія, за Масариком, природний стан чеського народу. І тому насамперед слід здійснити «революцію у головах та серцях», яка у кінцевому рахунку важливіша, аніж збройний революційний виступ.

Не випадково, про Першу республіку досить часто згадують як про час розквіту різних неполітичних організацій – від благодійних до різних літературних об'єднань, фізкультурно-патріотичного товариства «Сокіл» аж до організацій добровільних пожежників. Вибори у республіці були вільними, рівними та таємними при загальному виборчому праві для жінок. Парламентська система протрималася у ЧСР до самого 1938 р., а в останні роки існування країна перетворилася у своєрідний «острів», оточений авторитарними та тоталітарними режимами, а вже у 1937-1938 роках Чехо-Словаччина сприймалася як «самий західний бастион слов'янства» і «західної демократії» (с.50).

Ще один сюжет, який у цьому контексті врят чи можна оминати, говорячи про роль Т.Г.Масарика у підтримці загальноєвропейської

ідеї, пов'язаний із планами створення СШЄ, що так і не стали політичною реальністю. На завершальному етапі Першої світової війни, особливо в Британії, дебатувалось питання про можливість реформування Австро-Угорщини чи якихось її залишків у демократичну федерацію на кшталт Швейцарії. Франція була проти. Однак обговорювалась навіть фігура гіпотетичного президента СШЄ і Б.Шоу з цього приводу зауважив: «Я знаю лиш одну таку людину, і це – Масарик». Звісно, Масарику не вдалось стати лідером «Паневропи», однак саме Чехо-Словаччина була однією із тих країн, хто активно співробітничав із державами Заходу у справі організації нового світового устрою. Зовнішньополітичні питання, поза сумнівом, складали ідейну основу самої ЧСР. Геополітична її орієнтація була спрямована на Францію. У посланні Національним Зборам 22 грудня 1918 р. Масарик заявив: «доля нашої нації прямо логічно пов'язана із Заходом та його сучасною демократією» (с.65). Чималу увагу у своїй зовнішньополітичній діяльності Т.Масарик та Е.Бенеш приділяли співробітництву із сусідніми державами Центральної Європи, які були вороже налаштованими проти Німеччини. Ядром повоєнних союзів тут, як відомо, була Мала Антанта (Чехословаччина, Югославія та Румунія) в якості союзу насамперед проти Угорщини. Прохолодними залишалися відносини ЧСР з Італією та Німеччиною. Однак ці зовнішньополітичні орієнтації та ідеали, як пише О.Бобраков, «розділяли геть не усі суттєві етнічні та політичні групи» Першої республіки і вони досить часто не ґрунтувалися на об'єктивних засадах (с.66).

Щодо «етнічної побудови» Першої республіки, як пише автор, то її засновники виходили із засад «чехословакизму», оскільки словаків було відсотків на 7% менше ніж німців, які складали 23% населення. Разом же чехи та словаки складали 66% мешканців ЧСР, тобто у 3 рази більше ніж німці. Таким чином, державними у ній були не 2 нації, а одна «чехословацька» і тому «чехословакизм» був «ідеальним фундаментом» країни. Тобто словаки визнавалися чехами такими, які лиш говорили на іншому діалекті і мали дещо іншу культуру, бо дуже довго жили під владою угорців і «відстали» від чехів у розвитку (с.57).

Аналізуючи ідеали Першої республіки, О.Бобраков підкреслює серйозне дистанціювання політичної еліти та соціуму від Ватикану. За переконаннями Т.Масарика, «справжній чех» не може «змиритися із антиреформаційним католицизмом, але буде підтримувати релі-

гійне відродження і нашу, гуситську, реформацію. Президент був не першим хто проголосив гасло «Геть від Риму». Антикатолицькі мотиви зберігалися у створеному Національним відродженням «національному міфі» Франтішека Палацького. Останній називав гусизм вершиною розвитку нації, рушійною силою розвитку котрої була постійна боротьба проти німців та Риму, як носіїв цінностей (ієрархічність, консерватизм), які вирізнялись від тих, носієм яких виступав чеський народ – демократизм, стремління до прогресу. Проте, незважаючи на антиклерикальну програму, церква так і не була відокремлена від держави. Католицизм продовжував залишатися «релевантною силою у політиці». З Ватиканом був укладений своєрідний *modus vivendi*. За святкуванням дня Гуса у 1925 р. на такому ж високому урядовому рівні було відзначено 1000-річчя з дня смерті св. Вацлава – «патрона» чеської державності й католицького святого, який вшановується як етнічними чехами, так і німцями. При цьому «чехословацька церква» не змогла зробити своїми вірними більше ніж 10% населення (с.61, 63).

Дійсно, нова Чехословацька республіка у центрі Європи, зі всім її етнічним розмаїттям, стала одним з «плодів» Версальської системи, котра однак виявилася крихкою. О.Бобраков-Тімошкін, вдивляючись із сучасного «майбутнього» у вже відоме минуле (зокрема, мирне «розлучення» Чехо-Словаччини у 1993 р.) задає запитання, а чи не суперечило заснування першої ЧСР у 1918 «сенсу історії» чеської та словацької нації, чи не було взагалі це народження чехословацької державності історичною випадковістю (с.19-20). І все-таки, дотримуючись об'єктивності, маємо сказати, що більшість чехів і словаків підтримало таке рішення, навіть ті з політичної еліти, які за часів війни дотримувались австрофільських позицій. Зрозуміло, що ідею утворення ЧСР не підтримувала більша частка німців. Відомо яку відповідь на існування Чехо-Словаччини дало керівництво нацистської Німеччини: вона була об'явлена історичним курйозом, котрий «підлягав знищенню» (с.20). Нагадаємо нищівну критику Гітлера з цього приводу, який казав: «Чехословаччина була створена двома божевільними професорами – Вільсоном і Масариком». Нагадаємо читачеві, що Друга республіка після судетсько-мюнхенського урізання проіснувала усього 167 днів – з 1 жовтня 1938 до 14 березня 1939 року.

Анексія Судетської області викликала потік біженців на Схід і тодішня влада, не маючи місць для їх поселення, заселила біженцями 6 тисяч залізничних вагонів. Гітлер, в умовах розпаду й політичного хаосу на початку березня, змусив тодішнього престарілого президента Еміля Гаху передати «долю Чеської нації до рук вождя німецького рейху». При від'їзді з Берліну Гахі вручили букет жовтих роз від рейхсканцлера, який був прикрашений червоними стрічками зі свастикою. А 16 березня, перебуваючи у Празькому граді, Гітлер зауважив: «я не вихваляюсь, але повинен сказати, що зробив я це дійсно елегантно» [Иордаки П. Скромное обаяние, 2014]. Зрозуміло, що таке геополітичне вирішення чехословацького питання було не тільки даниною німецькому ресентименту, але й мало власне кризове внутрішнє коріння, про яке ішлося вище.

У монографії проаналізовані також базові міфи Першої республіки. Це зокрема міф про Масарика-визволителя. У пресі того часу лосить часто використовували щодо ЧСР назву «Республіка Масарика». Як зазначає автор, про Масарика за кордоном знали набагато більше, ніж про саму Чехословаччину. До 80-річчя президента-Визволителя було прийнято спеціальний закон про його особливі заслуги перед державою (с.69). До цього першого міфу примикав міф другий про визволення з «тюрми народів», якою змальовували Австрію. Австро-Угорщина та Габсбурги «відверто демонізувалися». Сенс визволення трактувався у бінарній моделі «свій-чужий» як перемога чехів над німцями (с.71-72).

Ще один міф, який, на думку О.Бобракова, заслуговує на увагу – це міф про чехословаків як «улюбленців Антанти». Взагалі-то поступово почала побутувати думка, що великі держави розпочали війну з Німеччиною щоби допомогти чехам визволитися від «300-річного рабства». Однак насправді зовнішні позиції ЧСР не були настільки міцними. Такий міф формував лише «споживацьку психологію» й спотворене уявлення про істинну роль Першої республіки в Європі. Тому-то мюнхенські події стали для суспільства шоком саме тому, що більшість чехів вірила, що Франція ніколи не покине своє «улюблене дитя» у біді. І насамкінець ще один міф, який не сприяв міцності республіки – це міф про «чехословаків». Адже теза про словаків як «молодших братів» чехів мало що пояснювала. Вона не зачіпала «ані етнічної, ні політичної ідентичності чехів» (с.74). До того ж, як зазначає автор, словацькі «автономісти» не сприймали не тільки «чехос-

ловакизм», але й «прогресизм» разом з демократією та зовнішньо-політичною орієнтацією держави на Францію (с.67). Таким чином, відторгалися усі чотири стовпи чехословацького проекту.

В цілому ж, оцінюючи, рецензовану монографію, можна сказати, що її автору вдалося стисло й концептуально точно окреслити коло насамперед внутрішніх ідеологем і політичних міфів, котрі на переломному етапі немовби «підготували» крах Першої республіки у трагічні мюнхенські дні. Ліберальний гуманізм та «сконструйована» політична нація ЧСР не витримали натиску нацистської німецької моноїдеї і вони змушені були відійти у тінь на ціле десятиріччя, щоби відродитися як альтернатива у новому авторитарному одязі «східного марксизму», що проіснувала у вигляді ЧССР до кінця 80-х років ХХ століття. А згодом наступило політичне «розлучення» 1993 року. Такими є історичні реалії й про них слід пам'ятати у наші складні й хаотичні часи.

Джерела та література:

1. Йордаки П. 2014. Скромное обаяние протектората / Павел Йордаки, Чехия. Панорама, № 48, с. 14-25.
2. The Parliamentary Debates. 1917. House of Commons, Fifth Series, Vol.90, (7 Feb.1917-1 Mar. 1917), Col.69.
3. The New Europe. 1917, 22 Feb., 1917.
4. Congressional Records. 1918, Second session of the 65 Congress of the USA, Vol.56, Part 8 (June 5, 1918 to June 28, 1918), Wash, GPO, Col.7996.

References:

1. Yordaky P. 2014. Skromnoe obaianye protektorata / Pavel Yordaky, Chekhyia. Panorama, № 48, с. 14-25.
2. The Parliamentary Debates. 1917. House of Commons, Fifth Series, Vol.90, (7 Feb.1917-1 Mar. 1917), Col.69.
3. The New Europe. 1917, 22 Feb., 1917.
4. Congressional Records. 1918, Second session of the 65 Congress of the USA, Vol.56, Part 8 (June 5, 1918 to June 28, 1918), Wash, GPO, Col.7996.

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ НАУКОВИХ СТАТЕЙ

Шановні автори!

Для публікації статті текст необхідно надіслати **до визначеного терміну** на одну з електронних адрес редколегії «Медіафоруму»: intinf@chnu.edu.ua; ivo-sadtsa@yahoo.com

1. Файл з текстом статті та анотаціями.

Обсяг: стаття до 0,5 – 0,75 авт. арк., рецензія, повідомлення – до 0,25 авт. арк., включно з резюме і посиланнями.

Формат А-4, відстань між рядками – 1,5 інтервала, кегль 14, гарнітура Times New Roman; усі поля: 2 см; абзац – 0,5 см (у тексті статті); **сторінки** статті мають бути пронумеровані.

Редколегія та автори послуговуються в оформленні статей **ЧИКАГО СТИЛЬ: АВ-ТОР-ДАТА (CHICAGO STYLE: AUTHOR-DATE)**. Основні зразки оформлення джерел за ЧИКАГО СТИЛЬ: АВТОР-ДАТА наведені нижче, більш детально з ним можна ознайомитися за цим посиланням http://www.chicagomanualofstyle.org/tools_citationguide/citation-guide-2.html

Структура статті:

- УДК;
- прізвище автора(ів) та назва статті українською та англійською мовами;
- повна назва установи та підрозділу, де виконувалася робота українською

274

— та англійською мовами;

- анотація українською та англійською мовами;
- ключові слова українською та англійською мовами;
- розширена анотація англійською мовою (для статей англійською мовою зроби-ти розширене резюме українською) – Abstract; Обсяг до 1 сторінки;
- текст статті мовою оригіналу (структура статті: постановка наукової проблеми та її значення; аналіз останніх досліджень із цієї проблеми; формулювання мети та за-вдань статті; виклад основного матеріалу; висновки);
- список джерел (в алфавітному порядку). Оформляти у відповідності до вимог ЧИКАГО СТИЛЬ: АВТОР-ДАТА;
- список джерел в романській абетці (транслітерований) – References.

Abstract

Анотація англійською мовою повинна бути інформативною (без загальних слів), змістовною (відображати основний зміст статті та результати досліджень) та структурованою. Англійська анотація повинна бути написана англійською мовою без використання автоматичних перекладачів.

2. Довідку про автора (додається) електронну та скановану з підписами.

3. Відскановану рекомендацію наукового керівника чи особи, яка має науковий ступінь зі спеціальності, що відповідає предмету дослідження для авторів, які не мають наукового ступеня (за підписом кандидата або доктора наук відповідного профіля; підпис завіряється печаткою). Тексти, що надсилаються до публікації у науковому журналі “Медіафорум”, підлягають процесу обов’язкового рецензування. Рукописи, по-вернені авторам на доопрацювання, належить в доопрацьованому вигляді надіслати до редколегії у визначений термін. Редколегія зберігає за собою право технічно скорочувати і редагувати рукописи. Редколегія залишає за собою право відхиляти статті, які не відповідають зазначеним вимогам.

Довідка про автора

Відомості про автора:	Прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання, посада, місце роботи (установа, підрозділ)
Українською мовою	
Англійською мовою	
Контактні телефони автора	
Email	
Поштова адреса для листування	
Назва статті (мовою оригінала)	
Назва статті (англійською)*	* У назвах всі значущі слова (крім артиклів і прийменників) повинні починатися з великої літери (абсолютно неприпустиме написання лише частини смислових слів з великої літери). Наприклад, From National Interest to Global Reform: Patterns of Reasoning in British Foreign Policy Discourse
Транслітерована назва статті	
ORCID автора	

Автор надає право Чернівецькому національному університету імені Юрія Федьковича розміщувати свою статтю повністю або частково у наукометричних та наукових базах та ресурсах відкритого доступу, у мережі Інтернет

275

підпис

Приклади цитування та оформлення Списку джерел за ЧИКАГО СТИЛЬ: АВТОР-ДАТА.:

Цитування:

- цитата розміром до п'яти рядків тексту подається всередині рядка і береться у лапки. Якщо у реченні зазначається прізвище автора, тоді після прізвища у круглих дужках необхідно вказати дату публікації та сторінку, наприклад, (Тимошик 2004, 99), якщо наводиться тільки думка автора, то дужках у кінці речення зазначається – (Тимошик, 2004, 99);

- блокова цитата, якщо цитується 5 і більше рядків тексту.

Подається у тексті з нового рядка через одинарний міжрядковий інтервал з абзацним відступом зліва для всієї цитати, без лапок. Перед блоковою цитатою та після неї йде один рядок відступу. Після цитати у дужках подається прізвище автора, рік та сторінка, наприклад: (Кравченко, 2007, 55);

- якщо посилання на 2-3 авторів, то у внутрішньо текстовому посиланні необ-хідно перерахувати прізвища усіх авторів (через кому). Перед останнім прізвищем автора пишеться сполучник «та». Наприклад: (Ward and Burns 2007, 52); (Шульгін, Слободяник, та Павленко 2014, 41).

Багатотомне видання:

- внутрішньотекстове посилання на багатотомне видання має містити номер то-му, який вказується після зазначення року видання, через кому, номер сторінки вказується через двокрапку після тому. Наприклад: (Torez 1973, 2:45) або (Олійник 2006, 2:56).

Оформлення списку використаних джерел:

- Назва списку – Джерела (англ. мовою – References) розміщується по центру сторінки. Після заголовку робиться відступ у 2 рядки;

- Бібліографія подається в алфавітному порядку (за прізвищем автора або

ре-дктора/укладача, якщо немає автора). Кожен бібліографічний опис джерела починається з нового рядка з вирівнюванням по ширині.

Приклади опису книг, статей та Інтернет видань:

Книги 1 і більше авторів:	Pollan, Michael. 2006. <i>The Omnivore's Dilemma: A Natural History of Four Meals.</i> New York: Penguin. Ward, Geoffrey, and Ken Burns. 2007. <i>The War: An Intimate History, 1941–1945.</i> New York: Knopf. Тимошик, Микола. 2004. <i>Видавнича справа та редагування.</i> Київ: Ін Юре. Ломницька, Ярослава, та Надія Чабан. 2009. <i>Регіоналістика.</i> Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка.
Книга без автора (на початку подається прізвище укладача або перекладача:	Lattimore, Richmond, trans. 1951. <i>The Iliad of Homer.</i> Chicago: University of Chicago Press. Фіголь, Надія, уклад. 2009. <i>Українська мова.</i> Київ: НТУУ “КПІ”.
Окремий том багатотомного видання:	Hayek, F. A. 1995. <i>Contra Keynes and Cambridge: Essays, Correspondence.</i> Vol. 9 of <i>The Collected Works.</i> Chicago: University of Chicago Press, 1988–97. Олійник, Борис. 2006. <i>Переклади. Публіцистика. Т. 2 у Вибрані твори.</i> Київ: Українська енциклопедія, 2005-6.
Електронна книга:	Kurland, Philip. 1987. <i>The Founders' Constitution.</i> Chicago: University of Chicago Press. http://presspubs.uchicago.edu/founders/ (accessed April 12, 2018). Дахно, Іван. 2014. <i>Право інтелектуальної власності.</i> Київ: ЦУЛ. http://culonline.com.ua/full/959-pravo-intelectvlasn_dahnopdf.html (accessed April 12, 2018).
Статті з журналів – друквані та онлайн:	Weinstein, Peter. 2009. “The Market in Plato’s Republic.” <i>Classical Philology</i> 104: 439–458. Роїк, Максим. 2014. “Сучасний стан довкілля.” <i>Біоенергетика</i> 1(5): 21-23. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Bioen_2015_1_7
Посилання на автореферат або дисертацію:	Herberg, John. 2007. “Relief for Termination of Employment”. PhD diss., University of Chicago. Саленко, Олександр. 2001. “Наукові основи високо ефективного гідроріза-ння.” Автореф. дис. канд.техн. наук, Національний Технічний Університет України “Київський Політехнічний Інститут”.
Матеріали конференцій:	Поліщук, Олег. 2008. “Інженерія програмного забезпечення.” Матеріали конференції молодих вчених, Київ, Червень 25-29.

Офіційні документи:	U.S. Congress. House. Committee on International Relations. 1997. The Threat from International Organized Crime and Global Terrorism: Hearing before the Committee on International Relations. 105th Cong., 1st sess., October 1. Верховна Рада України. 2015. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України "Про Національну поліцію". 2 сесія, Грудень 23.

References

Список джерел в романській абетці (транслітерований) також слід оформляти у відповідності до вимог **ЧИКАГО СТИЛЬ: АВТОР-ДАТА**;

Транслітерований список джерел (References) необхідно наводити повністю окремим блоком, повторюючи список джерел, поданий українською мовою, незалежно від того, є в ньому іноземні джерела чи немає. Якщо в списку є посилання на іноземні публікації, вони повністю повторюються у списку, поданому латиницею. Назва транслі-терованого списку літератури має бути англійська: References. Для транслітерації українського тексту слід застосовувати Постанову Кабінету Міністрів України від 27 січня 2010 р. № 55 (<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/55-2010-%D0%BF>), сайт Он-лайн транслітерації <http://ukrlit.org/transliteratsiia>. Для транслітерації російського тексту – систему Держдепартаменту США (http://shub123.ucoz.ru/Sistema_transliterazii.html).

Наукове видання

МЕДІАФОРУМ

Том VI

Збірка наукових праць

Аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент

Медіафорум : аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент : зб. наук. праць.
– Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2018. – Том 6. – 278 с.

Науковий редактор – В.П. Фісанов
Комп'ютерна верстка – І.С. Осадца